

ห้องกรมพระจันทบุรีนฤนาถ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓

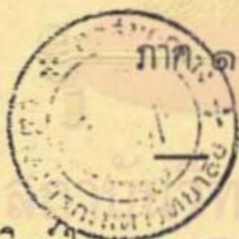
๑๕๑.๓

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิมพ์ในโรงพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) ตจ.

เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗

๓๕/๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๕๑.๓

๒๑๕๑

๑๔๖๘

๓. ๓๑

คำนำ

ในวารศัพทคุณหญิงเพชรพิไชย (ถนนอม อมาตยกุล) ท. จ.
บุตรีวิชาของคณคุณหญิงร่วมคณตระกัณฑ์ทำการสนองคุณผู้มรดกภาพ ปรารภ
จะพิมพ์หนังสือแจกเป็นที่ระลึกเมื่อพระราชทานเพลิงสัก เรื่อง ๑ มอ
ฉันทะให้ อมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ (ฮาเลกซานเคอร
อมาตยกุล) มาแจ้งความยังหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร
ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าคิดว่าเมื่อฮารพระ
ราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล)
ผู้เป็นสามี กรรมการหอพระสมุท ๗ ได้เลือกหนังสือพงศาวดารเรื่อง
ฝรั่งเศสเป็นไมตรีกับไทย ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ให้พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ หนังสือเรื่องนั้นมองซิเออร
ลินเย รวบรวมจากจดหมายเหตุแลหนังสือซึ่งแต่งว่าด้วยเรื่องทีฝรั่งเศส
เป็นไมตรีกับไทยในครั้งพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ มาเรียบเรียงเป็นพงศาวดาร
จีน แลนายอรุณ อมาตยกุล ได้มีแก่ใจรับแปลเป็นภาษาไทยถวายไว้
ในหอพระสมุท ๗ ทราบว่ามีผู้พอใจกันโดยมาก ในวารศัพทคุณหญิง
เพชรพิไชยครั้งนั้น จึงเห็นว่าควรจะให้พิมพ์หนังสือที่เรื่องละม้ายคล้ายคลึงกัน
ให้ตรวจดูในหนังสือจำพวกนี้ พยจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่ง
เศสครั้งกรุงศรีอยุธยาชุก ๑ ซึ่งบาทหลวงโลเน รวบรวมพิมพ์ เมื่อ
ค. ศ. ๑๘๒๐ (พ. ศ. ๒๔๖๓) แลนายอรุณ อมาตยกุล ได้แปล
ผู้แปลเหมือนกัน เห็นเป็นการเหมาะที่ช่วยประการทั้งปวง คือเป็นคั

จดหมายเหตุพิสดาร ที่มองซีเออร์ตันเย ได้เลือกคัดไปลงในพงศาวดาร
 อยุธยาขึ้นประการ ๓ อีกประการ ๓ เป็นหนังสือซึ่งมีขึ้นในภาษาไทยด้วย
 ความอุสาหะของสมาชิกสมาคมยกกล แลทั้งจะได้เป็นเครื่องช่วยการ
 สอดส่องในหนังสือพงศาวดาร ซึ่งพิมพ์ในวารศพระยาเพชรพิไชยผู้
 สามัคคีด้วย แต่จดหมายเหตุนี้อยู่ข้างยาวมากจะพิมพ์ให้จบในสมภเล่มเดียว
 ก็มากเกินไปครัทธาของเจ้าภาพ จึงได้เลือกคัดเอาตอนต้นซึ่งมีเรื่องราว
 ตั้งแต่คณะยากหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาตั้งในกรุงศรีอยุธยา จนพระ
 เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสทรงแต่งตั้งให้ มองซีเออร์ เกอ โซมอง เป็นราชทูต
 เข้ามากรุงสยาม จัดเป็นภาคที่ ๓ ให้พระยาปฏิภาณพิเศษพิมพ์ในวาร
 ศพคุณหญิงถนอม นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ ภาคนี้จะ
 ได้รวมพิมพ์ในเวลามีโอกาศต่อไป

จดหมายเหตุเหล่านี้ เป็นจดหมายราชการของคณะยากหลวง
 ฝรั่งเศสเล่า เหตุการณ์แห่งศาสนาคริสต์เกิดขึ้นที่ใดมาตั้งในเมืองไทยก็มี
 เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทยก็มี เป็นจดหมายที่มีข้อผู้แต่งบอก
 เหตุการณ์ศาสนาแลการเมืองส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสก็มี ทบหนักความ
 เห็นในเรื่องราวเหล่านี้ก็ยกไว้ก็มี เป็นรายารที่คนได้ทำความคิดต่อ
 ในระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสก็มี ผู้ใดได้เห็นได้รู้ได้
 ทำอะไรต่างคนต่างก็ยกไว้ เนื้อความในจดหมายเหตุจึงไม่ติดต่อกัน
 ระเบียบอย่างเรื่องพงศาวดาร มีซ้ำกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง แต่เมื่อ
 อ่านด้วยวิจารณาแล้วพอจะติดต่อกันเข้าเป็นเรื่องราวได้ แต่ผู้อ่านควร

คุณหญิงถนอมเพชรไพชย

ทรงความเข้าใจไว้อย่างหนึ่งว่า หนังสือเรื่องนี้พวกยากหลวงฝรั่งเศสต่าง
 ความความเชื่อความรู้แลความคิดของเขา ซึ่งเราไม่จำต้องถือเป็นความ
 จริงในทางพงศาวดาร บางแห่งอาจจะเป็นอย่างอื่น ถึงอย่างนั้นก็ย่อม
 จะเป็นประโยชน์ที่โคทรายสำนวน แลความรู้ความคิดเห็นกับทั้งเรื่องราว
 ของพวกยากหลวงฝรั่งเศส ที่เข้ามาอยู่เมืองไทยครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระนารายณ์มหาราชว่าเป็นอย่างไร ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ข้าพเจ้า
 ได้ให้ศักร์คำอธิบายเรื่องพงศาวดาร ซึ่งแรงเหตุที่ไทยจะเป็นไมตรีกับ
 ฝรั่งเศสเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งข้าพเจ้าเรียบ
 เรียงพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ มาพิมพ์ไว้ข้างต้นเจกหมาย
 เหตุด้วย เพื่อให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์ข้างฝ่ายไทยให้ชัดเจนขึ้น
 อนึ่ง ในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้เจ้าภาพได้ เรียงประวัติสังเขปของผู้
 มรดกส่งมาขอให้พิมพ์ไว้พอเป็นเครื่องระลึกด้วย จึงให้พิมพ์ลงไว้ต่อไป

ประวัติสังเขปคุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล)

คุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) เกิดเมื่อวันอังคาร
 เดือน ๓๑ แรม ๓๑ ค่ำ ขุภุมวารศก จุลศักราช ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๒๐
 ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นบุตรพระยาธรรมสารนิตี (ตาก อมาตยกุล)
 คุณหญิงอ้อม ธรรมสารนิตี เป็นมารดา ได้ทำการวิวาหมงคลกับพระ
 ยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล) เมื่อวันศุกร์เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ

สารบรรพ์

อธิบายเรื่องเข็ญกันที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส	หน้า (๓)
ว่าด้วยพวกบาทหลวงใ้รับอนุญาตให้สอนศาสนา	” ๓
สั่งพระราชเอกเข็ญทำหนังสือกราบบังคมทูลสมเด็จพระ	
นารายณ์ ๑ ขอสร้างโบสถ์คริสต์เค็ญ	” ๓
พวกบาทหลวงใ้พระราชทานที่ให้อยู่ที่บานพลัด	” ๔
พวกบาทหลวงสร้างเรือนอยู่ที่ยานพลัด	” ๔
มองเซนเยอร์ล่าแบเคอลามีขอขอกใ้ถึงมองเซนเยอร์ปลาตู	
ว่าใ้รับพระราชทานที่ขานแถการสร้างขาน	” ๖
ว่าด้วยการรับข้าราชการไทยกับภรรยาเข้าเป็นคริสต์เค็ญ	” ๗
ว่าด้วยพระราชดำริห์ของพระเจ้าแผ่นดินสยามในเรื่องศาสนา	
คาชอลิก	” ๘
ว่าด้วยการศาสนาที่เกี่ยวด้วยพระราชอนุชาของพระเจ้า	
แผ่นดินสยาม	” ๓๐
ว่าด้วยยาปฏิหารของพระเป็นเจ้า	” ๓๒
ว่าด้วยการเจรจาระหว่างฝรั่งเศสกับพระเจ้าแผ่นดินสยาม	
แถการถวายราชสาส์นกับกุฎอักษร	” ๓๕
ว่าด้วยการเจรจาเรื่องธรรมเนียมใ้	” ๓๕
ว่าด้วยบาทหลวงเค็ญรับเข้าใ้ถถวายพระราชสาส์น	” ๓๗
ว่าด้วยการรับรองบาทหลวงผู้เชิญพระราชสาส์น	” ๓๘

ว่าทวยยากหลวงถวายพระราชสาส์น	หน้า	๒๐
ว่าทวยพระราชปฏิสันถารแลการวิหรงในเวลาเฝ้า	,,	๒๑
พระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔	,,	๒๒
ว่าทวยการเฝ้าที่เมืองลพบุรีครั้งแรก	,,	๒๔
ว่าทวยพวกยากหลวงไ้เฝ้าแลทวยช่างทพระเนยค	,,	๒๖
ว่าทวยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ รัชตั้งตามถึงพระเจ้าแผ่นดิน		
ฝรั่งเศสแลการศาสนา	,,	๒๗
ว่าทวยสังฆราชไปเยี่ยมเสนาบดี	,,	๓๐
ว่าทวยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ พระราชทานของแก่พวกยากหลวง	,,	๓๓
ว่าทวยผู้บัญชาการเมืองมสลับทันเออเพื่อเรือค้าขายของไทย	,,	๓๓
ว่าทวยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ รัชสั่งให้สังฆราชไปเกลื่อ		
กยช่างชนกัน	,,	๓๓
ว่าทวยสังฆราชเฝ้าที่เมืองลพบุรีครั้งที่ ๒	,,	๓๓
ว่าทวยสังฆราชกลับยังพระนครศรีอยุธยา	,,	๓๔
ว่าทวยคณะยากหลวงมีหนังสือทูลพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส		
เรื่องจะเป็นไมตรีกับไทย	,,	๓๔
ว่าทวยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ไปรคให้สร้างโบสถ์พระราชทาน		
พวกยากหลวง	,,	๓๖
ว่าทวยธรรมเนียมพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จประพาสทาง		
ชลมารค	,,	๓๖

ว่าด้วยความกึกก้องที่ ^๕ ให้คนไทย ^๕ ถึง ^๕ ศาสนา ^๕ คริสต์ ^๕ เกิดขึ้น	หน้า ๓๘
ว่าด้วยสังฆราช ^๕ เคอเบวี ^๕ อาพา ^๕	” ๓๘
พวก ^๕ ยาก ^๕ หลวง ^๕ เขียน ^๕ แบบ ^๕ วัค ^๕ คริส ^๕ เตียน ^๕ ถวาย	” ๔๐
ข่าว ^๕ ของ ^๕ อาสา ^๕ ณู ^๕ นจะ ^๕ ยก ^๕ ทัพ ^๕ ไป ^๕ เมือง ^๕ เขมร	” ๔๐
มอง ^๕ ซี ^๕ เออร์ ^๕ เคอ ^๕ เม ^๕ เต ^๕ โล ^๕ โป ^๕ ลิ ^๕ ค ^๕ แห่ง ^๕ หนังสือ ^๕ ศาสนา ^๕ ไทย	” ๔๓
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ สัง ^๕ ฆ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ เคอ ^๕ เบ ^๕ วี ^๕ จะ ^๕ ไป ^๕ เมือง ^๕ ญวน	” ๔๒
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ สม ^๕ เ ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ร ^๕ า ^๕ ย ^๕ ณ ^๕ ๑ มี ^๕ ว ^๕ ัย ^๕ สั่ง ^๕ ให้ ^๕ เชิญ ^๕ พวก ^๕ ยาก ^๕ หลวง ^๕ ไป เฝ้า ^๕ ที่ ^๕ เมือง ^๕ ลพ ^๕ บุรี	” ๔๔
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ พวก ^๕ ยาก ^๕ หลวง ^๕ ขึ้น ^๕ ไป ^๕ เมือง ^๕ ลพ ^๕ บุรี	” ๔๖
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ ผู้ ^๕ แทน ^๕ เสนา ^๕ ย ^๕ ทัพ ^๕ กับ ^๕ สัง ^๕ ฆ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ เรื่อง ^๕ ไทย ^๕ จะ ^๕ ทำ ^๕ ไม ^๕ ตรี กับ ^๕ ฝ ^๕ ร ^๕ ัง ^๕ เศ ^๕ ส	” ๔๗
สำ ^๕ เนา ^๕ ท ^๕ ห ^๕ มา ^๕ ย ^๕ ต่าง ^๕ ๗ ท ^๕ ค ^๕ ณะ ^๕ ยาก ^๕ หลวง ^๕ บอก ^๕ ไป ^๕ ยัง ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ เท ^๕ ศ ^๕ ฝ ^๕ ร ^๕ ัง ^๕ เศ ^๕ ส เรื่อง ^๕ ไทย ^๕ จะ ^๕ ไป ^๕ เจ ^๕ ริ ^๕ ญ ^๕ ทาง ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ไม ^๕ ตรี	” ๕๓
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ เรือ ^๕ เล ^๕ ธ ^๕ ไว ^๕ ค ^๕ ร์ ^๕ เข้า ^๕ มา ^๕ สยาม	” ๕๖
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ ผู้ ^๕ อ ^๕ าน ^๕ ว ^๕ ย ^๕ การ ^๕ เรือ ^๕ เล ^๕ ธ ^๕ ไว ^๕ ค ^๕ ร์ ^๕ ให้ ^๕ นำ ^๕ ของ ^๕ แล ^๕ ก ^๕ ห ^๕ มา ^๕ ย ^๕ ต่าง ^๕ ๗ ไป ^๕ ถ ^๕ ว ^๕ าย ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ เจ้า ^๕ แผ่นดิน ^๕ สยาม ^๕ ใน ^๕ นาม ^๕ ของ ^๕ บริ ^๕ ษั ^๕ ท	” ๕๗
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ ข้อ ^๕ ป ^๕ ริ ^๕ ก ^๕ ษา ^๕ ที่ ^๕ จะ ^๕ แ ^๕ ่ง ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ไป ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ เท ^๕ ศ ^๕ ฝ ^๕ ร ^๕ ัง ^๕ เศ ^๕ ส	” ๖๓
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ พิ ^๕ ธิ ^๕ ชา ^๕ ว ^๕ ิก ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ สา ^๕ สน ^๕ แล ^๕ ศ ^๕ ภ ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ร	” ๖๓
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ จัก ^๕ เ ^๕ ร ^๕ อง ^๕ ข ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ณ ^๕ การ ^๕ แล ^๕ เล ^๕ อ ^๕ ก ^๕ ท ^๕ ว ^๕ ท ^๕	” ๖๔
ว่า ^๕ ด้วย ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ ท ^๕ ิ ^๕ ย ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ล ^๕ ัญ ^๕ จ ^๕ ร ^๕ ใน ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ สา ^๕ สน	” ๖๖

- ว่าด้วยกา^๑รแห่งพระราชา^๑สาส์นมา^๑ลงเรือ หน้า ๖๘
- พวกยากหลวงมีหนังสือไปยังประเทศฝรั่งเศสขอกรรมนิยาม
ที่จะ^๑รับ^๑ราช^๑ทูต^๑ไทย ,, ๖๘
- เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือถึงคณะกรรมการต่างประเทศฝรั่งเศส
แจ้งเรื่อง^๑ที่^๑ไทย^๑แค้น^๑ทุก^๑แฉ^๑ขอ^๑ความ^๑ช่วย^๑เหลือ ,, ๗๓
- พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ,, ๗๕
- พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ถึงสังคยา^๑ยา ,, ๗๖
- มองซิเออร์เกมมี^๑ทนาย^๑ออก^๑คณะกรรมการ^๑ต่างประเทศ^๑ที่^๑เมือง^๑บัน^๑คำ
เรื่อง^๑ให้^๑รับ^๑ราช^๑ทูต^๑ ,, ๗๗
- ว่าด้วยเรือ^๑ทุก^๑ถึง^๑เมือง^๑บัน^๑คำ^๑แล้ว^๑ชน^๑พัก^๑คอย^๑เรือ^๑ที่จะ^๑เปลี่ยน^๑ค่อ^๑ไป
ยุโรป ,, ๗๘
- ว่าด้วย^๑ยาก^๑หลวง^๑ทำ^๑แปร^๑ธาตุ^๑โลหะ^๑ถวาย^๑สม^๑เด็จ^๑พระ^๑นารายณ์^๑ ๑ ,, ๘๐
- ว่าด้วย^๑มอง^๑เซน^๑เชอร์^๑เม^๑เค^๑โล^๑โปลี^๑ศ^๑ไป^๑เมือง^๑ญวน ,, ๘๓
- ว่าด้วย^๑พวก^๑ยาก^๑หลวง^๑ทำ^๑กิน^๑ระ^๑เบีย^๑ถ^๑วาย^๑สม^๑เด็จ^๑พระ^๑นารายณ์^๑ ๑ ,, ๘๓
- ว่าด้วย^๑มอง^๑ซิ^๑เออร์^๑เก^๑ลิ^๑โอ^๑โปลี^๑ศ^๑นำ^๑ของ^๑สัง^๑คยา^๑ยา^๑มา^๑ถ^๑วาย^๑สม^๑เด็จ^๑
พระ^๑นารายณ์^๑ ๑ แล^๑ให้^๑เจ้า^๑พระ^๑ยา^๑พระ^๑คลัง ,, ๘๕
- ว่าด้วย^๑สม^๑เด็จ^๑พระ^๑นารายณ์^๑ ๑ พระ^๑ราช^๑ทาน^๑ที่^๑ปล^๑าย^๑แหล^๑ม
เมือง^๑ม^๑ล^๑กา^๑ให้^๑รับ^๑วิ^๑ษ^๑ที่^๑ฝ^๑ร^๑เศ^๑ส ,, ๘๖
- ว่าด้วย^๑คอน^๑ซ^๑ตัน^๑ซ^๑ตัน^๑ฟ^๑อล^๑คอน^๑เป^๑น^๑กำ^๑ล^๑ัง^๑อุ^๑ท^๑หน^๑น^๑สา^๑สน^๑า^๑ก^๑วิ^๑ต^๑เค^๑ียน ,, ๘๖

- ว่าก๊วยมอ่งซีเออร์เกดนักหัวหน้ายวิษัทธิฝรั่งเศสเฝ้าสมเด็จพระ
พระนารายณ์ ๑ หน้า ๘๘
- ว่าก๊วยมอ่งเซนเขอร์ปาลุนำพระราชสาส์นแลเครื่องบรรณาการ
ถวายสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ,, ๘๘
- ว่าก๊วยสมเ็จพระนารายณ์ ๑ ทรงเฮอเพื่อพวกขากหลวง และ
ทรงหาของส่งมาถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ,, ๘๒
- ว่าก๊วยความซักสนของพวกขากหลวงในสยาม ,, ๘๓
- ว่าก๊วยสมเ็จพระนารายณ์ ๑ ทรงสร้างโยสต์พระราชทาน
พวกขากหลวงแลทรงเฮอเพอค่าง ๆ ,, ๘๕
- ว่าก๊วยข่าวราชทูตไทยทไปครั้งแรกไปสูญหาย ,, ๘๘
- ว่าก๊วยสมเ็จพระนารายณ์ ๑ ทรงพระราชดำริห์จะส่งทไปอีก ,, ๘๘
- ว่าก๊วยสมเ็จพระนารายณ์ ๑ พระราชทานสิทธิในการซื้อสินค้า
บางอย่างแก่ขวิษัทธิฝรั่งเศส ,, ๙๐๐
- ว่าก๊วยสังฆราชาโกถี้เฝ้าแลทูตลาไปเมืองจีน ,, ๙๐๓
- ว่าก๊วยคอนตันซันฟันฟอสคอนชอว์อิงให้คณะขากหลวงใช้คำพูด
ที่เกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินแลขนนางให้เรียขวิชัย ,, ๙๐๕
- ว่าก๊วยสมเ็จพระนารายณ์ ๑ สร้างโยสต์พระราชทาน ,, ๙๐๖
- ว่าก๊วยมอ่งเซนเขอร์ลาโนบอกไปยังคณะต่างประเทศเรื่องให้
หาของส่งเข้าไปถวายสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ,, ๙๐๘

- ว่าทวยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ สร้างโยสถพระราชทานที่เมือง
 ตะนาวศรีแลที่เมืองตะไคว้ หนา ๓๐๘
- ว่าทวยยากหลวงถวายไม้กางเขนงาแก่สมเด็จพระนารายณ์ ๑ ๓๓๐
- ว่าทวยการศึกต่อสู้ในระหว่างคณะยากหลวงกับคอนชคันซ์
 คินฟอลคอน ๓๓๓
- ว่าทวยเรื่องให้จักษของส่งไปให้คอนชคันซ์คินฟอลคอน ๓๓๓
- ว่าทวยเจ้าเมืองจำปาเอื้อเฟื้อต่อศาสนา ๓๓๕
- ว่าทวยนิสัยใจคอของคอนชคันซ์คินฟอลคอน ๓๓๖
- ว่าทวยทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศสครั้งที่ ๒ ๓๓๘
- ว่าทวยมองเซนเซอร์ลาโนฮอกไปยังประเทศฝรั่งเศส
 เรื่องสมเด็จพระนารายณ์ ๑ จะส่งทูตออกมาอีกแลรับสั่งให้
 ทำของบางอย่างขอให้ทางฝรั่งเศสจัดการให้เรียบร้อย ๓๓๓
- คำสั่งสำหรับผู้ที่จะไปยังประเทศยุโรป ๓๓๖
- พระราชโองการสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ๓๓๖
- คำสั่งสังฆราชเคอเมเคโลโปลิค ๓๓๓
- ว่าทวยการเคียวทางของข้าราชการไทย ๓๓๕
- ว่าทวยทูตไทยออกจากกรุงสยาม ๓๓๕
- ว่าทวยทูตไทยถึงเมืองอังกฤษ ๓๓๘
- ว่าทวยมองซิเออร์วาเซบยกตำแหน่งหัวหน้าให้ข้าราชการไทย ๓๔๔

ว่าด้วยการรับรองทูตไทยที่เมืองคาเล	หน้า ๓๕๐
ว่าด้วยการรับทูตไทยแต่เมืองคาเลถึงกรุงปารีส	„ ๓๕๓
ว่าด้วยทูตไทยถึงกรุงปารีส	„ ๓๕๔
ว่าด้วยมองซิเออร์วาเซสสนทนากับเสนาบดีฝรั่งเศส เรื่องไทย จะทำไมตรี	„ ๓๕๗
ว่าด้วยมองซิเออร์วาเซเจ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส	„ ๓๖๔
ว่าด้วยคณะบาทหลวงวิแกต์ป็องโตลิกกับคณะบาทหลวงในอินเดียน แตกสามัคคีกัน	„ ๓๖๕
ว่าด้วยการรับรองทูตไทยในเมืองปารีส	„ ๓๖๖
ว่าด้วยทูตไทยไปหาเสนาบดี	„ ๓๖๘
ว่าด้วยทูตไทยเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส	„ ๓๗๔
ว่าด้วยทูตไทยไปเฝ้าพระราชวังเวอซาย	„ ๓๗๖
ว่าด้วยทูตไทยไปเฝ้าคณะคอนมิเทชัน	„ ๓๗๗
ว่าด้วยทูตไทยไปเฝ้าพระราชวังแลค็ายบลแซงคลู	„ ๓๘๐
ว่าด้วยทูตไทยไปฟังสวกทโยสต์ไนตร์คาม	„ ๓๘๖
ว่าด้วยทูตไทยไปเทียบเมืองซังติย	„ ๓๘๗
ว่าด้วยทูตไทยไปเฝ้าสวคมนตรีแลเบ็ทสดานปลาสิเมนท์	„ ๓๘๗
ว่าด้วยขุบายที่จะให้ทูตไทยไปเฝ้าคณะ	„ ๓๘๘
ว่าด้วยทูตไทยเวลาอยู่ในโรงคณะ	„ ๓๙๐
ว่าด้วยทูตไทยทูลลา	„ ๓๙๒

ว่าด้วยมอชซีเออร์เคอโซมอองเป็นราชทูตเข้ามากรุงสยาม	หน้า ๓๘๒
ว่าด้วยเตรียมการในเข็องคันทะเข้ามากรุงสยาม	๓๘๒
ว่าด้วยยากหลวงเขชวิตผู้ชำนาญการเลข	๓๘๖
ว่าด้วยมอชซีเออร์วาเซทลเวองระยะทางที่จะมาเมืองไทย	๓๘๘
กล่าวโทษทูตไทยในการที่พาไปเยี่ยมเข็ยนครังที่สุค	๓๙๓
ว่าด้วยความคะเนล่องหน้าของมอชซีเออร์วาเซ	๓๙๖
ว่าด้วยความเห็นในผลที่ฝรั่งเคสระไค้ เพราะเป็นไมตรี กับกรุงสยาม	๓๙๗
ว่าด้วยการเกิรทางของมอชซีเออร์เคอโซมออง แต่เมืองเบรสต์ ถึงกรุงสยาม	๓๙๖
ความเห็นเรื่องตงขบวิษททเมืองสงขลา	๓๙๐
ว่าด้วยมอชซีเออร์เคอโซมอองมาถึงปากน้ำเจ้าพระยา	๓๙๓
สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้าหลยท ๓๔	๓๙๘
สำเนาจดหมายมอชซีเออร์เคอครวชถึงเจ้าพระยาพระคลัง ๑	๓๙๐
คำมอชซีเออร์เคอโซมอองกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ ๑	๓๙๒
ว่าด้วยหิวข้อเรจาในเรื่องการศาสนา	๓๙๕
ว่าด้วยการเรจจากับคอนชคันทันชคินฟอลคอน เรื่องจะเฝ้าพระเจ้า กรุงสยาม	๓๙๘
ว่าด้วยความฉลาดคณัแปวของมอชซีเออร์เคอชวีช	๓๙๐

ว่าด้วยพระราชดำริที่ของสมเด็จพระนารายณ์ ๑ แลความคึก ของฟอลคอนในเรื่องที่จะเข้าวัด	หน้า ๒๔๖
ว่าด้วยการเริ่มจะทำสัญญาที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ว่าด้วยสัญญาเกี่ยวกับการศาสนา	” ๒๔๒
ว่าด้วยความเห็นในสัญญาของมองซีเออร์โคอลิยอน	” ๒๕๑
ความเห็นเรื่องสัญญาของมองซีเออร์วาเซ	” ๒๖๔
ว่าด้วยมองเซนแยร์ดาโนยอกไปยังคณะกรรมการต่างประเทศ เรื่องผลที่ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเมืองไทย	” ๒๗๑
จดหมายเหตุระยะทางมาเมืองไทยของบาทหลวงเคอชัวซี	” ๒๗๓
ว่าด้วยพวกบาทหลวงในเมืองไทยมีการยุอาวิชันนา	” ๒๗๗

อธิบายเรื่องเปลี่ยนดินไทยระยีนไม้ตรีกับฝรั่งเศส

เดิมการไปมาค้าขายในระหว่างนานาประเทศ ที่อยู่ในยุโรปกับ
 ประเทศทั้งหลายทางควันออกนอกท้องเค็รทางบก พวกฝรั่งไปรตุเกศ
 พยายามหาทางแล่นเรือกำปั่น ออมทวีปอาฟริกามาถึงอินเดียได้ก่อนชาติ
 อื่นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ ในสมัยนั้นพวกชาวประเทศทางควันออกยังไม่
 สันทัดใช้ขันไฟเหมือนฝรั่ง พวกไปรตุเกศก็อาศัยใช้เรือขันไฟเป็น
 กำลังเที่ยวปรายปรามเมืองน้อยใหญ่คามชายทะเล ใกล้เคียงจีนแคอินเค็ย
 เป็นระยะมาถึงเมืองมตะกาในแหลมมลายู แลคลอกไปจนเหล่าเกาะ
 ชาวแลเมืองมาเก่าแก่นเงินเป็นที่สุด แต่พวกไปรตุเกศทามาเข็ยเข็ย
 ไล่ถึงเมืองไทยไม่ เป็นแต่ให้มาทำทางพระราชไมตรีในครั้งรัชกาล
 สมเด็จพระรามาธิบดี ๒ ณกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ แลนั้นก็มิ
 พวกไปรตุเกศเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ในเมืองไทย (สืบเชื้อสายมาจนถึง
 พวกที่อยู่ค้าขลภูเงินในบัดนี้) เมื่อพวกไปรตุเกศเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ไม่
 ช้านัก มาอาสาเป็นทหารเข้ากองทัพหลวง สมเด็จพระไชยราชา
 ธิราชไปรบพม่าที่เมืองเชียงกราน^(๑) มีข้าเห็นความชอบ สมเด็จพระ
 ไชยราชาธิราชจึงพระราชทานที่ค้าขลบ้านกินที่ริมลำแม่น้ำฝั่งควันตก

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกชื่อควันกันว่า เชียงไกร เชียงกราน เพราะ
 ภาษามอญเรียกว่า เค็งไกรน์ เค็งวนนี้จึงฉดฤงเรียกว่าเมืองอัครนะน ไปทางค่านพระ
 เจดีย์ ๓ องค์

เหนือปากคลองตะเคียน ให้พวกโปรตุเกศตั้งบ้านเรือนเป็นถ้ำมีลำเนา
แลพระราชทานอนุญาตให้สร้างวัดศาสนาคริสต์ในที่นั้น ก็มีค่ายบ้าน
ฝรั่งโปรตุเกศที่กรุงศรีอยุธยาแต่บัดนั้นมา

พวกโปรตุเกศใช้เรือไปมาค้าขายถึงประเทศทางตะวันออกได้กำไร
ร่ำรวยอยู่แต่ชาติเดียวเกือบร้อยปี จนราว พ.ศ. ๒๓๓๘ พวกฮอลันดาก็
พวกอังกฤษสู้รบกันทางที่พวกโปรตุเกศเคี้ยวเรือ จึงพยายามแล่นเรือ
ข้ามทวีปอาฟริกาออกมาถึงประเทศตะวันออกได้บ้าง พวกฮอลันดาก็มา
เมืองไทยตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓
พวกอังกฤษมาเมืองไทย ในต้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรมเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๕๕ ต่างเชิญพระราชสาส์นขอเป็นทางพระราชไมตรีมาจาก
เจ้านายของคน เพื่อจะได้ไปมาค้าขายยังเมืองไทย ก็โปรตุเกศ พระ
ราชทานอนุญาตให้ไปมาค้าขายได้เหมือนพวกโปรตุเกศ

แต่พวกโปรตุเกศเป็นอริกับพวกฮอลันดาแลอังกฤษที่อยู่ในยุโรป
สาเหตุเกิดแต่ลัทธิศาสนาคริสต์ต่างกัน พวกโปรตุเกศลัทธิ
โรมันคาทอลิก ซึ่งยอมอยู่ในโอวาทของโป๊ปณกรุงโรม ฝ่ายพวก
ฮอลันดาแลอังกฤษนั้นลัทธิโปรเตสแตนต์ของพวกที่เอาใจออกหากจาก
โป๊ปไปตั้งเป็นลัทธิขึ้นใหม่ เลยวิวาทถึงรบพุ่งกัน เมื่อพวกฮอลันดาก็
พวกอังกฤษออกมาได้ ถึงประเทศทางตะวันออก ก็มาร่วมมือกันรบ
บ้านแย่งชิงบ้านเมืองแลสมชัยที่โปรตุเกศมาได้ไว้ทางตะวันออกนี้ พวก
โปรตุเกศก็อ่อนกำลังลงเป็นอันตัยมา อังกฤษตั้งหน้าหาอำนาจทาง

อินเดีย ส่วนซอลันคามาคึงหน้าหาอำนาจทางเหล่าเกาะชวา เกาะ
ชวาอยู่ใกล้เมืองไทยกว่าอินเดีย จึงมีพวกซอลันคาเข้ามาตั้งค้าขาย
อยู่ณกรุงศรีอยุธยา ก่อนพวกอังกฤษ พวกซอลันคามาคึงทำความชอบ
ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถด้วยอาสาสงครามเป็นต้น ก็ใ้พระ
ราชทานให้ตั้งเป็นภูมิลำเนาทางริมฝั่งแม่น้ำปาก ตวันออกใกล้ปากน้ำ
แม่เขย ตรงกับบ้านพวกโปรตุเกสข้าม ครั้นต่อมาถึงแผ่นดินพระ
เจ้าทรงธรรม พวกซอลันคาทำความชอบยิ่งขึ้น จึงใ้พระราชทานให้
ปากน้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก ตรงริมคลองบางปลากดข้างเหนือ
เมืองสมุทรปราการ ให้สร้างเป็นสถานที่ไว้สินค้าอีกแห่งหนึ่ง พวก
ซอลันคาก็ก่อสร้างสถานที่ต่าง ๆ ขึ้นดั้นนั้น เป็นทำนองเมืองของพวกเขา
ซอลันคา เรียกชื่อว่าเมืองแอมสเตอร์ดัมใหม่ (เคยวนนาเซาจะพัง
ลงน้ำไปหมดแล้ว) พวกซอลันคาก็กาลังยิ่งขึ้นในประเทศนี้

ก็แลลักษณะการค้าขายของพวกเขาในชั้นแรกที่มาตั้งในเมือง
ไทยนั้น คือง้อฮารีย์ไทยเป็นกำลังอยู่หลายอย่าง เป็นต้นว่าเข้าปลา
อาหารที่พวกเขาต้องการใช้เป็นเสบียงณเมืองบันดัม ซึ่งซอลันคา
ตั้งเป็นหน้ที่เกาะชวา ก็ต้องมาหาซื้อไปจากเมืองไทย อีกประการ ๓
ที่จะค้าขายต่อไปทางเมืองจีน เมืองยี่ปุ่น พวกซอลันคาจะไปค้าขายโดย
ลำพังไม่ได้ เพราะแต่ก่อนมาพวกโปรตุเกสใ้เคยไปทำกรวนไว้ทางนั้น
จนจีนแลยี่ปุ่นเกลียดชังจนสมแดง (คือฝรั่ง) ทั่วไปไม่ว่าชาติไหน ๆ
ไม่ยอมใ้ไปค้าขายในเขตแดนแห่งนั้น แต่ในสมัยนี้มีเรือไทยไปมา

คำขายก็เมืองเงินเมืองยูนอยู่เป็นนิจ พวกซอลันคาไค้อาศรัยฝาก
 สินค้าของตนที่ซอขายทางเมืองเงินเมืองยูนไปมาด้วยเรือไทย จึงต้อง
 พยายามเอาใจที่ต่อไทยมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ จน
 ตลอดรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง
 ซอลันคาไค้อบ้านเมืองทางเกาะชวามีอำนาจยิ่งซีกกว่าแต่ก่อน แลไค้ไป
 คึกอานว่ากล่าวทางเมืองเงินเมืองยูน ขออนุญาตให้เรือของซอลันคา
 ไปค้าขายได้เอง ยังคงต้องอาศรัยเมืองไทยแต่ในการซื้อหาเสียดียง
 อาหารบ้างเล็กน้อย ก็ย้ะซอขายสินค้าหากำไรในเมืองไทย ไม่
 ต้องพึ่งไทยมากเหมือนแต่ก่อน ครั้นพระเจ้าปราสาททองไปรบ ๑ ให้
 ตั้งคลังสินค้าของหลวงขึ้น รัชชสินค้าที่เป็นสิ่งสำคัญจากราชภูวไน
 พนเมืองขายให้ชาวต่างประเทศ แลเลือกซื้อสินค้าจากชาวต่างประเทศ
 ไปจำหน่ายในพื้นเมืองเป็นการหลวง พวกซอลันคาไค้ไม่พอใจ ในชั้น
 แรกดูเหมือนจะตั้งหน้าผาสน จนเป็นเหตุให้พระเจ้าปราสาททองทรง
 ชักเคืองพวกซอลันคาไค้ ถึงทรงพระราชดำริจะให้กองทัพเรือยกไปตี
 เมืองยูนคัม ซึ่งเป็นที่มั่นของพวกซอลันคาไค้ตามเกาะชวา มีความปรากฏ
 ในจดหมายเหตุของพวกซอลันคาไค้ว่าในครั้งนั้น พระเจ้าปราสาททองมี
 รัชชิ่งให้เรียกควพวกแขกแลจันที่ชำนาญการเคียรเรือ ไปไต่ถามเอา
 ความรู้แผนที่ทะเล สำหรับย้ะให้กองทัพเรือยกไป ความทกล่าวน
 ประหลาดที่มีหลักฐาน ด้วยแผนที่ทะเลอันแสดงเค้าเงื่อนว่าได้ทำขึ้น
 ในราวสมัยนั้น ปรากฏอยู่ในท้ายหนังสือไตรภูมิฉิมยุทที่มีอยู่ในหอพระ

สมมุติ ๑ บัณฑิต จึงเห็นว่าจะเป็นความจริงทั้งพวกฮอลันดากว่า แต่เหตุ
ที่ไทยเกิดเป็นอริกับพวกฮอลันดาครั้งแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองนั้น ลง
ที่สุดจะจับกลับไปกันได้ ภายหลังต้องรพงกันไม่

มาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพวกอังกฤษตั้งมั่น
ได้ในอินเดียแล้ว ก็เริ่มเข้ามาตั้งค้าขายในเมืองไทย คอนซตันซ์
คินฟอลคอนที่มาได้เป็นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ เข้ามาเมืองไทยกับพวก
อังกฤษ ในครั้งนั้น ก็ยังเป็นลูกจ้างของพ่อค้าอังกฤษออกมาจากยุโรป
แต่ส่วนตัวเป็นชาติคึกกริมมิได้เป็นอังกฤษ ครั้นมาเห็นประโยชน์
ค้าขายอยู่ในเมืองไทยโดยลำพังคน จึงเลิกจ้างอังกฤษ แล้วสมัคร
เข้ามารับราชการเป็นทาส การที่อังกฤษมาตั้งค้าขายในเมืองไทย
ต้องไปมาคึกคักขึ้นอินเดียซึ่งเป็นที่มั่น ทางที่จะไปมาได้ ใกล้เคียงนั้น มา
จอกเรือกำปั่นที่เมืองมฤทธานุอยู่ปากน้ำเมืองนครราชสีมา ซึ่งในเวลานั้นอยู่
ในอาณาเขตกรุงสยาม แล้วลงเรือต่อพายัพทางลำน้ำนครราชสีมา
ปลายน้ำ แล้วขึ้นเคียวข้ามเขาบรรทัดเข้ามาทางด่านสิงขร ลงชาย
ทะเลอ่าวสยามที่ตรงเกาะหลัก (อันคงทว่า การจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
บัดนี้) แล้วเคียวเลียบชายทะเลขึ้นมาจนถึงเมืองเพชรบุรี จึงลงเรือเข้ามา
พระนครศรีอยุธยา ทางเส้นนี้เป็นทางสำคัญ ในการไปมาค้าขายใน
ระหว่างกรุงสยามกับประเทศต่าง ๆ ทางทิศตะวันตก เช่นอินเดีย
ประเทศเปอร์เซีย ประเทศอาหรับตลอดจนยุโรปมาแต่โบราณ เพราะการ
ที่จะแล่นเรืออ้อมแหลมมลายูมาเข้าอ่าวสยามมาได้แต่บางระเกว ตั้งแต่

อังกฤษเข้ามาตั้งค้าขายในกรุงศรีอยุธยา การไปมาค้าขายทางเมือง
 ทनावศรีมีมากขึ้น เมืองทनावศรีแลเมืองมฤทซึ่งเปนเมืองท่าปลายทาง
 นกยงสำคัญขึ้น

ทางพระราชไมตรีที่ไทยเคยมีกับฮอลันดาแลอังกฤษ มาเกิด
 ข้จ้ยให้แปลกแปลงเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ หลายอย่าง ว่า
 เฉพาะส่วนพวกอังกฤษ การที่อังกฤษออกมาก้าขายทางประเทศวันออก
 แก่เดิมเป็นการที่พวกพ่อค้าเข้าทุนกันเปนบริษัทมาก้าขาย รัฐบาลอังกฤษ
 เปนแต่ออกหนุน อำนาจอังกฤษที่มาเจริญขึ้นทางตะวันออกตกอยู่ในมือ
 บริษัทนั้น บริษัทไม่ยอมให้คนอังกฤษนอกจากที่ทำการให้บริษัทค้าขาย
 โดยลำพังเพื่อประโยชน์ของตนเอง พวกอังกฤษที่มารบจ้างบริษัท มาเห็น
 ช่องทางที่จะค้าขายหาผลประโยชน์ ได้มากกว่าที่บริษัทให้จ้าง ก็เกิด
 ไม่พอใจที่จะอยู่กับบริษัท — แคะจะออกไปค้าขายโดยลำพังตนกลัวจะถูก
 บริษัทรังแกกดขี่ต่าง ๆ เมื่อวิซเอนทร์เข้ามารับราชการของไทย ได้มี
 ตำแหน่งอยู่ในกรมพระคลังสินค้าซึ่งมีหน้าที่อำนวยการค้าขายของหลวง
 วิซเอนทร์รู้วิธีการค้าขายของพวกชาวต่างประเทศ คิดเห็นว่าถ้าได้รั้ง
 มาเคียรเรือแลทำการค้าขายของหลวง การค้าขายก็จะเจริญได้กำไรเข้า
 พระคลังยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก จึงเกลี้ยกล่อมพวกอังกฤษที่เขาใจออกหาก
 จากบริษัทมารับราชการในการเคียรเรือค้าขายของหลวง สัญญายอม
 อนุญาตให้พวกอังกฤษเหล่านั้นนำฝากสินค้าของตนเอง ไปมาในเรือหลวงได้
 ก็มีคนอังกฤษสมัครเข้ามารับราชการทั้งรับ การขอนั้นยอมไม่เป็นพอใจ

ของบริษัทยังคงอยู่ ส่วนทางพวกซอลันคานี้ มาในตอนนั้นพวกซอลันคา
 มีทั้งกำลังเรือรบแลเรือค้าขายเจริญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็คิดจะรวบเอา
 การค้าขายในระหว่างเมืองไทยเมืองจีนกับเมืองยิบรอลต์ไปมาทางทะเล
 ไว้ในมือของพวกซอลันคาให้หมด เมื่อเห็นไทยจัดการค้าขายของหลวง
 แข็งแรงขึ้นก็ไม่พอใจ อังกฤษกับซอลันคาเคยเข้ามือนอกันมาแต่ก่อน
 ครั้นมาฝักใฝ่กันกับไทยด้วยกัน ต่างก็คิดตั้งแข่งเอาแก่ไทย พอไทย
 เกิดรบกับพม่าขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๗ ซอลันคาเห็นไทยคิดทำสงครามอยู่ทาง
 จีน ก็หาเหตุเอากองทัพเรือยิบรอลต์ไปรบ สมเด็จพระนารายณ์ฯ จำต้อง
 ยอมสัญญาว่าจะไม่ค้าขายแข่งขันพวกซอลันคาทางควีนออก ฝ่ายข้าง
 อังกฤษเห็นพวกซอลันคาแข่งชิงกันแก่ไทยทางนั้น ก็แข่งชิงกันแก่ไทย
 ทางควีนออกบ้าง ใ้ความปรากฏมาว่าอังกฤษจะคิดยึดเอาเมืองคนาวศรี
 แลเมืองมฤต ซึ่งเป็นเมืองท่าค้าขายของไทยทางควีนออกเป็นของ
 อังกฤษเสีย มิให้ไทยมีช่องทางที่จะค้าขายแข่งอังกฤษด้วยเหมือนกัน
 ในขณะนั้นทางยุโรปพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ มีอำนาจขึ้น พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕
 เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงศาสนาที่โรมันคาทอลิก เป็นข้าศึกกับพวกอังกฤษ
 แลซอลันคา ซึ่งถือลัทธิโปรเตสแตนต์ ให้มาขอเป็นทางพระราชไมตรี
 สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงทรงรับทางไมตรีของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทว่าจะ
 เอาเป็นสัมพันธไมตรีมิให้พวกซอลันคาแลอังกฤษมารบกวนเมืองไทย

ส่วนความมุ่งหมายของฝรั่งเศสที่สมัคมาเป็นไมตรีกับไทย ครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้น ที่จริงที่เคี้ยวจะเป็นอย่างไรก็ตาม

(๘)

ไม่ได้แน่ในเวลา^{นี้} แต่สังเกตุตามความที่ปรากฏอยู่ในเรื่องราวที่พิมพ์ไว้ ในสมุดเล่ม^{นี้} ก็เหมือนส่วนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เองก็ยกพวกขากหลวงจะมุ่งหมายเพียงจะเกลี้ยกล่อมไทย ตั้งแต่สมเด็จพระนารายณ์ ๆ เป็นต้นให้เข้ารีตถือศาสนาคริสต์ทั้งตามลัทธิโรมันคาทอลิก ให้เป็นเกียรติยศในการศาสนาปลดปล่อยอย่างหนึ่ง ก็ยกเอาศรีเมืองไทยหาผลประโยชน์ในการค้าขายของฝรั่งเศสแข่งอังกฤษแลฮอลันดาอย่างหนึ่ง หาได้คิดมุ่งหมายที่จะทำลายอิศราภาพของเมืองไทย เขาไปเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสไม่ แต่มีฝรั่งเศสอีกพวกหนึ่งก็คิดมุ่งหมายดึงเอาเมืองไทยไปเป็นเมืองขึ้น ยางที่ความซื่อที่ว่ามานั้นจะเป็นมูลเหตุให้พวกฝรั่งเศสมาเคี้ยวขบแตกกันในประเทศนี้ เพราะฉะนั้นขอเชิญท่านทั้งหลายผู้เอาใจใส่ในความรู้อย่างไรจงอ่านเรื่องราวซึ่งปรากฏอยู่ในสมุดเล่ม^{นี้} ไทยเอาใจใส่พิจารณาให้รู้เหตุการณ์ในพงศาวดารที่จริงให้ยิ่งขึ้นไปเทอญ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งคริสตจักรกาลสมเด็จเจพระนารายณ์มหาราช

การค้าง ๆ ที่พวกบาทหลวงไค้กระทำไปแล้วเกิดเลื่องร่ำกันแพร่หลาย มีข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งเป็นคนฉลาดเฉลียวแลไหวพริบ ไค้ไปหาพวกบาทหลวง ๆ ไค้ชี้แจงว่าคนมีความยินดีแลเต็มใจที่จะสั่งสอนพวกเด็ก ๆ แลไค้ถวายเรื่องราวต่อพระเจ้าแผ่นดินด้วย พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงได้มีพระราชโองการโปรดฯ ให้ส่งคนไทยไปเล่าเรียนที่บ้านบาทหลวง ๓๐ คน แลโปรดพระราชทานพระราชานุญาต ให้พวกบาทหลวงเทศนาสั่งสอนไค้ตามพอใจ แลจะไปไหนมาไหนไค้ทุกแห่ง เว้นแต่ในพระราชวังเท่านั้น เมื่อไค้รับพระมหากรุณาเช่นนั้นแล้ว พวกบาทหลวงจึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะกราวยังคมทูลความเป็นไปต่าง ๆ ให้ทรงทราบ จึงไค้มีจดหมายเหตุกราวยังคมทูลดังนี้

ข้าพเจ้าสังฆราชเบริง ผู้เป็นนักพรตของพระเป็นเจ้าผู้มีอำนาจสร้างฟ้าแลดิน พร้อมด้วยคณะนักพรตอันมีศีลธรรมพิเศษอีก ๔ รูป เป็นชาติฝรั่งเศสด้วยกัน ไม่มีโอกาสที่จะเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทไค้ด้วยตนเอง โดยเหตุที่เป็นชนชาวต่างประเทศ ขอพระราชทานพระราชวโรกาสเฝ้าด้วยจดหมายเหตุ การที่ข้าพเจ้าทั้งหลายเห็นว่าเป็นหน้าที่อันสำคัญที่จะต้องกราวยังคมทูลเช่นนั้น ก็โดยเหตุที่ไค้แลเห็นพระมหากรุณา

ซึ่งได้พระ ราชทานแก่พวกข้าพเจ้า ในเวลาที่ได้มาอยู่ในแผ่นดินสยาม
 ไซ้แต่เท่านั้น ยังมีข้อสำคัญใหญ่อีกข้อหนึ่ง กล่าวคือ ข้าพเจ้าเห็น
 ว่าพระองค์มีพระรูปโฉมลักษณะเหมือนกับองค์พระเป็นเจ้า นอกจาก
 เหตุที่กราบบังคมทูลอันเป็นเหตุใหญ่พออยู่แฉ้วน ข้าพเจ้ายังเห็นว่า
 การทรงพระกรุณาโปรดให้ส่งเด็กมาศึกษาวิชาความรู้แลเล่าเรียนวิชา
 ของประเทศยุโรป ๓๐ คนนั้น เป็นการที่ข้าพเจ้าต้องรุดถึงพระมหา
 กรุณาอีกชั้น ๓ จึงกระทำให้ข้าพเจ้านึกถึงการที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นหลัง
 หนึ่ง สำหรับสอนวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับประเทศอันใหญ่
 เพื่อจะได้เป็นต้นนิยมของประเทศอื่น ๆ ในโลกนี้ ถ้าความที่ข้าพเจ้า
 ดำริที่ขอเป็นที่ยอมรับพระราชบริหารแล้ว ข้าพเจ้าขอพระราชทาน
 ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระนคร หรือในที่ใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าได้ตั้งขึ้น

การที่ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลมาเช่นนี้ คงจะไม่เป็นข้อที่จะกระทำ
 ให้ทรงเคลือบแคลงอย่างใด แลคงจะทรงทราบได้ว่าการที่ข้าพเจ้าได้
 อุดาหะระถึงบ้านเกิดเมืองนอน ละทิ้งบิดามารดา มีตรสหายแลทำเล
 ที่ทำมาหาเลี้ยงชีพของคนมา ก็เพื่อประสงค์จะได้ทำการตามหน้าที่
 แลพระบัญชาที่ข้าพเจ้านับดอนนั้น ให้ตั้งขึ้น หน้าที่แลพระบัญชาที่ขบ
 ให้ข้าพเจ้ารักบุคคลทุก ๆ คนเหมือนรักตัวของตัว แม้ที่สักผู้ที่เป็น
 ศัตรูก็ควรรักเท่ากันมิได้ยกเว้นอย่างใดเลย โดยเหตุนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า
 ไม่มีทางอื่น ที่จะแสดงความรักใคร่ต่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของใต้ฝ่าละออง

โยสดีศักดิ์หลังหน่ง เพื่อเป็นหลักฐานทำกิจของศาสนา แลข้าพเจ้า
 จะได้อธิษฐานขอพระเป็นเจ้าผู้มีอำนาจ ขอให้คุ้มครองป้องกันโทษภัยของ
 อลัทธิพระบาทให้ทรงพระดำริญาณเป็นนิจ อย่าให้มีพระโรคาพวออย่างใด ๆ
 ทั้งขอ ให้พระเป็นเจ้า ได้ พกภัย วิชาพระราชาณาเขตของพระ องค์ ให้
 เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย

ผลของจดหมายกราบบังคมทูล

หนังสือกราบบังคมทูลฉบับนี้ ยังไม่ได้รับพระราชดำรัสตอบ
 เพราะเหตุว่าเสนาบดีผู้ มีหน้าที่นำทูลเกล้า ฯ ถวายได้ ชั่วช้ามานาน
 แล้ว จะคั้รอให้หายชัวเสียก่อนจึงจะถวายได้ เมื่อเสนาบดีได้
 หายชัวแล้ว ก็ยังคงรออยู่ช้านานจึงได้นำจดหมายของข้าทูลดวงขึ้น
 ทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้ความว่าทรงโปรดเกล้าฯ ที่กราบทูลนั้น จึงได้
 พระราชทานที่นาควังขวางแก่พวกข้าทูลดวงแห่ง ๓ ที่นาคเป็นทัก
 มากตั้งอยู่ริมหน้าคอกกยี่ ๆ พวกญวนอยู่ เรียกว่าบ้านพลัด (Banplahet)
 แลเพื่อทรงแสงว่าโปรดในการที่พวกข้าทูลดวงจะมากตั้งอยู่ในพระราช
 ธานีเขต จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้แจ้งไปยังข้าทูลดวง ว่าพระ
 ราชธานีของข้าทูลดวงสร้างโยสดี เมื่อเจ้าพนักงานได้ทราบในพระราช
 ธานีแล้วรีบสั่งเช่นนี้ จึงได้ ไปจัดการไล่คนท้ออาศัยอยู่ในที่นั้นท้อพระ
 ราชธานีข้าทูลดวง ให้รีบถอนเรือนไปจากที่นั้นใน ๘ วัน แล้วได้
 สร้างเรือนขึ้นในที่นั้น ๒ หลัง ทำด้วยไม้หลังคามุงกระเบื้อง เพื่อ

บ้างกันไฟแลจะไ้เป็นที่สำหรับเก็บรักษาสมุทแลของต่าง ๆ สำหรับวิก
 ทักษากหลวงไ้นำมาหากประเทศยุโรป เพราะเรือนธรรมดาในพนบ้าน
 เมืองทำด้วยไม้ไ้ ผนังทำด้วยดินเผาแลหลังคามุงด้วยไม้ค้าย
 กัยใบตาล ส่วนโสตที่จะก่อด้วยอิฐนั้นไ้ค้กลงกันให้รอไว้ก่อน
 สำหรับให้แขกหลวงผู้ที่จะมาอยู่ประจำในเมืองนั้นทำค้อยไป
 พวกแขกหลวงไ้ค้ตั้งอยู่เป็นหลักฐานที่อยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๖

(พ.ศ. ๒๒๐๘)

บรรดาแขกหลวงมีความเชื่อถือว่า เป็นบัญญัติของพระเป็นเจ้า ที่
 จะให้พวกแขกหลวงอยู่ในแผ่นดินนี้ จึงไ้จัดการให้สร้างเรือนใหญ่ขึ้น
 ในที่ ๆ พระราชทาน เรือนนั้นไ้ทำเป็นสองชั้น ๆ ต่างก่อด้วยอิฐ สำหรับ
 พวกแขกหลวงอยู่ไ้หลายคน ชั้นบนทำด้วยไม้ไ้เป็นโสต โดย
 เหตุที่นำทวมทุกข จึงจำเป็นค้องยกพื้นให้สูงพ้นดิน ๓ วา แลค้วเรือน
 นั้นกว้าง ๒๐ วาเศษสี่เหลี่ยม ค้คกยเรือนมีชายชาที่ฝั่งคัพแลมีสวน
 ค้ว ในประเทศนี้บรรดาชาวประเทศต่าง ๆ ไ้้อาศัยอยู่กันเป็นหมู่ ๆ
 เรียกกันว่าค้าย เพราะณนั้นค้อยของพวกแขกหลวงฝรั่งเศจึงไ้ให้
 ชื่อว่า “ค้ายเซนต์โยเซฟ” โดยนักบุญผู้ไ้ไ้ช่วยเหลือแก่พวกแขก
 หลวงฝรั่งเศเป็นอันมาก (๑)

(๑) วิกเซนต์โยเซฟยังอยู่ปากคลองน้ำจันทน์ทุกวันนี้

จดหมายมองเซนเซอร์ถ้าเบเดอลามือต ถึงมองเซนเซอร์ปาลู

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๖๖ (พ.ศ. ๒๒๐๙)

พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานสำหรับให้พวกเราอยู่ แลได้ทรง
 สัญญาว่าจะพระราชทานสิ่งของสำหรับสร้างวัดด้วย ข้าพเจ้าได้เลือกที่
 ตั้งแต่ที่ ๆ พวกญวนอยู่ ตลอดจนเกือบถึงวัดพุทธศาสนาเล็ก ๆ สองวัด
 ซึ่งอยู่ปลายเกาะ การที่คิดจะไปอยู่กับพวกชาวต่างประเทศที่ถือคริส
 ศาสนาเป็นอันงเล็ก แลการที่ใดมาตั้งอยู่ในที่นี้โดยพระมหากรุณา
 พิเศษของพระเจ้าแผ่นดิน ทนงคงมากแลเราได้ปลูกเรือนขึ้นสอง
 หลังทำด้วยไม้หลังคามุงกระเบื้อง เพื่อจะได้รักษาสมกแลเครื่องประดับ
 ประการวิค มีคนหลายคนจะขอมาอยู่ในที่นี้ แต่ข้าพเจ้าไม่ใคร่จะยอม
 เพราะต้องการแก่จะให้คนใด ๆ มาอยู่ จึงได้อนุญาตให้คนไทยมาอยู่สอง
 ครวเรือน ชาวปอดเกดครวเรือนหนึ่ง แลชาวฝรั่งเศสครวเรือนหนึ่ง
 นิโกลาพร้อมด้วยบุตรภรรยาอยู่ในที่นี้ ถ้าจะมีชาวฝรั่งเศสอื่น ๆ มา
 อยู่ในเมืองนอิก ก็จะมาอยู่ได้ ในที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นของแผ่นดิน ขอให้
 ท่านชี้แจงให้ผู้อำนวยการของบริษัทนทราย แลให้เชื่อในความช่วยเหลือ
 ของพวกบาทหลวงด้วย

ผู้ส่งกรณเฒ่าวิทยาลัย

จดหมายมองเซนเซอร์ถ้าเบเดอลามือต ถึงมองเซนเซอร์ปาลู

ค.ศ. ๑๖๖๗ (พ.ศ. ๒๒๑๐)

ด้วยความเชื่อถือนั้นคงว่าในไม่ช้าคงจะมีบาทหลวงฝรั่งเศสเข้า
 มา จึงตกลงใจให้สร้างเรือนขึ้นในที่นี้ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ไปวพระ

ราชทานเรือนพักอาศัยสร้างอยู่บนเป็นเรือนสองชั้น ๆ ต่างก่อสร้างด้วยไม้
๖ ห้องกับห้องใหญ่ ๓ ห้องสำหรับให้คนอยู่ ชั้นบนทำด้วยไม้สำหรับเป็น
โถงดีใหญ่แลสำหรับเก็บรักษาเครื่องบูชาแลของใช้ต่าง ๆ ด้วย ที่ทำ
เท่านี้พอแก่ความต้องการแล้ว และโคทำยาชาที่ฝังศพด้วย แต่ที่
ฝังศพนั้นจะต้องถมดินสูงขึ้นมา ๓ เพื่อกันน้ำท่วม

การรับข้าราชการไทยกับภรรยาเข้าเป็นคริสเตียน

ศาสนาคริสต์นิกายนี้จะแพร่หลายบ้างแล้ว มีข้าราชการผู้หนึ่ง
ซึ่งเป็นเพื่อนของเสนาบดี ได้ยินพูดถึงศาสนา จึงให้คนไปหาบาทหลวง
บอกว่ามีความยินดีที่จะได้ฟังเทศนาในเรื่องนี้ บาทหลวงได้ วิจัยร้อน
ที่จะชี้แจงสั่งสอนถึงศาสนาคริสต์นิกายนี้ แลเมื่อข้าราชการผู้นั้นได้ ยินดี
ฟังแล้วก็ไม่มีความเขินอายที่จะฟังต่อไป แลรู้สึกในคุณความดีของ
พระเป็นเจ้า แลข้าราชการผู้นั้นก็กล่าวเสมอ ๆ ว่าคนเขินแล้วว่า
ศาสนาคาธอลิกเป็ศาสนาที่จริงแท้ จึงขอร้องให้รับเข้าศาสนาโดยเร็ว
เมื่อบาทหลวงจะให้กระทำกรอย่างใด ๆ ข้าราชการผู้นั้นจะยอมทำทุก
ประการ

เมื่อบาทหลวงได้เห็นความสัตย์จริงเช่นนั้น จึงได้ ให้นามันตรี
เข้าในศาสนาที่บ้านของข้าราชการผู้นั้น เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ค.ศ. ๑๖๖๗
(พ.ศ. ๒๒๓๐) โดยที่ท่านผู้นั้นนอนป่วยมาหลายเดือนแล้ว แลได้ให้
นามว่า โยเซฟ เพื่อเป็นเกียรติยศแก่นักบุญผู้ปกครองคณะบาทหลวง
ในประเทศนั้น เมื่อข้าราชการผู้นั้นได้ ถูศาสนาคริสต์นิกายนี้แล้ว พวก

บาทหลวงได้กระทำพิธีให้สาวยาลเข้าถือนศาสนาภายใน ๕๐ วัน ซึ่งผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ ภรรยาของข้าราชการชั้นสูงซึ่งเป็นคนเอยกับพระมเหสี ก็ได้มารับนามนตเข้าถือนศาสนาในวัดภายในหลังสามวัน ภรรยาได้ขอร้องให้เอาศพของสามีมาฝังที่ขาชาของบาทหลวง แต่จะขืนสมยอมไปไม่ได้ เพราะสามีเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งเป็นเพื่อนของเสนาบดีด้วย แลเสนาบดีก็มีความประสงค์ที่จะทำศพให้ จึงเป็นอันตกลงต้องทำตามประเพณีของบ้านเมืองในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สำหรับฝังหรือเผาผู้มีบรรดาศักดิ์กัน

พระราชดำริห์ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม
ในเรื่องศาสนาครอติค

จดหมายของมองเซนเซอร์ล่าแบเดอลาม็อต ถึงมองเซนเซอร์ปาลู
เดือน ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๖๗ (พ.ศ. ๒๒๑๐)

คุณเหมือนอกินทาร์แลยารมิมของพระเปนเจ้า จะได้คัดพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินสยามแล้ว เพราะเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์จะทรงทราบว่าศาสนาคริสต์เคียนเสอนอะไรบ้าง เมื่อพวกข้าพเจ้าได้ทราบดังนั้น จึงเห็นว่าควรนำรูปภาพต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระเยซูเจ้า แลเกี่ยวกับนักบุญทั้งหลายถวายให้ทอดพระเนต เพราะรูปภาพเหล่านี้ไต่เย็บเป็นเล่มมาจากเมืองฝรั่งเศส แลในระหว่างภาพต่าง ๆ แฉกกระดาษเปล่าสำหรับเขียนคำอธิบาย โดยเชื่อว่าเมื่อ

ทอกพระเนตรภาพเหล่านี้แล้วคงจะคำรัสตามเป็นแน่ ตามที่คาดหมาย
 เช่นนั้นก็ไม่มีผิด เพราะเมื่อได้ทอกพระเนตรภาพแล้วสัก ๒-๓ วันก็มีรับสั่ง
 ให้ถามว่าภาพเหล่านี้หมายความว่าอะไร แลโปรดให้เขียนคำอธิบาย
 ในกระดาษแผ่นที่แซกไว้เป็นภาษาไทยด้วย กาวที่เขียนคำอธิบายภาพ
 เป็นภาษาไทยนี้ มองซิเออลาโนซึ่งเป็นผู้ชำนาญภาษาไทย ได้เป็น
 ธุระเขียนให้ประมาณสองเดือนจึงได้แล้วเสร็จ มองซิเออลาโนผู้นี้ได้
 พยายามเรียนภาษาไทยแลศัพท์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาในเวลาที่อยู่
 ก็นับล้นอนอกับพระสงฆ์ไทย

เมื่อภาพต่าง ๆ ได้แปลแลเขียนเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้นำขึ้น
 ทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อได้ทรงรับภาพไว้แล้วได้พระราชทานให้โทร^(๑)
 ครอบงุม โทรได้อ่านตรวจแล้วจึงกราบบังคมทูลว่าศาสนาคริสต์เคียนเป็น
 ศาสนาที่คดแลสอนลวนแต่สิ่งที่ดีมีคุณประโยชน์ แต่ถึงกระนั้น
 พระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน

ต่อมาได้ทูลรายงานว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามได้คำรัสว่าทรงโปรดศาสนา
 ของเรา แลขออนุญาตพยานว่าทรงโปรดจริง เพราะตั้งแต่บัดนั้นมา
 ก็ทรงพระเมตตาแก่พวกเรามากขึ้น เช่นการทรมานสั่งไว้ว่าพระพรราชทาน
 สิ่งของสำหรับสร้างโบสถ์นั้น ภายหลังมาทรงทราบว่าเจ้าพนักงานทำไว้

(๑) ที่ว่าโทรทรงนี้ สันนิษฐานว่าพระโทรา ผู้ซึ่งแต่งพงศาวดาร
 สมัยหลวงพระเสริฐ แลแต่งหนังสือจินคามาณี เพราะเป็นอาจารย์บรรณคดี

จัดการอย่างไรไม่ จึงได้มีรับสั่งกำชับให้จัดการให้เป็นผลสำเร็จโดยเร็ว
เจ้าพนักงานจึงได้ส่งไม้มาให้สำหรับทำโบสถ์ และสั่งถามว่าเมื่อจะ
ต้องการอิฐแลของอย่างอื่นเท่าใดก็ให้สั่งเอาเอง ครั้นท่านเสนาบดีได้เอา
ใจใส่ในเรื่องนี้มาก โดยมุ่งหมายจะให้เป็นการสำเร็จตามพระราช
ประสงค์ทั้งมีความรักใคร่นับถือในพวกเราด้วย วันหนึ่งท่านเสนาบดี
ได้นัดให้พวกขาดหลวงแลชาวปอดเกศ ๒-๓ คนไปพบท่านที่ในวัง ท่าน
จึงได้ถามว่าของต่าง ๆ สำหรับสร้างโบสถ์เจ้าพนักงานได้ไปมอบหมาย
ให้แก่ขาดหลวงฝรั่งเศษแล้วหรือยัง เมื่อท่านได้รับคำตอบว่าของ
เหล่านั้นได้บริบูรณ์แล้ว จึงได้พุดขึ้นว่า “ก็แล้ว ของพระราชทานส่วน
พระเจ้าแผ่นดินเป็นอันเสร็จแล้วกันไป แต่ส่วนฉันยังไม่ได้จัดการอย่างไร
ขอให้ ไปบอกกับท่านสังฆราชาว่า ฉันมีความประสงค์จะอุทิศเงินในการ
สร้างโบสถ์เหมือนกัน”

การศาสนาที่เกี่ยวกับพระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน

จดหมายมองเซนเซอร์ลาแบเดอลาม็อต

ถึงผู้อำนวยการ คณะการต่างประเทศ ค.ศ. ๑๖๖๘ (พ.ศ. ๒๒๑๑)

ในจดหมายฉบับก่อน ๆ ข้าพเจ้าได้ขอกไปแล้วว่า พระเจ้าแผ่นดิน
สยามอยากจะทรงทราบถึงการศาสนาของเรา ข้าพเจ้าจึงได้ถวายสมุด
รูปภาพแสดงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ทั้งเขียนคำอธิบายไว้เป็น
ภาษาไทยด้วย

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงแสดงน้ำพระฤทธิย์ว่า ไปรคปรานใน
 ศาสนาของเราเช่นนี้ พระราชาชนชาติสองจึงทอพระเนตรสมุทภาพเล่ม
 นั้นบ้าง เมื่อได้รับพระราชานุญาตแล้วจึงได้มีพระคำรัสให้หยาบทหลวง
 ไปเฝ้าทวง เมื่อหยาบทหลวงได้ไปเฝ้าตามรับสั่งแล้ว จึงไปรคให้หยาบทหลวง
 นั้นเคียงพระองค์ แลรับสั่งว่าต้องพระประสงค์จะได้รับริบความสว่างแล
 ความรู้ในศาสนาของเรา แลทรงรับรองว่าการที่จะทรงตั้งศาสนา
 คริสต์เกิดขึ้นก็จะเป็นได้ด้วยเหตุสองประการ ๆ ที่ ๑ เพราะทรงเห็นว่าศาสนา
 นี้เป็นศาสนาที่ดี ประการที่ ๒ เพราะหวังพระทัยว่า ถ้าพระเป็นเจ้า
 เป็นผู้ที่มิอำนาจจริงถึงหยาบทหลวงกล่าวยกยอแล้ว พระเป็นเจ้าคงจะรักษา
 พระองค์ให้หายประชวรอันมีพาศซึ่งได้ประชวรมาแล้วถึง ๓๒ ปี จนพระ
 บาทแลพระหัตถ์เสียใช้การไม่ได้ หยาบทหลวงได้ตั้งต้นอธิบายถึงเหตุผล
 แลการต่าง ๆ ของศาสนาเหมือนกับอธิบายแก่คนที่ยังไม่เข้าใจอะไรเลย
 ฝ่ายพระราชาชนชาติของพระเจ้าแผ่นดินทรงไปรคมาก จนถึงกับคำรัสให้
 หยาบทหลวงได้เข้าเฝ้าเนือง ๆ หยาบทหลวงได้พยายามไปเฝ้าสามหรือสี่ครั้ง
 ภายในสามอาทิตย์ จนผลที่สุดพระราชาชนชาติได้คำรัสว่า พระเป็นเจ้า
 มีพระองค์เคียงท่านนั้น คือไประนมัสการแต่พระเป็นเจ้าพระองค์นั้น
 ครั้นมาภายหลังพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปประพาสในที่แห่งหนึ่ง ระยะทาง
 ห่างพระนครสองวันเพื่อทรงยิงพืคมิให้เพลินพระราชฤทธิย์ พระราช
 ชนชาติจึงได้เชิญมอญเซนเขอรเคอเบร้อให้ตามขึ้นไปเฝ้า ครั้นเมื่อวัน
 ที่ ๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๖๗ (พ.ศ. ๒๒๑๐) จึงได้คำรัสกับมอญ

เช่นเซอร์เคอเบริช ว่าพระองค์จะไม่ทรงเชื่อถ้อยอย่างอื่น นอกจากจะเชื่อ
ถ้อยในพระเป็นเจ้าพระองค์เดียว ซึ่งเป็นผู้สร้างดินฟ้าอากาศเท่านั้น แล
ว่าเวลานั้นทรงมีสการพระเป็นเจ้าพระองค์นั้นอยู่วันละหลาย ๆ ครั้ง แล
เมื่อวันที่ ๖ เดือน มกราคม ค.ศ. ๑๖๖๘ (พ.ศ. ๒๒๑๓) ก็ได้ดำรัสกับ
มองเซอร์เคอเบริชเช่นนี้อีกครั้งหนึ่ง

นี้แหละเป็นหนทางที่พระเป็นเจ้าได้จัดการแยกช่องให้แก่พวก
ยากหลวงฝรั่งเคส เพื่อจะได้เทศนาสั่งสอนถึงการศาสนาต่อไป

แต่การที่จะได้มีช่องสำหรับสอนศาสนาคริสต์เคสเช่นนี้ ก็เป็นการ
แล้วแต่พระผู้เป็นเจ้าจะบันดาล เพราะฉะนั้นการต่อไปจะมีผลเพียงไร
ก็รู้ได้แต่พระผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น

ค. ศ. ๑๖๖๘ (พ. ศ. ๒๒๑๑)

ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบถึงการศาสนาเจริญขึ้นทุกที่ ๆ
โดยพระราชาชนชาติหัวหน้าโรราจารย์ ได้มาในพิธีต่าง ๆ ของการ
ศาสนาอยู่นั้นก็ จึงโปรดให้หัวหน้าโรราจารย์มาพบกับยากหลวง
ขอให้พระเป็นเจ้าได้เสกอธิษฐานอย่างมหัศจรรย์สักอย่างหนึ่ง เพื่อให้
เห็นประจักษ์ว่าเป็นศาสนาที่จริง ถ้าหากว่าพระเป็นเจ้าได้เสก
อธิษฐานเช่นนั้นได้จริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรงเลื่อมใสในพระ
เป็นเจ้าของพวกยากหลวง แลตัวโรราจารย์เองก็จะเชื่อด้วย ฝ่าย
พวกยากหลวงเชื่อถ้อยในคุณความดี แลในอำนาจของพระเป็นเจ้า

จึงขอร้องแกไทรว่า พระเป็นเจ้าจะแสดงอภินิหารอย่างมหัศจรรย์ให้
 เห็นปรากฏ ขอให้ไทรกราบบังคมทูลถาม ว่าจะมีพระราชประสงค์
 ให้พระเป็นเจ้าแสดงอภินิหารอย่างไร พระเจ้าแผ่นดินซึ่งหาพระราช
 โอรสมีไท้ ทั้งเป็นผู้ที่ไปรักปรานรักใคร่พระราชอนุชาต่างยิ่ง^(๓) จึงดำรัส
 ว่ามีพระราชประสงค์อยากจะให้พระราชอนุชานายประสูรพระ ไรคัมพาค
 บรรดาพวกยากหลงจึงไต่กรายไทรชื่อนวอนพระเป็นเจ้า แต่ฝ่าย
 พระเป็นเจ้าทรงไปรกลอนเวลาที่จะแสดงอภินิหาร เพื่อจะทดลอง
 ความเชื่อถอมของคนทั่วไป จึงเป็นเหตุกระทำให้พวกยากหลงไต่รัย
 ความตกเคื่อนอยู่เนื่อง ๆ ว่าพระราชนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน บงก
 ประสูรพระ ไรคัมพาคอยู่อย่างเต็ม แลคนทั้งหลายก็ยังคอยค้อยว่า
 การที่ยากหลงไต่ขอร้องไว้จะมีผลอย่างไร เพราะเหตุว่าถ้าไต่ มีผล
 จริงอย่างขอร้องไว้ ก็จะมีคนเข้าถือศาสนาคริสต์เต็มอีกมาก พวก
 ยากหลงจึงไต่ตอบว่า การที่พระเป็นเจ้าจะแสดงอภินิหารเช่นนั้น พวก
 ยากหลงไม่มีความสงสัยอย่างใดเลย สงสัยแต่ในความศักดิ์
 ของผู้มาถาม ว่าจะต้องการเห็นอภินิหารของพระเป็นเจ้าสำหรับการเล่น
 สำหรับประ โยชนส่วนควมมาก หรือสำหรับจะตั้งไรเลื่อมใสในยถาจริงอย่าง
 ไร แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพระเป็นเจ้าไปรกลแล้ว ในไม่ช้าก็คงจะไต่ทรง
 แสดงไต่เห็นทันตา บังเอิญในไม่ช้านานนัก พระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
 ประพาสแห่งหนึ่ง ระยะเวลาจากพระนคร ๒ ไมล์ พระเป็นเจ้าก็ไปรกล

(๓) ชื่อที่ว่าทรงรักใคร่พระอนุชาเห็นจะเข้าใจเอาเอง

ынกาลให้เห็นคุณความดีของพระองค์อย่างมหัศจรรย์ คือเวลานั้นไม่มี
 ใครได้นึกถึงพระโรคของพระราชอนุชาแล้ว ทั้งโดยมากก็เชื่อกันว่า
 พวกยาหลวงหมกขัณ्डยา คงจะกระทำตามที่สัญญาไว้ไม่ได้ ยังเฝือ
 โลหิต เกิดไหลซึมซาบตามเส้นพระขม้ของพระราชอนุชาที่ประศวร
 อัมพาต แลพระมิ่งสะก็เกิดงอกขึ้นเห็นปรากฏแก่ตาคนทั่วไป เมื่อ
 ยาหลวงได้ทราบความดังนี้ จึงได้กราบไหว้บูชาพระเป็นเจ้า และ
 แสดงว่าการที่ยาหลวงได้รับรองไว้เป็นผลสำเร็จหมดหน้าที่ยาหลวง
 แล้ว และที่ใดเห็นเท่านั้น ก็พอสั่งให้ปรากฏแน่นอนจนถึงอำนาจอันใหญ่
 ยิ่งของพระเป็นเจ้าอยู่แล้ว ต่อไปพวกยาหลวงเชื่อว่า พระอาการ
 ก็คงทรงอยู่เท่านั้น จนกว่าพระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรง
 ปฏิบัติตามที่ใดคำรัสไว้ กล่าวคือ เมื่อใดเห็นเหตุมหัศจรรย์เวลาใด
 จะได้ทรงถือศาสนาคริสต์เดียนต่อไป อีกประการหนึ่ง ถ้าจะให้พวก
 ยาหลวงจัดการจนกว่าจะเป็นผลสำเร็จ คือให้พระโรคหายที่เคี้ยวแล้ว
 ก็จะต้องให้พระเจ้าแผ่นดินแลพระราชอนุชาทรงปฏิบัติตามที่ใดประทาน
 สัญญาไว้ เมื่อใดใดต่อกันมาเพียงนี้ จึงได้เกิดรู้สึกกันขึ้นว่า
 เคี้ยวเช่นนี้จะต้องเปลี่ยนการศาสนาทั่วพระราชอาณาเขต แล
 เป็นเรื่องใหญ่โตมาก เรื่องนี้เป็นเหตุกระทำให้การใดต่อเรื่องที่เกี่ยวข้อง
 กับการศาสนา ในระหว่างพระราชสำนักแลพวกยาหลวงงกหยุกไป
 ทันที

การเจรจาระหว่างฝรั่งเศสกับพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แลการถวายพระราชสาส์นกับศุภอักษร

เจรจาขึ้นต้น

มองเซนเซอร์ปาลูได้มาถึงกรุงสยามเมื่อวันที่ ๒๗ เดือนพฤษภาคม
ค. ศ. ๑๖๗๓ (พ. ศ. ๒๒๓๖)
เมื่อมองเซนเซอร์ปาลู กลับมาจากประเทศยุโรปครั้งที่ ๒ ใน
ค. ศ. ๑๖๗๐ (พ. ศ. ๒๒๓๓) ได้เชิญอักษรสาส์นแลพระราชสาส์นมา
ถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามด้วยสองฉบับ ฉบับหนึ่งเป็นอักษรสาส์นของ
ท่านสังคปาปากเดมิงที่ ๘ อีกฉบับหนึ่งเป็นพระราชสาส์นของพระเจ้า
หลุยที่ ๑๕ ส่งเรื่องราวขบรมณาการมาด้วย ทั้งพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
แลท่านสังคปาปา เพื่อเป็นการขอยพระมหากษัตริย์คุณพระเจ้าแผ่นดิน
สยาม ที่ให้ทรงช่วยอุปถัมภ์แลปกครองพวกยากหลงฝรั่งเศส แล
เพื่อทรง ขอร้องให้คง พระราชทานพระราชนุญาตให้พวก ยากหลง ได้
กระทำกิจของศาสนาได้ โดยสะดวกในพระราชธานี เพราะฉะนั้นเมื่อ
มองเซนเซอร์ปาลูได้มาถึงพระนคร มองซิเออร์เคอเชวีซ จึงได้แจ้งข้อ
เจ้าพนักงาน ว่าท่านยากหลงผู้นี้ได้เชิญพระราชสาส์นของพระเจ้า
แผ่นดินอันถือศาสนาคริสต์เคียน แลอักษรสาส์นของท่านสังคปาปา
มาถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบเช่นนั้นก็
ทรงพระโสมนัสมาก จึงเป็นเหตุให้เชื่อมั่น ว่าการต่าง ๆ คงเป็น

อย่างงดงาม แลไค้ทรงอนุญาตให้พวกขาคหลวงกระทำความเคารพ
 อย่างแบบธรรมดาเนี่ยมชอประเทศยุโรปด้วย เพราะฉนั้นความซัดซึ้ง
 ที่หลายจึงเป็อันหมกไปกัน ๓ ขั้อยู่แต่จะเลือกวันที่จะเข้าเฝ้าให้เหมาะ
 เท่านั้น แลในระหว่างที่ยังไม่ได้ด้วยพระราชสาส์นนี้ ก็ไค้คิด
 จักการไม่ให้เสียเวลาไค้ ขาคหลวงสองคนจึงได้กำรั้ในการที่จะตั้งผู้
 แทนมองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศ ค่อยไป

การถวายพระราชสาส์น

ก่อนวันกำหนดที่จะเสด็จออกแขกเมืองวัน ๓ มองซีเออร์เคอเมเต
 โลโปลิศ พร้อมกับขาคหลวงแลชาวฝรั่งเศสอีก ๗ คน ไค้เชิญ
 พระราชสาส์นที่จะถวายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ไปยังสถานที่ซึ่งเคย
 เชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศไปพักไว้อันเป็นแบบ
 ธรรมดาเนี่ยมที่เคยกระทำมาในกาลก่อน แลเมื่อไค้รอคอยอยู่หลายชั่วโมง
 จึงไค้มีข้าราชการหลายคนมาจากพระราชวัง เพื่อมารับพระราชสาส์น
 ข้าราชการเหล่านั้นจึงเชิญเชิญพระราชสาส์นประคิยฐานในพานทองคำ
 แลนำพานทองคำกับพระราชสาส์นไปตั้งไว้ในท้องพระโรง มีเสนาบดี
 แลข้าราชการอยู่ในที่นั้นเนี่ยมมาก เพื่อจะไค้ฟังคำแปลพระราชสาส์น
 ซึ่งมองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศไค้แปลเป็นภาษาไทย ในที่นั้นไค้มีการ
 เลียงอย่างใหญ่โตมาก เมื่อไค้มาพักอยู่ในที่นั้นสักครู่หนึ่ง จึงมี

ข้าราชการสองคนเชิญพระราชสาส์นขึ้นเสด็จ^(๑) แลเมื่อแยกเสด็จ
 นนชยาแล้ว มีข้าราชการอื่น ๆ อีกหลายคนมาช่วยกมแลทาม แลมี
 พลทหารถืออาวุธล้อมล้อมควย เมื่อได้เชิญพระราชสาส์นขึ้นเสด็จ
 เสร็จแล้ว ยังมีข้าราชการเอาพระกลดมากางกันพานทองทั้งสอง
 เจ้าพนักงานคัดลอกเข้าเตรสิ่งซ้แห่งห้อมล้อมไปยังพระราชวัง

รุ่งเช้าเวลาประมาณ ๓๓ ทุ่ม เจ้าพนักงานได้นำเรือพาย ๕๐ พาย
 มารับสังฆราชไปยังพระราชวัง ยังมีเรือข้อม ๆ ตามมาอีก ๔ ลำ สำหรับ
 รัชชากหลวงรอง ๆ กับชาวฝรั่งเศส ๘ คนไปด้วย ในเรือสำหรับสังฆราช
 มีแท่นสงสำหรับนั่ง ตามประเพณีของบ้านเมือง ถ้าเรือผ่านพระราชวัง
 ผู้ที่นั่งในเรือต้องลงจากแท่นแล้วกราบลงทพนเรือเพื่อแสดงความเคารพ
 ต่อพระเจ้าแผ่นดิน แต่ฝ่ายสังฆราชเมื่อเรือผ่านพระราชวังหาได้ลงจาก
 แท่นไม่ คงนั่งอยู่ตามเดิม ประมาณ ๑ โมงเช้า ๓๐ นาทีได้มาถึงหน้า
 พระลานชั้นนอกซึ่งจะเข้าไปในท้องพระโรง ฝ่ายเสนาบดีแลข้าราชการ
 อื่น ๆ พักอยู่อีกห้องหนึ่งใกล้ ๆ กัน ในทันใดพักปรักยาดังขนขรรคมเนียม
 ที่จะต้องทำประมาณ ๔๕ นาทีจึงได้เข็นอันตกลงกัน ครั้นเสร็จแล้ว
 เจ้าพนักงานได้เข้าเตรสิ่งซ้คัดลอกเป็นเครื่องสัญญาสามครั้ง จึงมี
 ข้าราชการชั้นสูง ๒ คนมายอกสังฆราชทั้งสองให้เข้าไปเฝ้า พร้อมกับ
 มองซีเออร์เคอเมเดโลโปลิศผู้ที่จะเป็นล่าม ท่านสังฆราชจึงได้เฝ้าเข้าไป
 ในท้องพระลานชั้นที่สอง ในหน้าพระลานมีทหารอยู่หลายกองแลมีช้าง

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่าไต่

ทรงเครื่องอยู่ด้วย จากหน้าพระลานที่ส่องนโคเคียวเข้าไปถึงหน้าพระลาน
ชั้นสาม หน้าพระลานนี้เต็มไปด้วยทวารซังกตงกองอยู่โดยระเบียบเรียบร้อย
มาก แต่ทวารหมอบทักทิมมือประสานขนมืดระทุบทุกคน จาก
หน้าพระลานนี้โคเคียวเข้าไปอีกถึงหน้าพระลานที่สี่ ในหน้าพระลานนี้โคเห็น
ช่างเผือกทมิฬซอเสียงล้าลือไปถึงประเทศยุโรปแล เป็นช่างพระที่นั่งซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินเคยทรงเสมือ ขึ้นอยู่ในปราสาทที่คอกแต่งประคัยประกาย
อย่างงดงาม แลยังมีม้าที่นั่งแต่งเครื่องอาสนอย่างงดงามอยู่ในปราสาท
หากอีก ๔ ม้า โกลดออกไปอีกหน่อยหนึ่งโคเห็นช่างอีกหลายเชือก
ล้วนแต่เป็นช่างขนาดใหญ่หน้าอัศจรรย์ ช่างเหล่านี้มีความกำกัษ
ทุกเชือก

ทศอนกลางชลาณมีทองเต็มไปด้วยข้าราชการสองห้อง แลปลาย
ท้องพระลานตรงกบประคณแลเห็นพระที่นั่งองค์หนึ่ง ฉนนงภายนอกขัค
ทองคำในพระที่นั่งหลังนมท้องพระโรงใหญ่ ซึ่งเป็นที่ห้ามมิให้ชาวต่าง
ประเทศเข้าไปเป็นอันขาด แม้นักข้าราชการของพระเจ้าแผ่นดินเองที่จะ
เข้าไปได้ก็น้อยค้วที่สุด แลเป็นพระราชฐานที่อรรคราชทุกต่างประเทศ
ไม่เคยโคเข้าไปเฝ้าเลยจนคนคิ้วว ถึงคั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินก็จะไปรค
ออกแขกเมองรับสังฆราชในถิ่น ซึ่งเป็นเหตุกระทำให้ข้าราชการทุกคน
พิศวงมาก ข้าราชการสองคนซึ่งเป็นผู้นำสังฆราชมาแต่เคิมโคเจิญ
ให้สังฆราชเข้าไปในท้องพระโรง ซึ่งเคิมโคไปด้วยข้าราชการผู้ใหญ่หมอบ
อยู่บนพรมทุกคน มองซีเออร์เคอเบร์อยู่ข้างซ้ายมองซีเออร์เคลือ

โปลิศ ทั้งสองคนเดินไปในระหว่างทางที่โคโคเรียมไว้ จึงไปถึงที่ประทับ
โคโคเรียมเห็นพระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนราชบัลลังก์สูงแสงงดงามมาก
ทรงพระมหามงกุฎ แลฉลองพระองค์ประคัมประภาไปทั่วเพื่อระพลอก
ทุกชนิก

เมื่อโคโคเรียมถึงหน้าพระที่นั่งเจ้าพนักงานโศกโคโคเรียมไว้ ท่านสังฆราชจึงไต่ถาม
ลงแล้วก็มีตัวลงถวายคำนับต่อพระเจ้าแผ่นดินสามครั้ง ฝ่ายเสนาบดี
แลข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งแต่งตัวสวมลอมทอก บางคนมีเกี้ยวของค้ำ
คอกไม้ไหวโศกขนาดสองนิ้ว บางคนก็มีแค่ลอมพอกเปล่าไม่มีเครื่อง
ประคัม โคโคเรียมก็คุกเข่าเอามือพนมเหนือศีรษะกราบถวายบังคม
สามครั้งแล้วก็ลงหมอบอย่างเค็ม เว้นแต่ท่านเสนาบดีซึ่งมีหน้าทหน้า
ราชทูตเผ่าหาคโคโคเรียมอย่างข้าราชการทั้งหลายไม่ ท่านเสนาบดีโคโคเรียม
บังคมทูลสองสามคำจึงได้มีข้าราชการผู้หนึ่งมานั่งหน้าสังฆราช แล้วอ่าน
พระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ ๑๕ แลอ่านอักษรสาส์นของสังฆปาปา
ด้วยเสียงอันดังแลแจ่มใส เมื่ออ่านจบแล้วพระเจ้าแผ่นดินจึงได้มีพระ
คำรัสกับสังฆราช คือพระคำรัสกับเสนาบดีก่อน เสนาบดีจึงมาพบกับ
มองซีเชอร์เคอเมเตโล โปลิศถามพระราชโองการ เมื่อสังฆราชตอบว่า
อย่างไร มองซีเชอร์เคอเมเตโลโปลิศก็กล่าวความขอกแก่เสนาบดี ๆ จึง
นำความกราบบังคมทูล เมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้รัสพระราชกระแสครว
โศก เสนาบดีก็ต้องกราบถวายบังคมสามครั้ง ความแบบอย่างของบ้านเมือง
ทุกครว แลเมืองจะนำคำขอร้องสังฆราชกราบบังคมทูล ก็ต้องถวาย
บังคมทุกครั้งเหมือนกัน

ตามข้อความต่าง ๆ ที่กำรัสถามนั้น มีถามถึงความสุขสำราญของสังคปาปาแลของพระเจ้าแผ่นดินกวีตเคียน (ฝรั่งเศส) ถามถึงเกียรติยศของสังคปาปาแลอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ถามถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเสด็จไปทำสงครามที่เมืองซอลันกามีชัยชนะอย่างไร ถามถึงขนบธรรมเนียมของราชวงศ์แลเกียรติยศเกียรติคุณของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส แลวิธีที่ทรงชมเชยพระอริยาศัยอันดีของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสซึ่งได้พาชื่อเสียงอันดีแลเกียรติยศอันดีให้ปรากฏทั่วไปทุกแห่ง ท่านเสด็จราชจึงได้มีโอกาสกราบทูลอะไรต่ออะไรล้วนแต่สิ่งที่ดีที่เกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ตามข่าวคราวที่ไ้รับมาจากเมืองฝรั่งเศสเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

ในขณะที่มีข้าราชการหลายคนได้นำพานทองซึ่งมีลูกไม้แดงไข่มุกเรียกกันว่าหมากแลพลมาแจก ซึ่งเป็นการแสดงความนับถือต่อแขกผู้มาหา อีกสักครู่หนึ่งมีข้าราชการอีกคนหนึ่งนำหีบซึ่งมีของเสื่อสีม่วงทำด้วยไหมเมืองจีนสองเสื่อพระราชทานแก่สังฆราชสองคน ๆ ละเสื่อ แลเสื่อแพรสีค่าพระราชทานแก่มองซิเออร์ เกอเมเตโล โปลิศ ซึ่งเวลานั้นยังไม่ไ้รับตำแหน่งเป็นสังฆราช ในเวลาที่สังฆราชกับมองซิเออร์ เกอเมเตโล โปลิศรับของพระราชทานนั้น ไ้ก็มีควลงถวายคำนับต่อพระเจ้าแผ่นดินสามครั้ง จึงไ้มีพระดำรัสว่า ต่อไปถ้าจะต้องการอะไรก็ให้บอกกับเสนาบดีก็ไ้ ในที่สุดพระเจ้าแผ่นดินไ้ดำรัสกับมองซิเออร์ เกอเบรือ ว่าการที่พระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ไ้มาปรองคองกันเช่นนั้น

พระองค์เองเป็นผู้ไต่ต้อนจีนก่อน เพราะฉะนั้นทรงเป็นพระสุระให้การที่
ปรองคองกันนี้ไต่เป็นการยศยาวกันต่อไป

พอคำรับของเท่านั้นก็ได้ขึ้นเสียงแคว่สั้งเข้าอยู่ข้างนอกประมาณ
๓๕ นาทีจึงจบ ในระหว่างนั้นพระเจ้าแผ่นดินก็ประทับอยู่บนพระราช
บัลลังก์ แลเสนาบดีข้าราชการก็หมอบเฝ้านั่งอยู่ จึงมีเจ้าพนักงานรูด
พระวิสูตรพอบังพระองค์แลรูดพระวิสูตรใหญ่บังพระราชบัลลังก์ทั้งหมด
เป็นอันสิ้นการออกแขกเมืองแต่เท่านั้น แลเจ้าพนักงานก็นำพานทองคำ
ซึ่งใส่พระราชสาส์นวางบนเสลี่ยง (๑) เชิญกลับไปเข้าในพระราชวัง

พอเสด็จขึ้นแล้ว ขรรค์ข้าราชการก็ลุกขึ้นนั่งบนพรม ข้าราชการ
ผู้ใหญ่บางคนซึ่งรู้จักกับมองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศก็ได้มาพุดจากทักทาย
ปราโมทย์พอสมควรแล้ว ท่านสังฆราชจึงไต่ลุกขึ้นแล้วเดินกลับไปตาม
ทางเดิม ก็มีความยินดีข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งช่วยแลชวาคตลกทาง

การที่สังคยาป่าแดพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ มีพระราชสาส์นมายังพระเจ้า
แผ่นดินสยามจะมีเนื้อความอย่างไรคงจะมีคนต้องการทราบเป็นอันมาก
จึงไต่คัดสำเนาลงต่อไปนี้

พระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔

ทูลพระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ที่มีเกียรติยศสูง เป็นกษัตริย์ที่คอง
แต่มีอำนาจมาก พระสหายอันสนิทของหม่อมฉัน

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า ไต่รถลม

คุ้มภัยไว้ถวายว่าพระองค์ไ้ทรงรับรองข้าแผ่นดินของหม่อมฉัน ซึ่ง
 มีศรัทธาในศาสนาของเราอย่างยิ่ง จนถึงกับตั้งใจจะไปแยกความสว่าง
 ของศาสนาให้แพร่หลายในพระราชอาณาเขตของพระองค์ หม่อมฉัน
 จึงไ้หาโอกาสในคราวที่ท่านสังฆราชา เกลือโอโยลิส ะกลับมาจากเมืองไทย
 ที่ระทูลขอขมพระมหากษัตริย์คุณในการที่ไ้ทรงรับรองอย่างนี้ ทั้งไ้
 ไปรทพระราชนานไม่เฉพาะแต่ที่คนอย่างเดียว ไ้พระราชทานทั้งของ
 สำหรัยสร้างโบสถ์แลสร้างบ้านให้ท่านสังฆราชา เกลือโอโยลิส แลท่าน
 สังฆราชาเคอเบรือคุ้ม แลโดยเหตุที่ท่านสังฆราชมีกิจที่ระต้องขอรับ
 ความรุ่มเย็นแลความยุติธรรมจากพระองค์อยู่เนือง ๆ หม่อมฉันจึง
 คิดเห็นว่าพระ องค์ คงจะไม่ ทรงรังเกียจ ในการ ที่ หม่อมฉัน จะ ขอร้อง ให้
 พระองค์ไ้มีพระเมตตากรุณาแก่ท่านสังฆราชาในระหว่างที่ไ้ต้องกระทำกิจ
 อันมีประโยชน์เช่นนั้น ทั้งขอใ้พระองค์ทรงพระกรุณาแก่ข้าแผ่นดิน
 อื่น ๆ ของหม่อมฉันคุ้ม ขอใ้พระองค์ทรงมีพระทัยเถิกว่าการที่
 พระองค์ไ้ทรงกรุณาแก่คนเหล่านี้ จะเป็นการที่หม่อมฉันพอใจอย่างยิ่ง
 ทั้งหม่อมฉันจะมีความยินดีแลคอยหาโอกาสแสดงความกตัญญูกตเวที
 ถวายแด่พระองค์ ในที่สุกหม่อมฉันจะไ้ขอร้องใ้พระเป็นเจ้าไ้ประทาน
 พระพรเพิ่มพระเกียรติยศแลพระบารมีของพระองค์ให้ส่งถึงชน

เขียนทพระมหานครปาวีส ณวันที่ ๓๓ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๗๐

(พ.ศ. ๒๒๓๓)

(เซ็น) พระสหายที่รักของพระองค์ หลุย

เซิน คอลแบ

เรื่องพวกบาดหลวงเข้าเฝ้าที่เมืองละโว้ (ลพบุรี) (Louvo)

พวกบาดหลวงไทยเข้าพระเป็นเจ้าในการที่กิจการต่าง ๆ ได้เป็นผลสำเร็จอย่างดี ทั้งได้ช่วยเกียรติยศอย่างสูงสุด ซึ่งแลเห็นได้ว่าเป็นด้วยบารมีของพระเยซูเจ้าโดยแท้ บาดหลวงจึงได้ขอรับรองต่อพระเยซูเจ้าให้ไปรณรงค์การให้ถึงผลที่สุด แลขออย่าละทิ้งให้การนี้ค้างไว้ เพราะที่ได้ทั้งกันอย่างนี้ ก็โดยอำนาจของพระเยซูเจ้านั่นเอง

เมื่อพวกบาดหลวงได้ตั้งพิธีอ้อนวอนพระเยซูเจ้าได้ไม่นานนัก ก็ได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงพระราชดำริที่จะจัดส่งอัครราชทูตไปยังประเทศยุโรป เพื่อทรงขอขอกษัตริย์ราชสำนักทั้งสองฉบับว่าอันนี้กระทำให้พวกบาดหลวงมีความยินดีอย่างที่สุด แลคิดจะยกขบวนไปยังประเทศอิตาลี แลประเทศฝรั่งเศสให้ทราบด้วย แต่เพราะเหตุว่าบาดหลวงไม่อยากจะส่งข่าวที่ยังไม่แน่นอนแก่ใจโดยแท้ จึงได้ถามไปยังเสนาบดีว่าข่าวอันนี้จะจริงหรือประการใด แลจะบอกข่าวทูลท่านสังคยาปราสาทราชพลพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้หรือไม่ ท่านเสนาบดีได้ตอบมาว่าเรื่องนั้นคงกราบบังคมทูลเสียก่อน แต่พื่อเป็นเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินกำลังเตรียมพระองค์ที่จะเสด็จไปยังเมืองละโว้ (๑)

(๑) เมืองละโว้ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเนินสูง ไกลจากพระนครระยะทางสองวันอยู่ใกล้ภูเขา บ้านเรือนทำด้วยอิฐปูนน้อย เวลาที่เสด็จประทับอยู่เมืองนี้ ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ตามเสด็จมักจะปลุกเร้าทำด้วยไม้ไผ่ แลข้าราชการอื่น ๆ ก็พักอยู่ในเรือซึ่งยาวประมาณวา ๓ ถึง

ซึ่งเป็นเมืองที่ไปรคประทัมมากกว่าเมืองอื่น ๆ อยู่ห่างพระนครระยะทาง
สองวัน ที่เมืองนเคยเสกัจะประทัมทุก ๆ ปี ครอบวละสี่หรือห้าเดือน
เพื่อทรงไล่เสือกแลคคล้องช้าง เพราะฉนั้นการที่จะกราบขังคมทลดา
ตามความต้องการของพวกบาทหลวงจึงได้เข้าไปถึง ๘ วัน แล้วพวก
บาทหลวงจึงได้รัยคทหมายแจ้งความให้ทราบ ว่าพระเจ้าแผ่นดินได้
ตกลงจะรัคัศัราชทูตเชิญพระราชสาส์นตอไปยังพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
ในขัหน้า

เจ้าพนักงานผู้ทอดอกทหมายมายังสังฆราช ได้รัยคำสั่งให้ขอก
สังฆราชว่า มีพระราชโองการไปรคให้สังฆราชขังไปยังเมืองละโว
และจะเสกัจออกให้เฝ้าเป็นการพิเศษ พวกบาทหลวงหมกความสงสัย

๘ ว่า กว่างว่า ๓ หรือวาศอก ในเรือนนี้เอาไม้กระดานกันห้อง
แลมีหลังคาคัวย ที่รังการอัยในเรือเหล่านี้เสยยากกว่าอัยบนเรือน แต่
มักจะจอกไกลกัยที่ประทัม เรือขันคเนมมากอย่างที่สุด เพราะฉนั้น
ในเวลาท้าน้ำในลำน้ำ (ลำน้ำนแห่งทุกข) จึงเห็นเรือพวกนจคอัย
ทั้งสองฟาก ขันกันตั้งสองสามลำเป็นแถวขคไปตั้ง ๓๐ ลำ พระเจ้า
แผ่นดินไปรคประทัมในเมืองนมากกว่าในเมืองหลวง เพราะในเมืองน
ทรงพระสำราญมาก แลเสกัจพระราชคานเริประพาสได้ตามพอพระทัย
ถ้าเวลาเคอนทงายน้อยคันทจะไม่ประพาสตามทุงนาแลขัจนถึง ๒ ยาม
โดยมากเสกัจทรงขังพระทังซึ่งเป็นขังขนาดใหญ่แลงคางมาก

ที่เกี้ยว ว่าพระเจนเจ้าไต่ ไปรกกลยันกาลช่วยเป็นแน่นอนแล้ว แล
ครั้งนั้นจะเป็นโอกาสอันดีที่จะกราบทูลถึงเรื่องศาสนาโรมันคาทอลิก

ในคราวเดียวกันนี้ ผู้รักษากรุงฯ ก็ได้รับคำสั่งจากท่านเสนาบดี ให้
จัดเรือเพื่อจะรับสังฆราชขึ้นไปยังเมืองละโว้ แลการต่าง ๆ ได้ดำเนิน
โดยรวดเร็ว เพราะออกศึกครั้งหนึ่งก็สังฆราชได้บริบทหมายแล้ว ผู้รักษา
กรุงฯ ก็ให้คนมาถามว่าท่านสังฆราชมีความประสงค์จะขึ้นไปเข้าเมืองไร

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๘ เดือนพฤศจิกายน สังฆราชทั้งสองพร้อมด้วย
มองซีเออร์ เคอ เมเตโลโปลิศ กับ มองซีเออร์ เคอ คโตแลง ได้ลง
เรือ ๒๖ พาย รุ่งขึ้นกลางคืนประมาณทุ่ม ๓ ได้ขึ้นไปถึงเมืองละโว้
แลรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งท่านสังฆราชจึงได้ให้ไปบอกท่านเสนาบดีว่าได้มา
ถึงแล้ว ขนางซึ่งมีอธิษฐานอย่างดีคนนี้ได้ให้จัดบ้านไว้ ให้พักโดย
กับพระราชวัง เมื่อวันที่ ๒๒ เวลาเช้าสังฆราชจึงได้ขึ้นไปพักณบ้าน
พอนบ้านเสร็จก็มีเจ้าพนักงานนำช่างมาสองเชือก ซึ่งเข่นช่างพระ
ราชทานมาสำหรับรับรับท่านสังฆราชแลแยกทลงไปเข้า มองซีเออร์
เคลิโปลิศ กับ มองซีเออร์ เคอเบริช ได้ขึ้นข้างเชือกหนึ่ง ซึ่งมีที่นั่ง
มีลูกกรงสูงครึ่งฟุตล้อมรอบ (สปีคีย์) ท่านทั้งสองนี้แต่งตัวใส่เสื้อสีม่วง
นั่งอยู่ข้างหน้า แลมองซีเออร์ เคอ เมเตโลโปลิศ แต่งตัวใส่เสื้อขาว
ขนนึ่งข้างนอกเชือกหนึ่ง เจ้าพนักงานจึงได้พาไปจนถึงพนาลัย^(๑) ซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่แล้ว ได้เคี้ยวข้างผ่านพนาลัยซึ่งมีประตูใหญ่

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่าสวน

สองประตู ในแผ่นดินได้เอาข้างเข้าข้างไว้ เพราะเหตุว่ามีข้างใหม่
 มาเชือก ๓ ข้างมาลงเมื่อวันก่อนนเอง พระเจ้าแผ่นดินจึงได้เสด็จ
 ขึ้นไปประทับบนเนินใกล้กับแผ่นดิน เพื่อยะทอดพระเนตรการคดโกงข้าง
 ทวน

วันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงพระมาลามีเกี้ยวทองคำประดับเพชรร้อย ๆ
 ทรงช้างพระที่นั่งสัปดาห์เครื่องงางมออย่างที่สุด มีข้าราชการเจ้าพนักงาน
 นำตามเสด็จหลายคน ข้าราชการเหล่านี้วิงวอนทักท้วงคน แล
 ทุกคนได้เสด็จภิรมย์นอบน้อมต่อพระเจ้าแผ่นดิน แต่ท่านเสนาบดี
 กษัตริย์นางแขกคนหนึ่งได้ซึ่งข้างแต่ห้ามสยดสยไม่ ย่อมมีทหารถือของหลาย
 ชนิดแลเชิญเครื่องยศต่าง ๆ ซึ่งเป็นแบบอรุณนิยมที่ทองเชิญไปใน
 เวลาเสด็จพระราชดำเนิน ข้างหลังก็ส่งมีคนเร่งข้างแลม้าหลายตัว

พอท่านสังฆราชไปถึง ท่านเสนาบดีก็ออกมาบอญแล้วนำเจ้าเฝ้า
 พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อดังหน้าทันแล้วสังฆราชได้ก้มตัวถวายคำนับ
 สามครั้ง พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแสดคงปฏิสันฐานรื้อต่อสังฆราชเป็น
 อย่างดี แลมีรับสั่งให้สังฆราชเข้าไปใกล้พระองค์ จนวงข้างเกือบ
 ดุกพระองค์ การที่ทรงรับรองสังฆราชอย่างนี้กระทำให้ข้าราชการทั้ง
 หลายพิศวงมาก แลกระทำให้ชนนางชาติแขกซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมาก
 ย่นว่าการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับรองชาวต่างประเทศเช่นนี้ เป็น
 เกียรติยศซึ่งชาวสยามเองไม่เคยได้รับเลย

ท่านสังฆราชได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอยู่ประมาณสามชั่วโมง ใน
 ระหว่างกลอนเวลาที่เฝ้าอยู่นี้ เจ้าพนักงานได้จัดการคดโกงข้างตัวใหม่

นั้นอันเป็นช่างุร้ายมาก ในครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินได้ตรัสถามถึงความ
ทรงพระตำราญของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส แลของบรรดาพระบรม
วงศานุวงศ์ใหญ่น้อย ทั้งถึงกองทัพแลถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
ได้ทำสงครามมิไช่ชนะ โดยยืดยาวแลเลื้อยคลอนกว่าเมื่อเสด็จออก
แขกเมืองครั้งแรก การที่ตรัสถามเช่นนั้นทรงเบิกโอกาสให้ทูลทอຍได้
ล้วนแต่สิ่งที่ดีทั้งสิ้น แลเป็นโอกาสที่จะไต่ขอขยายถึงความดีความงาม
ของพระเจ้าแผ่นดินของเรา ซึ่งจะหาพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดมาเปรียบ
ปานได้ยาก เพื่อให้ทรงเห็นแลรับรองว่าไม่มีสิ่งใดที่จะนำชมเชยแล
นับถือยิ่งกว่านี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงชมเชยเราไช่ขยายอันเดียว
แลหมกแลสุขุมที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสทรงปกครองแผ่นดิน ได้ทรง
ชมเชยความกล้าหาญที่ได้กระทำให้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมิไช่ชนะ
ในการพระราชสงคราม จนพระเกียรติยศยวากฎทั่วไปในทิศานุทิศ
แลพอพระทัย ในการที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้เป็นพระราชอริในกิจการ
ทั้งปวง โดยค้องพระประสงค์จะทรงทราญถึงกิจการนั้น ๆ ให้เท่าถึง
คัวพระองค์เอง การที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสทรงไว้ซึ่งพระคุณธรรม
หลายอย่างคึงกล่าวมา พระเจ้าแผ่นดินทรงยกย่องชมเชยมาก แล
ในระหว่างที่ทรงศึกขยนี้ ทรงแสดกพระอิริยาบถเหมือนจะให้สังฆราช
ทูลทอຍให้ ยืดยาวออกไปอีก

แต่การที่ตรัสถามเพียงเท่านั้นยังไม่ค้เท่ากยที่ ได้ ตรัสถามต่อไป
คือ ตรัสถามว่า การที่สังฆราชได้ยู่สาหะขำมนำขำมทเลมาเช่นนั้นมีความ

ประสงค์อะไร และเหตุใดพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส จึงทรงยอมส่ง
ข้าแผ่นดินมาในทางไกลเช่นนั้น จึงเป็นโอกาสให้สังฆราชกราบทูล
อธิบายว่า ความพยายามแลตั้งใจที่จะช่วยวิญญาณของมนุษย์เป็น
เหตุที่กระทำให้สังฆราชอัสสัมชัญนำข้ามทะเล แต่ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสก็ทรงตั้งพระทัยที่จะแผ่อาณาเขตของพระเป็นเจ้าให้กว้างขวาง
ออกไป การที่ใดกราบทูลเช่นนั้น กระทำให้ทรงชมเชยพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสยิ่งนัก จึงตรัสกับท่านสังฆราชว่าทรงยินดี แลเค็มพระทัย
จะช่วยอุหนุนในการนี้แล เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าทรงนับถือใน
พระคุณความดีของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส จะได้โปรดพระราชทานเมือง
แห่งหนึ่งซึ่งจะเป็นทำเลสำหรับสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นให้นามว่า เมือง
หลุยสมหาราช (Louis le Grand) แลต่อไป (ถ้าเป็นที่พอพระราช
หฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส) ให้เป็นเมืองที่อยู่ของอุปราชต่าง
พระองค์พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ท่านสังฆราชจึงให้มองซิเออร์เคอเม
เตโลโปลิศกรายทูลทูลขอว่า การที่ทรงเสด็จพระทัยอันดีเช่นนั้นเป็น
พระมหากรุณาธิคุณหาที่สักมิได้ แลเมื่อใดนำความอันนี้กราบทูล
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส สังฆราชเชื่อว่าคงจะเป็นเรื่องจับพระหฤทัย
แลคงจะทรงยินดีอย่างที่สุด

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้คำร่ำถามถึงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศ
ฝรั่งเศสหมดแล้ว ใ้คำร่ำถามถึงการที่เกี่ยวกับสังคยาหลายข้อ
ก็ยคำร่ำถามว่าท่านสังคยาเป็นคนชาติใด ปลูกครองประเทศใดบ้าง

แลเมืองโคอยู่ในอำนาจของสังคยาไปยัง การที่คำรัสตามเช่นนี้เป็น
ที่ยืนก็ของสังฆราชเป็นอันมาก เพราะเป็นโอกาสที่ดีที่จะให้กรวยทูลเล่า
ถึงการทำพระเจ้าคอนซังตัน ไทน์บิลลีอัสสาสนาวิศเคียน แลการเป็น
ไปต่าง ๆ อันน่าประหลาดในเวลาทีให้นามนตรีของท่านคอนซังตันเข้าไปใน
สาสนา แลผลดีต่าง ๆ ที่กษัตริย์องค์นั้นแลองค์ต่อ ๆ มาได้ทำ
ให้แก่สาสนา การต่าง ๆ ที่ให้กรวยทูลในครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดิน
ตั้งพระราชหฤทัยฟังจริง ๆ และก่อนหน้าทีสังฆราชจะทูลลากลับก็
ได้รับสั่งว่า ในเรื่องนี้อากจะทรงสละก็ขอย ๆ

รุ่งขึ้นท่านสังฆราชก็ไปเยี่ยมเยือนท่านเสนาบดี เพื่อขอยใจใน
การที่โคจรคฤภักโทอยู่แลทูลให้เอื้อเฟื้อต่าง ๆ ท่านเสนาบดีได้ถามว่ามี
สิ่งใดที่ทูลขอเหลืออย่าง แลจะช่วยเหลืออย่างไรก็บอกไปบ้างหรือไม่ แล้ว
ท่านเสนาบดีจึงไปพุดกับเทศกเทศชนในเมือง ออุม (Ormus) ประเทศ
เปอร์เซีย คือ มีเรือลำหนึ่งเป็นเรือของพระเจ้าแผ่นดินสยามชักธง
ชอลันกา โกลดเรือฝรั่งเศสยิงจนเส้ากระโคงหักพังทำลายหมด การที่
จะอธิบายถึงเหตุผลที่เป็นเช่นนั้นไม่เป็นการยากอย่างไร แลที่เรือ
ฝรั่งเศสได้กระทำเช่นนั้น ก็คงทำตามกฎหมายของการสงคราม ท่าน
เสนาบดีก็ยอมง่าย ๆ แลรับรองว่าเรือฝรั่งเศสไม่ได้ทำผิด แต่อย่างไรก็ดี
เสนาบดีก็ขอให้สังฆราชมีหนังสือถึงผู้บังคับการเรือฝรั่งเศส ให้ยกเว้น
อย่าทำอันตรายต่อเรือของไทย ซึ่งเป็นการที่สังฆราชมีความยินดี
รับรองจะทำให้

แล้วท่านเสนาบดีก็ได้ถามถึงการศาสนาหลายข้อ เช่นว่าพระเยซู
 ได้เกิดในตำบลใด และที่ว่าพระเยซูตายนั้นตายจริงหรือ หรือเป็น
 แค່เปลี่ยนรูปในเวลาที่เขาจะให้ตายอย่างที่เขาบอก มัว (Mores)
 อธิบาย แล้วท่านเสนาบดีก็ต้องการทราบถึงการที่พระเยซูพ้นชนราก
 ความตายตลอดถึงการที่พระเยซูขึ้นสวรรค์ ในข้อถามต่าง ๆ เหล่านี้
 มองซิเออร์เคอเมเตโลไปสิคก็ได้ตอบทุกข้ออย่างนั้นมโนล ผู้ฟังก็เป็นที่พอใจ
 การที่ได้มีโอกาสสั่งสอนข้าราชการชั้นสูงในที่แยกเผย ถึงข้อสำคัญ
 ของศาสนาแลถึงความลับต่าง ๆ ของลูกพระเปนเจ้า ซึ่งได้ปฏิบัติ
 ตนอย่างน่านับถือสำหรับช่วยมนุษยเช่นนี้ จะเป็นผลอันดีสำหรับศาสนา
 สักเพียงไรก็ตาม แต่ก็ยังเป็นข้อน่าสงสัยว่าจะเป็นผลดีต่อท่านเสนาบดี
 เองหรือไม่ เพราะเหตุที่ท่านผู้นี้ได้แสดงตัวนับถือพระพุทธรศาสนา
 อย่างยิ่ง ก่อนไปอีกหลายวันมีชนนางมาหาอยู่เนื่อง ๆ แลฝ่าย
 มองซิเออร์เคอเมเตโลไปสิคก็ไปหาเพื่อนฝูง แลได้บริวารเป็นอย่างดี
 ครั้นณวันที่ ๒๗ เดือนพฤศจิกายน พระเจ้าแผ่นดินได้สั่งของมา
 พระราชทานท่านสังฆราชหลายอย่าง มีผลไม้แลของกวมาจากเมือง
 ยูนเมืองเงินแลของเมืองไทยเป็นต้น ของเหล่านี้ได้ราคาเงิน ๔๐ ถาก
 แลได้พระราชทานแพะมากวียอีก ๒ ตัว ฝ่ายท่านเสนาบดีก็ได้กระทำ
 ตามพระราชคำสั่งสั่งของพระเจ้าแผ่นดินทุกประการ แลได้สั่งของส่วนตัว
 มาให้สังฆราชด้วยเหมือนกัน

ในขณะนั้นมีการมาจากเมืองตะนาวศรี ถึงหนังสือมาสั่งให้เสนา
 บัณฑิตหลายฉบับ แลมีฉบับหนึ่งของมองซิเออร์เคอเมเตโลขึ้นเคอชัวชาวฝรั่งเศส

ซึ่งเป็นผู้สอนศาสนาอยู่ในเมืองนั้นมาดั่งสังฆราช ท่านเสนาบดีจึงได้ให้
 เลขานุการนำจดหมายมาส่งให้แก่สังฆราช แลบอกแก่สังฆราชว่าถ้า
 ได้รับข่าวอย่างไรอันจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินก็ขอออก
 ให้ท่านเสนาบดีทราบข้าง บังเดียนมีข่าวคืออย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พอ
 พระราชหฤทัยแลพอใจข้าราชการเจ้านายทั่วไป คือเป็นเรื่องที่มอญ
 ซีฮอร์เคอลาเซได้ให้มอญซีฮอร์เคอซันเคอขิว กระทำต่อผู้ว่าราชการ
 เมืองตะนาวศรี กล่าวคือในเวลานั้นมีเรือของพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ลำหนึ่งได้ถูกภัยที่ท่าเรือเมืองมัสลิปตัน (Masulipatan) โดย
 เจ้าพนักงานเข้าใจผิดว่าเป็นเรือของพวกแขกมัวร์ ครั้นได้ทราบว่าเป็น
 เรือของพระเจ้าแผ่นดินสยาม มอญซีฮอร์เคอลาเซก็ได้ปล่อยโดยเร็ว
 แลเพราะเหตุว่ามอญซีฮอร์เคอลาเซ ไม่ต้องการให้พระเจ้าแผ่นดิน
 สยามกริ้วชาวฝรั่งเศส จึงได้ขอร้องให้เจ้าเมืองตะนาวศรีนำความ
 กรายทูลพระเจ้าแผ่นดินสยามถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แลให้กรายทูลว่า
 ในเรือของฝรั่งเศสไม่มีผู้ใดเลยที่จะไม่อยากทำการถวายพระเจ้าแผ่นดิน
 สยาม ช่างยังทำให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยมากขึ้น เพราะทรงรู้จักชื่อ
 มอญซีฮอร์เคอลาเซอยู่แล้ว แลชื่อมอญซีฮอร์เคอลาเซได้กระทำไปแล้ว
 เป็นอันชั้ชอตรง จึงมีรับสั่งว่าการที่ได้กระทำไปนั้นเป็นที่พอพระทัยมาก
 รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราชประสงค์ จะแสดง
 ให้เห็นปรากฏทั่วไปว่าทรงโปรดปรานสังฆราช จึงมีรับสั่งให้มาเชิญ
 สังฆราชไปคุยเสือกกับข้างสนกัน ซึ่งเป็นการรับสั่งให้มีฉเพาะสำหรับ

ให้สังฆราชดู แต่เพราะเหตุว่าสังฆราชไม่ได้ทำความเพียรเพียรชนิดนี้แลเป็นโอกาสอันดีที่จะรับภาระอันสำคัญเสียบ้าง เพราะอย่างไร ๆ ก็ตาม การอันสำคัญก็ต้องเป็นการธรรมดาสำคัญ จึงขอให้หน้าความกราบบังคมทูลอย่างอ่อนน้อม ให้ทรงพระกรุณาอย่าให้สังฆราชไปคุกคามเช่นนั้นเลย แลให้กราบทูลต่อไปว่า การที่สังฆราชได้ไปคุ้ยข้างในเวลาทีประทับอยู่นั้น ก็เพื่อประสงค์อย่างเดียวกันแต่จะต้องการเฝ้าพระองค์เท่านั้น

พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงทราบคำแก้ตัวของสังฆราชอย่างดีทำได้อีกวี่ไม่ แลรุ่งขึ้นเวลาประมาณโมงเช้า ได้โปรดพระราชทานข้าง ๓ เชือกให้มารับสังฆราชไปเฝ้าที่พระราชวัง เมื่อสังฆราชได้ลงจากหลังข้างแล้ว มีข้าราชการมารับรองแลนำไปยังห้องพระโรงคอยกราบทูลให้ทรงทราบเสียก่อนว่า สังฆราชได้มาถึงแล้ว ในห้องพระโรงนี้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อยู่คนหนึ่งกับข้าราชการผู้น้อยคอยปฏิบัติอยู่หลายคน สังฆราชได้รอกคอยอยู่ในห้องประมาณครึ่งชั่วโมง จึงมีเจ้าพนักงานมาบอกว่า พระเจ้าแผ่นดินขึ้นประทับบนพระแท่นแล้ว สังฆราชจึงไต่เคาะเข้าไปในศาลาสอง ซึ่งเต็มไปด้วยข้าราชการแลทหารและอาวอ ทุกคนเฝ้าแทนตามลำดับ หมอบแลถวายบังคมเหมือนเมื่อครั้งเฝ้าออกแขกเมือง แต่คราวนี้มีข้าราชการเฝ้าอยู่น้อยกว่าครั้งก่อนมาก

คราวนี้สังฆราชได้เฝ้าอยู่ประมาณชั่วโมงครึ่ง คุ้มพระเจ้าแผ่นดินอยากจะทรงทราบถึงการต่าง ๆ ทุกอย่าง เช่นคำรับสั่งถามว่า พระเจ้า

แผ่นดินที่ถือศาสนาคริสต์เคยมักพระองค์ ประเทศที่ถือศาสนาคริสต์เคยมักประเทศชื้ออะไรบ้าง ในระหว่างประเทศเหล่านี้ไม่มีข้อแตกต่างกันถึงการศาสนาหรืออย่างไร และยังคำวิสาตามข้ออื่น ๆ คล้าย ๆ กันอีกหลายข้อ มองซีเออร์เคอเมเคโลโปลิศได้กราบทูลทอชองทุก ๆ ข้อ พระเจ้าแผ่นดินจึงคำวิสาถามว่าสังฆราชยังอยากอยู่ที่เมืองละไว์ต่อไปหรืออย่างไร เมื่อสังฆราชได้กราบทูลว่าไม่อยากจะอยู่ที่มิได้ก็วิสาถามอย่างไร แล้วก็เสด็จขึ้น

ท่านสังฆราชจึงจัดการที่จะกลับลงไปยังพระนคร (ศรีอยุธยา) แต่ก่อนที่จะกลับก็ได้ ไปลาท่านเสนาบดี และข้าราชการผู้ใหญ่อีกหลายคน ครั้นเวลากลางคืน (วันที่ ๓ เดือนธันวาคม) สังฆราชได้ลงเรือเพื่อกลับลงไปยังพระนคร พอรุ่งเช้าก็ถึง แต่ฝ่ายมองซีเออร์เคอเมเคโลโปลิศคงอยู่ที่เมืองละไว์ต่อไปอีก ๕ วัน เพื่อจะได้เจรจาถึงการศาสนา แล้วจึงจะกลับไป เพื่อเข้าพิธีตั้งเป็นสังฆราช ซึ่งได้กำหนดไว้ในวันที่ ๒๗ ธันวาคม อันเป็นวันตรงกับวันทำบุญให้แก่นักบุญเซนต์ ยีง เลวันเขอสิคค์ (Saint Jean l' Evangeliste)

ว่าด้วยเหตุการณ์ที่ได้ไปมาแล้ว

ไบบอกมองเซนเขอร์ปาโล มองเซนเขอร์ลาแบเดอลามือต
มองเซนเขอย์ลาโน กราบบังคมทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
วันที่ ๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๗๓ (พ.ศ. ๒๒๑๖)

ขอเศษผ้าของอุลัพระบาท

ด้วยท่านสังฆราชเคลลี โอโปลิศไค้เซิญพระราชสาส์น ซึ่งท่าน
 สังกษปาปากับพระองค์ได้มีมายังพระเจ้าแผ่นดินสยาม ข้าพเจ้าจึงถือว่า
 เป็นหน้าที่ที่จะต้องนำถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามด้วยตัวเอง เพื่อจะได้
 เป็นหนทางสำหรับการศาสนา ข้าพเจ้าขอกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า
 พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงรับพระราชสาส์นด้วยความนับถืออย่างสูงที่สุด
 แลทรงพระราชดำริที่จะแสดงความพอพระราชหฤทัยเป็นพิเศษ โภย
 จะทรงขอบพระราชสาส์น แลจะทรงจักอัครราชทูตลงเรือสยาม เซิญ
 พระราชสาส์นไปยังพระองค์ในหน้า ข้าพเจ้าไค้แก่งรายงานารถึงเหตุ
 การณ์ต่าง ๆ ที่ไค้เป็นไปตามหน้าที่ที่ควรจะทำ ทั้งเพื่อจะแสดงการ
 เคารพนับถืออย่างสูงที่สุดที่ข้าพเจ้ามีต่อพระองค์

ข้าพเจ้าผู้เป็นข้าไค้ผ้าของอุลัพระบาทของพระองค์

(เช่น) ปริงซ์วิ สังฆราชเคลลีโอโปลิศ แลปากหลวงเมือง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คังเกีย

(เช่น) ปีแย (Pierre) สังฆราชเคอเบร์ริช แลปากหลวงประเทศ
 โทจีนไซนา

(เช่น) หลุย สังฆราชเคอเมเตโอโปลิศ แลปากหลวงเมือง
 นันกิน

เรื่องพระราชทานพระราชานุญาตให้สร้างโบสถ์
แด่พระราชทานที่ดิน

พ.ศ. ๑๖๗๓-๑๖๗๔ (พ.ศ. ๒๒๑๖-๒๒๑๗)

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จกลับจากเมืองละโว้ มีรับสั่งให้
หามองซิเออร์เคอเมเคโล โปลิศไปเฝ้า เพื่อมีพระราชดำรัสสั่งให้ทรา
ว่า จะทรงโปรดให้ลงมือก่อสร้างโบสถ์พระราชทานโดยเร็วที่สุด แลได้รับสั่ง
ให้เขียนแยะอย่างงดงามที่สุด โดยไม่ทรงคิดถึงทุนที่จะก่อสร้าง

จดหมายมองเซนเยอร์ล่าแบถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๑๖๗๓ (พ.ศ. ๒๒๑๖)

ตั้งแต่ได้เฝ้าครั้งแรกถวายอักษรสาส์นของสังคยาปา แลถวายพระ
ราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสนั้น พระเจ้าแผ่นดินสยามได้พระราชทาน
ทศกรรณสำหรับให้พวกข้าพเจ้าอยู่ ทศกรรณนี้ได้ทรงกระเบื้องใน
เวลาที่เสด็จพระราชดำเนินตามถ้ำน้ำ ยังไม่ใช่แต่เท่านั้นทั้งได้ทรงพระ
เมตตาอีก โดยรับสั่งให้สร้างบ้านใหญ่ก่อด้วยอิฐแลให้สร้างวัดด้วย

ได้ทราบดีอยู่แล้วว่าบรรดาพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายทิศตะวันออกโดย
มากไม่ใคร่จะเสด็จออกให้มหาชนเห็นเลย การที่เป็นเช่นนี้จะเปนได้
ด้วยเหตุสองประการหนึ่งคงจะทรงคำนึงตามแยะอย่างประเพณีที่เคย
มีมาโดยไม่คิดจรรยาหรือวินัยถึงเหตุผลอย่างใด ประการที่สอง
อย่างที่จะทรงเชื่อเอาจริง ๆ ว่าถ้าเสด็จออกให้มหาชนเห็นบ่อย ๆ จะเสื่อม

เสียดพระเกียรติยศ แต่เพราะเหตุว่าการที่จะไม่ให้ข้าแผ่นดินได้เห็น
พระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดินเสียดเลยเป็นการไม่สมควร จึงทรงเลือกหา
วันใดวันหนึ่งในขบวนที่จะเสด็จออกให้คนเห็น โดยแต่งพระองค์แล
ประคองเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างเต็มที

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้นในขบวนก็มีวันเสด็จออกเช่นวันเที่ยว
เท่านั้น แลเป็นการง่ายที่จะคำนวณได้ว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นมี
พระเกียรติยศสูงเพียงไร โดยคะแนนในพระราชทรัพย์ที่ทรงมีมากมาย
กำยำอง การที่เสด็จออกโดยเต็มทีอย่างนั้นก็เสด็จตามลำแม่น้ำอันงดงาม
ของประเทศสยาม ในพริบมือเรอเห็นน้ำงามเสด็จกว่าสองร้อยลำ ล้วน
แต่แต่งประคองประคองอย่างงดงามและอย่างวิจิตรทูล้ำ คือเรือสำหรับ
ชนนางแลเจ้านาย ในระหว่างเรือเหล่านี้ยังมีเรืออีกลำหนึ่งซึ่งวิจิตร
งดงามยิ่งไปกว่าเรือทั้งปวง คุ้มเป็นเรือขลุ่ยทองคำทูก้าน จนแล
เห็นเหมือนขลุ่ยเรือลำนี้ทำด้วยทองคำทั้งลำ

ฝ่ายองค์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงประคองขลุ่ยเพื่อชมพลอยต่าง ๆ อันนับ
จำนวนไม่ถ้วน เสด็จออกมาให้คนทุก ๆ ซากซึ่งอยู่ในประเทศสยาม
เห็นเหมือนกับพระองค์เป็นดวงพระอาทิตย์ แลในบางครั้งวันยรรคา
พระราชารายฎกชาติทุกภาษาก็มาชมพระบารมีเต็มตามลำน้ำ แลตาม
บ้านตามสวนที่อยู่ริมแม่น้ำนั้น

ในวันสำคัญนี้เป็นวันที่พระองค์มีรับสั่งให้ ฝายนำเรือพระที่นั่งไป
ทางอนึ่งซึ่งผลจากทางที่เคยเสด็จทุก ๆ ปี คือให้ฝายเรือพระที่นั่งขึ้นไป

ตามลำนำหาได้ลงตามลำนำอย่างเคยไม่ ครั้นเรือพระที่นั่งไคมาใกล้ที่
 พวกฝรั่งเสด็จบ้านเรือนอยู่ จึงมีรับสั่งให้หยุดเรือพระที่นั่ง ทรงทอด
 พระเนตรทอดพระเนตรแลดูอยู่ช้านาน ซึ่งแลเห็นได้ว่าทรงพระมหากษัตริย์
 ทรงพระเมตตาจริง ๆ ครั้นทรงเห็นว่าที่กินยังไม่เพียงพอก็พระราชทาน
 ที่คายอีกแห่งหนึ่งใกล้กับที่เดิม แลรับสั่งว่าพระราชประสงค์จะสร้าง
 โยสต์ให้สง่างาม ซึ่งในวันหน้าต่อไปจะเป็นโยสต์ที่หนึ่งในพระราชอาณา
 จักรสยาม แต่ที่กินที่พระราชทานใหม่นี้เป็นค้ายของพวกญวน จึง
 จำเป็นต้องให้พวกญวนย้ายไปอยู่ที่อื่น เมื่อพวกญวนได้ย้ายไปแล้ว
 ก็ไคลงมือขนเครื่องแลของต่าง ๆ สำหรับสร้างวัดใหม่นี้ (แลใน
 เรื่องนี้) ได้มีพระราชโองการโปรดให้สร้างวัดให้ใหญ่แลสง่างาม
 ทั้งให้ทำอย่างแข็งแรง แลให้มีลวดลายอย่างวิจิตรบรรจงโดยไม่ต้อง
 คิคเสียดายทุนที่จะก่อสร้างแต่อย่างใด วัดนี้ ได้มีรับสั่งให้ส่งแบบไป
 ถวายให้ทรงทอดพระเนตร พวกบาทหลวงจึงได้เขียนแบบถวายคืนสอ
 ความแบบที่คนท้องถื่นส่งไปถวาย ทั้งส่งให้ไปพิมพ์ที่กรุงปารีส เพื่อ
 ให้มีหาชนเห็นทั่ว ๆ กันด้วย

ความกลัดที่จะให้คนไทยถือศาสนาคริสต์เถียน

เดือนธันวาคม ค. ศ. ๑๖๗๓ (พ. ศ. ๒๒๑๖)

ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ค. ศ. ๑๖๗๔ (พ. ศ. ๒๒๑๖)

เมื่อปลายเดือนธันวาคม ค. ศ. ๑๖๗๓ (พ. ศ. ๒๒๑๖) ท่าน

สังฆราชเคอเบรียได้ช่วยหนักลง ล้ามของบาทหลวงจึงได้ไปแจ้งความ

ยังท้องพระโรงซึ่งเป็นสถานที่ที่ข้าราชการไปประชุมปรึกษาการวาระต่าง ๆ
 ทุกวัน เจ้าพนักงานจึงได้จัดให้คนเรื่อนำไขยอกไปกราบทูลพระเจ้า
 แผ่นดิน ซึ่งในเวลานั้นประทับอยู่ที่เมืองละโว้ ซึ่งเป็นเมืองอยู่ห่าง
 ราชธานีระยะทางหลายสิยเส้น เมื่อทรงทราบว่าสังฆราชเคอเบริอ
 ซึ่งเป็นคนโปรกบวย จึงมีลายพระราชหัตถ์สั่งให้แพทย์หลวงสองคน
 ไปพยาบาลรักษา และมีรับสั่งให้ขุนนางผู้ใหญ่หลายคนไปเยี่ยมแทน
 พระองค์ แพทย์คนหนึ่งซึ่งเป็นคนชำนาญแลมีความรู้มากกว่าอีก
 คนหนึ่ง เป็นชาวเมืองกวางตุ้ง ได้รับรองว่าจะรักษาท่านสังฆราชให้หาย
 จึงเป็นโอกาสของบาทหลวงที่ระสอนศาสนาคริสต์เคียนแก่แพทย์คนนี้ เพราะ
 ท่านผู้นี้ก็มีความปรารถนาที่จะได้รับคำสั่งสอนพร้อมด้วยศิษย์ของหม้ออีก
 คนหนึ่งซึ่งไปไหนไปใดด้วยกันเสมอ เมื่อได้สั่งสอนชี้แจงการศาสนาได้
 สักสองเคอน ท่านหม้อก็ปลุกศิษย์ได้แสดงตัวว่าเป็นอันตกลงใจที่จะ
 นับถือศาสนาโรมันคาธอลิกทั้งสองคน แต่ขอรับให้ได้รับคำอธิบาย
 สั่งสอนให้กว้างขวางแจ่มแจ้งออกไปอีก^(๓)

(๓) พวกบาทหลวงมีความหวังใจว่าแพทย์หลวงคนหนึ่ง ซึ่งเป็น
 ผู้ใ้มีมารักขามองซีเออร์เคอเบริอเมื่อเจ็บคราวหลังนั้น คงจะใ้เข้ถือ
 ศาสนาคริสต์เคียนเป็นแน่ เพราะเขาได้พุกกับสังฆราชว่าอยากจะเป็น
 ศาสนศิษย์ของสังฆราช ความประพฤดิของหม้อคนนั้นก็กระทำใ้เขือว่า
 พุกจริงใจ ทั้งเขาได้แสดงตัวว่าเขาไม่ใ้นับถือศาสนาอย่างใดของ
 ประเทศจีน แต่ไม่ใ้ปฏิบัติตามศาสนาหนึ่งศาสนาใด โดยแลไม่เห็น

วันที่ ๑๓ เดือนมกราคม ในเดือนนี้พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งให้นำแบบวัดอย่างงดงามไปถวายให้ทอดพระเนตร ตามซึ่งได้ทรงสัญญาไว้ว่าจะทรงสร้างพระราชทาน มองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิศิได้นำไปถวายให้ทอดพระเนตรแลได้พักอยู่ที่เมืองละโว้ เพื่อกราบทูลขอให้ก่อสร้างโบสถ์ตามแบบนี้ ทั้งเพื่อประสงค์จะดำเนินการของศาสนาโรมันคาทอลิกให้เจริญขึ้นโดยเร็วด้วย

วันที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ ท่านสังฆราชเคอเบร์ริ ได้มีหนังสือถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม ขอบพระเดชพระคุณในพระมหากรุณาธิคุณในระหว่างที่ช่วยอยู่ หนังสือฉบับนี้ได้ส่งไปยังมองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิศิในวันนั้นเองเพื่อให้แปลเป็นภาษาไทย แลให้ถวายหรือส่งเข้าไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๔ เดือนกุมภาพันธ์ พวกญวนจะได้ลงเรือของพระเจ้าแผ่นดินสองลำเพื่อไปราชการสงคราม แต่ก่อนที่จะลงเรือพวกญวนได้รับพระราชโองการให้ย้ายจากภูมิลำเนาเดิม แลให้พาครอบครัวไปอยู่ในเมืองใกล้กับพวกขาคหลวง เพื่อจะเอาที่คนตรงนั้นสร้างโบสถ์พระราชทานแก่สังฆราช พวกญวนเหล่านี้ได้พากันมาร้องต่อสังฆราชเคอเบร์ริ ๆ จึง

ความจำเป็นที่จะต้องมีโบสถ์ศาสนา โน้นหรือศาสนานี้ ถ้าหากว่าหมอคนนี้ได้โอนเข้าศาสนาคริสต์เดียนจริงแล้วคงจะทำให้มีผลก็มิใช่ เพราะหมอคนนี้เป็นคนฉลาดมีความรู้แลเป็นผู้ที่มคนนับหน้าถือตามาก

ได้บอกให้พวกญวนอยู่ในที่นั้นต่อไปอีกจนกว่าจะได้พระราชทานที่อื่นเหมาะ
แลที่ใกล้กับขาดหลวง แลในเรือนสังฆราชเคอเบร์จะให้มีหนังสือ
กราบทูลให้ทรงทราบด้วย

เรื่องเจรจาด้วยการศาสนา

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ ๑๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๗๔ (พ.ศ. ๒๒๑๖)

วันที่ ๘ เดือนกุมภาพันธ์ มองซิเออร์คอนซันซ์^(๑) ได้กลับมาจาก
เมืองละโว้แล้ว มารายงานว่า หนังสือที่สังฆราชเคอเบร์ขอได้ถวายขอบ
พระมหากษัตริย์คุณพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้ทรงรับไว้ไปให้พอพระหฤทัยแล้ว
แล้วมองเซนเยอร์เคอเมเตโลไปลิกกำลังเจรจาแลรักการในเรื่องศาสนา
เป็นที่เรียบร้อยมีผลก็ มองเซนเยอร์เคอเมเตโลไปลิกได้แต่งหนังสือ
ขึ้นเล่มหนึ่งกล่าวถึงข้อผิดต่าง ๆ ซึ่งได้พบปะในศาสนาของไทย ท่าน
เสนาบดีผู้มีความรักใคร่นับถ่อมมองเซนเยอร์เคอเมเตโลไปลิก จะได้นำ
ถวาย คอพระเจ้าแผ่นดินก่อนที่จะยกกองทัพไปยังเขตแดนเมืองเขมร
เพราะพวกญวนได้ยกกองทัพเข้าไปยึดลำน่านแลเมืองหลวงไว้แล้วโดยมุ่ง
หมายจะกำจัดพระเจ้าแผ่นดินซึ่งพวกเขมรได้ตั้งขึ้นไว้ แลจะยกพระอนุชา
ของพระเจ้าแผ่นดินผู้ถูกปลงพระชนม์ขึ้นเป็นกษัตริย์สืบสันตติวงศ์
ต่อไป

(๑) คอนซันซ์ฟอลคอน

วันที่ ๘ เดือนกุมภาพันธ์ ได้ปรึกษากันว่าจะทำประการใดที่จะให้การ
 ศาสนาเจริญขึ้น และทำอย่างไรจึงจะได้รับผลพระมหากษัตริย์ของ
 พระเจ้าแผ่นดิน จึงเห็นกันว่าทางง่ายที่สุด ก็ควรจะขอพระราชทานคนใช้
 สำหรับพวกขาดหลวงประมาณสัก ๕๐ คนไว้ แลเพื่อจะทดลองว่าพระเจ้า
 แผ่นดินจะทรงนี่ยดยพวกขาดหลวงเพียงไร ก็ควรจะขอพระราชทานทาส
 อย่างที่เคยพระราชทานให้แก่ขุนนางผู้ใหญ่ ไม่มีใครเลยที่จะสงสัยว่า
 พระเจ้าแผ่นดินจะไม่พระราชทานตามที่จะทูลขออนุญาต แลเชื่อแน่ว่าคน
 เหล่านั้นเมื่อได้มาเป็นคนของพวกขาดหลวงแล้ว คงจะเข้าถือศาสนา
 คริสต์เคียนทั้งหมดเป็นแน่ ตามที่ได้มีความเห็นกันเป็นอยู่เช่นนั้น จึงเขียน
 ขึ้นทูลเกล้าฯ จะเลือกหาเฉพาะคนที่สมควรจะถือศาสนาคริสต์เคียนได้ แล
 เป็นคนที่ไม่นับถือพระสงฆ์หรือพระเจ้าย

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ มองซิเออร์เคอเมเตโล โปลิศได้มีจดหมาย
 มาถึงสังฆราชเคอเบร็ว ว่าข่าวที่ได้รับมาจากเมืองญวนได้กระทำให้
 มองซิเออร์เคอเมเตโล โปลิศมีความยินดีเท่าใด ก็เป็นข่าวที่กระทำให้
 พระเจ้าแผ่นดินเสียดพระทัยเท่านั้น โดยทรงเกรงว่าท่านสังฆราชจะตกลง
 ไปยังเมืองญวน พระเจ้าแผ่นดินได้มีรับสั่งมายังมองซิเออร์เคอเมเตโล
 โปลิศให้ถามว่า มองซิเออร์เคอเบร็วได้ตกลงอย่างไรแน่ มองซิ
 เออร์เคอเบร็วได้ตอบว่ายังรอคอยคำสั่งของพระเจ้าแผ่นดินญวนอยู่ ถ้า
 หากว่าได้รับคำสั่งตรงกับข่าวที่ได้ทราบมา ก็จำเป็นจะต้องไปเฝ้าขอ
 พระเศษพระคุณที่ได้พระราชทานพระราชานุญาตให้อยู่ในพระราชอาณา

เขตญวน แลที่ไ้พระราชทานโอกาสให้ประชาราษฎรถือศาสนาโรมัน
 คาออลิกไ้ โดยเข้คเผยแพร่ ถ้าแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม มีพระราช
 ประสงค์จะให้สังฆราชเคอเบร็องอยู่ในแผ่นดินสยามต่อไป โดยทรงพระ
 เมตตากรุณาอย่างเต็มแล้ว ความคึกคักพระเดชพระคุณทั้งการพอใจ
 ของสังฆราชเอง ก็จะทำให้สังฆราชเคอเบร็องอยู่รับใช้พระเปนเจ้า
 แลฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินสยามจนกว่าชีวิตจะหาไม่

วันที่ ๓ เดือนมีนาคม มองซิเออร์เคอเมเตโลไปลิกไ้กลับมาจาก
 เมืองละไว้แล้ว แลไ้มาบรรยายถึงการต่างๆ ที่ไ้กระทำไป ซึ่งมีข้อ
 สำคัญอยู่ว่า พระเปนเจ้าไ้โปรดขริบลงในศาสนาโรมันคาออลิกโดย
 ยากหลวงไ้มีข้อชี้แจงสั่งสอนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคน บางคนก็
 มีความประสงค์อยากจะได้รับความสว่างขึ้นอีก แต่กว่าท่านเหล่านั้นจะนัย
 ถือศาสนาคริสต์เต็มแรงยังกินเวลาอีกนานมาก มองซิเออร์เคอเมเตโล
 ไปลิกไ้ ได้อำสั่งลงมาสำหรับให้สิ่งของเครื่องสร้างวัด การที่จะส่ง
 อัครราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้นคนมีคนเดียวใจใ้ส่มาก แลถึงกับสืบ
 ถามว่าที่ประเทศฝรั่งเศสชอยอะไรบ้าง เพื่อจะได้จัดส่งไปเป็นเครื่องราช
 บรรณาการถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

วันที่ ๘ มีนาคม ท่านสังฆราชทั้งสามไ้ประชุมปรึกษากันถึงการ
 ต่างๆ เกี่ยวกับศาสนานี้ครั้งหนึ่ง ไ้ตกลงกันว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน
 สยามยังคงมีพระราชประสงค์จะให้สังฆราชเคอเบร็องอยู่ในพระราชอาณา
 เขตต่อไปแล้ว แลท่านสังฆราชจะอยู่ไ้ไ้โดยพระราชทานหนังสือ

สำคัญ ซึ่งพระราชทานพระราชานุญาตให้ชาวสยามนับถือศาสนาโรมันคาทอลิกได้ แลพระราชทานพระราชานุญาตให้พวกยากหลวงได้เทศนาสั่งสอนการศาสนาไว้ทุกแห่งโดยไม่ว่าต้องมีชื่อกัน พวกยากหลวงเชื่อกันว่าพระเจ้าแผ่นดินคงจะไปรศพระราชทานตามที่ขอจริงนี้ เพราะตรงกับความเห็นของคนสนิทของพระเจ้าแผ่นดินคนหนึ่ง เป็นอันตกลงกันว่าในเรือนนี้จะต้องบอกกล่าวให้พระเยซูเจ้าทราบ เพราะเป็นเรื่องสำคัญที่สุด

วันที่ ๒๗ เมษายน ค.ศ. ๑๖๗๕ (พ.ศ. ๒๒๑๗) พระเจ้าแผ่นดินได้ให้เจ้าพนักงานสองคนลงมาเชิญ มอนเซเนออร์โคอเมเตโลไปลิสให้ขึ้นไปเฝ้าซึ่งเป็นภารกิจที่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นสังฆราชจึงได้รีบเรือให้คนถือหนังสือขึ้นไปเรียกมอนเซเนออร์โคอเมเตโลไปลิสให้กลับลงมา

วันที่ ๒ พฤษภาคม ได้ตกลงกันให้สังฆราชเคอเบร์ขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพื่อจะได้ไปเจรจาสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคณะยากหลวง แลเพื่อจะไปกราบทูลให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบว่าสังฆราชเคอเบร์ได้ตกลงใจจะไปยังเมืองญวนเช่นแน่ เพราะเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนได้จักให้ข้าราชการมาพบกับสังฆราช และได้บอกเหตุผลต่าง ๆ หลายอย่างซึ่งควรให้สังฆราชหรือยากหลวงคนใดไปยังเมืองญวน เมื่อได้ทราบกันว่าสังฆราชจะไปเมืองญวนแน่ จึงเป็นโอกาสให้ท่านเสนาบดีกราบทูล ว่าถ้าจะไปรศพระราชทานโอกาสเย็บช่องให้ศาสนาคริสต์เคียนได้เจริญเหมือนอย่างเจ้าแผ่นดินญวนแล้ว ท่านสังฆราชก็คงจะยอมอยู่ในพระราชอาณาเขตต่อไป เมื่อได้ทรงทราบเช่นนั้น

ตกลงกันว่าจะต้องอ่อนน้อมกราบไหว้พระเยซูเจ้าให้มากขึ้น เพื่อจะได้
ไปรคประสาทพรให้

วันที่ ๕ เดือนพฤษภาคม การที่จะยกขึ้นไปเมืองละโว้ได้นั้นก็เลื่อน
ไปในวันพรุ่งนี้ เพราะเกรงว่าเมื่อไปถึงแล้วจะต้องรอกอยข้าง พวก
สังฆราชก็ตกลงมอบการนี้ให้พระเยซูเจ้าผู้ซึ่งดฤกษณ์แรกของหัวใจมนุษย์
เพื่อพระเยซูเจ้าจะได้ไปรคเบิกหัวใจของพระเจ้าแผ่นดิน ให้พระราชนาน
หนังสือสำคัญให้เป็นประโยชน์ต่อศาสนา แลพวกยากหลวงสัญญาว่า
โบสถ์หลังแรกที่จะก่อสร้างขึ้นจะก่อสร้างให้เป็นเกียรติยศแก่พระเยซูเจ้า

วันที่ ๖ เดือนพฤษภาคม สังฆราชเคอเบร์กับสังฆราชเคอเมเต
โลไปลิสก็ขึ้นไปยังเมืองละโว้แล้ว ท่านทั้งสองก็ปรึกษากันว่าจะทำ
ประการใดก็จึงจะทำให้เป็นผลสำเร็จในคราวที่ไปนั้น ก็จะต้องการ
หนังสือสำคัญพระราชทานอำนาจให้พวกยากหลวงเที่ยวสอนศาสนาได้ทุก
แห่งเพื่อเป็นประโยชน์ต่อศาสนา เมื่อได้ปรึกษากันหลายครั้งหลายหน
จึง เห็น คก ลง กัน ว่า ใน เรื่อง นี้ ต้อง สุก แล้ว แต่ พระ เป็น เจ้า จะ ไปรค จัง
จำเป็นจะต้องกราบไหว้อ่อนน้อมอย่างพิเศษ ท่านสังฆราชมีความเศร้า
สลัดใจที่ได้เห็นราษฎรของประเทศสยาม ซึ่งเป็นประเทศใหญ่อีกกว้างขวาง
มาก มาตกอยู่ในทางอันเสื่อมเสียเช่นนี้ สังฆราชจึงอ่อนน้อมขอให้
พระเยซูเจ้าได้ประทานความรู้ แลมีความรักใคร่ต่อราษฎรเหล่านั้น

วันที่ ๗ เดือนพฤษภาคม ได้มาถึงท่าจอดเรือแต่เช้า แต่ข้างที่
จะมารับสังฆราชยังไม่มาถึง พวกสังฆราชจึงได้จัดเข้าของให้เป็นที

เวียบร้อย แลจัดการแปลข่าวต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากเมืองมสุลิปัตัน
(Masulipatan) เป็นภาษาไทย

วันที่ ๘ เดือนพฤษภาคม ข้างยังไม่มาจึงได้จัดคนให้ไปเฝ้า มง
ซีเออร์เคอเมเตโล โปลิศ ไค้ แสศร การศาสนาให้ชาวบ้านกับพระสงฆ์
จนพวกชาวบ้านแลพระสงฆ์มีความเชยด้อช่น การที่พระสังฆราชเคอ
เบรือโคเห็นวิญญาดขอคนในประเทศคนคกอยู่ในทางอันไม่กัฉิยทายเป็น
นั้นก็มีความสลคใจมาก เพราะคนเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคนทสมคควรระรักแถ
นยัดอพระเอนเจ้าทั้งนั้น ครั้นย้ายประมาณ ๔ โมง พระเจ้าแผ่นดิน
ไค้พระราชทานข้างมา ๘ เชือก สำหรับรับสังฆราชทั้งสองแลย่าวไพร่
เข้าของค้วย

วันที่ ๘ เดือนพฤษภาคม เวลาประมาณย่ำค่ำหรือทุ่ม ๓ ไค้มาถึง
เมืองละโว้ แลไค้ไปพักอยู่ในบ้านหลังหนึ่งซึ่งเจ้าพนักงานไค้จัดไว้
รับสังฆราช พอมาถึงบ้านแล้วท่านสังฆราชไค้จัดให้คนไปแจ้งความแก่
ข้าราชการผู้ซึ่งมีหน้าที่ทำการแทนเสนาบดีในเวลาไม่อยู่ ว่าสังฆราช
ไค้มาถึงแล้ว เพราะเวลานั้นท่านเสนาบดียังหาไค้กลับมาจากราชการ
ทัพญวนไม่

วันที่ ๙ พฤษภาคม เจ้าพนักงานผู้ทำการแทนเสนาบดี ไค้มาหา
สังฆราช ตามว่าการที่สังฆราชไค้ขึ้นมาคราวนี้มิก็จรระอย่างไค้
สังฆราชเคอเบรือจึงไค้ค้อว่า มาเพื่อจะทูลลาพระเจ้าแผ่นดินแลมา
ขอพระมหากรุณาธิคุณที่ไค้ทรงพระเมตตาต่าง ๆ ทั้งจะขอรับพระ

ราชทานหนังสือเกิรทางไปยังเมืองฉนวนด้วย ท่านข้าราชการผู้เป็น
 คนมีอวิชาศัยก็ จึงได้พุกจาเกลี้ยกล่อมขอให้สังฆราชกลับความคิด
 เสียใหม่ โดยอธิบายว่า การที่จะให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้า
 แผ่นดินทั้งสองเป็นที่แน่นหนามั่นคงขึ้น เป็นการจำเป็นที่สังฆราชเคอ
 เบร์ธจะต้องอยู่ในพระราชอาณาเขตค้ำไป เพราะการที่ได้มีพระราช
 ไมตรีกันในครั้งสังฆราชเคอเบร์ธก็เป็นผู้ก่อตนเอง สังฆราชเคอ
 เบร์ธได้ไปหาชนนางผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นเพื่อนรักชอกกันเป็นกาวลยหาได้
 เบ็ดเผยไม่ เพื่ขอให้ชนนางผู้เฝ้าทูลพระเจ้าแผ่นดิน ว่าถ้าไม่
 ไปรทพระราชทานหนังสือสำคัญ ซึ่งพระราชทานพระราชานุญาตให้
 สังฆราชแลพวกบาทหลวง เทียบสอนศาสนา ได้ทั่วทุก แห่งในพระ
 ราชอาณาเขต แลพระราชทานพระราชานุญาตให้ข้าชอชดฆาตสมาณียถิ
 ษาศาสนาคริสต์เคียนแล้ว ท่านสังฆราชเคอเบร์ธก็จะไม่อยู่ในเมืองไทย
 ข้าราชการผู้แต่ก่อน ๆ มาไม่เคยคักค้ำนความเห็นของสังฆราชเคอเบร์ธ
 เลย แต่คราวนี้คักค้ำนในความเห็นอันนี้เป็นอันมาก โดยชี้แจงว่า
 สังฆราชเคอเบร์ธขอมากนัก แลชี้แจงต่อไปว่า การที่พระเจ้าแผ่นดินได้
 ทรงพระกรุณาเมตตาในการต่าง ๆ ซึ่งผิดด้วยประเพณีบ้านเมืองมา
 แล้วเช่นนั้น ควรจะเป็นที่พอใจของสังฆราชอยู่แล้ว ตามความเห็น
 ของชนนางคนนั้นเห็นว่า การที่ชนชาติต่าง ๆ อันเป็นข้าชอชดฆาตสมา
 ณีได้เข้าถิษาศาสนาคริสต์เคียนนี้ เป็นการที่ทำให้เสียพระทัยมากอยู่แล้ว
 แม้จะไม่ดำรัสประการใดก็จริง แต่เป็นเรื่องที่ทรงทราบได้ทุกอย่าง

แลการที่โปรคสร้างวัดพระราชนานให้แก่สังฆราชนั้นก็เป็นการแลเห็นได้โดยไม่ว่าต้องสงสัยว่าทรงเห็นชอบในศาสนาโรมันคาทอลิกอยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ดีเมื่อได้ฟังเหตุผลตามคำชี้แจงของสังฆราชแล้ว ท่านขุนนางผู้นั้นรับรองว่าจะนำความกราบทูลให้ ในวันนี้หรือพรุ่งนี้ ท่านสังฆราชทั้งสองได้อ้อนวอนพระเป็นเจ้าหนักขึ้นยิ่งกว่าเก่า เพื่อขอให้การเรอานนี้เป็นผลสำเร็จ เพราะเห็นว่าเช่นเรื่องทศกัณฐ์และการช่วยเหลือวิญญูณมณเฑาะพูนมากนี้ ในระหว่างสองวันได้มีพวกร้องคนของอย่างน่าประหลาดทซึ่งกระทำให้เห็นว่าพวกศิษย์มีความโกรธว่าการเรอานนี้ดำเนินไปไม่สะดวก วันที่ ๑๖ พฤษภาคม มีคน ๆ หนึ่งทำการขอร้องของพระเจ้าแผ่นดินมาหาสังฆราช บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริที่จะเสด็จออกให้สังฆราชเล่า แลได้ทราบดีต่อไปว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริที่จะจกให้ราชทูตไปยังประเทศยุโรปในเย็น และมีพระราชประสงค์จะให้สังฆราชคนใดคนหนึ่งไปกับราชทูต แต่ยังหวังพระทัยอยู่ว่าสังฆราชเคอเบร์จะอยู่ในเมืองไทยต่อไป เพราะเป็นคนท่ทรงโปรคปรานทั้งทรงเชื่อว่าการที่สังฆราชเคอเบร์จะอยู่ในเมืองไทย เป็นการจำเป็นสำหรับให้การพระราชไมตรี ซึ่งได้มีกติกาคือกับพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ จะได้คงอยู่ชั่วกาลนาน ได้ทราบดีว่าในคืนวันแรมมีผู้กราบทูลถึงหนังสือสำคัญที่สังฆราชเคอเบร์ขอให้พระราชทาน จึงได้ตกลงกันกราบทูลให้อ้อนวอนพระเป็นเจ้าให้มากยิ่งขึ้น

ถ.ศ. ๑๖๗๗ (พ.ศ. ๒๒๒๐)

ถึงแม้ว่าการของศาสนาได้ดำเนินขึ้นอย่างคึกคักว่าในปีก่อนก็จริง แต่
 มาในชั้นนี้ก็ยังขึ้นไปกว่าปีก่อนอีก การที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระกรุณา
 ต่าง ๆ นี้ก็ยังคงอยู่ ที่แลเห็นได้ ก็โดยทรงเป็นพระราชอุระ ให้เร่ง
 ทำบ้านใหญ่ก่อค้วบอยู่ทำเป็นคอกสองชั้น ซึ่งในเวลานี้ยังเหลือแต่
 เพียงปูนเท่านั้น คอกนี้เป็นของจำเป็นอย่างที่สุด เพราะเหตุว่าจำนวน
 นักพรตก็มากขึ้น ยิ่งพวกที่เข้าถือศาสนาแลพวกนักเรียนก็มากขึ้นทุกที
 จนย้งกันเต็มแน่นไปหมด แต่เท่าที่โคทรงพระเมตตา ยังไม่เท่าที่
 ได้ทรงพระกรุณาต่อไป กล่าวคือโคมีรับสั่งให้ข้าราชการผู้ใหญ่คนหนึ่ง
 นำอรรมาสน์เทศน์แยกทอ ทั้งตัวมาพระราชทานสังฆราช แลมีพระ
 ราชโองการให้ข้าราชการผู้นั้นคอยฟังพวกขาคหลวงเทศน์แลสวดมนต์
 แลให้นำความไปกราบทูลให้ทรงทราบ แลโคมีรับสั่งต่อหน้าข้าราชการ
 หลายคน ว่าถ้าข้าชอชฉันทเสมาคันใดจะเข้าถือศาสนาคริสต์น ก็ระ
 ไม่ทรงห้ามปรามอย่างใด

ตั้งแต่ยกกลายมาในเวลานี้ในสำนักวรมณ ซึ่งเป็นเวลาทวย
 ราษฎรเคยไปไหว้พระคามาวิคต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินโคมีรับสั่งให้
 พระทวารทั้งหมัด แลห้ามขาคมิให้ผู้นั่งผู้ใดเข้าไป ถ้าใครขึ้น
 เข้าไปจะลงพระราชอาญาจงหนัก บรรดาคนทั้งปวงมีความสงสัยแล
 ประหลาดใจมากที่ทรงกระทำเช่นนี้ แลตั้งแต่นั้นมาไม่เคยเสด็จไปยัง
 วิคเลย คนทั้งหลายจึงเห็นพร้อมกันหมัดว่า พระเจ้าแผ่นดินโคทรง
 ถือศาสนาของชาวต่างประเทศแล้ว

เรื่องมองเซนเซอร์ลาโน (ต่อ)

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๗๘ ถึง ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๘)

ว่าด้วยเรื่องราชทูตเจริญทางพระราชไมตรี

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๖๗ ถึง ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๐๑ ถึง พ.ศ. ๒๒๒๗)

การเบืองต้นที่จะส่งราชทูต

จดหมายมองเซนเซอร์ลาโนเดอลาม็อด ถึงมองเซนเซอร์ปาลู

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๖๗ (พ.ศ. ๒๒๑๐)

โดยที่เห็นในชั้นต้นแล้วว่า พระทัยของพระเจ้าแผ่นดินสยาม พระองค์มีพระเมตตา ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องแสดงความ คึกของข้าพเจ้าซึ่งเกิดขึ้นให้ท่านทราบ ความคึกเห็นอันท่านระจัดการ ค่อยไปอย่างไรหรือไม่ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นชอบ คือ ข้าพเจ้าได้ทราบดีว่า พระเจ้าแผ่นดินของเรา (ฝรั่งเศส) ได้ทรงพระราชดำริที่การใหญ่โต ที่จะตั้งการค้าขายกับชมพูทวีป (เอเชีย) ข้าพเจ้าจึงมาเห็นว่า ประเทศสยาม เป็นแห่งที่เหมาะสมสำหรับจัดการค้าขายค้อยไป ควรจะ กราบขอร้องพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ให้ส่งราชทูตมายังเมืองนี้ เหมือน อย่างพวกฮอลันดาได้ทำมาแล้วซึ่งเป็นผลสำเร็จก็ เพื่อให้ราชทูตมา เหวาดถึงการค้าขายที่จะมีติดต่อกับเมืองนี้ค้อยไป แลทั้งเป็นโอกาส อันให้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเชื้อเชิญพระเจ้าแผ่นดินสยาม ให้สนธิ สานหาของเรา (คริสเตียน) ซึ่งเป็นศาสนาอันบริสุทธิ์ สัมคว แก่พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงปกครองบ้านเมืองโดยอำนาจแก่ชากเช่นประเทศ

สยามนี้ ทั่วว่าคำสั่งสอนของศาสนาคริสเตียน ยังค้ำยให้ผู้นับถือศาสนา
มีความซื่อสัตย์กตัญญู อยู่ในโอวาทถ้อยคำของผู้ปกครอง มิฉะนั้นก็จะ
ต้องตกนรก แลอีกประการหนึ่งจะได้ชี้แจงกรายทูลว่า การกษัตริย์
เมืองได้วิวัฒนาการรุ่งเรืองมา แลพระองค์ก็พระเจ้าแผ่นดินองค์
ก่อน ๆ ได้ปกครองบ้านเมืองมาช้านานหลายร้อยปีเช่นนี้ไต่เน่ ก็โดย
บารมีของศาสนาโรมันคาทอลิกช่วยอยู่

จดหมายมองเซินเบอร์ลาแบเดอลามีอด

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๗๔ (พ.ศ. ๒๒๑๗)

การที่จะส่งราชทูตไปยังประเทศยุโรปนั้นยังคำวิทกันอยู่เสมอ ฝ่าย
พระเจ้าแผ่นดินสยามหวังพระราชทูตทูลว่า ข้าพเจ้าจะไปด้วยกับราชทูต
ข้าพเจ้าจะคิดอ่านจัดการทุกอย่างที่จะไม่ไปด้วย

จดหมายมองเซินเบอร์ลาโน ถึง คอลแบ

วันที่ ๒๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๗๕ (พ.ศ. ๒๒๑๘)

ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะเป็นการพอใจของท่านยิ่งนักที่จะทราบว่า ใน
ทิศตะวันออกของโลกเรา นี้ ซึ่งแต่ก่อน ๆ เกือบจะไม่มีใครรู้จักกันว่ามี
ประเทศฝรั่งเศส แลเมื่อก่อนพวกเราได้มาถึงแลได้มากระทำให้
รู้สึกถึงชื่อเสียงอันโด่งดังของพระเจ้าแผ่นดินของเรา (ฝรั่งเศส) ซึ่ง
ไม่มีใครรู้จักประเทศฝรั่งเศสเลยนั้น บัดนี้ชื่อเสียงของพระมหากษัตริย์
ของเราเป็นที่โด่งดังมาก จนบรรดาประเทศต่าง ๆ เล่าลือกัน ถึง

ชัยชนะศึกแลถึงอำนาจอันใหญ่ของพระองค์ด้วยความประหลาดใจ ซึ่ง
เป็นเหตุกระทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามแลรายจรทั่วไพบอกให้บริษัท
มาตั้งอยู่ในแดนเหล่านี้ แลถ้าได้มาตั้งอยู่แล้วก็คงจะเป็นการสมควร
แลเพื่อจะกระทำให้อิสระอันไต่กันแก่ไฟศาลออกไปทุกที่

จดหมายมองเซนเยอร์ลาแม็งสังฆราช (Archbishop) ที่กรุงปารีส

ค.ศ. ๑๖๗๖ (พ.ศ. ๒๒๑๙)

ข้าพเจ้าไม่หมกหวังที่จะได้พบกับท่านอีกครั้งหนึ่ง เพราะว่าพระเจ้า
แผ่นดินสยามได้ตกลงจะส่งราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส แลข้าพเจ้า
ก็ไม่มีทางที่จะเลียบหลัดหรือแก่ตัว ในการที่ตกลงหรือให้ไปกับราชทูต
คราวนี้ก็ทรงพระราชดำริห์ในข้อจะสำเร็จภายในบัดแล้ว แต่มาคิดซัดที่
พวกซอลันคาไม่ยอมออกหนังสือเกรงใจให้ ความประสงค์ในการส่ง
ราชทูตคราวนี้ ก็คือพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงคอบพระราชสาส์น
ที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้มีมาฝากส่งพวกข้าพเจ้า ในความในพระ
ราชสาส์นนั้นว่า ต้องพระราชประสงค์จะเป็นไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศส แต่ข้อสำคัญก็อยู่ว่า ถ้าเป็นที่พอพระหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสแล้ว พระเจ้าแผ่นดินสยามจะยกท่าเรือในพระราชอาณาเขต
ให้แห่งหนึ่ง สำหรับให้ชาวฝรั่งเศสสร้างบ้านเมืองขึ้น เพื่อเป็นการ

๑ มองเซนเยอร์ ฮาเล เกอ ชังวาลอง (Fr. de Harlai de
champvallon)

สกวกแก่การค้าขาย ข้าพเจ้าหวังใจว่าหนังสือที่บอกข่าวกบฏทูตไป
 ยังพระเจ้าแผ่นดินแลแจ้งไปยังมืองซีเออร์คอดแลในเรื่องนี้ คงจะได้ไป
 ถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว แต่ถ้าหากว่าหนังสือฉบับนั้นจะหายด้วยเหตุ
 ประการใด ก็ขอท่านไ้แนะนำทหมายฉบับอื่นแทนเกล้าถวายแทน ข้าพเจ้า
 ขอรับรองท่านเพียงเท่านั้น แลขอท่านไ้รับความนับถือจากข้าพเจ้า
 ด้วย ๆ ๓ ๆ

จดหมายมองเซเนเยอร์ลาโน ถึงบาทหลวงเดอเซเนเยกเคอลาบูเชรี

(Curé de Saint Jacques de la Boucherie)

วันที่ ๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๗๗ (พ.ศ. ๒๒๒๐)

พระเจ้าแผ่นดินสยามยังทรงพระราชดำริห์ จะแต่งราชทูตไปยัง
 กรุงฝรั่งเศสแลกรุงโรมอยู่เสมอ ของต่าง ๆ ที่จะส่งไปเป็นเครื่องราช
 ขรรณาการนั้นก็ได้เตรียมไว้พร้อมแล้ว ถ้าหากว่าพวกซอลันตาไม้ไ้
 ทำสงคราม ราชทูตก็คงจะไ้ออกจากเมืองไทยแล้ว แลพระเจ้า
 แผ่นดินสยามก็ยังหวังพระทัยอยู่เสมอว่า สิ่งพระราชผู้ เสดศคนใดคน
 หนึ่งคงจะไ้ไปพร้อมกัราชทูต แลเพราะเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์ไ้ปรกปรามพวกเรามาก ทั้งทรงเข้คช่องทางให้แก่ศาสนา
 โรมันคาออลิก โภยพระราชทานพระราชานุญาตให้ข้ากหลวงทำการ
 โภยเข้คเผย เท่ากับพระเจ้าแผ่นดินท่านนับถือศาสนาคริสต์เข้คพระองค์
 หนึ่ง แลยังปรกให้สร้างโบสถ์พระราชทานอีก ทั้งพระราชทาน

สิ่งของสำหรับเลี้ยงชีพพวกเรา เพราะเหตุว่าถ้าเกิดขัดขวางจนเมื่อใด ก็ต้องขอพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ พวกอื่น ๆ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นเท่า ก็นับเป็นอริกาของพวกเรา เมื่อการเป็นเช่นนั้นก็ยากที่จะขัดขวางในพระ ราชดำริหัดไปครั้นให้ส่งพระราชไปทวยกับราชทูต แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้า จะทำทุกอย่างที่จะทำได้ ซึ่งจะไม่ให้ทรงเลือกตัวข้าพเจ้า เพราะท่านมี สิ่งทพอใจข้าพเจ้ามาก ซึ่งจะหาในเทศน์ไม่ได้ แต่ข้อนี้ไม่ใช่เป็น เหตุที่กระทำให้ข้าพเจ้าอยู่แต่อย่างเดียว เป็นด้วยพระบารมีของพระ เป็นเจ้า ซึ่งได้พาข้าพเจ้าให้มาอยู่ในถิ่น แดกเหมือนเช่นเป็นความ ประสงค์ของพระเป็นเจ้า ที่จะให้ข้าพเจ้าอยู่ในถิ่นที่ขี้ไปอีก ในเวลาที่ ข้าพเจ้ายังจะทำประโยชน์ต่อไปได้ อีกเป็นอันมาก

จดหมายมองเซนเซอร์ดำแบเดอลามือต

กับมองเซนเซอร์ลาโน ถึงมองเซนเซอร์ปาโล

วันที่ ๔ กันยายน ค.ศ. ๑๖๓๘ (พ.ศ. ๒๒๒๑)

เมื่อสองสามวันมานี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามได้รับสั่งให้ขุนนางไป ประชุมที่ท้องพระโรง แลมีรับสั่งให้จกเลิกผู้ที่จะไต่แต่่งให้เป็น ราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส พวกข้าราชการเลือกได้สองคน จึงนำ ความกราบบังคมทูลตามที่ได้เลือกไว้ พระเจ้าแผ่นดินทรงกริ้วมาก เพราะเหตุว่า ข้าราชการสองคนที่ถูกเลือกเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย เกียรติยศไม่พอ จึงมีรับสั่งให้เลิกหาใหม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบบว่าพระเจ้า แผ่นดินทรงพระราชมาริหัดให้ราชทูตไปในขั้นหรืออย่างไร การที่

จะส่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีในคราวนี้ คุเป็นการยากมาก เพราะเหตุด้วยพวกซอลันดา ชาวอินันข้าพเจ้าได้ทราบมาจากออกพระไกร (Opra Krai)

ว่าด้วยราชทูตสยามไปเจริญทางพระราชไมตรี

ครั้งที่ ๑

รายงานของ บูโรเตลันต์ (Boureau Deslandes)

ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

การที่พระเจ้าแผ่นดินสยามจะส่งราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น มีข้อกีดกันข้ออย่างเดี๋ยวนั้น คือไม่มีผู้ใดที่สามารถจะนำเรือไปถึงประเทศฝรั่งเศสได้ เพราะคนเหล่านั้นเคยแต่เที่ยวเรือเลียบตามฝั่งเท่านั้น ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีวิชาในการเดินเรือเท่าไรนัก เมื่อมองซีเซอร์บารอง ผู้อำนวยการใหญ่ของเรือแอสก่าปนี ได้ทราบโดยซัดเจนในพระราชดำริห์ของพระเจ้าแผ่นดิน จึงรับรองว่าจะให้เรือสำหรับรับราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยประสงค์จะให้เพิ่มขบวนของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ในเหตุที่มราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพที่สุดนี้ผ่ายควันออกไปเจริญทางพระราชไมตรี เช่นนี้

ครั้นเมื่อณวันที่ ๓ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓) ยกลายนี้ เรือชื่อ เลอไวตร ได้มาถึงสันดอนเมืองสยาม ซึ่งเป็นการกระทำให้นายแลข้าราชการทั้งหลายมีความตื่นเต้นยินดีเป็นอันมาก ก่อนที่เรือได้เข้ามาในลำแม่น้ำ ได้ให้นำความกราบทูลถามว่า เมื่อเรือ

จะผ่านข้อมที่ขากอก จะไปรคให้เรือยั้งสลตคามประเพณัของชาวยุโรป
 อันลคกับขอรรมแน้มของไทยหรือไม่ จ้งไค้มีรยั้งไปย้งเจ้าเมืองข้ง
 เป็นคนซาคคแซกเทกโคยทั้นท้ ว่าถ้าเรือยั้งสลตแล้วก็ให้เจ้าเมืองยั้ง
 สลตครยั ประการ ๓ เป็นขอรรมแน้มซ้าเกนมาแล้วท้เรือต่าง ๆ ของ
 เมืองนรคจะซ้คองซอลันคาค เพราะเหตุว่าเข่นซ้คองท้คนร้จ้คกันมาก
 ว่าเข่นเรือค้ำซาย แต่ผายพระเจ้าแผ่นดินสยามจนท้กว้นนหาไค้มีอง
 อย่างไค้เป็นคเรองหมายไม้ เจ้าเมืองขางคอกไม้รู้จะซ้คองอะไร จ้งไค้
 ซ้คองซอลันคาคซน ผ่ายมองซีเออร์ คอนเอล กยัคั้นเรือไค้ให้คั้นมายอก
 แก่เจ้าเมืองว่า ถ้ามีความประสงค้จะให้สลตข้อมแล้วก็ขอให้เข่าอง
 ซอลันคาลงเสี้ย แต่ถ้าไม้มองของซาคคอื่นจะซ้คแล้วก็ให้ซ้คองอย่างไค้
 อย่างทั้นก็ไค้แล้วแต่จะพอไร เจ้าเมืองขางคอกจ้งไค้ให้เข่าองซอลันคาค
 ลงเสี้ย แล้วซ้คองสี่แกงจันแทน เมอข้งสลตครยันั้นก็ไค้ข้งขน๕๐ นค้เคย
 โคยไม้ค้องน้ยอย่างไค้ ซ้งเข่นการท้ประเทศท้งหลายเทลลอะเซอ แต่
 ย้งเออญเวลานนมีซาวขลคเกคแลซาวเมืองอื่น ๆ อย้ในทั้นน ไค้รู้แล
 ไค้เห็นเข่นพชาน

มองซีเออร์บารอง ผู้อำเนยการใหญ่ จ้งไค้ให้มองซีเออร์ บูโร
 เคณันค้ นำคคทหมายแลของค่าง ๆ ไปดววยพระเจ้าแผ่นดินในนามของ
 ขรยัค ผ่ายท้านสังฆราชเคอเมคเโลโปลลค ซ้งเคยเข่นขระในการ
 เจรจาแลจ้คการค่าง ๆ ท้คกรว ไค้เห็นเข่นโอกาสอันค้ท้จะจ้คการ

ทรงกับอัครมหาเสนาบดี หนังสือถวายนั้นวางอยู่ในพานทองคำตรงหน้า
 เสนาบดี ได้อ่านแลแปลเป็นภาษาไทยในห้องนั้นเอง คนที่แปลนั้น
 เป็นบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเจ้าพนักงานไว้จ้ดทำให้นั่งเฉพาะคนเคียวในทัก
 พระสงฆ์คนหนึ่ง มองซิเออร์เคลตันก็กับมองซิเออร์คอนเอล ได้สนทนา
 กับท่านเสนาบดีประมาณชั่วโมง ๓ ท่านเสนาบดีได้ถามถึงพระราช
 สำนักฝรั่งเศสแลถามถึงเกียรติยศของประเทศยุโรป คำถามเหล่านี้
 มองซิเออร์เคลตันก็ได้ตอบให้เป็นที่พอใจ ซึ่งกระทำให้คนทั้งหลายชมเชย
 ว่าบรรพบุรุษผู้เป็นคนมีอริยาศัยอันดี แลสติปัญญาไว้งนัก เมื่อได้
 เสร็จการสนทนาแล้ว ท่านเสนาบดีได้นำหนังสือกับคำแปลแลของต่าง ๆ
 ไปถวาย ได้ทราบจากรายการของข้าราชการบางคนว่าของต่าง ๆ ที่
 ทูลเกล้าฯ ถวายคราวนี้ พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสมากกว่าทุกคราวที่
 คนอื่น ๆ เคยถวายมาแล้ว ของที่โปรตุเกสยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น คือ โคม
 ระบาย (unmorgen?) กับเชิงเทียนกิ่งคี่ ๓ ซึ่งทำด้วยแก้วเจียรนัยทั้ง
 สิ้น ของเหล่านี้โปรตุเกสให้เอาขึ้นไปยังเมืองลิสโบ๊ะเพื่อจะได้นำไป
 เจียรนัยอย่างคี่เป็นของที่ชอบกันมากยิ่งกว่าเงินทอง แลเป็นของที่
 ต้องการกันนัก เครื่องเคลือบต่าง ๆ ก็เป็นของที่หากันนักเหมือนกัน
 (ในสมัยนั้น)

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินมีพระประสงค์จะทรงแสดงว่าโปรตุเกสปรานมอง
 ซิเออร์เคลตันยิ่งกว่าชาวประเทศอื่น จึงได้ยอมเสด็จออกให้เฝ้าฯ คำขอ
 ร้องของท่านเสนาบดี ครั้นถึงกำหนด ก็ได้เสด็จออกจากพระราชวังโดย

เฉพาะพร้อมด้วยทหารหน้าคามเสด็จกว่า ๖๐๐ คน มาประทับยังท้อง
 พระโรงใหญ่ ซึ่งเป็นที่มอญซีเฮอร์เคลนกับมอญซีเฮอร์คอนเฮล
 นั่งอยู่บนพรมคอยเฝ้าอยู่แล้ว แลเมื่อใดมีรับสั่งด้วยมอญซีเฮอร์คอนเฮล
 เล็กน้อยพอสมควรแล้วก็เสด็จขึ้น แลโค้วพระราชทานเสวยก้วยใหม่
 ทองมาจากเมืองเปอเซียให้คนละครตัว(๑)

ในวันที่พระเจ้าแผ่นดินโค้วเสด็จไปตั้งเมืองละโว้ โค้วทรงใช้ให้
 คนเร็วมาแจ้งให้ท่านสังฆราชกับมากหลวงเพื่อนของสังฆราชอีกคนหนึ่งไป
 เฝ้าที่เมืองละโว้เพื่อจะโค้วเจรจากันถึงการสังฆราชทุก

(๑) ในรายการของยุโรปเคลนเก้ ซึ่งข้าพเจ้าขมาอ้างแก่คุณ
 เถียว มีกล่าวถึงพระลักษณะสมเด็จพระนารายณ์ดังนี้

พระเจ้าแผ่นดินมีพระองค์ ไม่สูง ไม่ดำ ไม่ขาว ไม่ดำ พระชนม
 พรวรษา ๕๐ พระพักตร์ใหญ่ทรงพระศรวลเสมอ พระนลาศใหญ่ พระ
 มีสีส้มไม่มี พระนาสิกแบนแกล้ววังซึ่งไม่ใคร่กระตึกเวลาที่รับสั่ง วิม
 พระโอษฐ์หนามาก ตลอดพระองค์ทำค้วยแพรวแกงมาจากเมืองเปอเซีย
 มีคอกทองประเปราย รูปคล้ายเสื่อแยกเกิด แขนเหมือนแขนเสื่อขาว
 ที่ขาดหลวงใส่แต่ไม่มีลูกกระตุม แลยังทรงฉลองพระองค์ขึ้นนอก
 อีกชั้นหนึ่ง ทำค้วยผ่ามาจากเมืองเบงกอลเป็นผ้ายาวไปรุ่ง มีลาย
 คล้ายลูกไม้คามตะเข็บ ข้างซ้ายทรงเหน็บกฤษ์กำมของคำฝงพลอย
 แลมีพระแสงกายยบั้นฝงพลอยวางลงบนพระเพลา พระองค์ผู้สวมพระ
 อำมรงค์ประคัมพลอยเม็ดใหญ่ ๆ หลายสีหลายชนิด

ท่านสังฆราชเฝ้าครั้งใหม่ไม่มีตาม แต่ไปเฝ้าอยู่ ๔๕ นาที ก็
 ท้าวิสาตามถึงการต่าง ๆ หลายอย่าง เช่นเรื่องวิชาเลข วิชาคารา
 ศาสตร์ แลทวิสาตามถึงภูมิศาสตร์ ถึงวิทยาลัยต่าง ๆ แลอำนาจของ
 พระเจ้าแผ่นดินแค้นเจ้าชายในประเทศยุโรป แลในประเทศฝรั่งเศสเอง
 แลทวิสาตามถึงชื่อเสียงอันโด่งดังของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ซึ่งมี
 โชษชนะในการสงครามทุกครั้ง เพราะเหตุว่าในบรรดาเจ้าแผ่นดินใน
 ประเทศยุโรป ไม่มีพระองค์ใดออกพระนามล้าลือเหมือนพระนามของ
 พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแลชัชชนะศึกของพระองค์

ในระหว่างที่คำวิสาต่อกับท่านสังฆราชนั้น เห็นที่เห็นได้ว่าพระเจ้า
 แผ่นดินโคกทรงหนังสือที่แปลถวายเป็นภาษาไทย แลตักค้นกับภูมิ
 ศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น การที่ทะเลาะโดยละเอียด ถึงการเฝ้าคราวนี้
 จะยกยาวเกินไป แต่มีอีกข้อหนึ่งซึ่งควรกล่าวถึงคือ ในขณะที่เฝ้านั้น
 มีขุนนาง ๓ คนคอยยกข้อที่วิสาส่งแปลถวายทุก แต่ขุนนางทั้ง ๓ นั้นเกือบ
 ต้องรับพระราชอาญาเพราะจกไม่ทัน แลเมื่อนำข้อความที่ทักไว้ถวาย
 ทอกพระเนกร ก็คำวิสาว่าเอาปลายเป็นต้นเอาต้นเป็นปลายสลับสนกัน
 บุ่งหมก

แต่ในคราวนี้ การที่ปรึกษาหารือกันในเรื่องจะแต่งราชทูตไปยัง
 ประเทศฝรั่งเศสนั้นก็ยังไม่เป็นผลสำเร็จอย่างใด จึงจำเป็นต้องคิด
 ถึงการที่จะให้เรือกลับไ้ การที่ทรงพระราชดำริที่ไว้ไม่เป็นผลสำเร็จ
 นั้นก็โดยเหตุที่พวกแขกมีวคอบชักขวางกักค้านไว้ เพราะพวกแขกมี

เหล่านี้คือ การขี้โล้ให้พวกยากหลง ฝรั่งเศษ ออกจาก ประเทศสยาม
 แลยังมีคนจำพวกอื่นอีกซึ่งมีความอิฉาววิธยาก้วย ข้อนี้ได้ทราบเป็น
 การแน่ โดยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินต้องรับสั่งแก่พวกที่คอยคักค้ำ ว่า
 ทำอย่างไร ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องแต่งราชทูตไปจะคงเสียไม่ได้ และ
 ไม่ทรงยอมให้ผู้ใดมาชักชวนได้ ฝ่ายท่านสังฆราชกับคนสอนศาสนา
 (มิชชันนารี) ของท่านคนหนึ่ง (๑) ก็ไม่ชักช้าเสียเวลาอย่างใด แต่ได้
 พยายามที่จะแก้ข้อกักขวางทุกอย่าง แต่ในที่สุดต้องสารภาพว่า ข้อ
 ความต่าง ๆ ที่ได้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินไว้ ถึงเกียรติยศเกียรติคุณ
 ของประเทศฝรั่งเศษแลพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศษนั้น เป็นเรื่องที่จะช่วย
 กระทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราชประสงค์จะให้ราชทูตของพระองค์

(๑) คือมองซีเออร์เกม (Gayme) ในเรื่องที่จะเลือกเอามิช
 ชันนารีคนไหนไปนั้น มองซีเออร์ วาเชต์ (Vachet) ได้ว่าดังนี้ ใน
 ระหว่างที่มองเซนเซอร์เกอเมเดโลโปลิศเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้มีวิ
 สัซึ่งว่า ท่านอย่างกลัวเลยว่าคุณจะเลือกเอาท่าน ฉันจะบอกได้ว่าใครจะ
 เป็นราชทูตที่หนึ่ง แต่การที่จะให้ท่านไปอยู่ในบังคับของราชทูตนั้นฉันไม่
 ใ้ในกเลย คนที่ฉันจะขอก็คือมองซีเออร์เกมซึ่งนั่งอยู่ข้างตัวท่านแล้ว
 ถ้าท่านจะไม่ให้ฉันชักเคืองก็อย่าได้ชักขวางเลย มองเซนเซอร์ลาโนได้
 ยอมโดยทันที ในเวลานั้นมองซีเออร์เกมได้รับตำแหน่งเป็นทนายแผ่นดิน
 แลแต่ก่อนก็ได้เคยเป็นทนายความที่เมืองบันคำ (Bantam) มาแล้ว.

ไปคูสิ่งต่าง ๆ ซึ่งโคทรวงทราบแต่ดเพาะคามคนนอกเล่า ให้เห็น
 ประจักษ์ด้วยตนเอง เพราะได้มีคนกราบทูลยืนยันเสมอว่า ทวีปยุโรป
 เป็นทวีปที่งามกว่า ที่วิบริดกว่า และมีอำนาจยิ่งกว่าทวีปทั้งปวง แล
 ว่าประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศที่เจริญยิ่งกว่าประเทศอื่นในทวีปยุโรป
 เพราะเหตุอันจึงโคทรวงเลือกคนหนึ่งอายุ ๖๒ สำหรับเป็นราชทูตที่หนึ่ง
 เพราะท่านผู้นั้นโคเคยเป็นราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงปักกิ่ง
 ในประเทศจีนมาสามครั้งแล้ว เพื่อบุคคลที่เทียบความเจริญแลวิจิตรครอง
 เมืองในแถบเมืองนี้ด้วย ในเรื่องเชื่อกันว่าท่านราชทูตจำเป็นจะต้อง
 พกอย่างพระนางซาบว่า “ข้าพเจ้าโคเห็นของที่ใหญ่โตยิ่งกว่าที่โค
 ยืนพุดถึงซอลอมอน ”

พระเจ้าแผ่นดินโคทรวงแต่งตั้งพระราชสาส์นที่จะมีไปยังสังคยาปาแล
 มีไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ในพระราชสาส์นนี้ยังใช้สำนวนโบราณ
 ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายทิศตะวันออกเคยใช้มาแต่ก่อน ๆ พระราชสาส์น
 นี้โคส่งมายังท่านสังฆราชเพื่อให้แปล และเป็นสำนวนที่ไพเราะตามภาษา
 ของไทย ทั้งมีคำยาลัแซกมาก คำแปลนั้นโคแปลอย่างถูกต้องที่สุด
 ที่แปลโค คือแปลคำต่อคำมิโคได้เพิ่มเติมหรือตัดทอนอย่างใด เมื่อโค
 แปลเสร็จแล้วเจ้าพนักงานโคจาร์กพระราชสาส์นภาษาไทยลงในแผ่น
 ทองคำหนาเท่าเงินเหรียญ ยาวพุดกว่า กว้างประมาณ ๘ นิ้ว ทั้ง
 กล่องสำหรับขัญพระราชสาส์นก็ทำด้วยทองคำ พระราชสาส์นที่มีไป
 พระราชทานสังคยาปานั้นก็จาร์กลงในแผ่นทองคำเหมือนกัน แต่ส่วน

กล้องนั้นครั้นจะทำด้วยทองคำก็เกิดการขัดข้องขึ้น กล่าวคือ ท่าน
 สังกยาป่าเป็นนักพรต ซึ่งมีหน้าที่ทำกรให้พระเช่นเข้าอย่างเคียว ถ้า
 ส่งกล้องทองคำไปให้ช่างที่จะไม่เหมาะก็ชัวร์ เพราะจะทำให้เห็นไปว่า
 สังกยาป่าเป็นคนที่ชอบทองคำแลกรวิทย์ ซึ่งเชื่อกันว่าของเหล่านี้เป็น
 สิ่งที่สังคยาป่าไม่ต้องประสงค์เลย เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าพนักงานจึงได้
 ปรีกยาท่านสังฆราชแลมีชชันนารีซึ่งรู้สึกในข้อขัดข้องอยู่แล้ว เมื่อท่าน
 สังฆราชได้อธิบายถึงอำนาจของสังคยาป่าที่เกยด้วยวิญญูญาค แลการ
 บ้านเมือง แล้วจึงให้เลือกว่าจะเอาทองคำ หรือจะเอาไม้กะลำพัก
 (Calamba) ซึ่งมีราคาแพงเท่าทองคำ หรือจะเอาไม้เงินทนก็ได้ แต่
 ไม้กะลำพักจะหาที่อื่นโคพอที่จะทำกล้องไม่ได้ จึงตกลงทำด้วยไม้เงินทน
 ก่อนที่พระราชสาสน์ใดเขียนแลจารึกเสร็จ มีชชันนารีผู้ที่จะไป
 ด้วยกับราชทูตได้เลือกของเครื่องราชบรรณาการไว้เสร็จแล้ว ในชั้น
 แรกเจ้าพนักงานจะให้เลือกเครื่องเงินทำมาจากเมืองญูนแลเมืองจีน
 มีชชันนารีคัดค้านว่า การที่จะเอาเครื่องเงินเครื่องทองคำไปยังประเทศ
 ฝรั่งเศสนั้นไม่สมควร เพราะจะหาสิ่งใดที่จะงามยิ่งกว่าที่เขาทำกันใน
 เมืองฝรั่งเศสไม่ได้ แต่ในเมืองนั้นมีของเครื่องเงินเครื่องทองมาก
 มาก่ายกอง แลทำอย่างประณีตงดงามยิ่งกว่าฝีมือฝ่ายตะวันออก
 มากนัก

พระเจ้าแผ่นดินจึงรับสั่งให้ไปถามพวกชาวอังกฤษ แลชาวชอลันคา
 ว่าจะเอาของอะไรก็สมควรเป็นเครื่องราชบรรณาการส่งไปยังประเทศ

ฝรั่งเศสแลกรุงโรมได้ พวกอังกฤษแลฮอลันดาก็คอยอย่างเดียวกับ
 ทัมิซันนาร์ชอกไว้ ฉะนั้นจึงเป็นอันตกลงให้เลิกเขาของญวนซึ่งหา
 น้ำมันเงาอย่างดีที่สุดที่จะหาได้ ไปเป็นเครื่องราชบรรณาการพอสมควร
 ข้าราชการทั้งหลายมีความประหลาดใจมาก ว่าเหตุใดมิซันนาร์ชอกได้
 เลิกเขาของน้อยนัก แลได้บอกให้มิซันนาร์ชอกเอาไปมาก ๆ
 มิซันนาร์ชอกได้ตอบว่า ของอย่างนี้ประเทศฝรั่งเศสมีมากมายแล
 งาม ๆ ยิ่งกว่านี้อีก ฉะนั้นเอาไปแต่พอสมควรก็พอแล้ว

เจ้านายแลข้าราชการพากันประหลาดใจ ที่ได้ทราบว่าพวกราชทูต
 จะต้องไปกระทำความเคารพต่อพระมเหสี ต่อมกุฎราชกุมาร แลต่อ
 พระเชษฐาของพระเจ้าแผ่นดิน จึงเกิดจำเป็นที่จะต้องเลิกหาของเพิ่ม
 เค็มสำหรับถวายท่านทั้งสามนี้ แลได้ทำยาอุชัคิกไปถวายพระราชสวสัน
 ที่พระราชมารดาไปยังสังคยาป้าแลถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ใน
 เมืองนี้การที่ราชทูตจะต้องกระทำความเคารพหรือเฝ้าพระมเหสีนั้น เป็น
 สิ่งที่ไม่เคยได้ยินเลย

ในการที่จะแต่งราชทูตไปคราวนี้ พระเจ้าแผ่นดินยังทรงระลึกถึง
 กำปนี จึงให้สืบถามว่าใครเป็นหัวหน้าของกำปนีบ้าง เมื่อได้ทราบแล้ว
 เจ้าพนักงานจึงได้เลิกหาของอย่างสำหรับพระราชทาน มองซีเออร์
 คอลแบ กับ มองซีเออร์เบเน็ย ชื่อของราชทูตที่จะไปในคราวนี้มีดังนี้
 ราชทูตที่ ๑ ออกพระพิพัฒน์ราชโมตรี (Opra Pipatracho maytri)
 ราชทูตที่ ๒ หลวงศิริวิศาลสุนทร (Louang Séri Vison Senton)
 ราชทูตที่ ๓ ขุนนครวิชัย (Cun Nacolla Vichay)

เมื่อได้เตรียมการเสร็จแล้ว ก็ไม่มีอะไรอีกนอกจากจะให้โหรา
 ชาติทำนายชะตาชีวิตของพระเจ้าแผ่นดินสยาม และเชิญพระราชสาส์นเข้ามณฑลแล้ว
 เชิญลงเรือ ก่อนหน้าท่านเอกพระราชาสาส์นสองวัน ท่านอัครมหาเสนาบดี
 ได้จัดขบวนให้มีมิชชันนารีผู้ที่จะนำราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส ทราบถึง
 อำนาจและบารมีของพระเจ้าแผ่นดินสยาม แต่ได้สอนราชทูตถึงข้อ
 คอยท่าทาง ๆ ที่จะต้องคอยในเวลามีคนถามถึงอำนาจและเกียรติยศของ
 พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งพอจะประมาณได้ โดยจำนวนช้างและจำนวนเรือรบ
 วันที่ ๓ เดือนธันวาคม เป็นวันฤกษ์สำหรับเอกพระราชาสาส์นแลเชิญ
 ลงเรือ ท่านอัครมหาเสนาบดีจึงได้ให้คนไปเชิญมิชชันนารีให้ไปยัง
 วัดใหญ่ในเวลาเช้า ๓ โมง เพื่อจะได้คุยกับเอกพระราชาสาส์น การ
 คุยกับเอกพระราชาสาส์นนี้เป็นพิสดายพลเรือนมิใช่ราชการชั้นผู้ใหญ่
 อยู่ณะที่หลายคน เมื่อมิชชันนารีได้ลงนั่งเคียงกับท่านอัครมหา
 เสนาบดีแล้ว เจ้าพนักงานก็ได้เข้าแตรสังข์ ท่านอัครมหาเสนาบดี
 พร้อมด้วยขุนนางข้าราชการจึงได้ลงกราบพระราชาสาส์นสามครั้ง ฝ่าย
 มิชชันนารีได้สังเกตเห็นว่า เจ้าพนักงานหาได้ประทัยพระราชลัญจกร
 หรือตราอย่างใดไม่ จึงได้ถามว่าเหตุใดจึงทำเช่นนั้น เสนาบดีจึงตอบว่า
 เป็นการผิดธรรมเนียม แลถึงแม้ว่าจะประทัยตราจริง ตราบทีจะไม่ติด
 กับทองคำ มิชชันนารีจึงได้บอกว่าจะถ้าไม่ไปประทัยตราไปแล้วจะเป็นการ
 ไม่พอใจในเมืองฝรั่งเศส แลควานี้จะประทัยขนคำแปลซึ่งเขียนใน
 กระดาษ แลจึงพับกระดาษมีวันไปกับพระราชาสาส์นที่จารึกบนแผ่น

ทองคำก็ได้ ท่านอัครมหาเสนาบดีหาได้มีความรังเกียจอย่างใดไม่
 จึงได้กระทำตามคำแนะนำของมิชชันนารี แล้วจึงได้เอาค่าแปลพิมพ์วัน
 ไปถวายพระราชสาส์นที่จารึกบนแผ่นทองคำ. เชิญพระราชสาส์นขัตติยใน
 กล่องทองคำ พระราชสาส์นถึงสังคยาปากก็ขัตติยในกล่องไม้จันทร์ แล้ว
 จึงเอาพระราชสาส์นถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ลงขัตติยขัตติยขึ้นหุ้ม
 ด้วยผ้าเขียวขมิ้นมาจากเมืองจีนสีแดงสำหรับขึ้นกรวย และขัตติยถึงสังคยาปาก
 ขัตติยขัตติยขึ้นอีกหีบหนึ่งแต่หุ้มด้วยผ้าเขียวขมิ้นสีม่วง ในระหว่างที่เอา
 พระราชสาส์นลงขัตติยขึ้นนั้น ท่านราชทูตทั้งสามก็อยู่ในที่นั่งด้วย เมื่อ
 เสร็จแล้วจึงได้พร้อมกันเชิญพระราชสาส์นลงเรือพระที่นั่ง

ท่านอัครมหาเสนาบดีได้เฝ้าตามพระราชสาส์นจนถึงวิมลจำแม่น้ำ
 แล้วจึงได้ลงเรือกระบวนมีผลพาย ๓๐๐ คนตามพระราชสาส์นไป มี
 ขุนนางตามส่งพระราชสาส์นจนถึงเรือหลายคน แต่ไปได้ครึ่งทางก็
 ต้องกลับเพราะจะไปไกลจากพระราชวังไม่ได้ ท่านสังฆราชก็ได้ไป
 เหมือนกัน วันรุ่งขึ้นมิชชันนารีก็ไปยังเรือเพื่อเป็นเกียรติยศต่อพระ
 ราชสาส์นเป็นอันมาก เจ้าพนักงานเรือก็ยังใหญ่แล้วจึงเชิญพระราช
 สาส์นวางลงบนพรมซึ่งมาจากเมืองเยซุสอย่างงาม แล้วเอาพรม
 วางบนโต๊ะซึ่งตั้งอยู่ใต้เพดานคาบผ้าใบ ตั้งแต่ราชธานีมาจนถึงต้นคอน
 มิชชันนารีมากอดถวายบังคมพระราชสาส์นเป็นระยะเหมือนเช่นพระเจ้า
 แผ่นดินประทับอยู่ในเรือนนั้นเหมือนกัน

จดหมายมองเซินเซอร์ลาโน ถึง อาชบิชอบที่กรุงปารีส

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

ข้าพเจ้าได้ทราบจากจดหมายของมองซีเซอร์แฟมานส์ ตาม
 ที่ท่านได้บอกไปว่า ว่าพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ทรงยินดีที่จะรับรอง
 ราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้หาโอกาสที่จะบอก
 ให้ท่านทราบว่า กำหนดราชทูตจะออกจากเมืองไทยนั้นในราวต้นเดือน
 ธันวาคม ขอท่านได้โปรดกราบทูลให้ทรงทราบด้วย ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน
 (ฝรั่งเศส) ใ้ทรงรับรองราชทูตให้เป็นการแข็งแรงใหญ่โตคงพระเจ้า
 แผ่นดินสยามหวังพระทัยแล้ว การนี้ก็จะทราบแพร่หลายไปตาม
 เมืองต่าง ๆ ทุกเมือง เพราะที่เมืองไทยนี้เป็นเมืองที่ชาวต่างชาติออก
 มามากกว่าที่อื่น แลมาตั้งบ้านสร้างเรือนอยู่โดยสุขสบาย ถ้าแม้ว่า
 มองซีเซอร์เดอเบร็วยังมีชีวิตอยู่แล้ว มองซีเซอร์เดอเบร็ว หรือข้าพเจ้า
 คงจะได้ไปกับราชทูต แต่เพราะเหตุว่าเวลานี้ข้าพเจ้าอยู่ตัวคนเดียว
 ท่านคงเห็นได้ว่าข้าพเจ้าจะทรงคณะไปไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้มีชัชนาร์
 คนหนึ่งซึ่งเป็นคนรุ่นเก่า แลเคยเป็นทนายความมาหลายแล้วอาจ
 ทราบดีการต่าง ๆ ตามเมืองเหล่านี้โดยซัดเจน พอที่จะอธิบายแจ้ง
 การใ้ทุกอย่าง ข้าพเจ้าหวังในความกรุณาของท่านโดยเฉพาะที่จะ
 ใ้พระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ใ้พระวาทานความเอื้อเฟื้อเมตตาแก่
 พวกราชทูต ให้ยิ่งกว่าที่พวกราชทูตใ้คำศุภหมายไว้ ทั้งในเวลา
 ราชทูตอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสแลอยู่ที่กรุงโรม ซึ่งจะเปนผลกระทำใ้

พระเจ้าแผ่นดินสยามไปรบกปรานรักใคร่พวกทำการฝ่ายศาสนาให้มากขึ้น
ที่จะได้ทรงเอื้อเฟื้อแก่การสอนศาสนาในพระราชอาณาเขตสยามด้วย
ข้าพเจ้าไม่มีสิ่งอันใดที่จะแสดงการขอพระเดชพระคุณที่ท่านได้เป็นผู้ปก
ครองดูแลคณะมิชชันนารี ทั้งให้แก่ผลึกแก่คณะในทุกเมื่อด้วย แล
เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้ามีความเชื่อแล้วในความกรุณาเมตตาของท่าน
ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าคงจะได้รับความเอื้อเฟื้อต่อไป แลขอท่านได้รับความ
นับถือของข้าพเจ้า ฯ ล ฯ

จดหมายมองซิเออร์เกม ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

เพราะเหตุว่าคนเหล่านี้เป็นคนต่างภาษา ท่านคงจะไม่มี ความ
ลำบากอย่างไร ที่จะกราบทูลขอให้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสทรงออกคำ
เกียรทงให้ คำใช้รายก็ไม่มีมากมายเท่าใดนัก แต่ไม่ใช่เป็นคนจีนที่จะ
ต้องเลี้ยงดูเงินไป ในเรื่องนี้ควรท่านจะกราบทูลให้ทรงทราบไว้ อีก
ประการหนึ่ง เมื่อมาถึงท่าเรือแล้ว พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสควรจะพระ
ราชทานพาหนะรัยไปยังพระราชวัง ถ้าหากว่าการวิมรองพวกราชทูต
เช่นที่เวียรร้อยแล้ว แม้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสจะขอให้พระเจ้าแผ่นดิน
สยามถือศาสนาคริสต์เคียน พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงจะมีพระทัย
รวนเรเป็นอันมาก แลความจริงพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงนับถือพระ
เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมากยิ่งขึ้นกว่าเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ ยางที่พระเป็นเจ้า

จะทรงยื่นศาลาการเจริญทางพระราชไมตรีครั้งนี้ ให้เป็นหนทางสำหรับทำ
ประเทศที่เป็นมิชฌาตัญญูให้กลับนับถือศาสนาคริสต์เดี๋ยวกี้ได้

ในเวลาท้าวพรราชทูตจะไปยังกรุงโรม พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสควร
จะทรงพระเมตตาช่วยเหลือให้การเคี้ยวทางง่ายขึ้น โดยพระราชทานเรือ
ให้ไป ไม่เช่นนั้นน่าจะกลัวจะไปกรุงโรมไม่ได้ เพราะจะกลัวไม่ทันตาม
ที่กำหนดไว้ ในเวลาที่พระเจ้าพรราชทูตได้ประพาศตามประเพณี
ของเขาที่ไค้เคยกระทำมา แลแต่งกายอย่างท้าวราชทูตสยามเคยแต่ง
ในเวลาไปเจริญทางพระราชไมตรีกับเมืองจีน ทางที่จะไปตั้งแต่ท่าเรือ
ถึงพระราชวัง ควรจะเลือกหาทางที่จะผ่านบ้านเมืองที่งามที่สุด เพื่อจะ
ได้เป็นการพอใจของราชทูต ซึ่งอยากให้เห็นบ้านเมืองต่าง ๆ ถ้าจะพบ
เป็นคำเคี้ยวแล้วก็คือพระเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงหวังในพระกรุณาทุก
อย่างของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมาก

ข่าวที่ไทยจะส่งราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีคราวนี้ คงจะ
ลือเซ่งแซ่ทั่วโลก แลในฝ่ายควีนออกัน เพราะเหตุว่าในประเทศ
สยามนี้ ทำการค้าขายคึกคักกับอินเดียน คึกคักกับเมืองเปอเซีย เมือง
ญูยูน เมืองจีน แลเมืองอื่น แลฝ่ายทางทวีปยุโรป บรรดาหนังสือ
พิมพ์ก็คงจะลงข่าวเซ่งแซ่ทั่วไป ทางเมืองไทยก็มีความหวังกันว่าพระ
เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสคงจะทรงแต่งตั้งราชทูตไปข้างเหมือนกัน แต่ในชั้น
พวกข้าพเจ้าไม่ใคร่รับรองไว้อย่างไร

จดหมายแจ้งพระยาพระคลัง
ถึงผู้อำนวยการบริษัทการค้าขายฝ้ายอินเดียวันออก

ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

หนังสือแจ้งพระยาวิจิตรมราชาชาติอำมาตย์นุชิต พิชิตนราช
โกษาธิบดี อภัยพิริยบรากรมพาท (Chao Peya, Sery Terama,
Racha Chady, Ammatraga, Nuchitra, Pipitra, Rattana,
Ratconsta, Tibody Apay Pery Bora (roumma Pahou)) เจริญ
ทางพระราชไมตรี มายังท่านผู้อำนวยการราชบริษัทของประเทศฝรั่งเศส
โดยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส แลพระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายของ
ข้าพเจ้า มีพระราชประสงค์จะให้ประเทศทั้งสองได้เป็นพระราชไมตรีแก่
กันแลกัน

พระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายข้าพเจ้าได้ทรงแต่งราชทูต ให้จำทูล
พระราชสาส์น แลเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
เพื่อจะให้พระราชไมตรีในระหว่างประเทศทั้งสองนั้นสนธิสนมเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันไปชั่วกาลนาน อันจะเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่
เพราะเหตุว่า ศึกราชทูต อุปทูต แลข้าแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดิน
สยามเจ้านายข้าพเจ้าจะต้องเกิทางอันไกลมาก ถ้าแลศึกราชทูต
อุปทูต แลข้าแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายข้าพเจ้า หรือมอง
ซีเออร์เกม แลเฮมมานเฮล บักเกรโค^(๑) จะมาขอรับซื้อราชบริษัท

(๑) คือด้าม

อย่างไร ข้าพเจ้าขอให้ราชบริพารทั้งเป็นอรรค์ช่วยเหลืออิศรราชทูต อุปทูต
 และข้าแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายข้าพเจ้า ซึ่งรับพระราช
 ใบบอกมาในคราวนี้ แลถ้าเมื่ออิศรราชทูต อุปทูต แลข้าแผ่นดินของ
 พระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายข้าพเจ้า ได้รับของอย่างใด ๆ ไปจากราช
 บริพารแล้ว ขอให้บริพารทำบัญชีไว้ ให้เลียบคโดยชัคเจน แลให้
 ส่งบัญชีมายังข้าพเจ้า เพื่อจะได้จ่ายเงินให้ตามจำนวนของที่รับได้ไป
 จากบริพาร อีกประการหนึ่งถ้าบริพารจะต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดในประเทศ
 นี้ ขอให้บอกให้ข้าพเจ้าทราบโดยชัคเจนเถิด อย่าได้ยักยักอย่างใดเลย
 ข้าพเจ้ายินดีที่จะหาส่งมาให้ท่านให้จงได้

จดหมายเจ้าพระยาพระคลังถึงมองซิเออร์บารอง

ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

ท่านผู้ช่วยการมีความเอื้อเฟื้อให้มองซิเออร์เคลินคักนำจดหมายแล
 ของต่าง ๆ เพื่อให้หน้าถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามเจ้านายของข้าพเจ้า แล
 ขอรับรองให้ข้าพเจ้าช่วยในการที่จะถวายหนังสือแลของต่าง ๆ ก็จะได้มี
 จดหมายและสิ่งของต่าง ๆ มายังข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าได้รับไว้แล้วด้วย
 ความชอบใจยิ่ง หนังสือเหล่านั้นเจ้าพนักงานได้แปลให้ข้าพเจ้าทราบ
 ตามธรรมเนียมแล้ว ข้าพเจ้าได้ทราบความตามจดหมายแลตาม
 มองซิเออร์เคลินคักได้มาบอก ว่าท่านผู้ช่วยการได้ทราบว่าจะแต่ง
 ราชทูตจำทูลพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส แลพระ
 ราชทานไปยังสังคยาป่า ท่านผู้ช่วยการมีความยินดีเป็นอันมาก

จึงได้ให้รถเรือลำหนึ่งพร้อมด้วยคนแลธนู ให้มองซีเซอร์คอนเฮลต์
 เป็นกัปตันเรือเพื่อจะมารับราชทูต กับท่านผู้อำนวยการได้ส่งให้มองซีเซอร์
 คอนเฮลต์ปฏิบัติการตามแต่ข้าพเจ้าจะสั่ง แลถ้าการที่จะส่งราชทูตจะเป็น
 การล่าช้าไป ก็ขอให้ข้าพเจ้าส่งเรือกลับไปให้ท่านมรสม อีกประการหนึ่ง
 ท่านผู้อำนวยการได้ขอให้ข้าพเจ้าช่วยเหลือมองซีเซอร์เคตันก็ เพื่อส่งใคร
 ชาติเหลืออันคงนี้ เมื่อข้าพเจ้าทราบความค่าง ๆ ตามจดหมายนั้นแล้ว
 ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระ
 กรรณาทัดพระเจ้าแผ่นดินสยามผู้เป็นเจ้านายของข้าพเจ้า ให้ทรงทราบ
 ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว เป็นที่พอพระราชหฤทัยแลโปรดในการที่ท่าน
 ผู้อำนวยการได้จัดไปนั้น แลเพราะเหตุว่าได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยมา
 ช้านานแล้ว ที่จะให้ประเทศทั้งสองเป็นไมตรีสนิทสนมเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียวกัน การที่ท่านผู้อำนวยการได้จัดเรือมารับราชทูตไปเช่นนี้ เป็น
 การพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จึงมีพระราชโองการเห็นเกล้า ๆ สั่ง
 ให้ข้าพเจ้าเลือกจัดราชทูตที่จะเชิญพระราชสาส์น แลเครื่องราชบรรณา
 การ มาถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส เพื่อพระราชไมตรีอันคงจะได้มั่นคง
 ยืนนานต่อไป ข้าพเจ้าเชื่อว่ามองซีเซอร์เคตันก็ คงจะได้รายงาน
 ให้ท่านทราบแล้วว่าข้าพเจ้าได้ช่วยเหลือประการใดบ้าง

พระเจ้าแผ่นดินสยามนายของข้าพเจ้าได้โปรด พระราชทานของมา
 ยังก่อน

(ตอนนอกความขาด)

แลส่วนท้าวข้าพเจ้า ขอส่งทัญชยัน ท่อด้วยผ้าสี่เชี้ยว พันค้ำยค
 ของค้ำเปศวทัญ ๓ ทัญจนพท้ำผ้งลายอำพันกับลายทองทัญ ๓ คันไม้
 ทำค้วยอำพัน ๒ คัน อำพันโต ๓ ฝ้ามี่ลวดทองแลเงิน ซามเข้า ๒ ซาม
 ซามกัษเข้า ๘ ซาม^(๑) ฝ้ามี่ค้ำกัษฝ้ามี่คอกสองพัย กัษฉากยขันค้ำ ๓
 ขอให้ท่านรัชของเหล่านไว้เหมือนหนึ่งเป็นของท้าวข้าพเจ้าให้ท่านค้วยความ
 รักใคร่ในท่าน การค้อไปทัญกับข้าพเจ้าจะได้รักใคร่กันแลเป็นไมตรี
 สนิทสนมจะเป็นไค้ค้วยประการใด ข้าพเจ้าขอมอบให้เป็นธรรของท่าน
 ผู้อำนวยการทัญจะคึกคักหาหนทางค้อไป.

พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ถวายพระเจ้าหลุยส์ ๑๔

ก.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

พระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่งแห่งกรุงศรีอยุธยา มา
 ยิงพระองค์ผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน ทรงไว้ซึ่งอิศรภาพแห่งกรุงฝรั่งเศสแล
 กรุงนาวา มีพระเกียรติยศอันใหญ่ยิ่งปรากฏรัศมีกัษแสงพระอาทิตย์
 เป็นอรรมิกราชอันมหาประเสริฐ โดยเหตุทัญพระองค์ไค้ทรงไว้ซึ่งความ
 ยุติธรรมแลทรงรักษากฎหมาย จึงกระทำให้พระองค์มีไชยชนะแก่คัศ
 ทรหมี่ขั้จามีครทัวไป จนชื่อเสียงปรากฏแผ่ไปค้ำมประเทศอันใหญ่ทัวโลก

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้ค้ำว่า Chao แล Choanus ซึ่งไม่เคยพบ จึง
 สันนิษฐานว่าคงเป็นค้ำทัญชาวต่างประเทศใช้เป็นศัพท์แซกกว่า Chow Chow
 กินเข้า จึงแปลว่าเป็นซามเข้าและซามกัษเข้า

ด้วยพระราชสาส์นที่พระองค์ได้ประทานมากับ คอมพริงซ์ว^(๓)
 สังกษราช ซึ่งได้เข้ามาถึงกรุงฯ นั้น หม่อมฉันได้รับแล้ว แต่เมื่อได้ทราบ
 ข้อความอันไพเราะในพระราชสาส์นนั้นแล้ว กระทำให้ใจของหม่อมฉัน
 เต็มไปด้วยความขบขันที่ หม่อมฉันจึงได้คิดหาทางที่จะได้เป็นพระราช
 ไมตรีอันสนิทในภายภาคหน้า แต่เมื่อหม่อมฉันได้ทราบว่าพระองค์ได้
 ทรงโปรดให้ เยนเรลเมืองสุหรัค (General de Surat) ส่งเรือมารับ
 พระราชสาส์น แลราชทูตของหม่อมฉัน จึงเป็นการสมที่ใจหม่อมฉัน
 ใต้นักไว้ว่าจะเป็นผลอันสำเร็จ หม่อมฉันจึงได้จัดให้ผู้มิชเชียนพระราช
 สาส์น ทิ้งนำเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งหม่อมฉันขอส่งมาถวายพระ
 องค์ เพื่อเป็นทางตกลงพร้อมเพียงกัน ทั้งจะได้เป็นไมตรีอันบริบูรณ์
 ระหว่างเราทั้งสอง แต่เพื่อจะให้ไมตรีนั้นเป็นที่มั่นคงแลยืนยาวต่อไป
 ถ้าแม้พระองค์ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่มีอำนาจมาก มีพระราชประสงค์สิ่งใด
 ในบ้านเมืองของหม่อมฉันแล้ว ขอให้พระองค์ผู้รับสั่งให้ราชทูตของ
 หม่อมฉันทราบ

เมื่อราชทูตเหล่านั้นได้ถวายพระราชสาส์นเป็นการเสร็จแล้ว ขอพระ
 องค์ได้ประทานพระราชานุญาตให้ราชทูตได้กลับมา เพื่อหม่อมฉันจะ
 ได้ทราบข่าวถึงความสุขสำราญของพระองค์ อีกประการ ๓ หม่อมฉัน
 ขอให้พระองค์ โปรดแต่งตั้งราชทูตมาบังหม่อมฉัน แลประทานพระราช
 ปรถัมภ์ให้ราชทูตทั้งสองฝ่ายได้ ไปมาโดยสะดวกปราศจากอันตราย แล

(๓) คือมองเซนเบอร์ยาลู

ขอให้ราชไมตรีของเรามั่นคงแนบหนาเสมอไป หม่อมฉันขออำนาจ
 อธิษฐานของพระเป็นเจ้าจงพิทักษ์รักษาพระองค์ให้คงเจริญวัฒนาทุก
 ประการ แลให้คงเจริญยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน เพื่อพระองค์จะได้ปกครอง
 กรุงฝรั่งเศสแลนาวาให้ร่มเย็นเป็นสุข แลขอให้พระเป็นเจ้าได้บันดาล
 ให้พระองค์มีชื่อเสียงแลพระเกียรติยศให้มากขึ้น ให้ทรงมีไชยชนะแก่
 ศัตรูหมุ่ขามิตรทั้งปวง แลขอให้พระองค์มีพระชนมายุยืนนานเป็น
 สุขเจริญยิ่งขึ้นเทอญ

พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ถึงสังคปาปา

ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

พระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอินโดจีนแห่งกรุงสยาม มายัง
 ท่านสังคปาปา ผู้เป็นยอดและเป็นบิดาของบรรดาศาสนิกชน และ
 เป็นผู้บำรุงศาสนาให้รุ่งเรืองแผ่ไพศาล ทั้งเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา
 ให้บรรดาศาสนิกชนให้ถาวร แลปฏิบัติตามศาสนาแลคลอง
 ยุติธรรม ทั้งเป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายทั่วไปเคารพนับถือไปหา
 มาสู่อยู่เนื่อง ๆ พระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีวาสนา
 แลก่าตั้งมาก แลเป็นเจ้านายที่มีความปรารถนาแลพยายามจะแผ่ไมตรี
 ไปตามประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ให้ทั่ววัน เพื่อจะได้ทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ
 ที่เกิดมีขึ้นในย่านเมืองเหล่านั้น เพราะเหตุฉนั้น เมื่อก่อนท่านสังคปาปาได้จัด
 ให้คอมฟรังซ์สังฆราชถือสาส์นมายังเรา เราจึงมีความยินดียิ่งนัก แล
 เมื่อได้ทราบข้อความตามสาส์น ซึ่งเต็มไปด้วยข้อความอันไพเราะนั้น

แล้ว ใจของเราจึงเต็มเปี่ยมไปด้วยความยินดี เพราะฉะนั้นเราจึงได้ตกลงให้ผู้มีชื่อเสียงพระราชสาส์นของเรามาเยี่ยมท่านสังคยาปากกัษัตริย์ของบรรณาการ เพื่อเป็นเครื่องสมานความรักใคร่ในระหว่างตัวเรากับท่านสังคยาปากกัษัตริย์ และจะได้เป็นไมตรีอันหนึ่งอันเดียวกันชั่วกัลปาวสาน

เมื่อราชทูตของเราได้กระทำการต่าง ๆ ตามที่เราสั่งไว้เป็นการเสร็จแล้ว ขอให้ท่านสั่งให้กลับมากำหนดเพื่อราชทูตจะได้นำข่าวของสังคยาปากกัษัตริย์มาบอกเรา ซึ่งจะเป็นอย่างที่เราจะยินดีเป็นอันมาก ก็ข้าพเจ้าขอให้ท่านสังคยาปากกัษัตริย์ส่งทูตมายังข้าพเจ้าด้วย และขอให้ราชทูตของเราทั้งสองฝ่ายได้ไปมามิได้ขาด เพื่อไมตรีอันดีอันมีค่าจะได้ติดต่อกันชั่วนาน ในที่สุดข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านสังคยาปากกัษัตริย์จะได้รับความดีความงามจากพระบัญญัติของศาสนาคริสต์เถียน และขอให้ท่านสังคยาปากกัษัตริย์ไปพลายบัลลังก์ไปถวายบุญกุศล และความสุขทุกประการ

จดหมายมองซิเออร์แกม ถึง ผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

เมืองบันตัม (Bantam)

วันที่ ๑๘ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๑ (พ.ศ. ๒๒๒๓)

การที่จะจัดราชทูตเป็นการตกลงแต่ได้เตรียมไว้พร้อมแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ออกจากเมืองละโว้พร้อมด้วยมองเซนเยอร์ เพราะได้มีรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดินให้ข้าพเจ้าก็มอมองเซนเยอร์ขึ้นไปยังเมืองละโว้เพื่อเรา

แลจัดการในเรื่องแห่งราชทูตนั้น ซึ่งกระทำให้มีการงารมากแะ กระทำให้
 ทั่วข้าพเจ้าช่วยจนวันนั้นก็ยิ่งรู้สึกไม่สู้ปรกติก็ ข้าพเจ้าแลราชทูตได้้ออก
 จากเมืองไทยเมื่อนั้นก่อนคริสต์มาสวัน ๓ คธ (วันที่ ๒๔ ธันวาคม) โดย
 ยารมีพระเปนเจ้าช่วยอย่าง ๓ ตมก็อย่าง ๓ แลความระวังระไวของ
 กัปกันเรือก็อย่าง ๓ จึงได้มาถึงท่าเรือเมืองบันตา (Bantam) ใน
 วันที่ ๓๗ นี้ก็ตั้งแต่วันที่ออกเรือ (วันที่ ๓๓ มกราคม) ซึ่งเป็นการเร็ว
 ไม่มีเรือลำใดใดที่เคยเคียรเช่นนี้เลย

ราชทูตมีอยู่สามคน ทั้งสามคนเมื่ยศต่างกัน บศของราชทูตที่ ๓
 เท่ากับยศมาควิศในเมืองฝรั่งเศส แลอีกสองคนมียศต่ำลงมาตาม
 ลำดับ ราชทูตที่หนึ่งเป็นคนชวราอายุ ๖๐ ปี ได้เคยเป็นราชทูตเจริญ
 ทางพระราชไมตรีกับเมืองจีนมา ๓ คราวแล้ว จึงเป็นเหตุให้เลือกคน
 เป็นราชทูตมาในคราวนี้ เพื่อยะได้เทียบว่าเมืองจีนกับเมืองฝรั่งเศส
 ต่างกันอย่างไร ท่านราชทูตคุยว่าได้เคียรทางในระหว่างเมืองกวางตุ้ง
 กับกรุงปักกิ่งได้ผ่านเมืองใหญ่ถึง ๖๖ เมือง แลเพราะเหตุว่าชื่อเสียง
 อันโด่งดังของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส แลชื่อเสียงอันค้ำของประเทศ
 ฝรั่งเศส เป็นสิ่งก็กระทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามพิศวงในการที่จะ
 แต่งทูตคราวนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องขอความเอื้อเฟื้อค้ำท่านให้ทำความ
 ทกลงกับเจ้าพนักงานให้กระวะระทางที่จะได้เห็นบ้านเมืองงาม ๆ ให้มาก
 ที่สุดจนกว่าจะถึงกรุงปารีส แลจากกรุงปารีสไปกรุงโรม ก็ให้กระวะ
 ะทางเช่นเดียวกัน เพราะราชทูตจะต้องไปกรุงโรมด้วย ราชทูตเหล่านี้

มีเงินคิกตัวไปสำหรับการใช้จ่ายต่าง ๆ ประมาณ ๓๐๐๐ เหรียญ และฝ่าย
คณะบาทหลวงยังเป็นหนี้อยู่อีก ๒๓๐๐ เหรียญ ซึ่งมองเซนเยอว์วีรอง
ว่าจะได้รียเงินที่เมืองฝรั่งเศส แลท่านอัครมหาเสนาบดีก็ได้รียพระราช
โองการให้มัจจุทหมายไปยังผู้อำนวยการบริษัทด้วยแล้ว

เมื่อลงท่าเรือในประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าจะได้ส่งข่าวให้ท่าน
ทราบเสมอ แต่อย่างไรก็ขอร้องท่านได้ โปรดถามท่านผู้อำนวยการของ
บริษัท ว่าหนังสือสำคัญสำหรับรียเงิน ผู้อำนวยการจะรียรองหรือไม่
เพื่อจะได้รียการใช้จ่ายค่าใช้รายต่าง ๆ ให้เสร็จไป

เมื่อเรือได้มาถึงแล้วสามวัน หัวหน้าเมืองบันตา (Bantam)
ได้รียขานอย่างกักจะทำได้ คือให้เอาผ้ากอกุญแลเอาพรหมใหญ่ ๆ ขึ้น
ไ้มาทักด้วยตนเองพร้อมทักด้วยชาวฝรั่งเศสหลายคนแก่ทักชกจนมาได้ มา
รียราชทูตขึ้นจากเรือ พวกราชทูตได้เชิญพระราชสาส์นขึ้นจากเรือ
ชาวฝรั่งเศสแลอังกฤษได้ขงขึ้นใหญ่เสยงสนั่นหวั่นไหว แลมาร่วม
กangkันพระราชสาส์นหลายคนทักด้วยกัน ในวันนั้นเจ้าเมืองบันตาได้มีการ
เลียงราชทูตอย่างกักจะทำได้ เพราะมีความประสงค์ที่จะนบนอบแล
รียรองพวกราชทูต เพื่อเป็นเกียรติยศคือเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแลเจ้า
แผ่นดินสยาม

เวลานี้ยังคอยเรือที่จะมาจากเมืองสุรัต (Surat) ซึ่งได้มีผู้รีย
รองไว้ว่าจะส่งมารียราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส ดังอย่างนั้นกักใน
ระหว่างที่คอยเรืออยู่ จะได้รียการซ่อมแซมเรือลำที่มาจากประเทศสยาม

ซึ่งเป็นเรือใหญ่พอสมควร แต่ไม่มีสิ่งใดที่จะต้องซ่อมแซมแก้ไขเท่าไรนัก เพื่อเตรียมการให้ทันออกเรืออย่างช้าที่สุดภายในวันที่ ๓๕ เดือนกุมภาพันธ์

เมืองบันตัม (Bantam) วันที่ ๒๕ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๓

(พ.ศ. ๒๒๒๔)

เรือชื่อ เลอโซลเยอริยง (Le soleil d' Orient) ได้มาถึงที่นจากเมืองสรวัต (Surat) ในวัน เซนยัง (Saint Jean) จะไปยังประเทศฝรั่งเศส พวกเขาจะได้ออกจากเมืองนี้ในปลายเดือนสิงหาคม เพื่อไปยังเมือง มัสกาเรน (Mascaregne) เพราะที่นั่นบริษัทยุโรปจะส่งคนมาช่วย แต่เราจะลงประเทศฝรั่งเศสในปลายเดือนมีนาคม ท่านราชทูตทศสามช่วยมาก จึงจะเป็นอัมพาท ข้าพเจ้าได้พยายามที่จะรักษาอย่างที่สุด

ว่าด้วยความเป็นไปได้ในระหว่างพวกบาดหลวง แลพวกมิชชันนารี

กับพระเจ้าแผ่นดินสยาม

ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๘๒ ถึง ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๕ ถึง ๒๒๒๗)

ว่าด้วยบาดหลวงทำแปรธาตุถวาย แลถูกลาไปเมืองญวน

ค.ศ. ๑๖๘๑-๑๖๘๒ (พ.ศ. ๒๒๒๔-๒๒๒๕)

เมื่อต้นเดือนธันวาคม พระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองละโว้ เพื่อทรงเปลี่ยนอากาศแลทรงพระราชสำราญในการคล้องช้าง ตามธรรมเนียมที่เคยประทับอยู่ในเมืองนี้แยกเดือน

ก่อนที่จะเสด็จขึ้นไปนั้น ได้มีรับสั่งให้ห่มอหลวงมาหามองเซนเซอร์
เคอเมเตโลโพลิติกถามว่า จะทำทองคำอย่างไรดีหรือไม่ มองเซน
เซอร์เคอเมเตโลโพลิติกจึงตอบว่าทำได้ เพราะมีห่มอผสมยาเป็นชาติ
สวิช ซึ่งรู้จักการแปรธาตุมาไต่ประมาณสองขั้วแล้ว พระเจ้าแผ่นดิน
จึงมีพระราชโองการให้ปลุกตักสำหรับเป็นที่แปรธาตุ แลให้ก่อเตาให้
พร้อมในสถานที่ของขาดหลวง แลได้พระราชทานทองคำพร้อมด้วยคน
ใช้แลพันควย ครั้นเดือนกุมภาพันธ์ ท่านสังฆราชจึงได้มอบทองคำ
ละลายเป็นน้ำขุ่นขาว ๆ ให้แก่ห่มอหลวงเพื่อนำถวาย เมื่อได้
ทอกพระเนตรแล้วเป็นที่พอพระทัยมาก เพราะในเมืองนี้ไม่เคยมีเลย
และเป็นสิ่งที่ต้องพระราชประสงค์มาช้านานแล้ว เพราะทองคำนั้นมี
ชื่อมานาน แต่ความจริงถ้าจะเชื่อคำของแพทย์แล้ว น้ำทองนี้
ไม่มีสรรพคุณอย่างใดเลย เป็นแต่คำเล่าลือกันเท่านั้น

เมื่อคืนเดือนมีนาคม มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโพลิติกได้คิดที่
จะไปยังเมืองญวน เพื่อจะได้นำของต่าง ๆ ที่มองเซนเซอร์เคอเบร์ริได้
วิจัยไว้ก่อนถึงแก่กรรม ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินญวน ทั้งไม่ได้
ข่าวเลยว่ามองเซนเซอร์เคอเมเตโลโพลิติกจะได้ออกจากประเทศฝรั่งเศส
แลได้มาถึงเมืองสุหรัท (Surat) หรือยัง จึงได้ให้ความกราบทูล
ขอถวายขังคมลลา พระเจ้าแผ่นดินไปรคพระราชทานพระบรมราชานุญาต
แลไปรคให้มายอกว่า ก่อนที่มองเซนเซอร์เคอเมเตโลโพลิติกจะไปเมือง

ญวนจะไปรคให้เข้าเฝ้า ครั้นวันที่ ๘ เดือนมิถุนายน มีพระราชโองการ
 ให้ท่านสังฆราชขึ้นไปยังเมืองละโว้ และได้เข้าเฝ้าตามที่เคยมา
 พระเจ้าแผ่นดินคำรัสถามว่า สังฆราชจะไปยังเมืองญวนทำไม
 ที่เมืองญวนมีคนถือศาสนาคริสต์เถียน และมีวิกโรมัน คาซอลิกมากน้อย
 เท่าไร แล้วก็นั่งถ้อยค้ำยหรืออย่างไร แล้วจึงคำรัสถามถึงไม
 กางเซน แลขอให้สังฆราชอธิบายว่าไมกางเซนนั้นหมายความว่าอย่างไร
 กัยทั้งทรงไปรคให้มองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิคัสแสดงเทศนาอย่างแสดง
 แก่คนถือศาสนาคริสต์เถียนด้วย มองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิคัสได้กราบ
 ทูลตอบอธิบายข้อที่รับสั่งถามเป็นที่พอพระทัยทุกข้อ แต่ราชเลขานุการ
 ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมีหน้าที่ทักข้อยรับสั่งแลคำกราบทูล ได้จก
 คำอธิบายของมองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิคัส ซึ่งกราบทูลอธิบายเรื่อง
 ไมกางเซนไม่เลียดเพียงพอ จึงไปรคให้ราชเลขาไปตักพิทของท่าน
 สังฆราช เพื่อจกคำอธิบายของสังฆราชมาให้ ถัดวัน ในการที่เฝ้าครั้ง
 นี้พระเจ้าแผ่นดินได้ไปรคพระราชทานไมกางเซนหล่อค้ำยแหว่ต่าง ๆ ผสม
 กันหลายอย่างซึ่งมีราคามากกว่าทองคำ ให้แก่มองเซนเยอร์เคอเมเต
 โล โปลิคัส กัยพระราชทานเสื้อสีม่วงเสื้อ ๑ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้
 พระราชทานของให้แก่ท่านสังฆราช แลพระเจ้าแผ่นดินทรงไปรคให้
 เจ้าพระยาพระคลังมีจกหมายไปถวายพระเจ้าแผ่นดินญวน เพื่อฝากส่ง
 มองเซนเยอร์เคอเมเตโล โปลิคัส แลได้ไปรคพระราชทานเข้าสาร
 สำหรัยเป็นเสบียงตามทางเป็นอันมาก เข้าสารที่พระราชทานมานั้นเป็น

ประโยชน์สำหรับบริโภคในบ้านนี้เอง เพราะขนเข้าแพงอย่างที่สุดแล
ไม่ใช่แค่แพงอย่างเกี้ยว จะหาซื้อก็ยากด้วย (๓)

จดหมายมองซิเออร์ดูเซน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๒ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

เมื่อต้นเดือนเมษายน พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบถึงเกล็ดทองคำ
ชนิดหนึ่ง ซึ่งระเบิดมีกำลังแรงแลเสียงดังมาก จนเป็นสิ่งที่เทียบ
กับดินปืนแลให้ ชื่อว่าดินปืนนั้น จึงรีบสั่งให้มาถามมองเซนเยอร์ ว่าผู้
ทำน้ำทองจะทำดินระเบิดด้วยทองคำโคหรือไม้ ฝ่ายมองเซนเยอร์ซึ่ง

(๓) ก่อนที่จะออกจากเมืองไทย มองเซนเยอร์เคอเมเคโดโปลิศ
มีความประสงค์จะทำตัวอย่างในการถ่อมตัวให้พวกเขชวิตเห็น ทั้งต้อง
การให้รวมเอาพวกนี้เป็นพวกเดียวกันด้วย จึงได้พร้อมด้วยมองเซน
เยอร์คอรัง (d' Aureu) ไปหาหัวหน้าของพวกเขชวิต ท่านหัวหน้า
เขชวิตมีความตกใจประหม่าเพียงไรก็อธิบายไม่ถูก จนมิได้จัดการ
รับรองสังฆราชอย่างใด ส่วนพวกโคมินิแกงกลับตรงกันข้าม ได้
จัดการรับรองจนเกินไป ตั้งแต่นั้นมาพวกโคมินิแกงกับพวกเขชวิตได้
ตกลงรวมกันเป็นคณะเดียวกัน แลได้เคียรสายกลางระหว่างความมาก
ไปของพวกโคมินิแกงแลความน้อยไปของพวกเขชวิต ซึ่งเห็นได้ว่า
เป็นความจริง เมื่อครั้งมองเซนเยอร์เคลิโอโปลิศ ได้ไปหาพวกนี้
ในครั้งหลัง

ไม่ละเว้นการอย่างใดเลย ที่จะทำให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงจะขาดเครื่องขยายอย่างสำหรับทำกินระเบิดชนิดนี้ ก็ได้คิดอ่านให้หมอลองของเราซึ่งเป็นคนเข้าใจในการแปรธาตุ จัดหาอย่างอื่นแทนก็ได้ จึงได้ถวายทูลรับรองว่าจะทำถวาย ซึ่งเป็นผลสำเร็จก็เพราะเมื่อเดือนก่อน เมื่อได้ทูลลง ค่อยหน้าหมอลอง ให้เห็นฤทธิอันน่าประหลาดของเกลือทองนี้หลายครั้ง จึงได้มอบเกลือทองให้หมอลองนำถวายที่เมืองสระบุรี ซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ในเวลานี้ พระเจ้าแผ่นดินจะได้รับสั่งว่าอย่างไรยังหาทราบไม่ แต่คงเป็นการกระทำที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดปรานเรามากขึ้นทุกที แลเป็นช่อง โอกาสที่จะได้เข้าและจะได้ศึกษานี้กับพระองค์มากขึ้น จะได้เป็นหนทางขอพระกรุณาสำหรับทำการศาสนาในประเทศนี้ให้สะดวกขึ้น

ครั้นเมื่อวันที่ ๕ เดือน กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๕) มงเซนต์เอธิโอเปียได้มาถึง เมื่อสวดมนต์เวลาเย็นแล้ว แต่ก็ได้ให้หมอลองซีเออร์แย่งล่วงหน้ามาบอกแล้ว แต่เพราะเหตุว่าท่านสังฆราชได้มาถึงในเวลากลางคืน จึงไม่ได้จัดการรับรองตามที่ควร แต่ที่จัดการทำเพียงแต่สวดบท เทเดียม (Te Deum) แลบทอาเวมาริสเตลลา (Ave maris stella) ในโบสถ์ แล้วจึงได้พาเข้าไปพักในห้อง ท่านสังฆราชได้รับพวกเราโดยอย่างรักใคร่สนิสนม พวกเราจึงออกด้วยความยินดีไว้ไม่ได้ แลได้บูชาพระเป็นเจ้าที่ได้โปรดส่งสังฆราชคืนมาในเวลาที่ต้องการเช่นนี้

มองเซนเซอร์เคลือบโพลีเอสเตอร์ได้รับรูปแผ่นใหญ่ ๆ มาจากสังคยาป่า
 ๔ รูป กรอบปีกทองงกงงามมาก รูปเหล่านี้เป็นรูปบรรดาพระเจ้าแผ่นดิน
 ทั้งหลายบูชาพระเยซูเจ้ารูป ๑ รูปพระเยซูเจ้าขึ้นสวรรค์รูป ๑ รูปไม้
 กางเขนลอยมาให้พระเจ้าคอนซังตังเห็นรูป ๑ แลพระเจ้าอาติลาหนี
 จากกรุงโรมรูป ๑ ของอื่น ๆ ที่เอามานั้นเป็นของส่วนในนามของท่าน
 สังฆราชเอง แต่ท่านสังฆราชได้บอกไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส)
 ได้ทรงช่วยออกพระราชทรัพย์ซื้อของเหล่านี้ ของเหล่านี้คือ กระจกเงา
 แผ่นใหญ่กรอบทองแดงปีกทอง ๒ ขาน กระจกเงาย่อมหน้อยอีก ๒ ขาน
 เขียนภาพสีบนกระจกงกงงามมาก กรอบไม้สลักปีกทอง ผ้าแพรดอก
 อย่างที่ ๒ พับ นาฬิกาใหญ่มีระฆังตีไถ้งามมากเรือน ๑ นาฬิกาพก
 ฝาโลหะมีรูปภาพ เรือน ๑ ต้นไม้ทองลงยาต้นเล็ก ๆ ๒ ต้น บัญชี
 ในกล่องทองแดงทาทอง พรหมใหญ่ ๒ ผืน ใต้เท้าสำหรับบูชาก็ใคร
 ไม่ได้ เพราะมาตามทางในเรือเลียบหมก แต่ท่านสังฆราชรับรองว่า
 ถ้าลายแลพรหมชนิดนี้ พระเจ้าแผ่นดินโปรกเป็นที่พอพระทัยแล้ว ท่าน
 สังฆราชจะสั่งเจ้ามาอีกให้เหมือนก็ได้ กับสมุดมีภาพคนเรองพระเยซู
 เจ้า ตั้งแต่เกิดจนตายเล่ม ๑

แลท่านสังฆราชได้นำของมาให้เจ้าพระยาพระคลังเหมือนกัน คือ
 กระจกเงายานใหญ่ขาน ๑ ผ้าแดงเนื้ออย่างที่ยาว ๒๐ หลาผืน ๑ กับ
 ผ้าอีก ๒ ผืนกว้างยาวเท่ากัน ผืน ๑ เป็นผ้าแดงแต่เนื้อไม่เท่าที่ผืน
 ก่อน อีกผืน ๑ เป็นผ้าสักหลาดอังกฤษ

เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ท่านเจ้าพระยาพระคลังได้ให้คนมาตาม
ท่านสังฆราชบอกว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นที่พอพระทัยในพระราช
ศาสน์ของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นจะทรงคอยแทนในการที่
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้แสดงไมตรีรักใคร่ ทั้งได้ทรงฝากฝังพวก
พ่อค้าฝรั่งเศสด้วย เพราะฉะนั้นจะไปวัดพระราชทานที่แห่งหนึ่ง เป็นที่
ใหญ่ชื่อยอ (Jor) ซึ่งอยู่ปลายแหลมเมืองมลากา (Malague) ให้แก่
กำนันฝรั่งเศส และหาของต่าง ๆ ที่แปลก ๆ จากเมืองจีน แลขียน
ส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสด้วยทุก ๆ ปี

เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนกันยายน ท่านสังฆราชได้มีการเลี้ยงให้แก่
มองซีเออร์คอนซตันซ์ ซึ่งเป็นชนนางคนหนึ่งที่ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน
ทุก ๆ วัน มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้เล่าว่าเมื่อสองสามวันหล่วงมาแล้ว
มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ได้มีรับสั่งถึงความคิด
แลความประสงค์ของท่านสังฆราชที่จะให้ศาสนาคริสต์เคียนแผ่เข้ามาใน
พระราชอาณาเขตนี้ แลรับสั่งถึงการที่พวกขียนกคซิมแห่งพวกที่ถือ
ศาสนาคริสต์เคียน แลพระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งต่อไปว่า ส่วนพระองค์แล้ว
จะทรงยอมให้คนทั่วไปกระทำความพอใจในข้อนี้ เพราะเป็นเรื่องของ
พระเป็นเจ้าแลเกี่ยวข้องกับหัวใจของมนุษย์ ความที่ได้ทราบข่าวกับมอง
ซีเออร์คอนซตันซ์เล่านี้ กระทำให้เป็นที่พอใจท่านสังฆราชมาก
ภายหลังมองซีเออร์คอนซตันซ์ได้มาเล่าให้ท่านสังฆราชฟังอีก ว่าเมื่อ
ได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอีกคราวหนึ่ง ได้กราบทูลถึงเหตุที่เคียนแผ่นดินไหว

แลได้กราบทูลตามเหตุผลทกราบทูลกันอยู่แล้ว จึงมีขลุ่ยสั่งถามว่า “ใน
 เรื่องแผ่นดินไหวในศาสนาอธิบายว่าอย่างไร เพราะพระเยซูเจ้าเป็นผู้ที่
 รบรุกรานทั้งสิ้น คงจะต้องกล่าวไว้ในเรื่องแผ่นดินไหวเหมือนกัน” มอง
 ซีเออร์คอนชตันซังจึงได้กราบทูลว่า ยังไม่ได้เคยพบกล่าวในคัมภีร์เลย
 จึงมีขลุ่ยสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นคงจะไม่มีใครถามถึง เพราะพระเยซูเจ้าที่ไป
 ที่ไหนหนึ่งไม่อธิบายในเรื่องนี้ แล้วยังมีขลุ่ยสั่งถามว่าพระเยซูเจ้าสอน
 ค้วยวิธียังไร มองซีเออร์คอนชตันซังจึงกราบทูลว่า พระเยซูเจ้าสอนค้วย
 วิธี่เล่าในทานเทียบเคียง แลยกตัวอย่างที่คนทั้งหลายจะรู้สึกแลเข้าใจได้
 ง่าย แล้วยังมองซีเออร์คอนชตันซังก็กราบทูลเล่าถึงเรื่องเงินของพระเจ้า
 ซัซาเป็นตัวอย่าง การที่ขนนางคนนั้นได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแลกราบทูล
 การต่าง ๆ ได้อย่างสนิทเช่นนี้ กระทำให้ท่านสังฆราชหวังใจว่าการ
 เรื่องศาสนาจะเป็นผลสำเร็จอีก อีกคราวหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินทรง
 ตักสินให้ประหารชีวิตผู้ร้าย ๒๘ คน มองซีเออร์คอนชตันซังได้กล่าว
 เข้าไปกราบทูลขอพระราชทานไทยให้พวกผู้ร้าย ก็โปรดพระราชทาน
 ไทยให้ แต่คำรับสั่งถามว่าในประเทศยุโรปมีผู้ร้ายมากอย่างนี้
 หรืออย่างไร มองซีเออร์คอนชตันซังจึงกราบทูลว่า ในประเทศยุโรป
 ก็มีมากเหมือนกัน แต่พระเยซูเจ้าได้มีบัญญัติไว้ในศาสนา ซึ่งกระทำ
 ให้จำนวนผู้ร้ายลดน้อยลงไปมาก จึงคำรับสั่งถามว่า บัญญัติไว้อย่างไร
 มองซีเออร์คอนชตันซังกราบทูล คือให้สำราญในการบาป แลยังค้ำ
 ให้ผู้ร้ายคืนของที่ลักมา สังฆราชแลนักพรตจึงจะล้างบาปให้ เพราะ

พวกนักพรตเท่ากับเป็นผู้แทนของพระเยซูเจ้าในโลกนี้ หรือถ้าพวก
 นักพรตจะไม่ล้างบาปให้ เพราะนิสัยของคนไม่ดีก็ไ้ แลพระเยซูเจ้า
 สถิตอยู่บนสวรรค์ก็รับรองเห็นชอบตามที่พวกนักพรตได้ปฏิบัติไว้ พระ
 เจ้าแผ่นดินจึงทรงหันพระองค์ไปหาพวกขุนนางอื่น ๆ ที่เฝ้าอยู่ และคำรัส
 ว่า “พวกเจ้าฟังดูซิ ข้าจะส่งพวกเจ้าไปให้ท่านสังฆราชล้างบาปเสีย
 สักที” แล้วจึงกลับมากำรัสถามมองซีเออร์คอนชตันซ์ว่า การที่ผู้
 กระทำผิดมาสารภาพความผิด แลคนของที่ลึกลับนั้น จะเป็นเช่นนั้น
 ไ้ทุกคนที่เคียวหรือ มองซีเออร์คอนชตันซ์จึงกราบทูลว่า “ความจริง
 พวกข้ารายไ้ยักหัวใจของคนไ้บางคน พวกนักไม่ไปสารภาพ
 ความบาป แต่ไ้ยอมมากก็ยอมไปล้างบาปจริง” จึงคำรัสว่า “ถ้า
 เช่นนั้น ข้าเชื่อว่าพวกคนของคงอยู่ในจำพวกที่บ้ายักหัวใจไ้”
 มองซีเออร์คอนชตันซ์คนมีความปรารถนาคือศาสนามาก แลอยาก
 จะเอื้อเฟื้อต่อท่านสังฆราช การที่พระเจ้าแผ่นดินไ้ไปกระสร้าง โยสถ์
 พระราชทานไ้แก่สังฆราชนั้น ก็ไ้โดยมองซีเออร์คอนชตันซ์เป็นผู้
 จักการ แลการที่โยสถ์ไ้สร้างแล้วเป็นการสำเร็จก็หวังกันว่า มอง
 ซีเออร์คอนชตันซ์คงจะช่วยจนกว่าจะเป็นผลสำเร็จ เมื่อเดือนตุลาคม
 ราชทูตของเจ้าแผ่นดินเมืองยัมบี (Gamby) ในเกาะสุมาตราไ้เข้าเฝ้า
 แลมองซีเออร์เคลตันก์หัวหน้าของบริษัทยุโรปไ้เข้าเฝ้าพร้อมกัน
 เจ้าพนักงานไ้จกที่นั่งไ้มองซีเออร์เคลตันก์ ไ้ลที่ประทับมากกว่า
 พวกราชทูต ๓๒ ก้าว

พระเจ้าแผ่นดินได้มีพระราชโองการแก่มองซิเออร์เคลตันก่อนที่จะ
 คำว่าสักยพวกราชทูต ได้กำรัสถามว่า เหตุใดในชั้นมองซิเออร์เคลตัน
 จึงไม่ได้มาพร้อมกันเรือของกำปั่น เมื่อมองซิเออร์เคลตันได้กราบทูล
 เป็นทพอพระทัยแล้ว จึงไปรคพระราชทานเสื่อเขยรรยบเสื่อ ๓ เสื่อควน
 ทำควยผ้าเขยรรยบ ซึ่งบริษัทธิให้มองซิเออร์เคลตันนำมาถวายนั้นเอง
 แลได้พระราชทานผ้าแพรสำหรับไปตัดกางเกงผืน ๓ ก้วยพระราชทาน
 กระบี่เหล็กหุ้มทองคำกระบี่ ๓ ก้วยการที่พระราชทานกระบี่เช่นนั้นเป็นเกียรติยศ
 ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินยังไม่เคยได้พระราชทานให้แก่พ่อค้าคนใดเลย ได้
 เคยมีครั้งเดียวเป็นการพิเศษที่ได้พระราชทานให้แก่กัปตันเรืออังกฤษมา
 จากเมืองมาเก๊า ได้พระราชทานเมออีกัปตันเรือจะออกจากกรุงสยาม
 ในชั้นมองซิเออร์เคลตันก็ได้รับพระมหากรุณาเท่ากัน แต่ไม่ใช่แต่
 เท่านั้น ได้เสด็จออกให้เฝ้าในที่แห่งเดียวแลได้พระราชทานของอย่าง
 เดียวกับกัปตันเรืออังกฤษ พระเจ้าแผ่นดินได้ให้มายอกมองซิเออร์เคลตัน
 ให้ส่งแยกย้ายไปถวาย เพราะมีพระราชประสงค์จะสร้างบ้านสำหรับให้
 พวกราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเสสพัก

จดหมายมองเซนเยอร์ปาลูถึงมองซิเออร์คอลลแบ

วันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๒ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองนเมอวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม โดยสุขสบายก็
 ข้าพเจ้าจะไม่เล่าถึงระยะทางที่มาควยเกรงจะเป็นเครื่องรำคาญต่อท่าน

จะเล่าเฉพาะแต่เรื่องพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ซึ่งมีไป
ถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม แลของเครื่องราชบรรณาการซึ่งไค้ทรง
มอบให้ข้าพเจ้าไปถวาย พอข้าพเจ้าไปถึงก็ไค้ให้นำความกราบทูล ว่า
ข้าพเจ้าไค้เชิญพระราชสาส์นมาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส^(๑) พระเจ้า
แผ่นดินสยามทรงประหลาดพระทัย ที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสไค้มีพระ
ราชสาส์นแกล้ให้เกียรติยศไปเป็นครั้งที่สอง ก่อนที่พระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสไค้รับพระราชสาส์นที่ไค้ทรงมอบไป เพราะทรงทราบดีไค้ว่า
ราชทูตที่ไค้ทรงแต่งตั้งมายังประเทศฝรั่งเศสคงจะมาถึงก่อนที่ข้าพเจ้าออก
จากเมืองฝรั่งเศสไม่ได้ จึงไค้มีพระราชโองการให้เกียรติยศพระราชสาส์น
ไทยวิธแกล้เกียรติยศอย่างเดียวกับครั้งก่อน ซึ่งยากที่จะทำสิ่งใด
เพิ่มเติมให้ยิ่งกว่าก่อนไค้

พระเจ้าแผ่นดินสยามมีข้าราชการอยู่ใกล้ซีกพระองค์คนหนึ่งเป็น
ชาติกรีกแกล้เป็นคนมีความรู้รอบตัว ข้าราชการคนนั้นชอบพวกเรามาก
ข้าพเจ้าไค้เฝ้าพระราชสาส์นให้ข้าราชการคนนั้นดู เขาจึงไค้บอกให้
เสียอย่าให้ข้าพเจ้าท้อไป แลไค้บอกข้าพเจ้าว่าเขาจะบอกความไม่ได้ว่า
ของเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้ ไม่สมกับพระเกียรติยศของพระเจ้า
แผ่นดินทั้งสองพระองค์ แลถ้าจะขึ้นนำถวายจะเป็นที่ไม้อพพระราช

(๑) สำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ที่ให้ส่งมราช
ปาตูเชิญมานั้นไม่มี แลเหตุผลที่เป็นไปไม่จำเป็นที่ระต้องค้นในหอสมุด
ของแผ่นดิน

หดทุกข์แลไม่พอใจข้าราชการทั่วไป เขาจึงเห็นว่าถ้าไม่นำถวายเสีย
 ที่เดียวระกักว่า เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบอยู่แล้ว ตามที่ข้าพเจ้า
 ใ้กราบทูลเมื่อถวายพระราชสาส์นครั้งก่อนซึ่งไม่มีเครื่องราชบรรณาการ
 เหมือนกัน ว่าไม่ใช่ราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรป
 ที่จะส่งเครื่องราชบรรณาการไปพร้อมกับพระราชสาส์นเหมือนอย่างที่ยูนิย
 กันทางประเทศอื่นออก ข้าราชการผู้นั้นใ้แนะนำต่อไปว่า ถ้าข้าพเจ้า
 จะต้องการถวายของเหล่านั้นใ้ให้เป็นของถวายส่วนที่ข้าพเจ้าใ้กกว่า
 เพื่อเป็นการขอพระเศษพระคุณที่ใ้ทรงพระกรุณาเื้อแก่พวกเราอยู่
 ทุก ๆ วัน แลในเวลาที่ถวายของใ้กราบทูลเสียใ้ทรงทราบว่าของ
 เหล่านี้ข้าพเจ้าใ้กรับพระราชทานมาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ข้าพเจ้า
 เห็นว่าเป็นการจำเป็นที่ใ้กระทำความตามคำแนะนำของเพื่อนคนทุกข้อ
 เพราะเชื่อแน่ว่าเขาคงจะรักพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินสยามอย่างใ้
 การที่ใ้ทำตามคำแนะนำเป็นผลสำเร็จที่ใ้ด้วยพระเจ้าแผ่นดินใ้โปรด
 ใ้ใ้เสนาบดีมาบอกข้าพเจ้าว่า ถึงแม้ว่าจะไม่ทรงเคยรับของถวายจาก
 บุคคลอื่นที่ข้าพเจ้า ซึ่งไม่ใช่เป็นคนพ่อค้าใ้ประโยชน์จากแผ่นดินแต่
 กลับทำความใ้แก่บ้านเมืองก็จริงอยู่ แต่โดยเหตุที่ข้าพเจ้าใ้ถวาย
 โดยเต็มอกเต็มใจแลเพื่อจะไม่ใ้ข้าพเจ้าเสียใจ จึงทรงยอมรับของ
 ถวายเหล่านั้นไว้

ตั้งแต่นั้นมาใ้ใ้ด้วยสิ่งใ้มาสืบหลายครั้งว่า ข้าพเจ้าใ้ต้องการ
 อะไรบ้าง ข้าพเจ้าใ้ใ้ใ้ตอบเสมอว่าข้าพเจ้าใ้ไม่ใ้ต้องประสงค์อะไร

นอกจากขอให้พระองค์ทรงพระกรุณาเมตตาข้าพเจ้าย่อยเสมอ แต่ก็ได้
 ทรงทราบบจากเพื่อนผู้^๕ที่กล่าวมาแล้วนั้น ว่าไม่มีสิ่ง^๖ใดที่จะพอใจข้าพเจ้า
 มากยิ่งกว่าที่จะสร้าง^๗โบสถ์พระราชทาน จึงมีรับสั่ง^๘โดยทันทีให้มายอก
 ข้าพเจ้าว่าจะโปรดพระราชทานให้สร้าง^๙โบสถ์ ตามความพอใจของข้าพเจ้า
^{๑๐}คือจะให้^{๑๑}โคใหญ่เท่าไร และจะให้สร้าง^{๑๒}เป็นรูปอย่างไรแล้วแต่ข้าพเจ้าจะ
 ต้องการ ข้าพเจ้าได้^{๑๓}กะรูป^{๑๔}โบสถ์^{๑๕}ทำเป็นสามตอนยาว ๒๐ วา กว้างแลสูง
 ตามส่วน มีมุขขวางสองมุข และมี^{๑๖}บอก^{๑๗}แหลม^{๑๘}สอง^{๑๙}บอ^{๒๐}ก^{๒๑}อยู่ข้าง^{๒๒}ๆ
 พระเจ้าแผ่นดินได้^{๒๓}ทอดพระเนตร^{๒๔}เห็น^{๒๕}แบบ^{๒๖}แล้ว^{๒๗} และได้^{๒๘}มีรับสั่ง^{๒๙}ให้สร้าง^{๓๐}ตาม
 แบบ^{๓๑}นี้ ถ้าเสนาบดี^{๓๒}ของพระเจ้าแผ่นดิน^{๓๓}มีความรัก^{๓๔}ใคร่^{๓๕}พวกเราเท่า^{๓๖}กับ
 พระองค์^{๓๗}แล้ว การสร้าง^{๓๘}โบสถ์^{๓๙}นั้น^{๔๐}คงจะ^{๔๑}แล้ว^{๔๒}สำเร็จ^{๔๓}โดย^{๔๔}เร็ว^{๔๕} นั่นแลเป็น
 การ^{๔๖}ที่พระเจ้าแผ่นดิน^{๔๗}ทรง^{๔๘}แสดง^{๔๙}ความ^{๕๐}ที่^{๕๑}จะ^{๕๒}ทรง^{๕๓}โปรด^{๕๔}ปราน^{๕๕}ศาสนา^{๕๖}ของเรา
 ซึ่ง^{๕๗}จะเป็น^{๕๘}ผล^{๕๙}ดี^{๖๐}สำหรับ^{๖๑}ไพร่^{๖๒}ฟ้า^{๖๓}ข้าแผ่นดิน^{๖๔}ทั่วไป เพราะ^{๖๕}โดย^{๖๖}มาก^{๖๗}พวก
 เหล่า^{๖๘}นี้^{๖๙}ไม่^{๗๐}ถือ^{๗๑}ศาสนา^{๗๒}คริสต์^{๗๓}เคียน^{๗๔}ก็^{๗๕}เพราะ^{๗๖}เกรง^{๗๗}ว่าจะ^{๗๘}ไม่^{๗๙}เป็น^{๘๐}การ^{๘๑}พอ^{๘๒}พระ^{๘๓}ราช
 ทัณฑ์^{๘๔}ของพระเจ้าแผ่นดิน

ถ้าแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส^๑ทรงทราบบจริงว่า พระเจ้าแผ่นดิน
 สยาม^๒ทรง^๓นับ^๔ถือ^๕แล^๖รัก^๗ใคร่^๘พระองค์^๙เพียง^{๑๐}ใด ข้าพเจ้า^{๑๑}เชื่อว่า^{๑๒}คง^{๑๓}จะ^{๑๔}ทรง
 พอ^{๑๕}พระ^{๑๖}ทัย^{๑๗}มาก พระเจ้าแผ่นดิน^{๑๘}สยาม^{๑๙}มี^{๒๐}รับสั่ง^{๒๑}ถึง^{๒๒}พระเจ้าแผ่นดิน^{๒๓}ฝรั่งเศส
 บ่อย^{๒๔}ๆ แล^{๒๕}บาง^{๒๖}ที^{๒๗}ก็^{๒๘}ทอด^{๒๙}พระ^{๓๐}เนตร^{๓๑}พระ^{๓๒}รูป^{๓๓}ของ^{๓๔}พระเจ้าแผ่นดิน^{๓๕}ฝรั่งเศส
 วัน^{๓๖}หนึ่ง^{๓๗}ครั้ง^{๓๘}สาม^{๓๙}สี่^{๔๐}ครั้ง พระ^{๔๑}รูป^{๔๒}นี้^{๔๓}ข้าพเจ้า^{๔๔}เป็น^{๔๕}ผู้^{๔๖}ถวาย^{๔๗}เอง และได้^{๔๘}มี^{๔๙}รับสั่ง^{๕๐}
 ให้^{๕๑}เสนาบดี^{๕๒}มา^{๕๓}ยอก^{๕๔}ข้าพเจ้า^{๕๕}ว่าจะ^{๕๖}ได้^{๕๗}ทรง^{๕๘}จัดหา^{๕๙}ของ^{๖๐}แปลก^{๖๑}ๆ จาก^{๖๒}เมือง^{๖๓}จีน

แต่เมืองขียนส่งไปถวายทุก ๆ ปี แต่ถ้าไม่มีเรือมากก็จะให้ส่งไปขัง
เมืองสุทรี (Surat) เพื่อส่งไปทางเรือของบริษัทยุโรป

เมื่อท่านมีโอกาสนำความต่าง ๆ เหล่านี้กราบทูลต่อพระเจ้าแผ่นดิน
(ฝรั่งเศส) ขอท่านได้โปรดกราบทูล ถึงความพยายามของพวกสอน
ศาสนาด้วยว่า ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ได้พยายามที่จะทำให้พระเกียรติยศของ
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส และชื่อเสียงของประเทศฝรั่งเศสแผ่ไพศาลทั่ว
ไปเสมอ ถ้าข้าพเจ้าไม่เกรงว่าจะเป็นการส่วนตัวแล้ว ข้าพเจ้าจะขอ
ให้ท่านกราบทูลถึงความซัดสนของพวกข้าพเจ้า และถึงความวิตก
ว่าข้าพเจ้าจะรื้อภาระอันหนักนี้ไปไม่ได้นานเท่าไร นอกจากคณะบาทหลวง
ที่จะส่งไปเมืองจันนุ ข้าพเจ้ายิ่งต้องขอร้องคณะบาทหลวงอีก
หลายแห่งที่มียุโรปตามเมืองคองเกย เมืองญวน เมืองจำปา เมืองเขมร
และที่สำคัญที่สุดในประเทศสยามนี้ ซึ่งมีที่บาทหลวงอยู่ถึง ๖ แห่ง
บางแห่งก็ห่างไกลจากเมืองนระยะทางถึง ๑๐ ถึง ๓๐๐ ไมล์ เพราะ
เมืองนี้อยู่ในท่ามกลางของคณะทั่วไป และที่ในเมืองนี้ข้าพเจ้ายิ่งต้องหา
เสียงคนวันหนึ่งกว่า ๑๐ คน รวมทั้งโรงเรียนพวกสามเณรแลโรง
พยาบาล ทั้งมีสถานที่จะยกให้คนเจ็บป่วยทั่วไปสำหรับแจกยาตามแต่
จะมีคนมาขอ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องขอร้อง ให้ทรงโปรด
จัดการให้ได้รับผลประโยชน์จากคณะบาทหลวงที่ปารีส หรือมีคณ
ก็ให้พวกบาทหลวงได้รับเงินเดือนอันแน่นอนเพื่อจะได้ขอร้องเสียงพวกคนทั่วไป

ว่าด้วยไทยเอื้อเพื่อแก้พวกบาดหลวง
แลข่าวราชทูตไปฝรั่งเศสครั้งแรก

ค.ศ. ๑๖๘๒ ถึง ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๕ ถึง ๒๒๒๖)

เมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๒ (พ.ศ. ๒๒๒๕) ท่านสังฆราช
เคลอโปลิศได้จัดให้มองซีเออเลอบลัง (Le Blanc) ชาวฝรั่งเศสสอน
ศาสนาไปยังเมืองละโว้ เพื่อไปปลุกเร้าคนด้วยไม้ไผ่ตามแบบอย่างของ
เมืองนหลัง ๓ บ้านจะปลุกไว้สำหรับให้เป็นที่พักของสังฆราชคาโกลี
(DArgolis) ชาวอิตาลีคนหนึ่ง กษัตริย์ชาวอิตาลีอีกสองคน
ซึ่งจะมาพักอาศัยในสถานที่ของสังฆราชฝรั่งเศส เพื่อเป็นหนทางสำหรับ
เวียนภาษาจีนให้ง่ายขึ้น เพราะสังฆราชแลกษัตริย์ชาวอิตาลี
เหล่านั้นจะไปยังเมืองจีนต่อไป ในเรื่องนพอความทราบถึงพระเจ้าแผ่นดิน
สยามก็ได้มีพระราชโองการให้อัครมหาเสนาบดีจัดท้าวบ้านให้อยู่ ถ้าหา
ไม่ได้ก็ให้ปลุกขึ้นใหม่หลัง ๓ ท่านอัครมหาเสนาบดีได้รีบจัดการตาม
พระราชโองการทันที แลได้จัดท้าวให้อยู่หลังหนึ่งก่อด้วยอิฐนำ
สยายมาก ในคอกหลังนี้สังฆราชอิตาลีแลกษัตริย์ชาวอิตาลีสองคน
กับทั้งมองซีเออริกุเซน แลมองซีเออริเลอบลัง ได้รวมพักอยู่ด้วย
ภายหลังประมาณสองสามวัน พระเจ้าแผ่นดินได้มีรับสั่งให้เชิญ
สังฆราชแลกษัตริย์ชาวอิตาลีไปพักคอกข้าง แลได้พระราชทาน
เกียรติยศให้อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งไม่มีใครสามารถจะเข้าไปได้ นอกจาก
พระเจ้าแผ่นดินองค์ ๑ กับอัครมหาเสนาบดีแลขุนนางชาติกวิกเท่านั้น
ท่านสังฆราช แล กษัตริย์ชาวอิตาลี มีความพอใจ เป็นอันมาก ที่ได้รั

เกษรติยศเช่นนี้ ทั้งพอใจการคล่องข้างซึ่งเป็นกรนำคนนำชมมากด้วย
รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้โปรดพระราชทานผลไม้มายังสังฆราช
อิตาเลียน

เมื่อต้นเดือนธันวาคม พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชโองการให้ข้า
ราชการผู้หนึ่ง ลงมือสร้างโบสถ์สำหรับพระราชทานให้พวกสังฆราช
ฝรั่งเศสตามแบบที่ใดถวายไว้แล้ว แต่ได้มีพระราชโองการแก่ข้า
ราชการอีกคนหนึ่ง ให้ปลูกตึกขึ้นในพระนครหลังหนึ่ง ตามแบบที่
ก่อสร้างกันในประเทศฝรั่งเศส เพื่อไว้เป็นที่สำหรับรับราชทูตของพระเจ้า
แผ่นดินฝรั่งเศส การที่มมีพระราชโองการเช่นนี้ กระทำให้อภิภพ
เสนาบดีก็องค์ทำบ้าง แต่ได้รับจะรักษาเรือกษัตริย์ของต่าง ๆ สำหรับส่งไป
ยังเมืองกวางตุ้ง

เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๕) ได้ลงมือ
ขุดรากโบสถ์ที่จะสร้างพระราชทานให้แก่พวกสังฆราชฝรั่งเศส

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนเมษายนในบั้นเอง (พ.ศ. ๒๒๒๖) มอง
เซนเขอเคลอิโฮปอลิศ แต่งตัวสวมเสื้อตำแหน่งสังฆราชประจำเครื่อง
หมายยศได้เป็นผู้วางหินก้อนแรก คือหน้าข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งพระเจ้า
แผ่นดินสยามได้รับสั่งให้มาแทนพระองค์ แต่ต่อไปก็ได้โปรดให้ข้า
ราชการมาถวายนื่อง ๆ เพื่อเร่งให้การก่อสร้างได้เสร็จเร็วขึ้น

เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนมีนาคมในบั้นเอง มีรับสั่งให้เชิญท่าน
สังฆราชขึ้นไปยังเมืองสระบัว แต่ในวันนั้นเองได้มีรับสั่งให้เชิญ

มองซีเออร์เกิลันก์ หัวหน้าของบริษัทรัวฝรั่งเศส แลหัวหน้าของบริษั
ชอลันคาให้ขึ้นไปด้วยทั้งสองคน พระเจ้าแผ่นดินไค้ ไปรคพระราชทาน
เสื่อให้คนละเสื่อ แลไค้ทรงขอยใจในการที่คนทั้งสองนี้ไค้อาสา
ที่จะคุมผู้คนออกไปรักษาข้อมที่บางกอกเพื่อต่อสู้พวกจีน ซึ่งไค้ไปคิ
ปล้นเมืองหลวงของเขมร แลทำท่าทางจะยกทัพเข้ามาทางกรุงสยาม
เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนมีนาคม มองเซนเยอเคลอิโอไปลิศกับมอง
เซนเยอ์คาโกลิไค้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ ไค้
ไปรคพระราชทานหีบเขียนหนังสือมาแต่เขมรอย่างงามหีบ ๑ กับไม้เท้า
ศิระระงขากาไหล่ทองอัน ๑ ให้แก่สังฆราชเคลอิโอไปลิศ รัชสั่งว่า
ไม้เท้าอันสำหรับค้ำเขมรเพราะแก่แล้ว กับไปรคพระราชทานเสื่อสีเทา
ที่หน้าอกมูรุษไม้กางเขนเสื่อ ๑ ให้แก่สังฆราชคาโกลิ แลไปรคให้
ส่งเสื่อไปพระราชทานยากหลวงอิตาเลียนอีกคนละเสื่อ

เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน (พ.ศ. ๒๒๒๐) ท่านสังฆราชทั้งสอง
ไค้ให้นำความกราบทูลขอถวายขังคมาตา พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงไปรค
ให้เฝ้าอีกเป็นครั้งที่สอง ซึ่งไม่เคยมีตัวอย่างเลย เมื่อไค้เฝ้าเสร็จแล้ว
ไปรคให้เจ้าพนักงานพาไปยุพระราชวังทั่วไป เว้นแต่ห้องที่ประทับแห่ง
เดียว ในคราวที่เฝ้าครั้งที่สองนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงรับรองกับ
มองเซนเยอ์เคลอิโอไปลิศ ว่าจะทรงสร้างวัด ๆ ๑ กับบ้านหลัง ๑
ที่เมืองละโว้ แลจะทรงสร้างวัดกับบ้านที่บางกอกอีกแห่ง ๑ เพื่อพระ
ราชทานแก่สังฆราชในวันที่สังฆราชจะออกจากเมืองละโว้ พระเจ้า

แผ่นดินสยาม ไปรคพระราชทานข้างมาให้เป็นพาหนะ แลตามทางไค
 ไปรคให้ปลุกปรำสำหรับให้เป็นที่พักร้อน การที่ไปรคให้ปลุกปรำเป็น
 ที่พักร้อนนี้เป็นการที่คนทั่วไปเห็นเป็นเกียรติยศอย่างสูงมาก เพราะ
 พระเจ้าแผ่นดินไม่เคยได้พระราชทานเกียรติยศเช่นนี้ให้แก่ผู้ใดเลย
 เมื่อคืนเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๖) ท่าน

สังฆราชเคลอิโพลิศไค รัย พระราชทานพระราชนุญาตให้ ไคยสานไป
 กับเรือลำหนึ่งซึ่งพระเจ้าแผ่นดินไปรคให้ ไปยังเมืองมาเก๊า ไคยท่าน
 สังฆราชหวังว่าจากมาเก๊าจะไคโยยไปยังเมืองกวางตุ้งซึ่งเป็นท่าเรือแรก
 ในเมืองจีน แลในการไปครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดินไคไปรคฝากฝังท่าน
 สังฆราชที่เมืองกวางตุ้ง กับพระราชทานหนังสือสำคัญให้ท่านสังฆราช
 ไปรยเงินจากราชทูตของพระองค์ที่เมือง กวางตุ้งเป็นเงิน ๒๐๐๐ เหรียญ
 นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงสุค

วันที่ ๒๗ เดือนมิถุนายน ท่านสังฆราชเคลอิโพลิศแลสังฆราช
 เมเตโล โปลิศไค ไปยังเมืองละโว้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ไคไปรคให้มีการ
 เลียงพระราชทานเป็นการใหญ่ จึงคำวิสตตามมองเซนเซอร์เคอเมเตโล
 โปลิศถึงการที่สังฆราชผู้ไคไค ไปยังเมืองญวน แลคำวิสตตามว่าใน
 เมืองญวนมีคนถือศาสนาคริสต์เคียนมากหรืออัน้อย มีวัดคริสต์เคียนกัวิก
 แลวัดทักกัควอฮูมหรือไม เมื่อเสกัจันแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
 มาขอให้มองเซนเซอร์เคอเมเตโล โปลิศ กรวยทูลขอโทษข้าราชการ

ผู้หนึ่งซึ่งทรงจำไว้ในคุก เพราะเหตุว่าข้าราชการผู้นั้นไม่รีบเร่งในการ
ก่อสร้างสำหรับรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ท่านสังฆราช
เคอเมเตโลไปลิตก็ได้กราบทูลขอ ก็โปรดพระราชทานไทยข้าราชการ
ผู้นั้นให้แก่ท่านสังฆราชโดยทันที

ภายหลังอีกสองสามวัน พระเจ้าแผ่นดินให้คนมาขอพระรูปมงกุฎ
ราชกุมารฝรั่งเศสจากสังฆราชเคอเมเตโลไปลิตไปทูลทูลพระเนตร เมื่อ
ได้ทูลทูลพระเนตรแล้ว จึงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานคัดลอกพระองค์เหมือน
ของมงกุฎราชกุมารฝรั่งเศส จะทรงทูลทูลทูลว่า จะสมพระองค์หรือไม่
แต่โปรดให้ทำการขยับทูลทูลสำหรับใส่รูปนั้นด้วย

เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จพระราชดำเนิน
ไปยังวิกซึ่งไกลจากเมืองหลวงหนทางประมาณ ๓ ไมล์ ในระหว่างที่
เสด็จนั้นก็ได้ทรงแวะณที่แห่งหนึ่งเรียกว่ามหาพราหมณ์ (Mahapram)
ซึ่งเป็นที่ ๆ พระราชทานให้แก่พวกสังฆราชฝรั่งเศส สำหรับสร้าง
โรงเรียนสอนพวกชาวตั้งเกีย พวกญวนแลพวกอื่น เมื่อเสด็จไปถึงที่
นั้นแล้วก็ได้ทรงพระกรุณาพิเศษ หยกประทับทูลทูลพระเนตรสักครู่หนึ่ง ซึ่ง
เป็นการทำให้ข้าราชการที่ตามเสด็จประหลาดใจเป็นอันมาก พวก
ยากหลวงซึ่งอยู่ณที่นั้น ได้ออกมาพร้อมกันนัก เว้นทั้งหมกเพื่อกระทำ
ความเคารพต่อพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนพระโอรน
ขยับทูลทูลสูงมาก แลข้าราชการหมอบเฝ้าอยู่ข้างล่าง ก่อนหน้าที่จะเสด็จ
นั้นมิสงสัยกันว่าพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสตามลำน้ำ

พวกยากหลวงจึงได้ให้แต่งตั้งบ้านครัวฝักอกมาจากเมืองแขก แล
ฝักอกมาจากเมืองมสุลีปัตนคอบริบเสด็จ แต่ความจริงก็หาทราบไม่
ว่าจะเสด็จทางนั้นและหยุดประทับหรือไม่

เมื่อวันที่ ๓๓ เดือนกันยายน พวกสังฆราชฝรั่งเศสได้รับหนังสือ
ลงวันที่ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๖) ซึ่งได้ส่งมาจาก
กรุงปารีสฝากเรืออังกฤษลำหนึ่งซึ่งออกจากกรุงลอนดอนตรงมายังเมือง
ไทย คงได้ความตามหนังสือเหล่านั้นว่า เรือชื่อ เลอโซลเยอเรียง
(Le Soleil d'Orient) ซึ่งเป็นเรือที่รัชราชทศสยามไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓) นั้นยังหาได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศส
ไม่ และยังไม่ได้ข่าวอย่างใดเลย เมื่อท่านสังฆราชได้ทราบความดังนี้
แล้วก็มีความเกรงไม่กล้านำข่าวนี้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ แต่เมื่อ
ได้ไตร่ตรองโดยละเอียดแล้ว จึงได้เห็นพร้อมกันว่าควรจะนำความกราบ
ทูลไม่ควรจะยักเนือความไว้ เรื่องกลับเป็นผลก็ยิ่งกว่าที่คาดไว้ เพราะ
ข่าวอันน่าเสียใจนี้หาได้ทำให้กลัวหรือชั้พระทัยอย่างใดไม่ แต่กลับทำ
ให้แลเห็นแน่นอนว่า ทรงตั้งพระทัยจะเป็นไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
จริง ๆ ซึ่งเห็นเป็นพยานได้ โดยมีรับสั่งกันที่ว่า ถึงพวกราชทูตจะไป
ถูกเรือแตกคงคาดหมายก็ตาม แต่จะทรงตั้งพระทัยให้เป็นไมตรีอัน
สนิทกับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสให้จงได้ แลการที่จะเป็นไมตรีนี้จะให้
ทรงจัดการทุกอย่างตามที่ทำได้

ภายหลัง อีก สอง สามวัน ได้มี พระราชโองการให้ อัครมหาเสนาบดี
มีกำหนดไปยังมองซิเออร์คอลลแบแลมองซิเออร์เทอกริวซ์ ให้แต่ง

ขุนนางถือหนังสือไปสองคน แลให้ไปพร้อมกันกับข้าทูลวงสัจสองสามคน เพื่อจะได้นำของไปให้ด้วย การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำเช่นนี้เท่ากับเป็นหนทางนำสำหรับส่งราชทูตไปเป็นครั้งที่สอง ในเวลาที่ขุนนางสองคนนั้นจะไต่กลับมาแล้ว คำนี้เป็นข้อที่ทรงอธิบายกับขุนนางที่เป็นคนไปรศคนหนึ่ง

เมื่อคืนก่อนพฤศจิกายน มองซีเออร์เคลตัน หัวหน้าของบริษัทฝรั่งเศสในเมืองไทยได้เฝ้าถวายบังคมลา พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานเกียรติยศทุกอย่าง แลพระราชทานมากกว่าพวกอังกฤษที่ได้เฝ้าพร้อมกัน ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้พวกอังกฤษอิจฉามาก พระเจ้าแผ่นดินได้ไปรศให้มองซีเออร์เคลตันเฝ้าในที่สุดแล้ว แลได้มีรับสั่งด้วยช้านานมาก แลทรงหวังพระทัยว่าบริษัทคงจะได้มาตั้งเป็นหลักฐานในพระราชอาณาเขตของพระองค์ แลจึงพระราชทานทองคำสองร้อยเป็นหนังสือให้อ่านว่า uly ๓ พระราชทานพระราชานุญาตให้มองซีเออร์เคลตันขอพริกไทยในพระราชอาณาเขตได้ทั้งหมดตามราคาซึ่งสมควร อีกuly ๓ พระราชทานพระราชานุญาตให้ซื้อทองแดง ๕๐๐๐๐๐๐ บาททั้งหมด ซึ่งเป็นเหตุทำให้เชื่อกันว่าบริษัทคงจะไม่ละเว้นโอกาสอันดีเช่นนั้น (๓)

(๓) ที่กล่าวถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงแสดงไมตรีรักใคร่เช่นนี้ จำเป็นต้องมีข้ออธิบายแก่ไข้อย่างนี้จะเข้าใจในข้อเหล่านี้ได้ โดยแจ่มแจ้งตามความที่กล่าวดู เหมือนสมเด็จพระนารายณ์ไปรศปรานมองซีเออร์

เคลื่อนที่มากนัก ความจริงมีอยู่ในเจตนาหมายของโยโรเคลื่อนที่ด้วย ๓ มีใจความดังนี้

“ถ้าข้าพเจ้าจะอธิบายถึงการทำหน้าที่เจ้าพนักงานที่ไม่เป็นอะไรและไม่เชื่อเพื่อต่อพวกเราเพียงใดนั้นจะเขียนในกระดาษสัก ๒๕ แผ่นก็ไม่ได้ บ้านซึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้อยู่นี้ พวกเราต้องซ่อมแซมเสียเงินเอาเอง เมื่อยทแล้วมาขอข้าพเจ้าต้องจ่ายเงิน ๕ หรือ ๖ ซังสำหรับซ่อมแซมให้เพียงแต่พออาศัยอยู่ได้เท่านั้น ฝนก็รั่วทุกบ้าน ในข้อนี้เจ้าพระยาพระคลังได้รับรองว่าจะซ่อมแซมให้ โดยจ่ายเงินหลวง แต่ครั้งมาภายหลังเจ้าพระยาพระคลังกลับหัวเราะเยาะให้ แล้วเจ้าพระยาพระคลังได้ให้คนมาบอกว่า การเรื่องซ่อมแซมบ้านไม่ควรจะรบกวนวายเป็นไร เพราะเงินค่าเช่าก็ไม่ต้องเสียอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้เจ้าพระยาพระคลังทราบว่า ข้อนี้แต่ในระหว่าง ๘ เดือนที่ข้าพเจ้ามาพักอาศัยอยู่ในบ้านนี้ ข้าพเจ้าได้ สิ้นเงินค่าซ่อมแซมไปถึง ๖ ซังแล้ว และยังจะต้องจ่ายอีกไม่ต่ำกว่า ๒๐ ซัง เพราะฉะนั้นขอให้เจ้าพระยาพระคลังจัดการซ่อมแซมบ้าน แลข้าพเจ้าจะยอมออกค่าเช่าให้ตามความต้องการ แต่ที่ชี้แจงไปนั้นก็หาเป็นผลอย่างไรไม่ เมื่อยกลับมาของแคงที่มาจากเมืองญูนหมี่ จำนวนมากน้อยเท่าใดพระเจ้าแผ่นดินต้องพระราชประสงค์หมก ข้าพเจ้าจึงขอรับรองต่อเจ้าพระยาพระคลัง ขอให้แบ่งให้ข้าพเจ้าสัก ๕๐๐ หรือ ๕๐๐ หีบ ตามราคาทพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงซื้อไว้ เพราะเจ้าพระยาพระคลังได้ขายให้คนอื่นเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว แต่เจ้าพระยาพระคลังหา

ยอมไม่ อ้างเหตว่าพระเจ้าแผ่นดินต้องพระราชประสงค์ แต่เพื่อจะ
 ให้เห็นความเอกราชของเจ้าพระยาพระคลัง ๆ จะสั่งให้ยื่นทองแดงให้ตาม
 ความต้องการของข้าพเจ้าโดยคิกราคา ๒๐ เหรียญ แต่ความจริงพระเจ้า
 แผ่นดินได้ลงทอนข้อ ๓๕ เหรียญเท่านั้น

ถ้าการต่าง ๆ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงแล้ว พวกเราจะตั้งอยู่ในที่นี้ไม่
 ใค้เป็นอันขาด ข้าพเจ้าได้บอกกล่าวไปยังเมืองสุทรคีให้ทราบโดยตลอด
 แล้ว แลได้ขอให้ท่านผู้อำนวยการใหญ่มีจดหมายอย่างแรงมายัง
 เจ้าพระยาพระคลังด้วย ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าในอนันเวลาคงจะมีเหตุกับพวก
 แชนมัว พวกแชนมัวที่ผ่านไปแลได้ ยืมเงินเราไว้แต่ยกสายก็ยังไม่
 ใค้ใช้ให้ไม่ เจ้าพระยาพระคลังให้คนมาบอกให้มอขายสินค้าในเรือให้
 พวกแชนมัว เจ้าพระยาพระคลังจะเป็นผู้รับผิดชอบแต่ผู้เดียว เวลานี้
 เจ้าพระยาพระคลังหัวเราะเยาะพวกเราและไม่ช่วยเหลือย่างใดเลย”

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จดหมายมองซีเออร์เลอ กแลก (Clergues)

ถึงมองซีเออร์เลอล็อน (Lionne)

วันที่ ๒๗ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

เมื่อวันที่ ๒๖ เดือนนี้ ท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ พร้อม
 กวีย์สังฆราชคาโกลี (d'Argolis) แลมองซีเออร์โอกซแตง ซึ่งได้
 มาจากเมืองมิลตาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าได้ตามท่าน
 สังฆราชเคอเมเตโลโปลิศไปด้วย ท่านสังฆราชจึงได้สั่งให้ข้าพเจ้ามี
 จดหมายมายังท่าน เพื่อจะได้บรรยายให้ทราบว่าในระหว่างที่เสด็จอยู่ชั่วโมง
 นั้นได้มีเหตุการณ์อย่างไคย่าง

ในชั้นแรกพระเจ้าแผ่นดินได้ดำรัสถามถึงความทุกข์สุขของมอง
 เซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศ แลทรงตั้งข้อสงสัยว่าท่านสังฆราชไม่ระวัง
 รักษาตัวให้เพียงพอ โดยไม่ระวังประทานอาหารที่จะทำให้มีกำลัง กลั
 วยังประทานแต่ของที่จะทำให้กำลังดอย หรือรับประทานไม่พอที่จะทำให้
 กำลังเท่าเดิม เมื่อคำรัสเช่นนั้นแล้วฉันพระพักตร์ไปดำรัสกับมองเซน
 เซอร์คาโกลี ทรงขอยุติสังฆราชคาโกลีที่ไคยู่ส่ำหทัยยามทหน้าให้เข้า
 ไปในพระราชวัง ซึ่งเป็นการที่พอพระทัยมาก

แล้วมองเซนเซอร์คาโกลีจึงให้มองซีเออร์คอนซตันซ ซึ่งนั่งอยู่
 ในระหว่างมองเซนเซอร์เคอเมเตโลโปลิศแลข้าพเจ้าแต่ต่ำกว่าหน้อย
 หนึ่ง กรวยทูลขอถวายบังคมลาไปยังเมืองจีน พระเจ้าแผ่นดินก็
 พระราชทานพระราชานุญาตให้ไป แลพระราชทานพรให้มองเซน

เบอร์กาไกลได้ไปตั้งเมืองจีนโดยสวัสดิภาพ แลให้ไต่กลับมาโดยเร็ว แลแล้วคำรัสสั่งให้มองซีเออร์คอนชตันซ์เตรียมเสบียงแลของต่าง ๆ อย่าให้ขาดอย่างใดได้ เจ้าพนักงานจึงนำเสื่อมาเพื่อพระราชทานสามสำรับ ๆ ๓ เป็นเสื่อนักพรต สำรับ ๓ เป็นเสื่ออย่างจีน สำรับ ๓ เป็นเสื่ออย่างพวกคาค แลโปรดพระราชทานเสื่ออย่างเดียวกันให้ยากหลวงสองคนซึ่งคอยอยู่ข้างนอก ทั้งพระราชทานเงินให้อีกคนละ ๓๐ ชั่ง^(๑) กล้วยเมื่อได้พระราชทานของให้สังฆราชาไกลเสร็จแล้ว จึงผันพระพิภตรถกลับมาทางมองเซนเบอร์เคอเมเตโลไปลิศอีก คำรัสตามถึงคันเทศที่พวกยากหลวงใส่เสื่อต่างกัน แลเมื่อไต่ทรงทราบแล้วจึงคำรัสถามว่าเมื่อก่อนพระเยซูจะขึ้นสวรรค์สั่งไว้ให้แก้อย่างนี้หรือ มองเซนเบอร์เคอเมเตโลไปลิศกราบทูลว่าพระเยซูเจ้าหาได้สั่งไว้ไม่ จึงคำรัสถามถึงราชทูตปอคโคเกว่าเปนประเพณีในประเทศยุโรปที่จะส่งราชทูตไปต่างเมืองไม่ต้องเชิญพระราชสาส์นไปถวายหรืออย่างไร มองเซนเบอร์เคอเมเตโลไปลิศจึงกราบทูลว่าไม่เคยได้ยินได้ฟังแลไม่เคยเห็นประเทศใดรับบุคคลคนใดเป็นราชทูต นอกจากจะไต่เชิญพระราชสาส์นมาจากพระเจ้าแผ่นดินของตัวโดยตรง ความที่มองเซนเบอร์เคอเมเตโลไปลิศกราบทูลเช่นนั้นทำให้เป็นที่ขำใจของซีเออร์คอนชตันซ์ โดยท่านผู้นั้นเข้าใจเสียว่าท่านสังฆราชมีเจตนาจะทำให้มองซีเออร์คอนชตันซ์เสีย

(๑) เงินชั่ง ๑ ในเวลานั้นเท่ากับเงินฝรั่งเศส ๑๕๐ แฟรงก์

ขอและทำให้ตกกรว ซึ่งเป็นการที่ท่านสังฆราชาไม่ได้นักตงเลย แต่ข้าพเจ้าหวังใจว่าในเวลาที่ท่านสังฆราชาจะไปเยี่ยมเยือนมอชชีเออร์คอนซตันซ์ ความเข้าใจผิดก่อนคงจะเป็นอันเรียบร้อยต่อไป

จดหมายมอชชีเออร์เลอ กแลก (Clergues)
ถึงมอชเชนเยอร์ปาลู

วันที่ ๓ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

มอชชีเออร์คอนซตันซ์ได้มาร้องซึ่งเป็นความจริงว่าที่คณะบาทหลวงแห่งที่โรงเรียนสามเณร เวลาพุดถึงพระเจ้าแผ่นดินหรือพุดถึงมอชชีเออร์คอนซตันซ์ หาได้ใช้ถ้อยคำอันอ่อนน้อมสมควรไม่ ข้ากตัญญูเอการของพระเจ้าแผ่นดินแลการของเสนาบดี เท่าก็เป็นการของคนสามัญต่ำช้า แลมอชชีเออร์คอนซตันซ์จึงพุดต่อไปว่า “ข้าพเจ้าขอกกล่าวให้ท่านทราบไว้ เพื่อท่านจะได้ย้าร้องบอกให้รู้ทั่ว ๆ กันว่า ต่อไปให้ระวังในเวลาพุดถึงการต่าง ๆ ที่มอชชีเออร์บารองได้ทำไว้ ซึ่งเกี่ยวกับชาติเกี่ยวกับเจ้าพระยาพระคลังแลเกี่ยวกับเจ้าพนักงานรองเจ้าพระยาพระคลัง ข้าพเจ้าได้มีความลำบากที่จะช่วยคนที่สองให้รอดไป คนที่สามต้องถูกถอดออกจากหน้าที่ ถูกเขย็นอย่างตายแลต้องถูกจำทรวนไว้ด้วย คนที่สองถูกเขย็นหลังสามครั้งเท่ากับคนที่สาม แต่คนนี้เป็นคนหนุ่มมีกำลังมากทนถูกเขย็นได้ แลยังมีกำลังพอที่จะหนีไปได้ ซึ่งเป็นกรกระทำให้ความผิดของตัวทวนถนอีก”

การที่คนคนหนึ่งกระทำให้ภรรยาแลญาติหลายคนต้องถูกจองจำแล
ถูกวิชัยทัณฑ์สมัคด้วย รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งไค้ยักควักคนคนหนึ่ง จึงไค้ปล่อย
ภรรยาแลญาติไป ในคืนที่คนคนหนึ่ง แขนทาส ๔ คน (๓) ไค้มาทนมื่อ
ประมาณ ๒ ยาม ตามหาดวงคนทหนึ่ง แต่คนนั้นไค้ไปเสียแล้ว การ
ที่เจษณแลจำซึ่งเจ้าพระยาพระคลังแลเจ้าพนักงานรอรอง ไค้เกิดขึ้นใน
วันก่อนวันของนักบุญเซนต์เยอแลเซนต์ปอล รุ่งขึ้นอีกคนหนึ่ง ไค้มี
คำสั่งอย่างรีบด่วนให้มองซีเออร์ยารองออกจากเมืองน

ในวันของนักบุญเซนต์เยอแลเซนต์ปอลนั้น เมื่อยการสวนมนต์
เวลาค่ำแล้ว แลจนเวลาที่ข้าพเจ้าจะวิชัยประทานอาหารพร้อมกัษยรรคาผู้
ถือศาสนาคริสต์เคยน พระเจ้าแผ่นดินไค้พระราชทานกัษเข้ามาให้ข้าพเจ้า
วิชัยประทาน แลเมื่อไค้รับประทานอาหารแล้วสักครู่หนึ่ง มีจินนาง
มหาสองคน วิชัยพระราชโองการให้มาถามว่า ทักจะสร้างโบสถ์
สร้างบ้านแลทำร้านสำหรับไว้เครื่องยานัน ข้าพเจ้าจะคังการให้ก่อลง
ตรงไหน เมื่อข้าพเจ้าไค้ขอยพระเศษพระคุณพระเจ้าอัยหัว ที่ไค้พระราช
ทานเกียรตยศแลทรงพระมหากรุณามากมายเช่นนี้ ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึก
ถึงพระเศษพระคุณโดยเต็มอกนัน ข้าพเจ้าจึงบอกจินนางทั้งสองว่า ขอ
ผลิตภัณฑ์รองเลือกหาที่ให้เหมาะสักสามส่วนก่อน ความจริงข้าพเจ้า
คังการรพกัษมองซีเออร์คอนซตันซึ เพื่อหารอท่านผู้นั้นเสียก่อน
เพราะทักข้าพเจ้าไค้ให้ท่านแลให้มองซีเออร์คอนซตันซึพระเจ้าแผ่นดิน

(๓) ก็คือ ผู้คุมในคุก

คินไม่ไปรทพระราชทาน เมื่อก่อนวันของนักบุญเซนต์โยวัน ๓ ข้าพเจ้า
 ใ้สันทนาการกับมองซีเออร์คอนชตันซ์ประมาณสามชั่วโมง มองซีเออร์
 คอนชตันซ์จึงบอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้าแผ่นดินพอพระราชหฤทัยในตัว
 ข้าพเจ้ามาก แลได้รยสั่งกับมองซีเออร์คอนชตันซ์ถึงข้าพเจ้าบ่อย ๆ
 แลพระสุรเสียงก็เหมือนจะต้องการใช้ข้าพเจ้า แลมองซีเออร์คอนชตันซ์
 ใ้พิพากษาไปว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นหมอดู แต่ข้าพเจ้าอาจจะทายใ้โดย
 แน่่อนว่าในไม่ช้าท่านคงจะมีอำนาจในทางราชการ” ข้าพเจ้าใ้เล่า
 การต่าง ๆ ใ้ท่านฟัง ตามคำพทของมองซีเออร์คอนชตันซ์ทุกอย่าง
 ไม่ได้ใ้เพิ่มเติมหรือหักทอนคำพทอย่างไร เพื่อท่านทราบความตลอดแล้ว
 จะใ้ส่วคมนตรีอื่นวอนพระเป็นเจ้า ขอให้พระเป็นเจ้าใ้ใ้ข้าพเจ้า
 ตามความพอใจของพระเป็นเจ้าทุกอย่าง ในเวลาที่ข้าพเจ้าใ้สันทนาการ
 อยุ่กับมองซีเออร์คอนชตันซ์นั้น ใ้พิพากษาถึงเรื่องการศาสนาใ้ใ้ไป
 ในพระราชอาณาเขตเล็กน้อยบ้างแล้ว ข้าพเจ้าจึงใ้บอกกับมองซีเออร์
 คอนชตันซ์ว่า เจ้าพระยาพระคลังทงอัญกรรมแล้วนั้นใ้ใ้คำสั่ง
 ใ้ห้ามมิใ้บรรพชาเจ้าเมืองแลข้าราชการผู้ใหญ่เข้าถึศาสนา
 คริสเตียน มองซีเออร์คอนชตันซ์จึงใ้ตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ทราบ
 เรื่องเลย แต่มีความยินดีใ้ทราบ” ท่านคงจะมีความประหลาดใจใ้
 ข้าพเจ้าใ้ใ้คำว่า เอ็มไพร์ (Empire) แลมาเยเศเคแอมเปเรียล
 (Majesté Impériale) แต่ข้าพเจ้าใ้ใ้ตามคำแนะนำของมองซีเออร์
 คอนชตันซ์ซึ่งแนะนำว่า เมื่อจะพทก็ใ้เขียนหนังสือใ้คอบยาลมใ้ใ้คำ

อย่างนี้ แลบรรดาจดหมายต่าง ๆ หรือหนังสือสัญญาต่าง ๆ ซึ่งได้
เขียนแลทำมาแต่ก่อน ๆ ถ้าไม่ใช่คำอย่างนี้แล้วเจ้าพนักงานก็ไม่
ยอมรับ

จดหมายมองเซินเซอร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการ
คณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

พระเจ้าแผ่นดินทรงแสดงพระองค์ว่ามีพระราชประสงค์อยากจะทรง
ทราบถึงการศาสนาอยู่เสมอ แลตามเหตุการณ์ที่พระองค์ทอดหมายไว้
พระองค์ก็เห็นเข้าสู่ทางอยู่ข้างแล้ว แต่ก็เห็นกรรมอย่างใหญ่ที่ควรเป็น
พระราชอุระถึงโยลิติกของบ้านเมือง ข้าพเจ้าขอมอบพระองค์ให้อยู่ใน
ท่านในเวลาที่ท่านสวคมนตรีให้มากขึ้น

จดหมายมองเซอร์เดอล็อน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๘ เดือน ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าเป็นการสมควร ที่ท่านจะหาของถวายพระเจ้า
แผ่นดินสยามในนามของพวกเขา ซึ่งไม่เป็นการหนักหนาหรือหมดเปลือง
เท่าไรนัก เพราะของที่จะถวายนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นของที่มีราคาแพง
หรือต้องเป็นของมากมายอะไรนักก็ได้ การที่จะถวายของนั้นนอกจากจะเป็น
หนทางอันดี แลจะกระทำให้พระเจ้าแผ่นดินโปรดปรานพวกเรามากขึ้น
แล้ว ยังจะเป็นหนทางที่จะนำให้พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานอะไร ๆ

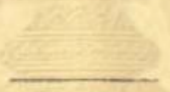
ให้เราบัง ขำพเจ้าก็คิดเห็นว่า ของถวายนั้น ควรจะเป็นของที่แปลกๆ
 ไม่จำเป็นจะต้องเป็นของที่งกงามเหลือเกินซึ่งจะไม่สู้เหมาะนัก เมื่อมอง
 เซนเซอร์เคล็โฮโปลิศได้ถวายนั่น มีของอยู่สิ่งหนึ่งเป็นภาพ
 (Grotte de Nevers) แสดงในเรื่องแซนค์มาเคอแลน (St^e Madeleine)
 อยู่ในทะเลสาบ ซึ่งเป็นที่พื่อพระทัยมาก ถ้าจะหาหีบเล็ก ๆ งาม ๆ ซึ่ง
 มีรูปสวย ๆ อยู่ข้างใน แลหาปรอทวักวอนเย็น ซึ่งได้ทำสำหรับเมือง
 วอน ก็คงจะเป็นของที่พื่อพระทัย ยากหลวงของเราคนหนึ่งได้ไปเห็น
 คู่เล็ก ๆ ในเมืองฝรั่งเศสที่หนึ่งมิลแซก แลในดินซกันนี้มีรูปงาม ๆ
 ทุกดิน ของเช่นนั้นจะเป็นที่พื่อพระทัยมาก มีคัพอย่างแบายไทยสำหรับ
 เขียนหมาก ถ้ามาทำด้วยกลึงหาก็จะเห็นโปรดเหมือนกัน แต่
 ในเรื่องนาฬิกาพกที่มีราคาแพงแลผ้าต่าง ๆ อย่างก็ ขอท่านอย่าได้
 นกเลย พระเจ้าแผ่นดินมีของเหล่านี้มากมายนัก ถ้าจะเอามาถวาย
 อีกรั้วจะไม่แปลกประหลาดอะไร ถ้าท่านเขียนหนังสือถวายด้วยสัก
 กบขีหนึ่งก็จะเปนการดี

จดหมายมองเซนเซอร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๗ เดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

พระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระมหากรุณาอยู่เสมอ โยสต์ซึ่งกำลัง
 สร้างอยู่นั้นใหญ่โตมากได้ทำไปมากแล้ว แลได้มีรับสั่งให้สร้างโยสต์
 ที่เมืองตะนาวศรี (Tanasserim) หลัง ๓ ที่เมืองละโว้ อีกหลัง ๓

ในชั้น ไคมีราชทูตมากเมืองนคนหนึ่ง มาแทนเจ้าแผ่นดินที่สองของ
เมืองโกอา (Goa) แต่มาในนามของเจ้าผู้สำเร็จราชการ เจ้าองค์
นี้ไม่มีทีท่าอย่างใดนอกจากจะมากล่าวโทษสั่งฆราวาสฝรั่งเศส เพื่อปรารถนา
จะให้ไล่ออกจากเมือง แต่การที่มากล่าวนี้ไม่ได้มีผลอย่างใดเลย
นอกจากที่พระเจ้าแผ่นดินไคทรงแต่งตั้งราชทูตออกไปยังประเทศปอดเกต
แลขอสำคัญที่ไคทรงกำชับแก่ราชทูต ก็คือให้ไปขังเมืองโกอาแลกรง
ลึศยอน กล่าวโทษผู้ท้าวชาวร้ายถึงพวกเรา ในโอกาสที่พระเจ้าแผ่นดิน
ไคส่งเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งข้าพเจ้าไคเห็นแล้วว่าเป็นของมีราคา
มากไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส เพราะพระองค์ทรงนับถือพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศสมาก

จดหมายมองเซนเบอร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
วันที่ ๒๒ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)
เมื่อเร็ว ๆ นี้ไคมีคนมาบอกข่าวอย่างวิเศษแก่ข้าพเจ้า หรืออย่าง
วิเศษที่ข้าพเจ้าจะหวังได้ กล่าวคือพระเจ้าแผ่นดินไค มีรับสั่งแก่
มองซีเออร์คอนซตันซ์ ว่าจะต้องพระราชประสงค์ไม่กางเขนอย่างงาม
เพื่อจะไคไว้ทรงบูชา แต่ขอมีรับสั่งให้มองซีเออร์คอนซตันซ์ บัดความ
ให้แจ้งขอย่าให้แพร่พรายเลย ยังเจริญเป็นการเคราะห์ดีที่ข้าพเจ้าไค
เอาไม้กางเขนทำด้วยงาช้าง รองเบาะกำมหม่มกรวยคทง ซึ่งท่าน
ไคกรุณาส่งมาให้ข้าพเจ้านั้น ไคแก่มองซีเออร์คอนซตันซ์ ไม้กางเขน

อันนี้มองซิเออร์คอนซตันซซ์กลับเอาไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ทรงโปรด
 แลกถวายอยู่เสมอ การอันนี้เป็นหนทางอันดีมากแต่ตรงต่อความคิด
 ของข้าพเจ้า ซึ่งเห็นว่าทรงเชื่อถือในพระเป็นเจ้า แต่หากว่าเกี่ยว
 กับการไปศึกษาของบ้านเมือง พระเจ้าแผ่นดินจึงทำขึ้นพระทัยไว้
 ค่อยไปจะต้องถวายไหว้พระเป็นเจ้าเป็นแน่ ขอได้จัดการเรื่องนี้ให้เป็น
 ผลสำเร็จเสียไป ข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นข้าวัดได้มาจากมองซิเออร์คอนซตันซซ์
 เป็นข้าวัดที่ได้มาจากมหาดเล็กในพระราชสำนักคน ๓ ซึ่งเป็นคนมาเล่า
 ให้ฟัง

ว่าด้วยการติดต่อในระหว่างบาทหลวง กับคอนซตันซซ์ตินฟอลกอน
 จดหมาย มองซิเออร์ บูโรเตลันต์ ถึงมองซิเออร์ บารอง
 วันที่ ๒๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๒ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

ในเมืองนี้ มีขุนนางอยู่คนหนึ่งซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ยกย่องตั้งให้
 เป็นถึง ออกพระ ซึ่งเป็นยศคนที่สองในแผ่นดินนี้ ขุนนางคนนั้น ชื่อ
 คอนซตันซซ์ตินฟอลกอน เป็นชาวเมืองเซฟาโลนี (Céhalonie) แล
 เป็นคนที่ได้ไปได้รับการศึกษามากก็พวกอังกฤษ จนถึงกับนับถือศาสนา
 อย่างเดียวกับพวกอังกฤษ แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ระทงการทอดทิ้งคริสตชน
 แล้ว แลได้มาแต่งารมีภรรยาในเมืองนี้ มองซิเออร์คอนซตันซซ์ตินฟอล
 กอนคนนี้เป็นคนเฉลียวฉลาดขยันหมั่นเพียรแลหมั่นทำการแข่งแรง แล

สอดส่องใคร่ครวญถึงการจางรมาก จึงกระทำให้เป็นคนไปรคปรานใน
 ระหว่างเพียงสองขั้ได้มาทำราชการของพระเจ้าแผ่นดิน จนมีคนลี้เรียกว่า
 ว่าเป็นเจ้าพระยาพระคลังทั้งสอง มองซิเออร์ฟอลกอนทำการค้าขายมาก
 กว่าพ่อค้าทั้งหมด คือว่าพ่อค้าทั้งหมดรวมกันทำการค้าขายก็ยังไม่เท่า
 กับมองซิเออร์ฟอลกอนค้าขายคนเดียว ในวันที่หนึ่งคงต้องเข้าเฝ้าพระเจ้า
 แผ่นดินสองครั้ง ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินก็พอพระทัยฟังมองซิเออร์ฟอลกอน
 พูด ทั้งอยากทรงทราบการต่างๆ ด้วย บางทีก็ให้ขุนนางคนนั้นกราบทูล
 ถึงการต่างๆ ทั้งสองสามชั่วโมง เมื่อการเป็นเช่นนั้น ท่านก็คงจะเห็นได้
 ว่าการที่เขาคนเช่นนั้นไว้เป็นมิตรนั้นจะเป็นประโยชน์สักปานใด เพราะเมื่อ
 จะต้องการสิ่งใดเขาก็ไม่มีหนทางที่จะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบ
 ใต้นอกจากจะใช้คนสนิท (ฟอลกอน) คนนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ทำวิสาสะแล
 รักใคร่กันอย่างสนิทกับขุนนางผู้นี้ แลได้ขอร้องให้เขาส่งต่อท่าน
 สังฆราช จนที่สุดท่านสังฆราชจะทำการสิ่งใดหรือจะขอร้องอย่างใดก็ตั้ง
 ปรึกษามองซิเออร์ฟอลกอนเสียก่อน แลขอให้มองซิเออร์ฟอลกอนช่วย
 เป็นธุระจัดการต่อไปด้วยทุกอย่าง แลเพราะเหตุว่าในเวลาที่ยบปะ
 สันทนาการนั้นก็มักเอาเรื่องอิริหารของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมาเล่า ทั้ง
 มองซิเออร์ฟอลกอนได้เอาพระรูปแลดวงตราของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
 คิดไว้ในบ้านในที่เบ็ดเตล็ด จึงเชื่อกันว่ามองซิเออร์ฟอลกอนคงจะเอา
 แต่เรื่องทักท้วงวิเศษของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส กราบทูลต่อพระเจ้า
 แผ่นดินสยาม เมื่อเวลาข้าพเจ้าจะไปหาเจ้าพระยาพระคลัง มองซิเออร์

ฟอลกอนก็ไปช่วยเสมอ แลถ้าท่านสังฆราชไปมองซีเออร์ฟอลกอนก็
ไปช่วยเหมือนกัน ซึ่งเป็นการทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกบุญคุณมาก โดยที่เห็น
ผลสำเร็จ ทั้งเห็นว่ามีคนเชื่อถือท่านผู้นั้นมาก แลก็ช่วยทำการต่างๆ
ด้วยเต็มใจจริงๆ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าได้ชี้แจงในเรื่องนี้โดยยืดยาวก็จริง
แต่ถึงกระนั้นก็คงทำให้ท่านเห็นความมุ่งหมายที่หวังจากท่านผู้นั้นได้แต่
เพียงเศษส่วนเท่านั้น

มองเซนเซอร์เคลลีโอ โปลิคโคไค่ฝากของแปลกๆ มาแต่ยุโรป เพื่อให้
แก่มองซีเออร์ฟอลกอนหลายอย่าง แต่มองซีเออร์ฟอลกอนก็ออกไม่
ใคร่จะเต็มใจรับ

จดหมายมองซีเออร์เดอล็อน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
วันที่ ๒๔ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ท่านควรจะส่งของไปให้มองซีเออร์คอนชตันซ์
บ้าง ท่านคงจะเห็นได้คำขอร้องที่มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ทำส่งมาให้
มองซีเออร์เลอเฟว์ว่าของสิ่งใดจะเป็นที่พอใจของมองซีเออร์คอนชตันซ์
มาก แต่คำขอร้องทั้งสองที่ของการนั้นควรจะต้องเลือกให้แต่เฉพาะที่เกี่ยว
ด้วยพงศาวดารแห่งการทำสวน การทำนาพลางของอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน
เพราะพระเจ้าแผ่นดินไปรอกในของชนิดนี้ จึงควรจะต้องหาหนทางให้
ต้องทรงเกี่ยวข้องแก่พวกเราเสมอจึงจะดี ถ้าท่านจะมีจดหมายมาถึง

มองซิเออร์คอนชตันซ์ขอให้ท่านใช้คำว่ามองเซนเยอร์ แลใช้คำว่า
เสนาบดี ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม

ในเวลานั้นอาศรัยความเอื้อเฟื้อของมองซิเออร์คอนชตันซ์ พวกเรา
ได้รัยความสทวกชนอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยได้รัยเลย คือถ้าเรา
จะส่งของต่าง ๆ ให้แก่พวกสอนศาสนาของเราซึ่งกระจายอยู่ทั่วพระราช
อาณาเขต ก็ส่งได้โดยสทวกไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใด เพราะ
ได้รัยอนุญาตให้ฝากไปกับเรือของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเคิรทางไปทั่วทุก
หนทุกแห่ง แม้ที่ส่งจะส่งคนสอนศาสนาไปด้วยก็ได้ พวกเรามีความ
หวังในความเอื้อเฟื้อของคน ๆ นั้นมาก เพราะถึงแม้ว่ายังไม่ได้เป็นตัว
อัครมหาเสนาบดีก็จริงอยู่ แต่ก็มีอำนาจเท่าเทียมอยู่แล้ว

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๔ พ.ศ. ๒๒๒๗)

ในเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินมีข้าราชการอยู่คนหนึ่ง ชื่อมองซิเออร์
คอนชตันซ์ตินฟอลกอน เป็นคนชาติกรีก แต่ได้รัยความศึกษาอย่างพวก
เราทุกประการ เป็นคนถือศาสนาโรมันคาทอลิก ทราบกิจการงาน
ต่าง ๆ ทั่วไป แลเป็นคนที่มีอำนาจมาก ซึ่งเป็นการก็สำคัญการ
ศาสนา แต่มองซิเออร์คอนชตันซ์ตินคนนั้น มีความประสงค์อยากจะได้
ชาวยุโรปสักสองสามคนสำหรับเป็นผู้ช่วย แลถ้าหากว่ามองซิเออร์
คอนชตันซ์ตายลงหรือมีเหตุจำเป็นอย่างใด ก็ให้ชาวยุโรปเหล่านั้นทำ

การแทนต่อไปได้ ที่จะหาคนอย่างมองซีเซอร์คอนซตันซันนี้หายากนัก เพราะเป็นคนฉลาดมีสติปัญญาไหวพริบ เป็นคนแข็งแรง ถ้าเป็นการของพระเจ้าแผ่นดินแล้วพยายามทำทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งตั้งตัวเป็นกลางไม่ทะเลาะแหวะกับใคร และไม่ขออะไรจากพระเจ้าแผ่นดินเลย นอกจากยังเป็นคนซังกะทองไว้ซึ่งความยุติธรรม ความประพฤติและการปฏิบัติเอาแบบอย่างของชาวเมืองนี้ ซึ่งเป็นการกระทำทำให้พระเจ้าแผ่นดินโปรดมาก ทั้งทำให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เกรงกลัวด้วย การที่เป็นเช่นนี้ก็เป็นหนทางที่ทำให้ได้รับผลประโยชน์มาก การที่มีคุณความดีต่าง ๆ เช่นนี้ยากที่จะหาในคน ๆ เดียวได้ แลมองซีเซอร์คอนซตันซันก็ได้แสดงด้วยเสมอ ว่าความประสงค์อย่างยิ่งก็คืออยากจะให้ศาสนาเจริญยิ่งขึ้นไป

จดหมายมองเซนเซอร์ลาโน

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

เจ้าแผ่นดินเมืองจำปา (Chiampa) ได้เชื้อเพื่อต่อมองซีเซอร์เฟเร (Feret) ในเรื่องศาสนา ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือแลส่งของไปถวายเจ้าแผ่นดินองค์นี้ และได้ขอให้มองซีเซอร์คอนซตันซันมีจดหมายไปถวายด้วยอีกฉบับหนึ่ง อนึ่งข้าพเจ้าได้รับข่าวอย่างดีจากเมืองมอญ (Pegu) กล่าวคือได้ทราบว่าที่เมืองนั้นมีคนถือศาสนาคริสต์ขึ้นเป็นอันมาก ข้าพเจ้า

จะรักให้มองซีเซอว์กราวเว (Gravé) ไปยังเมืองมอญ แลมองซีเซอว์กราวเวจะได้ไปในเร็ว ๆ นี้โดยเคียวทางเดียวตามฝั่ง มองซีเซอว์คอนชตันซ์ ยังมีความรักใคร่คณะบาทหลวงอยู่เสมอ แลได้จัดการให้ย้ายโรงเรียนที่มหาพราม (Mahapram) มาตั้งอยู่ในกรุงสยาม แลได้ให้สร้างบ้านแลสร้างวัดโดยทุนของตัวเอง

ถ้าหากว่าท่านจะมีจุดหมายมายังมองซีเซอว์คอนชตันซ์ ท่านควรจะทราบไว้ว่า ในเมืองนี้ เขานับถือ แลยกย่องมองซีเซอว์คอนชตันซ์เป็นเอกชลันซ์ ในเมืองนี้ไม่มีใครจะจำกัดในการใช้คำสูง ๆ ยิ่งคำยาวก็ยิ่งมีศมาก นี่เป็นธรรมเนียมของเมืองไทย

ว่าด้วยนิสัยใจคอของคอนชตันซ์ตันฟอลลอน

(เจตหมายเหตุฉยขึ้นไม่มีชื่อผู้แต่งแต่เป็นลายมือของมองซีเซอว์เคอส์ลอน)

(มองซีเซอว์ฟอลลอน) เป็นคนที่มิไ้กระหายหยากปกครอง บังคับบัญชาการวางรวทั่วไปหมด เป็นคนกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสีย เป็นคนเจ้าหน้าใจโตไม่กลัวหมกเป็ดอง เป็นคนถือตัวเจ้าโทโส ใจกลั๊กกลอก แลเป็นคนที่ไม่ไว้ใจไม่ได้ ประคิยรู้เรื่องขนตงพันเรื่อง โดยอ้างว่าเป็นของจริงแลมีเรื่องประกอบให้เห็นจริงคังพันอย่าง เป็นคนขานาฎพยายาท เป็นคนหยิ่ง รัยได้ทั้งนั้นแต่ก็เหลวทกอย่าง ไม่คึกถึงใครนอกจากคึกถึงตัว เป็นคนช่างสังเกตความขกพว่องของบุคคลอื่น เพื่อจะรัยข้อขกพว่องให้เป็นเหตุขึ้น เป็นคนหัวสูงไม่อ่อนน้อมใคร ซึงเป็น

เหตุกระทำไห้หาเพื่อนไม้ได้ แลเป็นคนท่รักษาความลับไม้ได้ค้วย
เวลาโกรธมักจะเอาออกมาพูด อะไรนึคอะไรหน้อยก็โกรธ แลเวลาท่
โทโสขึ้นมาใช้วาจาทำคนอย่างกักขละหยายคาย เป็นคนปากอย่างหนึ่ง
ใจอย่างหนึ่ง ชอบทรมาณคนไห้มีความลำบาก เมื่อยังเป็นชั้นผู้น้อย
อยู่มักวิรยาอ่อนน้อมสุภาพ แต่ในเวลาว่างโต จนคนท่หลายซ้งหมค
บรรดาชาวต่างประเทศท่หลายซ้งมาอยู่ในพระราชาณาเขตนี้ เกลียค
มองซีเออร์คอนชตันซ์เป็นอันมาก แลโดยกิริยาวาจาอันน่าเกลียค
แลระคายหูกระทำไห้คนท่ท้งหมค เพื่อนสักคนเกียวกัไม่มีแลมีไม้ได้
อนึ่งการท่มองซีเออร์คอนชตันซ์ทำการค้าขายกับพวกฝรั่งเศสนั้น เป็น
เหตุกระทำไห้พวกไทยเชื่อว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์เป็นพวกเกียวกันักกับ
พวกฝรั่งเศ จึงทำให้ไทยเกลียคพวกฝรั่งเศซ้งนัก ในเวลาน
มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้คักไม้คักกับชาวประเทศท่หลายหมคแล้ว แล
ท่ยังรักษาตัวไห้พระเจ้าแผ่นดินคองโปรกอยไค้นั้น ก็โดยอาศัยพวกชาว
ฝรั่งเศ เพราะพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเชื่อว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์
ช่วยในการนมาก เป็นคนท่ชาวประเทศสยามทุกคนเกลียคซ้งมาก
เพราะเป็นคนท่คักอ่านไห้เกียส่วยสาอากรแก่ทวยราษฎร ถ้าแม้ว่า
พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตลงเวลาโต พวกไทยคองจะแลเนือมองซีเออร์
คอนชตันซ์ออกคังพันจีน ถ้าผู้ใดจะเอาใจคักคักคองไม้ได้ริยผล
จากท่านผู้น้อย่างใดเลย ท่จะไค้ผลกัโดยมองซีเออร์คอนชตันซ์เห็นว่า
จะไค้ของหรือไม้ได้ การท่จะแต่งทูตไปอีกนนั้นมองซีเออร์คอนชตันซ์

ก็คงจะคิดอ่านให้ล้มอีก แลคงจะยกเอาอำนาจใส่ตัวไว้จึงได้ ถ้าทำได้ก็
คงจะคิดอ่านเอาพวกอังกฤยกล้อมอีก แลคงคิดให้เสื่อมอกับพวกฝรั่งเศษ
เพื่อคนจะได้ขึ้นทั้งสองชาติ ถ้าจะพูดคำสัทภัยแล้ว มองซีเออร์
คอนซตันซ์คนนี้เป็นชนชาติกรีกครยบริวารตั้งตัวแต่น้ำใจ

ลักษณะของมองซีเออร์คอนซตันซ์ตามทักกล่าวมานี้ น่าจะทำให้
ตั้งขบถหาจีนว่า

ถ้าจะไม่ดำเนินการโดยเอามองซีเออร์คอนซตันซ์เช่นสายแล้ว ก็
เป็นอันจะไม่รู้ในพระคำวิหิตแลพระอัยาศัยของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะ
ควรระทราญไว้ว่า

มองซีเออร์คอนซตันซ์มีความตั้งใจสำคัญ เกิรไปลิติกอย่างหนึ่ง
ก็ถือคอยกักกันไม่ให้ชาวยุโรปได้ โอกาศกรวยทูลพระเจ้าแผ่นดินด้วยตน
เองได้เป็นอันขาด

ถ้าหากว่าจะใช้มองซีเออร์คอนซตันซ์ต่อไป พวกไทยก็จะเข้าใจว่า
พวกเราก็มองซีเออร์คอนซตันซ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แลมองซีเออร์
คอนซตันซ์ทำการสิ่งใดก็โดยพวกเราเห็นชอบด้วยแล้ว ซึ่งจะเป็นการ
กระทำให้พวกไทยเกลียดพวกฝรั่งเศส เพราะพวกไทยเกลียดมองซีเออร์
คอนซตันซ์อย่างที่สุดอยู่แล้ว

ถ้าพวกฝรั่งเศสจะไม่เกี่ยวข้องกับผู้นี้ ไ้ จนที่สุดไม่เกี่ยวข้องกับ
มองซีเออร์คอนซตันซ์ พระเจ้าแผ่นดินสยามก็คงจะไม่ทรงรังเกียจ
อย่างไร เหมือนเช่นพวกอังกฤยอยู่ที่เมืองมากราชเช่นตัวอย่าง แล

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานที่ดินในพระราชอาณาเขตให้แก่ฝรั่งเศส
ก็โดยทรงเข้าพระทัยว่าพวกฝรั่งเศสจะไม่เกี่ยวข้องกับผู้ใด

ถ้าจะมีหนังสือผ่านทางมองซิเออร์คอนซตันซ์ ๆ ก็จะต้องกล่าวว่า
นำถวายพระเจ้าแผ่นดิน และจะต้องมีถึงตัวด้วย ชื่อนั้นเห็นได้ โดย
หนังสือสำคัญที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ออกให้แก่นายทหารฝรั่งเศสที่บาง
กอก และสั่งแก่กัปตันกัวกีเรียที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ใช้ ผู้บังคับการ
ทหารฝรั่งเศสให้ใกล้ชิดตัวอยู่เสมอ และกัวกีเรียที่นายทหารอื่น ๆ
ซึ่งมองซิเออร์คอนซตันซ์เรียกใช้ ใ้ความพอใจ

คนรู้กันทั่วไปว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์มีนิสัยต้องการจะเป็นผู้บังคับ
บัญชาแลปกครองการรวทั่วไปตามชอบใจ

เรื่องมองเซนเบอร์ลาโน (ต่อ)

ค.ศ. ๑๖๗๕ ถึง ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒ ถึง ๒๒๓๕)

ว่าด้วยเหตุไทยไปประเทศฝรั่งเศสครั้งที่ ๒

ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

จดหมายมองเซนเบอร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

การที่ราชทูตสยามแลเครื่องราชบรรณาการสูญหายไปนั้น พระ
เจ้าแผ่นดินมิได้โกรธกรากอย่างใด นอกจากเสียดพระทัยในการที่ราชทูต

ของพระองค์ไปไม่ถึงประเทศฝรั่งเศสบ้าง แลได้ทรงตั้งพระทัยจะแต่ง
 ทูตออกไปอีก โดยรับสั่งว่าจะทรงพยายามแต่งทูตออกไป จนกว่า
 คนใดคนหนึ่ง ของพระองค์จะได้ไปถึง ประเทศฝรั่งเศสให้จงได้ ถ้า
 แม้ว่าทรงทราบเป็นแน่นอนว่าราชทูตที่ทรงแต่งไปคราวนั้น ไปถูกอภัย
 จริงแล้ว ก็คงจะทรงแต่งทูตออกไปอีกในชั้นเอง เพราะฉะนั้นในเวลา
 ที่ยังไม่แน่นอนนี้ จึงเพียงแต่รับสั่งให้เสนาบดีมีจดหมายไปยังมองซิเออร์
 คอลแบแลมของซิเออร์เคอครวซ์ แลให้ส่งของไปพระราชทานถวาย
 พอให้ท่านทั้งสองนทรวายในพระราชดำริที่ไว้พลาง ขอให้ท่านเชื่อว่าใน
 เรื่องนี้ พวกข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวด้วยเลย แลถวาทพระเจ้าแผ่นดินทรง
 กระทำเช่นนั้น พวกข้าพเจ้าก็มีความประหลาดใจมากเท่ากับท่านเหมือนกัน
 ที่จะทรง กระทำเช่นนั้นก็คงเป็นเพราะ ทรงนับถือพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
 อย่างยิ่ง เพราะไม่ทรงเมอเลบที่จะประดังอภิเษกของพระเจ้าแผ่นดิน
 ฝรั่งเศส แลถ้าวิสัยตามถึงพระอัยยาคัยแลการมีชัยชนะทัพศึกของ
 พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสอยู่เสมอ มองเซนเยอร์เคลลีโอโยลิค ได้ถวาย
 พระรูปลงยาของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามรูป ๑
 พระรูปนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงทอดพระเนตรเสมอมิได้เขือหน่ายเลย
 บางทีเวลาเสด็จออกขุนนางก็รับสั่งแต่ในเรื่องพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
 ตลอดจนเสด็จขึ้น ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในโอกาสจะหาพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์ใด ที่มีความนับถือรักใคร่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเท่ากับพระ
 องค์นี้ได้หรือไม่ แต่อย่างไรก็ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าจะหาพระเจ้าแผ่นดิน

พระองค์ใดที่จะรักแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสยิ่งกว่าองค์เป็นไม่ได้
แล้ว พระเจ้าแผ่นดินใด มีรับสั่งขอยากหลวงให้นำจดหมายไปสองคน
การททรงซื่อเช่นนั้นก็ไม่มีผู้จะเหมาะ อาจจะทำให้เสียหายนะพวกเรา
ก็ได้ แต่ก็ไม่เห็นควรที่จะไม่ยอม เพราะพระเดชพระคุณของพระองค์มี
ต่อพวกเรามากนัก แต่ก็ยังทรงพระมหากรุณาต่อพวกเราอย่าเสมอ
มิได้วัน เพราะเหตุคุณทรงได้เลือกมองซีเออร์ว่าเซกซ์มองซีเออร์บัสโก
ซึ่งสมควรจะไปในคราวนี้ยิ่งกว่าคนอื่น เพราะมองซีเออร์ว่าเซกซ์
ต้องการหาโอกาสไปรักษาโรคนี้ และมองซีเออร์บัสโกเป็นคนกล้า
แข็งแรงสมควรที่จะไปได้ เพราะคุณนั้นคนทั้งสองนี้จะไปลงเรือเอก
อังกฤษลำหนึ่ง ซึ่งจะออกไปในเร็ว ๆ นี้ คงไปยังประเทศยุโรปที่เคียว
ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าขอยากหลวงทั้งสองนี้คงจะไปถึงยุโรป ก่อนที่ท่านจะได้รับ
จดหมายฉบับนี้ และข้าพเจ้าเข้าใจว่าขอยากหลวงทั้งสองนี้ไม่มีหน้าที่
เฉพาะแต่จะนำจดหมายไปอย่างเคียวเท่านั้น ทั้งคู่เหมือนจะได้มีรับสั่ง
ให้ไปจัดการทำอะไรมาถวายอย่างหนึ่งด้วย แต่ในข้อนี้ข้าพเจ้ายังพูด
ให้แน่นอนไม่ได้

จดหมายมองซีเออร์ลาโน ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๗ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

ในจดหมายฉบับก่อน ข้าพเจ้าได้บอกมาแล้วว่า เมื่อพระเจ้า
แผ่นดินสยามทรงทราบว่าราชทูตยังไปไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ก็ทำ

ร้อนพระทัยเกินไปไม่ กลัวยะแค้นราชทูตออกไปอีกโดยทันที เพราะ
 ทรงรังพระทัยที่จะได้เป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ซึ่ง
 พระองค์นับถืออย่างยิ่ง แต่เมื่อมาทรงใคร่ครวญว่าราชทูตจะสายบุญ
 ไปจริงหรือประการใดก็ยังไม่เป็นภาระแน่นอนลงไปได้ จึงทรงจัดการ
 ให้ข้าราชการสองนายถึงจกทนายอัครมหาเสนาบดี ไปยังเมืองซีเชอร์
 คอลแบ แลมองซีเออร์เคอครวซี เพื่อบอกให้ทราบถึงการที่ได้แต่งตั้ง
 ทูตไปเมื่อสามสัปดาห์มาแล้ว แลเพื่อจะขอความแนะนำว่าจะทำอย่างไร
 ก็จึงจะให้พระราชไมตรีได้สนิทสนมกันไว้ พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงขอ
 บากหลวงให้ไปช่วยสองคน แลข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะมีความประหลาด
 ใจที่ข้าพเจ้าให้ยอมตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน แต่การที่
 ข้าพเจ้ายอมนั้นก็โดยจำเป็น เพราะมองซีเออร์วาเซย์เป็นโรคคนวิ ซึ่ง
 กระทำให้ได้รับความลำบากอย่างสาหัส แลฝ่ายมองซีเออร์ยักโกก็ต้อง
 การกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสสักคราว แลถ้าไม่ไปไนโฮกาศคราวนี้
 ก็จะต้องให้ไปทางเมืองสหรัฐ พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมอบให้ไปทำของ
 ข้างอย่างซึ่งใคร่ขายมาแล้ว ของเหล่านี้เป็นของที่มีราคา เพราะฉะนั้น
 ข้าพเจ้าอยากจะทำในเรื่องนี้ เพราะเงินที่จะต้องใช้จ่ายสำหรับทำของเหล่านี้
 ก็ไม่ได้พระราชทานให้ โดยทรงถือตามที่มีของเซนต์เบอร์เคลย์โฮโยลิส
 ได้ก็ขายหลายครั้ง ว่าเมื่อจะต้องพระราชประสงค์ของสิ่งใดจาก
 ประเทศฝรั่งเศสก็ได้ แต่อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าเกรงว่าจะเป็นการกระทำ
 ให้ท่านได้รับความลำบากที่จะจ่ายเงินค่าใช้สอยต่างๆ การเรื่องเงินนั้นก็

จะไม่เป็นการเสียหายอย่างใด เพราะนอกจากหนักแล้ว เมื่อมอง
 เซนเซอร์เคลือบโพลีโพรไพลีนก็จะไปเมืองจีน ก็ได้รับหนังสือแลกเงินสองหรือ
 สามพันเหรียญจากนายเรือของพระเจ้าแผ่นดินที่จะไปเมืองจีน ซึ่งจะ
 เป็นการคุ้มค่าใช้จ่ายขนเป็นอันมาก

ไม่ใช่แต่เท่านั้น พระเจ้าแผ่นดินยังโปรดส่งเด็กไปเรียนวิชาแล
 ฝึกหัดขนขรรณนิยมอย่างฝรั่งเศษ ๔ คน ในการเหล่านี้ขอให้ท่าน
 คำนึงค่าใช้จ่าย ตามแต่ท่านจะเห็นควร แลการที่จะคัดทอนนั้น จะเก็บ
 แก่เด็ก ๔ คน หรือเก็บแก่ผู้ถือยศหมาย หรือเก็บแก่ของทพระเจ้า
 แผ่นดินรัชสมัยให้ทำ ก็แล้วแต่ท่านจะเลือกเอาตามแต่จะเห็นควร

ในของต่าง ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ทำนั้น มีกระจุกเป็นอันมาก
 แต่กระจุกเหล่านี้ เมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วมักจะเป็นคองเสียโดยมาก
 ข้าพเจ้าจึงเห็นจำเป็นจะต้องเอาโต๊ะหินมาสักโต๊ะ ๓ กบที่ตะกั่วแผ่นอย่างบาง
 กล้วย เพราะปรอทในเมืองนี้หาได้ง่าย ถ้าหากว่าจะส่งคนไทยกลับ
 โดยเรือลำแรกพร้อมด้วยของที่ต้องพระราชประสงค์ หรือแม้แต่บาง
 อย่างก็จะเป็นการทพพระทัยพระเจ้าแผ่นดินมาก จึงสำคัญที่ข้าพเจ้าจะ
 ขอร้องต่อท่าน ก็คือขอให้ท่านอนุเคราะห์จัดการให้เด็กไทยอยู่ในศีลธรรม
 เพราะเด็กเหล่านี้จะเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เห็นแล้วไม่ทราบว่า
 จะไปเลือกเด็กหรือไม่ก็อย่างไร แลขอให้เด็กเหล่านั้นได้ไปอยู่ตามบ้าน
 หรือตามโรงเรียนให้ ได้ฝึกหัดการซอสัคย์ ซึ่งเป็นการสำคัญสำหรับ
 จะไปผลัดในเมืองนี้ต่อไป สำหรับการอื่น ๆ นั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงวาง

ชู้ระในท่านแล้วแต่ท่านจะเห็นควร ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้ามีความสยบกว่านั้น
แล้วทำชู้ระด้วยตัวเองไค้แล้ว การต่าง ๆ คงจะเรียบร้อยดีกว่านั้น เพราะ
ในส่วนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินนั้น ทรงตั้งพระทัยก็ทุกอย่าง แลที่ทรง
จัดการเช่นนั้นก็โดยเข้าพระทัยว่าจะเป็นที่พอใจแก่พวกเรา เพราะฉะนั้นจึง
ไม่ทรงใช้ทั้งพวกอังกฤษแลพวกฮอลันดา แลพวกนั้นก็คอยอยู่ ถ้าออก
พระโอบยู่จะต้องพระราชประสงค์อย่างใด พวกนั้นก็คงจะทำถวายทุกอย่าง
มองซิเออร์ว่าเซกซ์มองซิเออร์กับโกระไค้อธิบายการต่าง ๆ ให้ท่านทราบ
โดยเลอียดทุกอย่าง เพราะถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะสยบขึ้นกว่าเก่าก็จริงอยู่
แต่ก็ยังไม่มีกำลังพอที่จะเขียนหนังสือโดยขบคายยิ่งกว่านั้นไค้ เพราะฉนั้น
จึงต้องหยุกโดยขอให้ท่านไค้กรุณาช่วยทางการสวดมนต์คือไป

จดหมายมองเซาเบอ์ลาโน ถึงมองซิเออร์คอลลแบ

วันที่ ๑๘ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

เมื่อขกกลายเป็นพระเจ้าแผ่นดินไค้ทรงทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
ไค้ทรงรักข้าราช การให้ ไปคอยรับราชทูตสยามยังท่าเรือ ทรงยินดี
อย่างที่สุด แลหวังพระทัยอยู่เสมอที่จะไค้ทรงทราบข่าวว่าราชทูตไค้ไป
ถึงประเทศฝรั่งเศสโดยสวัสดิภาพแล้ว แต่เมื่อไค้ทรงทราบตามจดหมาย
ลดย์หลัง ว่าราชทูตจะเป็นตายร้ายก็ประการไค้ก็ไม่มีใครทราบไค้ฉนั้น
ทรงเสียดพระทัยมาก แลทรงตั้งพระทัยจะแค้นทุกไปเป็นครั้งที่สองให้

โขยสถานเรืออังกฤษ ซึ่งในเวลานั้นขอกออยู่ที่ท่าเรือ เพราะการที่จะแต่ง
 เรือของพระองค์ไปนั้น เป็นการชักข้อ ๒ ประการ ๆ ที่ ๓ เรือที่ใหญ่มี
 กำลังพอที่จะไปในทางไกลเช่นนี้ไม่มี ประการที่ ๒ คนที่มีความสามารถ
 พอที่จะพาเรือไปได้ก็ไม่มี แต่อย่างไรก็ตามก็มีข้าราชการผู้ใหญ่บางคน
 ได้กราบทูลทักท้วงว่า บางทีเรือจะไม่อภัย และถ้าราชทูตคือราชทูต
 ไปพบนกเข้าที่ประเทศฝรั่งเศสพร้อมกันก็จะเกิดการศึกชก เพราะฉะนั้นใน
 คราวนี้จึงเพียงแต่มีรับสั่งให้อัครมหาเสนาบดีมีจดหมายมายังท่าน เพื่อ
 ขอให้ท่านนำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 สยามมีพระราชประสงค์อย่างหนึ่งที่จะเป็นพระราชไมตรีกับพระองค์ และ
 ให้กราบทูลทั้งพระเจ้าแผ่นดินแลมกุฎราชกุมารว่า ทรงยินดีเป็นอันมาก
 ที่ได้ทรงทราบว่าท่าน ดยุกเคอบูรกอญ (Duc de Bourgogne) ได้
 ประสูติแล้ว แลเพื่อจะหารือต่อท่าน ว่าท่านจะเห็นหนทางอย่างไรที่จะ
 ทำให้พระราชไมตรีใกล้ชิดสนิทสนม แลให้ใกล้ชิดพระราชสาส์นได้โดย
 กันเสมอในระหว่างสองประเทศนี้ ส่วนอัครมหาเสนาบดีได้ส่งของฝาก
 มายังท่าน ความแยะธรรมเนียมของเมืองนี้ ซึ่งเป็นประเพณีถ้าจะไป
 หาคนซึ่งมีเกียรติยศและตำแหน่งอย่างท่าน หรือจะมีหนังสือไปก็ต้องมี
 ของติดไปด้วย ในครั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินสยามได้มีรับสั่งให้ชวยาคหลวง
 ไปด้วยสองคน ซึ่งเป็นการที่ข้าพเจ้าจะชักไม่ได้ แลชวยาคหลวงสอง
 คนนี้ได้รับพระราชโองการด้วยตนเอง ทราบได้ก็ว่ามีพระราชประสงค์
 อย่างไร เพราะฉะนั้นจะไปเล่าให้ท่านฟัง โดยละเอียด

คำสั่งสำหรับผู้ที่จะไปยังประเทศยุโรป

พระราชโองการพระเจ้าแผ่นดินสยาม

วันที่ ๑๔ มกราคม ค.ศ. ๑๖๙๔ (พ.ศ. ๒๒๓๗)

ให้ข้าหลวงวาเซแลฯ และข้าหลวงบักโก กับข้าราชการสองนายซึ่ง
จะไปต่างประเทศพระองค์พระเจ้ากรุงสยาม นำหนังสือและของฝากไปให้
มองซีเออร์คอลแบ (Colbert) แลมองซีเออร์ เกอ คริวซี (de Croissy)
ยังประเทศฝรั่งเศส แลให้สัตยาบันทั่วทุกคราวแรกด้วย

ให้กัปตันเรือซึ่งจะรับข้าราชการต่างประเทศไปนั้น เป็นธุระ
เอื้อเฟื้อแก่ข้าราชการทั้งสองทุกประการ แลอย่าให้ข้าราชการทั้งสอง
ได้รับความเดือดร้อนอย่างใด

เมื่อไปถึงเมืองโกเวอรแล้ว ให้กัปตันเรือรับเป็นธุระจัดหาพาหนะ
ให้ข้าราชการทั้งสองได้ข้ามไปยังเมืองฝรั่งเศสพร้อมทั้งเข้าของทุกอย่าง
เมื่อไปถึงเมืองคาเลแล้ว ให้ข้าราชการทั้งสองสืบถามที่ผู้ว่า
ราชการเมืองถึงทุกสิ่งมาครวก่อน แลแจ้งให้ผู้ว่าราชการเมือง
ทราบถึงเหตุผลที่มาในคราวนี้ แลขอให้ผู้ว่าราชการเมืองจัดการ
เอื้อเฟื้อให้ข้าราชการทั้งสองได้ไปยังกรุงปารีส ทั้งขอพาหนะสำหรับ
ขึ้นทุกเข้าของด้วย ถ้าผู้ว่าราชการเมืองเอื้อเฟื้อจัดการให้แล้ว ให้

ยากหลวงวาเชกข์ยากหลวงยัคโกไปพร้อมด้วยหนังสือแลของฝากจนกว่า
จะถึงก็ ๆ จะส่งหนังสือแลของ

ถ้าหากว่ามองซีเออร์เกม (Gayme) ยังอยู่ที่กรุงปารีส ให้ข้า
ราชการที่ไปต่างประเทศทั้งสองคน มอบหมายแลของฝากให้ไว้
แก่มองซีเออร์เกมแลราชทูต เพื่อให้นำไปส่งยังเสนาบดี ถ้าแม้
มองซีเออร์เกมแลราชทูตไม่ได้อยู่ที่กรุงปารีส ให้ยากหลวงวาเช
กข์ยากหลวงยัคโกกับข้าราชการต่างประเทศสองนาย นำหมายแล
ของไปส่งให้ถึงมือผู้รับด้วยตนเอง ให้ข้าราชการต่างประเทศกับ
มองซีเออร์คอลแบ แลมองซีเออร์ เกอ ควิวซี ว่าเมื่อ ๔ ปีเศษล่วง
มาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้แต่งตั้งราชทูตมายังประเทศฝรั่งเศส ราชทูต
นั้นได้ไปตั้งเมืองขึ้นค้าขายสวัสดิภาพ แลได้ออกจากเมืองขึ้นค้าขายแล้ว
ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้ข่าวประการใดเลย

เมื่อราชทูตได้ออกจากกรุงสยามไปแล้วได้ประมาณครึ่ง ท่าน
ฟรังซัวลาตสังฆราชเคลิโอะโปลิศก็ได้มาถึงเมืองไทย แลได้เชิญพระ
ราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแลอักษรสาส์นของท่านสังฆยาปาอวาย
พระเจ้ากรุงสยาม แลพระเจ้ากรุงสยามได้รักษาไว้พระราชสาส์น
โดยทำพิธีอย่างประเพณีที่เคยรับทูตใหญ่ ๆ จากเมืองเงินแดนเมือง
ทุกประการ จึงได้ทราบจากท่านสังฆราชเคลิโอะโปลิศตามข่าวที่ได้ทราบ
กันในประเทศฝรั่งเศสแล้ว ว่าราชทูตได้ออกจากเมืองขึ้นค้าขายแล้ว แล
ที่ฝรั่งเศสคอยรับราชทูตอยู่ทุก ๆ วัน

ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงคอยราชทูตที่จะกลับจากประเทศฝรั่งเศส
 มาได้ก็เกษมสำราญแล้ว แต่ได้ทรงสร้างบ้านไว้คอยรับราชทูต
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะส่งมา บ้านนั้นได้ทำตามแบบที่ส่งจากราชเคตลีโอ
 โปลิศได้ให้ไว้ซึ่งเป็นแบบบ้านทำกันในเมืองฝรั่งเศส

เมื่อยกถยานี้ มีศเคอร์บอชเว็ธ (George Weth) พ่อค้าอังกฤษ
 ได้มีหนังสือมายังกรุงสยามบอกว่าราชทูตยังหาได้ ไปถึงประเทศฝรั่งเศส
 ทีเดียว แต่น่ากลัวราชทูตจะสูญหายไปเสียแล้ว

ในคราวเดียวกันนั้น พวกสังฆราชฝรั่งเศสกับมองซีเออร์เคตลี
 ผู้จัดการแทนบริยัทฝรั่งเศส ได้รัยข่าวจากประเทศฝรั่งเศสตรงกัน
 กับข่าวที่ศเคอร์บอชเว็ธได้บอกมานั้นทุกประการ

พระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นว่าราชทูตที่ไปคราวก่อนเห็นจะไม่แน
 นอนเสียแล้ว และมีพระราชประสงค์จะแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงคัง
 พระราชหฤทัยที่จะให้พระราชไมตรีที่ใดทรงเริ่มมีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ได้ต่อเนื่องไปอีก จึงรับสั่งขอยาคหลวงสองคนจากสังฆราชฝรั่งเศส
 และมีรับสั่งให้เลอิกข้าราชการสองนาย เพื่อไปยังประเทศฝรั่งเศส
 สืบข่าวเรื่องราชทูตให้เป็นการแน่นอน ทั้งจะได้ฝากหนังสือแลของให้
 เป็นทางไมตรีไว้ด้วย แต่ได้ทรงหาโอกาสอันนี้ที่จะให้ไปทำของต่าง ๆ
 ยังประเทศฝรั่งเศสด้วย

ข่าวสัททภัยที่ใดที่ร่ายมาจากประเทศฝรั่งเศสได้ความว่า ท่านคูก
 เคอຍรูกอบัน (duc de Bourgogne) ได้ประสูติแล้ว พระเจ้ากรุง

สยามได้ทรงทราบ ก็ทรงขทัยนคืออย่างที่สุด จึงได้ทรงฮั่นวอนต่อพระ
 เป็นเจ้า ขอให้ราชวงศ์ฝรั่งเศสได้มีความสุขเจริญทุกประการ

เมื่อประมาณยี่หกร่วงมาแล้ว สังฆราชเคลี โอลิปอลิก็ได้ให้นำ
 ความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม ว่าเป็นการจำเป็นที่ท่านสังฆราชเคลี
 โอลิปอลิจะต้องไปยังเมืองจีน จึงได้มีรับสั่งแก่กับคนเรือซึ่งจะไปยัง
 เมืองจีนให้รับท่านสังฆราชไปด้วย แลให้เออเพื่อเกอหนันท่านสังฆราช
 ทุกประการ อย่าให้เป็นการขัดข้องอย่างไค

เมื่อก่อนท่านสังฆราชจะออกจากกรุงสยาม ได้เห็นการที่ไคลงมือ
 ก่อโบสถ์ใหญ่ ซึ่งไคสร้างพระราชทานตามแบบอย่างที่ท่านสังฆราช
 ไคให้ไว้ ถ้าหากว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสให้คนรับพระราชโองการจะมา
 ยังกรุงสยาม ในตำแหน่งหน้าที่ราชทูตแล้ว ควรจะเลือกเอาพวก
 นักพรตคักว่าคนสามัญ

การที่เกอวค้วยหน้าทของข้าราชการต่างประเทศองคั่น ให้กระทำ
 ตามพระราชโองการทุกประการ แลถึงหากว่าข้าราชการต่างประเทศ
 ทั้งสองนาย จะไมมีความรู้พอที่จะถามตามข้อความต่าง ๆ ที่ไคจ้กมา
 ให้แล้วทุก ๆ ข้อคัก ก็ให้หาโอกาสพุดจาถามไคโดยระมัดระวัง

ให้ข้าราชการต่างประเทศทั้งสองนายรับเจทหมายของท่านสังฆราช
 เกอเมเตโล โอลิปอลิไปส่งยังโรงเรียนสามเณรที่กรุงปารีส เพื่อจะได้ไป
 รัยเงินสำหรับทำของต่าง ๆ ที่ไคพระราชทานตัวอย่างมาให้ค้วยแล้ว

แต่เพื่อสำหรับการใช้จ่ายต่าง ๆ เมื่อได้ใช้จ่ายสิ้นไปเท่าไรแล้ว
จะได้คืนเงินให้แก่ท่านสังฆราชที่กรุงสยามตามบัญชีรายจ่ายนั้น

เมื่อถึงเมืองโคเวอรหรือเมืองอื่น ๆ ก็ตาม ถ้าเจ้าพนักงานโรง
ภาษีจะเบียดของตรวจแล้ว ก็ให้รับจัดการที่จะไม่ต้องเสียภาษีอย่างใด

ให้ข้าหลวงวาเซแลและข้าหลวงบัสโก ก็ทั้งข้าราชการต่าง
พระองค์สองนาย ทำจดหมายเหตุการณ์ที่จะต้องทำต่าง ๆ ในประเทศ
อังกฤษ มอบไว้ให้กับมิสเตอร์เว็ธ และให้กระทำความเห็นของ
มิสเตอร์เว็ธด้วย

เมื่อข้าราชการต่างพระองค์ได้ไปถึงกรุงปารีสแล้ว ให้แจ้ง
ความไปให้มิสเตอร์เว็ธทราบถึงการเป็นไปต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศส
แต่ให้มีหนังสือโต้ตอบกับมิสเตอร์เว็ธในเรื่องนี้อยู่เนือง ๆ ถ้าหากว่า
ในประเทศฝรั่งเศสจะมีความลำบากหรือคึกคักประการใด ก็ให้แจ้ง
ไปให้มิสเตอร์เว็ธทราบ เพราะพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งไปยัง
มิสเตอร์เว็ธให้ช่วยเหลือเกื้อหนุนข้าราชการต่างพระองค์นั้นแล้ว ทั้ง
มิสเตอร์เว็ธได้เคยมาอยู่ในเมืองไทยรู้จักขนบธรรมเนียมของไทยดีแล้ว
จะได้มีหนังสือแจ้งเหตุการณ์มายังเมืองไทยได้ง่าย

ขอให้ข้าหลวงวาเซแลและข้าหลวงบัสโก ทั้งใญ่อย่าลืมข้อต่าง ๆ
ที่ได้สั่งไว้เป็นอันขาด แลขอร้องให้กำชับข้าราชการไทยทั้งสองด้วย
ถ้าข้าราชการกระทำการขาดตกบกพร่องแล้วจะต้องรับพระราชอาญา

สั่งมาแต่ณวันศุกร์เดือนยี่ ชน ๗ ค่ำ บุกฤๅ เบญจศก ศักราช ๓๐๕๕
ตรงกับวันที่ ๓๕ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

คำสั่งสังฆราชเดอเมเตโลโปลิส

ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

๑ ในระหว่างเกิรทุงให้ชักหลวงทั้งสองเพยามที่เอาใจคนไทย โดยให้ความเอื้อเพื่อเกอหนนทุกอย่ง แลให้ลงมือสอนภาษาฝรั่งเศส ให้แก่เด็ก ๆ ให้เด็ก ๆ หนั้นอ่านคำตามแลคำตอยในข้อศาสนา ซึ่งได้ แผลเปภาษาไทยไว้แล้วนั้น

๒ เมื่อไปถึงประเทศอังกฤษแล้ว ให้ชักหลวงมีกหมยถึงผู้ อำนวยการคณระต่างประเทศที่กรุงปารีสเสมออย่าให้ขาดได้ แลให้ บอกข่าวโดยเลอียดกลงการเป่นไปค่าง ๆ ตามระยะทาง ถ้าไปถึงกรุง ลอนดอน ก็ให้ไปหาราชทูตฝรั่งเศสเป่นการค้ำนัย แลเพื่อจะไกรวัย คำสั่งจากราชทูตด้วย

๓ เมื่อไปถึงกรุงปารีสแล้ว ให้ไปรายงานรังแจงเหตุการณค่าง ๆ ให้ผู้อำนวยความสะดวกต่างประเทศทราบจงทุกประการ แลให้บอกแก่ ผู้อำนวยความสะดวกต่างประเทศที่กรุงสยามทรงมอขจรูระทั้งปวงให้แก่ผู้อำนวยความสะดวก ทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องในส่วนพระองค์ ที่เกี่ยวข้องด้วยราชการต่างพระองค์ แล เกี่ยวด้วยการเจรจาในการค่าง ๆ ด้วย

๔ เมื่อไคนำกหมยแลของไปสั่งให้แก่มงซีเออร์คอลลแบแล มอซีเออร์เคอกรวีซีเสร์จแล้ว ก็ให้กำคำมคำสั่งเสนายคทั้งสองนี้ท้อไป

ถ้าแม้ว่าราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามยังไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ก็ควร
จะขอร้องให้ข้าราชการต่างประเทศองค์สองนายได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เป็นการขัดข้องอย่างไร แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องเปลือง
ค่าใช้จ่ายมากมายอย่างไร

๕ ในส่วนที่เกี่ยวกับของที่พระเจ้ากรุงสยามได้ มีรับสั่งให้ ไปทำ
ที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น ให้ไปชี้แจงเหตุผลให้ ผู้อำนวยการคณะต่าง
ประเทศทราบ ว่าเมื่อขกถยานนี้ มองเซนเบอร์เทิลโฮปโปลิศได้มาถึง
กรุงสยาม ได้นำของต่าง ๆ ถวายพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นของที่
โปรดมาก ภายหลังพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตาแก่มองเซนเบอร์
เทิลโฮปโปลิศเป็นอันมาก ท่านสังฆราชจึงกราบทูลว่า ถ้าจะมีพระราช
ประสงค์สิ่งใดจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว ท่านสังฆราชจะสั่งเข้ามาถวาย
แต่ในเมืองนี้การที่พกสำหรัยแสลงไมตรีอย่างไร มักจะถือเอาเป็นจริง
ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นพระเจ้ากรุงสยาม ทรงถือคำที่ท่านสังฆราชกราบทูล
จึงมีพระราชประสงค์ให้ ไปทำของลงยาแลของอื่น ๆ ซึ่งได้พระราชทาน
แยกไปกับข้าราชการต่างประเทศแล้ว แต่ของที่ต้องพระราชประสงค์
ข้าพเจ้าเห็นสิ่งที่ทำยากก็ขอกระจงเงา ซึ่งมีพระราชประสงค์จะเอามา
ทำเป็นฝาผนังห้อง

๖ ส่วนเครื่องทมิพระราชประสงค์สำหรับทอดพระเนตรจันทร์ปราคา
แลสุริยปราคานั้น ควรจะทำเครื่องให้เห็นสุริยปราคาตามทิมันครแล
วัดฉัตรของประเทศไทย มีฉัตรนั้นก็ให้มีเลขวางไว้เป็นแบบสำหรับ

ให้ตรวจได้ง่าย เครื่องนี้จะใช้ทั่วไปไม่ได้ แต่จะต้องให้ทำขึ้นตามพิน
สูงต่ำของประเทศสยาม แลเลขเขยนั้นข้อสำคัญจะต้องให้ดูง่าย ทั้ง
ให้เห็นความเหลวไหลของศาสนาไทย โดยโคเห็นของแปลกประหลาด
ของคินฟ้าอากาศด้วย

ส่วนที่เกี่ยวกับเด็ก ๆ (๓) ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามส่งไปเรียนวิชา
ยังประเทศฝรั่งเศสนั้น ต้องพยายามรักษาให้ได้อยู่กับคนซึ่งนับถือ
แลกลัวพระเป็นเจ้า แลต้องคอยระวังอย่าให้เด็ก ๆ ไปสมาคมกับ
คนชั่วได้ เด็ก ๆ เหล่านี้ให้เรียนวิชาทำน้ำพุ วิชาก่อสร้าง วิชาช่าง
เงินช่างทอง แลวิชาอย่างอื่นด้วย

(๓) ชายหนุ่ม ๔ คน ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามส่งไปให้เรียนแบบ
ธรรมเนียมอย่างฝรั่งเศสนั้น ไม่เป็นผลสำเร็จให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย
ของพระองค์ แลในรายงานของมอซีเชอร์วาเซ ซึ่งกล่าวถึงการ
บกพร่องของเด็กเหล่านั้น ก็กล่าวว่ดังนี้

การที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชดำริให้ส่งชายหนุ่มของเมืองนี้
ไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น ไม่มีใครช่วยหรือเอาใจใส่ในพระราช
ดำรินเพียงพอเลย ชายหนุ่มที่ส่งไปคราวนี้ เป็นคนที่รูปร่างหน้าตา
ไม่สมประกอบ ไม่แต่เท่านั้นนิสัยใจคอก็ไม่สมประกอบด้วย ในโลกนี้
ไม่มีเมืองใดที่จะเลือกหาทางที่ได้ง่ายเท่ากับเมืองไทย ตามวิถวาราม
เต็มไปด้วยเด็กหนุ่ม ๆ รูปร่างสวยมาก ถ้าจะมองหาเด็กที่มีนิสัยค
ก็จะทำได้ง่าย แลถ้าหากว่าได้ให้ชายหนุ่มเหล่านั้นไปอยู่ที่โรงเรียน

แต่ข้อสำคัญนี้ให้ขาดหลวงจัดการให้นำความกราบทูลให้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสทรงทราบ แลให้ข้าราชการผู้ใหญ่ทราบบว่า พระเดชพระคุณของพระเจ้ากรุงสยาม มีต่อพวกคณะขาดหลวงมากนัก กล่าวคือ ๑ ใ้ทรงสร้างโรงเรียนสามเดรพระราชนาน ๒ ในเวลานี้กำลังก่อสร้างวัดใหญ่ตามพระราชโองการ ๓ ใ้ทรงพระกรุณาให้มองเซนเบอร์เคลอิโฮปลิคโคยสานเรือไปยังเมืองจีน ทั้งใ้มีพระราชโองการใ้เรือเพื่อเกอหนันท่านสังฆราชคามทางทุกประการ แลใ้ทรงฝากฝังสังฆราชที่เมืองจันทวดี ๔ ใ้ไปรคใ้ชาวฝรั่งเศสถือศาสนาโรมันคาอลิกคนหนึ่ง ใ้ว่าราชการเมืองใหญ่สำคัญเมืองหนึ่งในที่สุขาดหลวงต้องอธิบายแจ้ง ถึงการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลตั้งแต่ใ้ทรงทราบบถึงการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงมีไชยชนะแก่พวกซอลันคา ซึ่งเป็นพวกที่มกำลัง

สามเดรฝรั่งเศสเสียก่อนจึงใ้ไปยังประเทศฝรั่งเศสใ้ก็ยังคง แต่ข้อสำคัญที่ระต้องระวังก็คือ ต้องใ้ชายหนุ่มเหล่านั้นอยู่ในบังคับบัญชา แต่ลเพาะพวกขาดหลวงฝ่ายกบวเท่านั้น เพราะถ้าข้าราชการไทยที่ไปทวียังมีอำนาจกล่าวใ้แม่แต่เล็กนอย ก็เป็นอันหมดหวังที่จะส่งสอนสิ่งใ้ใ้ ในระหว่างที่เคิรทาง แลในระหว่างที่ราชทูตสยามยังอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส แต่ถึงจะทวอย่างไรก็ตาม ต้องพยายามข้อมกนอยใ้ให้ข้าราชการไทยขุแท้ขุพวกชายหนุ่มใ้ให้ห่างเหินจากศาสนาคริสต์เคียนใ้ซึ่งจะเป็นทางกักขวางในการที่จะสอนศาสนาแก่พวกชายหนุ่มเหล่านั้น

แลอำนาจในชมพูทวีปมาก ก็กระทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากขึ้น เพราะฉนั้นจึงทรงพระราชดำริห์ให้จัดราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงฝรั่งเศส แลราชทูตก็ออกจากเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓) เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบว่า ท่านศกเคอชกรอบันได้ประสูติแล้วก็ได้ทรงแสดงความยินดีอย่างยิ่ง แลได้ทรงขอรับรองให้พระเป็นเจ้าได้พิทักษ์รักษาพระราชวงศ์ฝรั่งเศส ให้ได้รับความสุขแลความเจริญทุกประการ

ว่าด้วยการเจริญทางของข้าราชการไทย
แลการแปรไปต่าง ๆ ในระหว่างพักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

จดหมายเหตุของบาทหลวงวาเซ
ว่าด้วยทูตไทยออกจากกรุงสยาม

ข้าพเจ้าเพิ่งได้มาแจ้งใหม่ๆ จากเมืองญวน เพราะท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศได้บังคับให้ข้าพเจ้ามาพร้อมกับท่านสังฆราชด้วย ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะมีเหตุผลอย่างไร แลด้วยความประสงค์อย่างใด พระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงเลือกให้ข้าพเจ้าไปราชการต่างพระองค์ ข้าพเจ้าได้หาอุบายหลีกเลี่ยงทุกอย่างที่จะไม่ต้องไป เพราะข้าพเจ้าไม่ได้หวังอะไร นอกจากจะต้องการกลับไปทำการตามหน้าที่ยังเมืองญวน ข้าพเจ้าได้บอกข้าพเจ้าไม่รู้จักภาษาไทย ในคณะพวกบาทหลวงยังมีอีกเป็นอัน

มากที่เป็นคนฉลาดที่เข้าใจภาษาไทยได้ดี แต่ที่จะไปกระทำการใดก็ตาม
 กว่าข้าพเจ้าหลายเท่า แต่เหตุผลที่ข้าพเจ้ายกมาอ้างนี้ไม่เป็นผลสำเร็จ
 ใดๆ (๑) ลงท้ายที่สุดข้าพเจ้าต้องลงเรือซาคีซังกฤษลำเล็ก ๆ ลำ ๑
 ซึ่งจะตรงไปยังกรุงลอนดอน มองซีเออร์คอนเซตันซ์ได้ว่ากล่าวตกลงกับ
 นายเรือชื่อ อดัมส์โอโอบิน (Thomas Obones) ให้จ่ายค่าใช้จ่ายให้
 พวกเราจนกว่าจะไปถึงแม่น้ำเอม

(๑) ในจดหมายเหตุของบาทหลวงวาเซคอนหนึ่งมีความว่าครั้ง
 พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบว่าข้าพเจ้าได้กลับมาจากเมืองญวน
 แล้ว จึงมีรับสั่งให้มองเซนเบอร์เคอเมเคโลโปลิศพาข้าพเจ้าไปเฝ้ายัง
 พระราชวัง จึงมีรับสั่งว่าได้ทรงตั้งพระทัยจะให้ข้าราชการไปยังประเทศ
 ฝรั่งเศสต่างพระองค์ เพื่อให้ไปฟังข่าวราชทูตที่ได้ออกไปคราว
 แรก แลถ้าได้ความว่าราชทูตถูกอภัยปางถึงล้มตาย ก็ให้ข้าราชการ
 ที่จะไปคราวนั้น ไปเจรจาเช่นเคยกับที่ส่งราชทูตไปครั้งก่อน กล่าวคือ
 ให้ประเทศทั้งสองไต่ถามไต่สวนกันอย่างสันนิษฐาน จึงทรงหวังพระทัย
 ว่าข้าพเจ้าคงจะไปด้วยกับข้าราชการฝ่ายสยาม แลจะมีรับสั่งแก่
 ข้าราชการให้อยู่ในความบังคับบัญชาข้าพเจ้าทุกประการ ข้าพเจ้าได้ทูล
 ทักทานทุกอย่างที่จะไม่ต้องไปแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะมองเซนเบอร์
 เคอเมเคโลโปลิศได้บอกแก่ข้าพเจ้าว่า พระองค์มีพระเดชพระคุณต่อ
 พวกเรามากนัก การที่ทรงให้เกียรติยศแก่ข้าพเจ้าเช่นนี้ ไม่ควรระ
 ชิดซึ่งอย่างไร

พวกที่ไปในคราวนี้ มีข้าราชการไทย ๒ นาย กับชายหนุ่มที่จะไป
เรียนวิชายังประเทศฝรั่งเศส ๖ คน มองซีเออร์บีโก แลควัวฟเจ้า
รวม ๘ คน ครั้นถึงวันของนักบุญเซนต์ปีเตอร์ ค.ศ. ๑๖๗๕ (พ.ศ. ๒๒๑๘)
โคซกิบิซันเสาออกเรือ ได้เคียวทางอย่างสะดวกสบายเรียบร้อยตลอด
ถึงเมืองอังโกลา (Angola) ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส อยู่ในทวีป
อาฟริกา

เรือที่ไปลำนี้เป็นเรือเล็กของหน้ภาย คือเป็นเรือที่ไม่ได้รับอนุญาต
จากพระเจ้ากรุงอังกฤษ หรือจากบริติชอังกฤษ ที่จะเคียวไปยังชมพูทวีป
ได้ ฉะนั้นจึงไม่กล้าแวะที่เกาะฟอกไซโป เพราะพวกฮอลันดาได้ตกลง
กับพวกอังกฤษจะคอยจับแลริบเรือชนคน และที่เกาะเซนต์เฮลันาก็ไม่
กล้าแวะเหมือนกัน เพราะเกาะนี้เป็นของบริติชอังกฤษ ซึ่งคอยระวังใน
การสินค้า จึงไม่ยอมให้เรือชนคนอยู่ได้

คลื่นลมก็ตลอดทาง ในหกเดือนเรือได้เคียวทางกว่า ๗๐๐๐ ไมล์
แต่เมื่อถึงเคปฟอร์ดแลนด์ พวกสลักเมืองฮอลันดาจะจับเรือพวกเราได้
เรือสลักนั้นเป็นเรือใหญ่สองลำของพวกชาวฮอลันดา ได้มาไล่เรือพวก
เรา แลเรือเราจะต้องหันชนเกยตลิ่งแล้ว ฝอญูไปเห็นเรือบริติช
สองลำ ซึ่งแล่นออกจากบริติชแซนแนล เรือเราจึงได้แล่นไปออกนอก
เรือบริติช ฝอญูกับคนเรือบริติชคนหนึ่งเป็นญาติแลเป็นเพื่อน
กับนายเรือของเรา นายเรือบริติชจึงแนะนำว่า ถ้านายเรือของเรา

ไม่อยากถูกจับแลไม่อยากถูกริบของแล้ว

ก็ไม่ควรจะไปยังกรุง

ลอนดอน

การที่หยุดพักกันเช่นนี้ก็กระทำให้เสียเวลาไปมาก แต่ถึงกระนั้น
เรือรยอังกฤษก็ได้แล่นใบไล่ตามพวกเรือสลัด แลเราก็ได้เห็นยิงโต้ตอบ
กันอย่างน่าพิศวง แต่ผลที่สุดของการเรื่อนี้จะเป็นอย่างไร ข้าพเจ้า
หาทราบไม่

นายเรือโคเรียกข้าพเจ้าให้ไปยังห้อง บอกข้าพเจ้าว่า เป็นอัน
ตกลงใจจะแวะที่เมืองดันซิก (Danzig) เพื่อซ่อนทั้งตัวคนแลตัวเรือ
ซ่อนก็ไม่ใช้กิจของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าได้ขอให้นายเรือแวะส่งข้าพเจ้า
ที่ท่าเรือฝรั่งเศสแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่ไกลเท่าไรนัก นายเรือจึงตอบข้าพเจ้า
ว่าถ้าเช่นนั้นจะกลับทำให้เสียการหนักไปอีก ข้าพเจ้าจึงขอรับให้ไปพัก
ที่เกาะไวคคนกบวันหนึ่ง เพื่อข้าพเจ้าจะได้มีเวลาที่จะบอกไปให้คนที่
คอยรับอยู่ที่กรุงลอนดอนทราบ เพื่อผู้นั้นจะได้จัดหาหนทางเอาของ
ออกจากเรือ แลจัดหาเรืออนข้ามส่งไปยังฝรั่งเศสได้

ขออนนายเรือโคยอมตามที่ข้าพเจ้าขอรอง ข้าพเจ้าจึงเตรียมตัวที่จะ
เคียวคักยกไป แต่มองซีเออร์บัสโก ได้มาชี้แจงว่า ข้าพเจ้าไม่สบาย
แข็งแรงพอที่จะเคียวทางยกไปเช่นนั้นได้ เพราะข้าพเจ้ายังป่วยอยู่ แต่ตัว
มองซีเออร์บัสโกเองเป็นคนหนุ่ม แลมีกำลังแข็งแรง จึงขอไปแทน
ข้าพเจ้า แลสัญญาว่าจะส่งข่าวมาให้ข้าพเจ้าทราบเนื่อง ๆ

การที่มองซีเซอร์บัสโกเซอร์รังเช่นนี้ นายเรือก็เห็นชอบด้วยข้าพเจ้า
จึงได้ขอม ข้าพเจ้าได้เขียนจดหมายสองฉบับ ๆ หนึ่งถึงมิกเคอร์
โฮวิต (Hoveit) อีกฉบับหนึ่งถึงมองซีเซอร์ควีเวีย (Duvivier) ซึ่ง
เป็นนายธนาคารแลเคยมีจดหมายโต้ตอบถึงกันอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้บอก
ข้อความต่าง ๆ ที่เป็นไปตามที่ข้าพเจ้าใคร่ควไว้ตามทางเพื่อจะออกไปให้
ผู้อำนวยการโรงเรียนสามเดทรทกรุงปารีสทราบ แลข้าพเจ้าได้ขอให้
มองซีเซอร์ควีเวียฉีกหนังสือส่งทางไปรษณีย์ให้ด้วย ฝ่ายนายเรือก็ฝาก
จดหมายไปถึงภรรยาฉบบ ๓ มองซีเซอร์บัสโกได้รับจดหมายต่าง ๆ
เสร็จแล้วก็ขึ้นมาไป พอสว่างก็ถึงกรุงลอนดอน มองซีเซอร์บัสโกได้
ทำการดีมาก ข้าพเจ้าจึงได้ให้เงิน ๕๐ เทรยญซึ่งยังเหลืออยู่

ว่าด้วยเหตุไทยถึงเมืองอังกฤษ

เมื่อสว่างแล้ว นายเรือก็ให้ทอคสดมอกเมืองมาเกต (Margate)
เวลาประมาณบ่าย ๓ โมงภรรยานายเรือไค้มาหา แลบอกข่าวอันน่า
ยินดี ว่าพวกข้าพเจ้าจะไปยังกรุงลอนดอนได้ โดยไม่มีข้อติดขัดอย่างใด
เมื่อจะถึงเมือง มิกเคอร์โฮวิตกับชาวอังกฤษเพื่อนของเขาอีก
หลายคนก็ออกมาต้อนรับ พวกอังกฤษก็นำกลองแตรแลขลุ่ยเป่ามา
ด้วย แลได้ให้พวกเราพักในบ้านแห่งหนึ่งซึ่งได้เตรียมไว้สำหรับพวก
เราแล้ว ตั้งแต่วันไปถึงจนวันออกจากประเทศอังกฤษ ได้มีการเลี้ยง
กุ๊กนักรักวันตลอดเวลา

ในเวลานั้น พระเจ้ากรุงอังกฤษประทับอยู่ที่พระราชวังวินเซอร์
 เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงแล้วสองวัน จึงได้ลอบไปที่วินเซอร์เพื่อจะไปจัดการ
 ต่าง ๆ ให้เรียบร้อย เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าได้ถือหนังสือถึงราชทูตฝรั่งเศส
 ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้ส่งมราชเคอเมเคโล ไปลิสบอนขอวังให้
 ราชทูตฝรั่งเศสช่วยเหลือ เพื่อของฝากที่จะนำไปยังฝรั่งเศสจะไม่ต้อง
 ถูกค้นและไม่ต้องเสียภาษีนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นการจำเป็นที่จะ
 ต้องไปหาราชทูตฝรั่งเศสก่อน เพื่อจะได้บอกข่าวถึงการที่ข้าพเจ้าได้
 มาถึงแล้ว แลบอกให้ราชทูตทราบถึงเหตุผลที่ข้าพเจ้าต้องไปยังประเทศ
 ฝรั่งเศส เมื่อข้าพเจ้าไปส่งหนังสือให้ราชทูตนั้น ข้าพเจ้าได้แค้นตัว
 อย่างพลเรือนสามัญ ในชั้นแรกราชทูตฝรั่งเศสได้รับรองข้าพเจ้าอย่าง
 ดีที่สุด แต่เมื่อได้อ่านจดหมายเสร็จแล้ว ก็เลยโกรธแลผูกเสียง
 กระซาง ๆ ว่า “พระเจ้ากรุงสยามรู้จักข้าพเจ้าหรือจึงได้ขอวังให้
 ข้าพเจ้าช่วยเหลือเช่นนั้น” ข้าพเจ้าจึงตอบว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะ
 ไม่ทรงรู้จักมองซีเออร์เคอมาวียอง (Barillon) แต่ราชทูตฝรั่งเศสประจำ
 กรุงลอนดอนนั้นใคร ๆ ก็ต้องรู้ว่าคงมีอยู่คนหนึ่ง” พอพูดเท่านั้น ข้าพเจ้า
 ก็ลาแลได้เดี๋ยวยออกไปโดยไม่ได้ทำกิจวิสาสุภาพอย่างใด ท่านราชทูตคง
 จะได้รับทวิตตรองในคำที่ข้าพเจ้ากล่าว เพราะข้าพเจ้าได้ลงไปยังไม่ถึง
 กลางขั้นใด ก็ให้คนมาตามข้าพเจ้ากลับไปอีก แลเวลาที่พูดก็ใช้
 กิริยาสุภาพจนยิ่ง ท่านราชทูตจึงบอกข้าพเจ้าว่า การที่ขอให้ราชทูต
 ช่วยจัดการนั้นเป็นการยากมาก แลน่ากลัวจะทำให้มีเหตุร้ายเกิด

จนควย เพราะว่าถ้าราชทูตยอมจัดการตามข้อร้องเรียนนี้ ก็จะมีข้อ
 ขอร้อง อื่นร้อยอย่าง ช่ง มากที่ราชทูตจะชักชวนไต่ แล้วราชทูตถามว่า
 ข้าพเจ้าจะเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงตอบว่าจะคอยเฝ้าในเวลา
 ที่เสด็จกลับจากประพาส ราชทูตจึงพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นเป็นหน้าที่ของ
 ข้าพเจ้าเองที่จะนำท่านเข้าเฝ้า ขอให้ท่านไปรออยู่ที่ศาลาประมาณสัก
 ๔ โมง ข้าพเจ้าจะพยายามที่จะช่วยท่าน” ตั้งแต่นั้นมาราชทูตก็แสดง
 กิริยาสุภาพต่อข้าพเจ้าทุกอย่าง (๑)

(๑) พอพวกข้ากหลวงในโรงเรียนสามเณรที่กรุงปารีส ได้ส่ง
 จกหมายขรรที่กลบับแรกไปยังมองซีเออร์เคอร์เซเนเล (Seignelay)
 แลได้บอกให้ท่านผู้นี้ทราบถึงการที่พวกข้าพเจ้าต้องมาในทางราชการใน
 ครึ่งนแลถึงเหตุผลที่ต้องค้างอยู่ที่กรุงลอนดอนแล้ว พวกข้าพเจ้าก็ได้
 รมผลอันก็ถึงข้อไปนี้ คือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรมสั่งให้มองซีเออร์
 เคอร์เซเนเล จัดการสามอย่างซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพวกเราเป็นอันมาก
 คือ ๑ ได้มีจกหมายไปถึงมองซีเออร์เคอร์เซเนเลของราชทูตฝรั่งเศสประจำอยู่
 ณประเทศอังกฤษ ให้จัดการโดยเต็มกำลังที่จะทำได้ ให้การที่พวกเรา
 ได้ขอร้องไว้ได้เป็นผลสำเร็จตามความต้องการ ให้ราชทูตช่วยเรา
 โดยเต็มอำนาจแลหน้าที่ที่จะทำได้ แลให้ช่วยในการที่เกี่ยวกับควยเงิน
 ทั้งให้จัดการหาเรือให้พวกเราได้ข้ามไปยังประเทศฝรั่งเศสให้สบายควย
 ๒ ให้ราชทูตจัดหิวหน้าคนหนึ่งให้ล่องหน้าพวกเราไป เพื่อให้คอยจกรด
 แลจกอาหารการรมประทานให้เป็นที่เรีบร้อย แลได้มีคำสั่งไปยังเจ้า

เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากบ้านท่านราชทูตแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปหา
 มองซีเออร์เทอซันเคอแลนค์ (Sunderland) ซึ่งกลับทำให้ข้าพเจ้าได้รับ
 ความลำบากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะท่านผู้นี้ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า พระ
 เจ้าแผ่นดินสยามไม่ได้เป็นนาย ข้าพเจ้าจึงได้ชี้แจงว่า การที่พระเจ้า
 แผ่นดินสยามทรงขอรับรองมานี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับที่ทรงปฏิบัติต่อพวกอังกฤษ
 คือ เมื่อสินค้าของอังกฤษเข้าไปถึงเมืองไทย ก็ไม่ตรวจค้นอย่างใด
 แลก็ไม่ต้องเสียภาษีเลย คำชี้แจงข้อนี้ทำให้มองซีเออร์เทอซันเคอแลนค์
 ชงัก จึงบอกข้าพเจ้าว่าจะช่วยเหลือข้าพเจ้าทุกประการ คุเหมือน
 ในเรื่องนี้ มองซีเออร์เทอซันเคอแลนค์ได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุง
 อังกฤษ ก่อนที่ข้าพเจ้าได้ไปเส้า เมื่อข้าพเจ้าไปเส้านั้น พระเจ้ากรุง
 อังกฤษประทับอยู่ในห้องของมาค้ำเคอปออสเดมา (Portsmouth) มอง
 ซีเออร์เทอซันเคอแลนค์ กับ มองซีเออร์ปอเทอแลนค์ (Porterland) จึง
 มีข้าพเจ้าคนละมือ พาเข้าไปยังห้องที่ประทับ พอทอดพระเนตรมาเห็น
 ข้าพเจ้า ก็รับสั่งถึงพงศาวดารเมืองจีนก่อน เพราะเวลานั้นบรรดา
 หนังสือพิมพ์กล่าวความต่าง ๆ ไม่ลงรอยกัน ส่วนข้อความละเอียดก็ยังไม่
 เมืองรายทางที่เราจะต้องผ่านให้จัดการรับรองพวกเราไว้ดี ๓ ได้มีคำสั่ง
 ไปยังเจ้าพนักงานต่าง ๆ ห้ามมิให้เข็ดแค้นของ ๆ พวกเรา ไม่ใช่
 แต่เท่านั้น ยังได้กำชับพวกเจ้าพนักงานให้รีบร้อนจัดการให้พวกเราได้
 เกียรทางโดยสะดวกทุกประการ เมื่อการเป็นเช่นนี้ต่อไปพวกเราได้รับความ
 ความสะดวกเพียงไรก็ไม่เป็นการน่าประหลาดอย่างใดเลย

ยกพระองค์อยู่ ข้าพเจ้าก็กราบทูลให้ทรงทราบ ในระหว่างที่ข้าพเจ้ากราบ
 ทูลอยู่นั้น มีแต่มาคำปอดสเมาคคนเคียวทพุดสอกเข้ามาห้าหกครั้ง แล
 ขางที่ข้าพเจ้าทำเป็นไม้ไผ่ยืนเสี้ยข้าง มาคำจึงเคียวมาใกล้แล้วจับมือ
 ข้าพเจ้าพูดว่า “ขอให้ท่านรู้สึกเสียเถิดกว่า ถ้าท่านไม่คอยตามที่ข้าพเจ้า
 จะต้องการไว้ ข้าพเจ้าจะรบกวนท่านไม่หยุด” พระเจ้ากรุงอังคญจึง
 ไล่พยักพระพักตร์ให้ข้าพเจ้าพักกับมาคำต่อไป ข้าพเจ้าจึงถามว่า มาคำ
 จะต้องการไว้สิ่งอันใด มาคำจึงตอบว่า “ข้าพเจ้าอยากทราบความจริงว่า
 เหตุใดพวกจีนเหล่านี้จึงยอมยกบ้านเมือง ทั้งครอบครัวทรัพย์สินมัตทุก
 อย่าง เพราะว่าเหตุว่าหิวคือไม่ยอมยกแล้วไม่ยอมอยู่ในบังคับของผู้
 ชน” ข้าพเจ้าจึงตอบว่า “เท่านั้นเองหรือ ท่านจะอนุญาตให้ข้าพเจ้า
 คอยหรือไม่” มาคำบอกว่ายอนุญาต ข้าพเจ้าจึงตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่
 ทราบเหตุอย่างอื่นนอกจากพวกจีนเหล่านี้ รักผมของเขาเท่ากับผู้น้อง
 ในเมืองนี้ รักผิวเนื้องาม” พอพูดจากคำพระเจ้ากรุงอังคญก็ยกไหล่
 มาคำแล้วคำรับว่า “มาคำท่านจะเอาหอยไปขายให้ลูกศิษย์ของเซน
 ยากเสียแล้ว” แล้วจึงทรงหันพระองค์มาหาข้าพเจ้าคำรับว่า “ขอ
 ให้อธิบายต่อไปเพราะเหตุใด ยืนไผ่ยืนเป็นทพุดใจมาก”

เมื่อได้กราบทูลเล่าเรื่องเมืองจีนตลอดแล้ว พระเจ้ากรุงอังคญ
 คำรับตนเอง ว่าถ้าข้าพเจ้ามีภรรยาสิ่งใดให้ทูลไต่ เมื่อได้รัยโอกาส
 อย่างใดเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงไต่กราบทูลสั้น ๆ เป็นเนื้อความอย่างเกี่ยวกับ
 ทไค่ไซ่แจงไว้มองซีเออร์เคอชวียอง กับมองซีเออร์เคอชวียนเคอแลนค

แล้ว พระเจ้ากรุงอังกฤษจึงได้มีคำสั่งให้มองซีเซอร์เคอซันเคอแลนค์
ทำพระราชหัตถ์ไปยังเคอเซอร์เรอเยเนรัล (Treasurer General) ซึ่งเป็น
หัวหน้าก่านภาษี ให้คืนหีบแลของต่าง ๆ ให้แก่ข้าพเจ้าโดยไม่ต้องเย็ด
ตรวจ แล้วก็ทรงเซ็นลายพระราชหัตถ์ ข้าพเจ้าเชื่อใจว่าข้าพเจ้า
เคอราห์ก็เต็มทีแล้ว จึงได้ทูลลาแล้วกลับตรงไปยังกรุงลอนดอน ข้าพเจ้า
ได้นำลายพระราชหัตถ์ส่งต่อมือท่านเคอเซอร์เรอเยเนรัล ท่านเคอเซอร์เรอเยเนรัล
พระราชหัตถ์แล้วก็รับพระราชหัตถ์ แล้วเอาลายพระราชหัตถ์วางบนศิรัยะ
จึงเย็ดผนึกออกอ่าน เมื่ออ่านจบแล้วก็พักกับข้าพเจ้าว่าดังนี้ “ข้าพเจ้า
มีความเสียใจมากที่เวลานี้ จะทำตามพระราชโองการที่ท่านเชิญมานี้
ยังไม่ได้ เพราะเป็นการจำเป็นที่จะต้องเรียกข้าราชการมาประชุมเสีย
ก่อน เพื่อจะปรึกษากิจการศึกกับพระเจ้าแผ่นดิน แต่ข้อนี้ก็จะไม่ทำให้
ท่านเสียเวลาเท่าไรนัก เพราะพวุงนี้เข้าก็คงจะไปประชุมตกลงกันใน
เรื่องนี้ได้”

ข้าพเจ้าทราบอยู่ว่า พระเจ้ากรุงอังกฤษจะเสด็จทรงไล่เนื้อในวันที่
ข้าพเจ้าทูลตามานี้เอง พระราชวังวินเซอรัก็อยู่ห่างไกลถึง ๒๐ ไมล์
แลเวลาก็อายุมากแล้ว ข้าพเจ้าได้มารดเช้าแลรดก็ยังไม่ยอมย่นหน้าประตู
นั่นเอง พอข้าพเจ้าลาท่านเจ้าพนักงานารขึ้นแล้ว จึงได้พักกับคนขับรถว่า
ถ้าขับรถให้ ไปถึงเวคมินเชอรัได้ก่อนสองยาม ข้าพเจ้าจะรางวัลเงิน
๓ กินี คนขับรถรับว่าได้ จึงจัดการเปลี่ยนม้าเอามาอย่างคึกคักเทียมแล
รับขับไปถึงเวคมินเชอรัก่อน ๔ ทุ่มแล้วเลยเข้าไปเฝ้าที่เค็ยว ในเวลา

นั้นพระเจ้ากรุงอังฤษยังกำลังเสวยอยู่ พอทอดพระเนตรเห็นข้าพเจ้า ก็ตกพระทัยจึงรีบสั่งว่า “ เข้าใจว่าท่านอยู่ที่กรุงลอนดอน เหตุใด ท่านจึงยังอยู่ที่นี่เล่า ” ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าเพิ่งกลับมาจาก ลอนดอนเองเดี๋ยวนี้เอง ได้นำลายพระราชหัตถ์ไปส่งให้แก่เคอเซอร์แล้ว เคอเซอร์ได้รีบนำลายพระราชหัตถ์โดยแสงงิวยายอย่างช้อนน้อมมากโดย รุบลายพระราชหัตถ์ แลเอาลายพระราชหัตถ์ขึ้นทูลศรัยฯ แต่เมื่อได้อ่าน เสร็จแล้ว ท่านเคอเซอร์ได้แสดงความเสียใจว่า จะปฏิบัติตามลายพระ ราชหัตถ์ดั่งยังไม่ได้ แต่จะต้องประชุมเสื่ยก่อนเพื่อจะได้นำความกราบทูล คัดค้านลายพระราชหัตถ์ เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้วจะไม่ให้เสียเวลาแต่โดย ไม้ได้บอกให้เคอเซอร์ทราบ ข้าพเจ้าได้รีบขรรดมากกราบทูลความเรื่อง ที่ขึ้นไปให้ทรงทราบ

เวลาที่เฝ้าทรงนมองซีเออร์เคอเซอร์เคอแลนคัหาอยู่ไม่ พระเจ้ากรุง อังฤษจึงรีบสั่งเรียกกระชายหมึกปากกา แลทรงพระอักษรที่โต๊ะเสวย นั้นเอง มีใจความว่าดังนี้

ถึงแกรนเคอเซอร์ เมื่อท่านได้รีบยกทมาลงขันแล้ว ให้ถือว่า เป็นคำสั่งของเรา ให้ท่านไปยังโรงกายีด้วยตัวเอง คนหีบแลของ ค่าง ๆ ที่ผู้ถือทมาขานนี้ได้นำมาจากกรุงสยาม เพื่อพาไปยังประเทศ ฝรั่งเศส มอบให้แก่ผู้ถือทมาขานนี้ โดยไม่ต้องเช็คตรวจแลไม่ก็ค้ำ ภายหรือค่าใส่หีบอย่างใด แลเป็นหน้าที่ของท่านที่จะคองนำหีบแลของ

ต่าง ๆ เหล่านี้บรรทุกลงเรือยอตของเราทชื่อ ลาชาลอต (La cherlotte) ซึ่งเป็นเรือที่เราได้อนุญาตให้พาเขาไปยังเมืองคาเล ทั้งนี้ถ้าจะไม่ให้กริ้วให้รีบทำโดยเร็ว”

เมื่อทรงเขียนแล้วใต้พระราชทานมาให้ข้าพเจ้าแลรับสั่งว่า “นี่แนบใบเห็นชอบของคุณ”

ข้าพเจ้าได้รีบขึ้นรถกลับไปยังกรุงลอนดอนอีก ครั้นเช้าโมง ๓ ได้ไปยังบ้านของท่านเคอเซอร์เรอ ได้ทราบว่าท่านเคอเซอร์เรอได้ไปยังที่ทำการแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นรถตามไป แล้วเคาะประตูห้องที่กำลังมีประชุมอยู่ คนเฝ้าประตูไม่เคยได้เห็นผู้ใดเคาะประตูเลย จึงเปิดประตูบานเล็กเพื่อจะมองดูว่า จะเป็นผู้ใดที่มีความกล้าหาญมาเคาะประตูเช่นนั้น เพราะความธรรมดาเขาเพียงแต่เฝ้าประตูเป็นเครื่องหมายเท่านั้น คนเฝ้าประตูได้ถามด้วยเสียงกระซาง ๆ ว่า ข้าพเจ้าเป็นใคร แต่ข้าพเจ้าก็ทำใจเข้าใจคำถามไม่ เพราะคนเฝ้าประตูพูดภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าก็บอกว่า ข้าพเจ้าเชิญพระราชหัตถ์เลขของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นพระราชโองการสำหรับลเฉพาะตัวท่านเคอเซอร์เรอ แลข้าพเจ้าก็เอาพระราชหัตถ์ให้คนเฝ้าประตูดู คนเฝ้าประตูก็เข้าใจจึงได้เปิดประตู แล้วนำความไปบอกแก่ท่านเคอเซอร์เรอ แล้วจึงได้เปิดประตูใหญ่ออกทั้งสองบาน แลทำกิริยาเชิญให้ข้าพเจ้าเข้าไป ท่านเคอเซอร์เรอได้ลงจากโอรนซึ่งสูงกว่า ๘ คน ข้าพเจ้าจึงได้ส่งพระราชหัตถ์ให้ ท่านเคอเซอร์เรอรับไปอ่านแล้ว จึงหันไปพุดกับข้าราชการอื่น ๆ ที่ประชุมอยู่ ณ ที่นั้นว่า “การประชุมเลิกแล้ว พระเจ้า

แผ่นดินมีพระราชโองการให้คนของไท่ทานผู้หนึ่ง โดยทันที ซึ่งเป็นเรื่องที่เขา
เจ้าไค้เชิญท่านมาประชุมตนเอง” ท่านเศรษฐีเรอเรอจึงงมมือข้าพเจ้าไปขึ้น
รถเทียมม้า ๖ รถไค้ขับตรงไปยังโรงภาษี พอถึงยังไม่ก้าวลงจากรถ

พวกพนักงานารต่าง ๆ ก็มาล้อมท่านเศรษฐีเรอเรอหมด ท่านเศรษฐีเรอ
ไค้ไปยังโรงเก็บของด้วยตัวเอง แลไค้ขอให้ข้าพเจ้าตรวจนับหีบของ

ต่าง ๆ ว่าจะอยู่ครบเรียบร้อยหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงไค้บอกว่าอยู่ครบเรียบร้อย
เรียบร้อยเหมือนเมื่อเอาลงจากรถเช่นนั้น ท่านเศรษฐีเรอเรอจึงสั่งให้ลดหย่อเรือชอ
ชาลอค แลไค้ให้นำของลงบนทกเรือโดยทันที ท่านเศรษฐีเรอไค้ให้เอา
ของเรือให้เรียบร้อย แลไค้ส่งนายเรือให้เป็นอิสระเพื่อค้อพวกข้าพเจ้า

ท่านเศรษฐีเรอเขวเขินจะพาข้าพเจ้าไปส่งยังบ้านให้จึงไค้ เมื่อมา
ตามทางไค้ให้หยุดที่โรงกาแฟ แลบอกข้าพเจ้าว่า ก่อนที่จะจากกัน
จะต้องค้มค่าน้ำให้พรข้าพเจ้าเสียก่อน ท่านเศรษฐีเรอไค้กับข้าพเจ้าจึงไค้
เข้าไปในโรงกาแฟ แลคนใช้ไค้เอาเหล้าเมืองสเปนมาให้ค้มชวค ๓
ท่านเศรษฐีเรอไค้รินเหล้าส่งให้ข้าพเจ้าด้วย ๓ ท่านเองอีกด้วย ๓ แล
จึงพุกกับข้าพเจ้าว่า “ก่อนที่ข้าพเจ้าจะค้มให้ท่าน ขอให้ท่านบอกให้ทราบ
สักหน่อยว่า เปรดทัวโตเปรดโตใหญ่ทัวโต ไค้พาท่านไปตั้งแต่เมื่อคณนจน
เข้าวันนี้ ท่านจึงไค้ไปรับพระราชหัตถ์มาส่งให้ข้าพเจ้าไค้” ข้าพเจ้าจึง
ทอขว่า “ค้มกันสักทีก่อนเถิด เมื่อค้มแล้วจึงจะให้ท่านค้ค้วเปรดทัว
ท่านอยากเห็นนั้” แลข้าพเจ้าก็เล่าให้ฟังตามเรื่องที่ไค้ทำไปคั้งไค้
อธิบายไว้ข้างบนนี้แล้ว ท่านเศรษฐีเรอไค้แสดกความยินดี แลไค้พา
ข้าพเจ้าไปส่งยังที่พัก

เรื่องมองซิเออร์ บัวเว

ยกตำแหน่งหัวหน้าต่างพระองค์ให้แก่คนไทย

ด้วยเหตุที่ข้าพเจ้าต้องการอรรถคำคอบจากกรุงปารีสเสียก่อน จึง
ไม่ได้รีบร้อนที่จะเคียวทางต่อไป แต่พอได้รับจดหมายฉบับแรกที่ไ้รับ
ความลำบากใจเป็นอันมาก เพราะท่านหัวหน้าโรงเรียนสามเณรได้นำ
ตราตั้งของข้าพเจ้าให้เสนายศัก ข้าราชการทั้งหลายจึงเห็นว่า การที่
ข้าพเจ้ารับตำแหน่งเป็นหัวหน้าข้าราชการมาต่างพระองค์เช่นนี้เป็นการไม่
สมควร ตำแหน่งอื่นเห็นกันว่าข้าพเจ้าควรมอบให้แก่คนไทยซึ่งเป็น
คนตำแหน่งรองข้าพเจ้า แลควรให้คนไทยเคียวหน้าข้าพเจ้า เพื่อจะ
ได้ให้เกียรติยศแก่คนไทยทุกอย่าง

แต่เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากเมืองไทยก็ไ้มาในตำแหน่งหัวหน้า เมื่อ
ไ้ไปถึงประเทศอังกฤษ ก็คงยังเป็นหัวหน้าอยู่ อีกประการ ๓ พระเจ้า
กรุงสยามก็วางพระทัยในตัวข้าพเจ้าโดยเฉพาะ เพราะฉนั้นข้าพเจ้าจึง
เห็นจำเป็นต้องมีหนังสือไปคักคานในเรือนนี้ การที่ข้าพเจ้าไ้ ช้แจง
เหตุผลคักคานไ้ฉนั้นเจ้าพนักงานฝรั่งเศสก็เห็นว่าเป็นความจริงอยู่ แต่ถึง
กระนั้นก็ไม่ยอมให้ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้า คงให้ข้าพเจ้ามอบตำแหน่งหน้า
ให้คนไทยต่อไป แลในเรื่องนี้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสไ้จ้คักให้มองซิเออร์
เซอแวง (Sevin) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการคนหนึ่งของโรงเรียนสามเณร
มาคอบพอกับข้าพเจ้าที่เมืองคาเล เพื่จะไ้ ช้แจงให้ข้าพเจ้าทราบ
ว่าในเรื่องนี้เป็นความประสงค์ของคณะพวกเรา ทั้งเป็นความประสงค์ของ
ข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายฝรั่งเศสด้วย

ในใจจริงข้าพเจ้าก็มีความยินดีที่จะได้ปลงเปลื้องภาระอันหนักซึ่ง
 ข้าพเจ้าต้องแบกไว้โดยไม่เต็มใจ แต่ข้าพเจ้าก็เห็นอยู่ว่า ถ้าได้ให้
 คนไทยรับหน้าที่แทนข้าพเจ้า ก็น่ากลัวจะเกิดเรื่องอื่นน่าเสียใจต่าง ๆ
 เพราะนิสัยของคนไทยที่มากับข้าพเจ้าในคราวนี้ เป็นคนเจ้าโทโสจก
 มีกิริยาตึงตัง ถ้ารู้สึกว่าจะทำการใดก็ตามชอบใจ โดยไม่มีผู้ใดบังคับ
 ขันยั้งแล้ว ก็คงจะทำการตึงตังต่าง ๆ การที่ข้าพเจ้าคาดหวังไว้วันก็
 ไม่มีอะไร เพราะภายหลังก็เกิดเรื่องจนตรงกันที่ข้าพเจ้าได้คะเนไว้

แต่อย่างไรก็ดีเพื่อจะให้คนไทยเหล่านั้นเห็นว่า การเรื่องนี้เป็นความ
 คึกของข้าพเจ้าเองนั้น เมื่อเรือได้ทอดสมอที่เมืองคาเลแล้ว มองซีเออร์
 เซอแวง ก็ขึ้นมาหาขานเรือกับข้าพเจ้าได้มาจดหมายขอรับรองไว้ ข้าพเจ้า
 จึงได้เรียกคนไทยมาหาข้าพเจ้าต่อหน้ามองซีเออร์เซอแวง แลได้
 ชี้แจงให้คนไทยฟังว่า ตั้งแต่พวกเราได้ออกจากกรุงสยามตลอดจน
 เวลานั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้รับตำแหน่งแลหน้าที่หัวหน้าของข้าราชการ
 ที่มาต่างพระองค์ แลในตลอดเวลาที่ได้เดินทางมาด้วยกันนั้น ข้าพเจ้า
 ก็ต้องชมเชยคนไทยว่าได้ประพฤติตัวเรียบร้อยไม่มีที่ติ เพราะเหตุว่า
 คนไทยก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งของข้าพเจ้าเสมอ แต่ตั้งแต่เวลานั้นต่อไป
 ข้าพเจ้าเห็นเป็นการจำเป็นที่จะยกให้คนไทยเป็นหัวหน้า เพราะเหตุว่า
 ได้มาถึบ้านเมืองของข้าพเจ้าแล้ว ซึ่งไม่สมควรที่จะให้ใครรู้สึก
 คนไทยอยู่ในบังคับบัญชาของข้าพเจ้า เมื่อได้ชี้แจงเสร็จแล้วพวกไทย
 ก็คัดค้านต่าง ๆ ไม่ยอมรับหน้าที่นั้น ข้าพเจ้าจึงต้องอ้างพระราชโองการ

ของพระเจ้าแผ่นดินสยามซึ่งได้มีค้อนำข้าพเจ้า กล่าวคือ ถ้าคนไทย
จะชักขวางไม่ยอมทำตามคำสั่งของข้าพเจ้าประการใด เมื่อกลับไป
กรุงสยามแล้ว ถ้าข้าพเจ้าจะกล่าวโทษขึ้นแม้แต่ในเรื่องเล็กน้อย ก็
ต้องรับพระราชอาญาอย่างหนัก ข้าพเจ้าจึงได้พูดว่า “ถ้าท่านจะไม่
ทำตามความ ค้อง การของข้าพเจ้าโดยเต็มใจแล้วทำด้วยความรักใคร่กัน
แล้ว ข้าพเจ้าจะต้องสั่งให้ท่านทำตามอำนาจข้าพเจ้า” เมื่อ
คนไทยเห็นว่าจะแก้ไขไม่ได้แล้ว จึงได้ทำการขงกันตัวไว้โดยขอให้
ข้าพเจ้าทำคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษร ข้าพเจ้าก็ได้เขียนคำสั่งให้ตาม
เขา ค้อง การ ตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็เป็นแต่คนธรรมดาที่มากับคนไทย
สำหรับเป็นที่ปรึกษาเท่านั้น

ว่าด้วยการรับรองทูตไทยที่เมืองคาเล

ที่เมืองคาเลนั้นท่านดยุคเคอซาโรสท์ (Duc de Clarost) ซึ่งเป็น
เพื่อนสนิทของคณะบาทหลวงได้ตั้งใจส่งข้าราชการทุกคนแลทุกหน้าที่
ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ให้จัดการรับรองทุกอย่างอย่าให้บกพร่องได้
พวกเขาพอกลัวงจากเรือก็ได้รับความรับรองอย่างดีที่สุด ด้วยบรรดา
ข้าราชการทั้งทหารพลเรือนแลราษฎรทั้งหมดคอยรับรองอย่างแข็งแรง
เมื่อจะขึ้นรถก็มีข้าราชการล้อมแน่นล้นแต่ซึ่งก็เฝ้าคอยจับมือพวกเขา
ข้าราชการผู้ใหญ่แลพลเมืองที่เป็นคนสำคัญ ๆ ล้วนแต่ออกมาต้อนรับ
ทุกคนไม่ได้อ้าปากเลยจนคนเดียว ฝ่ายทหารถืออาวุธมักลงหน้าหน้า

เรียงรายไปตามถนนตลอดทาง จนรถไปถึงที่พัก บ้านที่พักนั้นก็เป็น
บ้านงามอย่างที่สุด คอยแต่งประคัษประคากก็ฝึกกว่าบ้านธรรมดา พอไป
ถึงบ้านที่พักก็ไ้มีการเลี้ยงอย่างใหญ่โตองคางม ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่
เคยได้พบบเห็นเช่นนี้เลย บรรดาผู้ชายดอชหมวกถือไว้ทุกคน แลใน
ระหว่างที่รับประทานอาหารอยู่นั้น มีแตรแกลแกลองสายสัทยเปลี่ยกัน
ทำเพลงต่าง ๆ เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วประมาณครึ่งชั่วโมง บรรดา
ขุนนางข้าราชการได้มาพร้อมกันให้พรแก่พวกเราในนามของท่านคุณเคช
ซาโรสค์ พอเสร็จท่านหัวหน้าราษฎรก็ตามเข้ามา แลได้นำสุรารอย่างดี
ที่สุดมาให้ดื่ม แลเพื่อจะกันไม่ให้ราษฎรมาท้อมลลอมรยกวนพวกเรา
เจ้าพนักงานจึงได้รักษาการกาศของท่านเจ้าเมืองเอง ให้มาอยู่ยามเฝ้า
พิทักษ์รักษาทั้งกลางวันกลางคืน ก็พวกเราเป็นนายยังคัษบัญชา
ทหารเหล่านี้เหมือนกัน มองซีเออร์เคอซาโคเรโน (Châteaurenault)
ซึ่งเป่หัวหน้าโรงภาษีไ้เป็นพระส่งเจ้าของหีบขัของพวกเราครงมายังที่
พัก แลไ้เป็นพระตรวจควรวาหีบแลของอย่างไ้ที่จำเป็นจะต้องการใช้
ก็ไ้ให้คัษนทุกรดส่งมาเป็นที่เรียบร้อยคัมาก

การรับรองทูตไทยตั้งแต่เมืองคาเลถึงกรุงปารีส

ท่านคุณเคชเยอฟ (Duc d'Elboeuf) ผู้ว่าราชการมณฑลซัคคา
ไ้จัดการเตรียมการรับรองอย่างคัเดียวกับท่านคุณเคชซาโรสค์ เพราะณัน
ในระหว่างเคิรทางตลอดทางไม่มีอันนอกจากพวกเราไ้ร่วมพร ไ้ร่วม

ความมึนขมอมแลไ้รับของต่าง ๆ หนักที่สุดในเมืองซึ่งเป็นเมืองทหาร
 เช่นเมืองคาเล เมืองบลอนแนเมืองอื่น ๆ พวกนายทหารก็ออกมา
 วิจารณ์เหมือนกัน การที่อยู่ในที่ ๆ เขารับรองเช่นนี้คงสบายเป็นสุขมาก
 เพราะไม่ได้ยินใครพูดอย่างอื่นนอกจากการยกย่องสรรเสริญ ไม่ได้เห็น
 อย่างอื่นนอกจากเข้าบ้านผ่านเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งกันที่จะรับรองพวกเรา ทั้ง
 คอยชิงแสดงไม้ตรีแลให้เกียรติยศต่อพวกเราด้วย จึงอยู่ที่มีคนมา
 ต้อนรับเช่นนี้ก็เกยวแก่การที่พวกนอชอยากคอบอกเห็นแก่กันมาก แต่อย่างไร
 ก็คิดเป็นเรื่องที่ยากลำบากใจที่สุด เพราะต้องอยู่แก่กันที่คอยทำทำง
 ในเวลาที่คนอื่นแสดงไม้ตรีอันสรวิต แลต้องคอยเอาเข็มแทงอย่างใด
 เพื่อให้พวกนอชแสดงกิริยาอันสรวิต แลถึงคนอนคิกอ่านหาทางที่จะให้
 พอใจ พวกไทยก็ยังแสดงความไม่พอใจเรื่อยไป ในชั้นเช้าพเจ้าก็
 ใ้พักข้แจงอยู่เสมอ ๆ แลถึงใครจะพูดว่าอย่างไรก็ตาม แต่ก็เป็นการ
 จำเป็นที่จะต้องหาทางแก้ ในชั้นให้จึงใ้

เมื่อไปถึงเมืองโอมอง (Beaumont) แลว่ามีมงซีเออร์เคอบริชาเช็ช
 (Brisacier) หัวหน้าโรงเรียนสามเนร มองซีเออร์แฟมาเนล (Fermanel)
 มองซีเออร์เลอเฟฟ (Lefebvre) มาคอยรับอยู่ มองซีเออร์เคอลีล
 (L' isle) ผู้มาแทนมองซีเออร์เคอเซเนล (Seignelay) ใ้พาพวกเรา
 ไปพักยังโฮเตลที่ใ้จัดไว้รับพวกเรา พอพวกเราใ้เข้าไปถึงในห้อง
 บรรคาก่านที่ออกนามมาแล้วก็เข้ามามา แลก่านหัวหน้าโรงเรียน
 สามเนร ใ้ทำพิธีกล่าวคำรับรองข้าราชการไทยที่มาต่างพระองค์

พระเจ้ากรุงสยาม ข้าราชการต่างพระองค์ใด ให้ข้าพเจ้าคอยขอยใจท่าน
เหล่านั้นในการที่ได้จัดบริวารอง แล้วว่าเมื่อใดกลับไปกรุงสยามแล้วจะ
ได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นนาย ให้ทรงทราบการต่าง ๆ
โดยละเอียด แล้วท่านที่ออกมาแล้วได้รับประทานอาหารกับพวกเรา
เมื่อรับประทานเสร็จแล้วข้าพเจ้าได้เข้าไปยังห้องที่พักของข้าราชการไทย
แลได้มอบบรรดาห่อของแลจดหมายต่าง ๆ ให้ข้าราชการไทยรักษาไว้
ข้าราชการไทยได้รับไว้แลได้ทำบายชีโว้อย่างละเอียด จนที่สุดหนังสือ
ไม่สำคัญอย่างใดก็แจกไว้ด้วย

เจ้าพนักงานได้จัดรถเทียมม้า ๖ ให้คัน ๓ รถขึ้นทุกของ
ขนาดใหญ่ ๖ คัน แต่รถของท่านที่ออกนามไว้แล้วนั้นเป็นรถที่สากกว่า
ที่เจ้าพนักงานได้จัดไว้ ให้พวกเรา ท่านเจ้าของรถจึงอ้อนวอนขอให้พวก
เราขึ้นรถของเขา ฝ่ายเขาจะได้ขึ้นรถของพวกเรา ลงปลายก็ได้แลกเปลี่ยน
รถกันอย่างว่า เพราะท่านเหล่านั้นยังมีข้อความที่ระคายการ
ถามข้าพเจ้าอีกหลายข้อ เมื่อได้ออกรถไปได้ประมาณสามหรือสี่ไมล์
ก่อนที่ระดังเมืองแซงต์เดนิส (Saint Denis) ได้มีรถเทียมม้า ๖ ออกมา
คอยรับอยู่ ๒ คัน รถนี้เป็นรถอย่างก็แลอย่างงามของมองซีเออร์คอดแบ
ซึ่งได้ให้ล่วงหน้ามาคอยรับเราพร้อมกับมองซีเออร์บลองโด (Blondeau)
ผู้บังคับการทหารภาคกรุงปารีส ทั้งมีทหารมาหลายคนขี่ม้างามมาก แต่ง
ตัวสวมเสื้อสีนํ้าเงินสพายขน ทหารม้าเหล่านั้นได้ขี่มานำรถข้าง ตามข้าง

ในรถคันแรกนั้นมีข้าราชการต่างพระองค์ ๒ มองซีเออร์บลองโค ๑ ล่าม ๑
 ตัวข้าพเจ้า ๑ นั่งมาในรถ ได้ขึ้นรถมีทหารหน้าตามาไปจนถึงเมือง
 แชนด์เคินซ์ แต่เพราะเหตุว่าได้มีคำสั่งให้พวกเราเข้ากรุงปารีสแต่วัน
 จึงมีแต่เวลาเพียงรับประทานอาหารที่เมืองนี้เท่านั้น พอรับประทานอาหารเสร็จ
 ก็ต้องขึ้นรถต่อไปอีก การที่เขาจัดรับรองอย่างไรไม่จำเป็นต้องมีคนถาม
 แลไม่จำเป็นต้องอธิบายว่าเขาได้รับรองก็อย่างไร พวกเราพลวงใน
 โรงเรียนสามแถวทุกคน มีความประสงค์จะมารับรองข้างเหมือนกัน
 จึงได้ต่างคนต่างรถขนาดใหญ่แลอย่างงดงาม ตามสั่งจากเมืองแชนด์เคินซ์
 จนที่สุดเมื่อจะเข้าประตูเมืองปารีสมีรถตามกันเป็นแถวถึง ๑๔ คัน

ทูตไทยถึงกรุงปารีส

รถที่พวกเรานั่งไปนั้นได้ออกหน้ารถหลังอันแลทหารมากที่ดูขี้น
 นำหน้ารถ ทหารเหล่านั้นคอยบอกพวกที่มากกว่า พวกเราเป็นใครมา
 แต่ไหน ตามถนนที่ผ่านไปทุก ๆ ถนน ได้ยินแต่เสียงคนพูดว่า “ท่าน
 เหล่านี้เป็นราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินสยาม” บรรดาชาวบ้านแลชาวร้าน
 ชาวห้างล้วนแต่ออกมาดูด้วยกันทั้งสิ้น พวกไหนที่มากไม่ทันในทันที
 ไปได้ก็คอยดูในท่อน บางคนก็แสดงกิริยานบนอบอย่างสุภาพ บางคน
 ก็กล่าวคำสัพยอกล้อเล่น ล้วนแต่เฝ้ายกเสียงผลึกใส่กันจะคอยดูจน
 น่ากลัวจะเป็นอันตรายด้วยมาจะเหยียบหรือรถจะทับ กระบวรก็เคียว
 อย่างช้า ๆ เพราะถนนมีคนแน่นเข้าทุกที่ ได้เห็นรถต่าง ๆ ทุกชนิด
 แลคนขี้นมาสวนทางไปแล้วย้อนกลับมาอีกเพื่อคอยดูพวกเราก็ม

ในที่สุดเมื่อได้ผ่านไปตามถนนอย่างงาม ๆ ของกรุงปารีส ก็ได้
 มาถึงโฮเต็ลเดอตาราน (Taranne) ใกล้กับลาซารีเต (la Charité) ใน
 ตำบลแซงต์เยอแมง (Sautourg. Saint Germain) ในบรรดาโฮเต็ล
 ต่าง ๆ ที่มีในกรุงปารีสไม่มีโฮเต็ลใดจะเหมาะสำหรับให้พวกเราพักยิ่ง
 กว่าโฮเต็ลนี้ เพราะตั้งอยู่ในสถานที่ซึ่งสบายแลน่าอยู่ยิ่งกว่าแห่งอื่น
 ในเมืองใหญ่โตนี้ แลใกล้กับโรงเรียนสามเฒ่าของพวกเราด้วย
 ซึ่งเป็นการที่ข้าพเจ้าได้หวังแลขอรองอยู่แล้ว จะหาบ้านไหนสบาย
 กว่าบ้านนี้เป็นไม่ได้แล้ว แรกเข้าไปมีห้องใหญ่อันงคงามหึ่ง ๓ ค่อนั้น
 ไปมีห้องใหญ่กว่าหื่อนอกอีกห้องหนึ่ง หันหน้าออกทางถนน ซึ่งเป็น
 ห้องสำหรับพวกเรารับประทานอาหาร ข้างห้องรับประทานอาหารมี
 ห้องเล็กอีกห้องหนึ่ง ค่อนั้นไปมีห้องใหญ่อีกสองห้องประดับกระจกเงา
 อย่งใหญ่เต็มห้อง ในห้องทั้งสองนี้มีฉลวกลายทำด้วยเงินแลทาสีแดง
 งามมีคันทันแลมีโต๊ะฉลวกลเงินแลทอง ห้องทั้งสองนั้นกล้งงามแล
 น่าอยู่ยิ่งกว่าห้องแรก ห้องทั้งสองนี้เจ้าพนักงานไว้ใจไว้สำหรับให้
 ข้าราชการไทยอยู่ นอกจากนี่ยังมีห้องอีกสองห้องฝ่ายด้วยผ้าสีแดงขก
 เป็นลายต่าง ๆ แลมีโต๊ะงาม ๆ เท่ากับห้องที่ให้ข้าราชการไทยพัก
 เหมือนกัน ห้องเหล่านี้ทางเคิร์ทคคคคคคกัน ทำสัแลประดับ
 ้วยของต่าง ๆ อันน่าชม นอกจากนี่ยังมีเจ้าพนักงานสองคนแลมีคันทัน
 ใช้อีกสองคน เช่นคนของมองซีเออร์เคอเซแลให้มาอยู่ประจำ
 สำหรับคอยรับใช้ คนทั้งสี่นี้มีห้องที่พักอันงคงามน่าอยู่เหมือนกัน

ยังมีเจ้าของไฮเต้ลกับเสมียนแลคนใช้กัน ๓ หัวหน้าเสมียนแลเสมียน
ทั้งสองคนสำหรับคนแลม้า แลคนทำครัวสองคน ยังคนใช้อีกสองคน
กับคนเฝ้าประตูคน ๓ ล้วนแต่มีห้องที่อยู่สบายทุกคน ไม่ใช่แต่เท่านั้น
ข้าพเจ้ายังได้พาชาวเมืองแฟลนเคอมาสองคน ซึ่งเป็นคนดีก็สอยห้อย
ตามพวกเรามา แลเป็นอัครทูตแลการทั่วไป ตลอดคนนักเวียนสัคนล้ม
แลคนใช้ ล้วนแต่มีห้องอยู่อย่างสบายทุกคน

โต๊ะสำหรับรับประทานอาหารนั้นตั้งไว้ ๑๒ ที่ประจำอยู่เสมอ แลอาหาร
ที่รับประทานก็เป็นของอย่างดีพอสมควรมาก อาหารนี้เป็นเงินของพระ
เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสซึ่งเวลานั้นประทับอยู่ที่ฟองแตนโบล (Fontainebleau)
แลยังมีมรดกมาประจำสำหรับให้ใช้หลัง ๑ ทั่ว

เมื่อได้มาถึงกรุงปารีสแล้วสักสามสี่วัน มองซีเออร์แฟมานเอล
(Fermanel) กับมองซีเออร์เคอบริซาเซีย (Brisacier) ได้ชักชวนให้
ข้าพเจ้าไปหาท่านยาทหลวงเคอชัวซี (abbé de Choisy) แลได้สั่งให้
ข้าพเจ้าแข็งแรงเหตุผลต่าง ๆ ที่ได้มาในคราวนี้ ให้ท่านยาทหลวงทราบ
ข้าพเจ้าได้พยายามเล่าถึงเหตุผลขั้นต้นตามที่ไป แลผลที่สุดซึ่ง
หวังจากการส่งราชทูตมาทั้งคราวแรกแลคราวนี้ การที่โคสันทนาก็
ท่านยาทหลวงเคอชัวซีนี้ได้รับความรู้แลความสว่างเป็นอันมาก เพราะ
ท่านผู้นี้ก็ติดต่อกับทางราชการอยู่เสมอ ทั้งได้รับคำแนะนำอย่างคั่ง
คั่งไปล้วนแต่เป็นผลดีสำเร็จทั้งสิ้น การที่ข้าพเจ้าได้กล่าวเช่นนั้นก็เพราะ
ประสงค์จะเตือนผู้ที่มีหน้าที่เรจการบ้านเมืองอย่างข้าพเจ้าต่อไปให้รู้

สักแต่ปฏิบัติในการที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ ๓. เป็นการจำเป็นที่สุดที่จะ
 ต้องแสดงความในใจตามจริงทุกอย่าง ต่อคนที่ฉลาดแลหัดมีความ
 ชำนาญรอบรู้ในการต่าง ๆ ขยำได้ขยักขย้างอ่าพรางข้อความอย่างใดเลย
 ๒. คนที่เราระแสดงความในใจให้ฟังดังกล่าวมาแล้วนั้น ต้องเป็นคนที
 พวกเขาตกลงในโรงเรียนสามเณรได้แนะนำให้ไปหาเท่านั้น แต่ไม่
 ต้องพิเคราะห์ถึงความรู้ของผู้นั้น ซึ่งมักจะไม่ต้องกับความรู้ของคนอื่น
 ถ้าหากว่าคนที่มีความรู้ความชำนาญแลเป็นคนฉลาดได้แนะนำการอย่าง
 ใด ถ้าการนั้น ๆ ไม่เป็นผลสำเร็จ ก็คงเป็นด้วยเหตุที่ไปทำการนั้นไม่
 ตรงกับคำแนะนำ

ว่าด้วยการที่ได้พบแลสนทนา

กับมองซีเออร์เดอเซเนล (Seignelay)

แลมองซีเออร์เดอครัวซี (Croissi) ในครั้งแรก

ในไม่ช้านานเท่าไรนัก ท่านมาควิศเคอเซเนล ได้มีจดหมาย
 มาขีข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าไปขีรในวังอย่างเจียบ ๆ ท่านขาดหลวง
 เคอชัวซีเป็นผู้ที่เฝ้าข้าพเจ้าไป

ข้าพเจ้าได้ไปถึงพระราชวังฟอนแคนโบลในเวลาค่ำเพื่อจะไม่ให้ใคร
 ข่าข้าพเจ้าได้ พอมองซีเออร์เคอเซเนลทรายว่าข้าพเจ้าได้มาถึงแล้ว ก็
 ใ้เเจียข้าพเจ้าเข้าขีรขีรห้องใ้สันทนากันประมาณ ๓ ชั่วโมง ในชั้นต้น
 มองซีเออร์เคอเซเนลได้ถามถึงความประสงค์ที่ส่งข้าราชการมาต่างพระ

องค์เช่นนี้ ข้าพเจ้าได้อธิบายว่ามีความประสงค์ ๓ อย่าง คือ ๑ เพื่อ
 จะมาสืบข่าวถึงราชทูตที่ส่งมาครั้งก่อน ๒ เพื่อจะมาแสดงความยินดีต่อ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในการที่ท่านยกเคอเบรกอพยน์ประสูติ ๓ เพื่อแสดง
 ความยินดีของพระเจ้ากรุงสยามในการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ชัยชนะ
 สงคราม แลยังมีพระราชประสงค์จะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ด้วย มองซิเออร์เคอเซเนเลจึงตอบว่า ได้เห็นเจตหมายเหตุของคณะ
 บาดหลวงแล้ว แต่ข้อความเหล่านั้นเป็นความไม่จริง แลเมื่อข้าพเจ้า
 จะพูดถึงการอย่างใด ๆ ขอให้ระวังอย่าได้พูดถึงการแต่งตั้งไปกรุงสยาม
 เลย เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ตั้งพระทัยไว้แล้วว่าจะไม่แต่งตั้งไป การ
 ที่มองซิเออร์เคอเซเนเลกล่าวเช่นนั้นก็โดยอ้างหลักฐานที่พวกฮอลันดา
 นำข่าวมาเล่าลือซึ่งเป็นข่าวผิดแท้ ว่าพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้คำริห์
 ที่จะแต่งตั้งราชทูตมายังประเทศฝรั่งเศสเลย เพราะฉนั้นการที่ข้าพเจ้าได้
 ชี้แจงทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าเข้าใจผิด จึงเกิดจำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้อง
 ชี้แจงให้เห็นความจริง ข้าพเจ้าจึงได้ขอให้มองซิเออร์เคอเซเนเลฟัง
 ข้าพเจ้าให้ตลอดเสียก่อน อย่าเพ้อคึกคักกันอย่างใด ข้าพเจ้าจึงได้
 ชี้แจงว่า ตามข้อความที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วเป็นสิ่งที่จริงแลการก็
 ได้ดำเนินไปอยู่แล้ว ทั้งที่ข้าพเจ้าอาจจะหาหลักฐานมาแสดงและจะไม่ให้
 มองซิเออร์เคอเซเนเลมิขอก็คักกันไต่จนคำเดียว ข้าพเจ้าจึงพูดต่อไปว่า
 “ท่านเป็นหัวหน้าของราชบริษัทแห่งอินเดีย (Compagnie royale des
 Indes) คนหนึ่งไม่ใช่หรือ ถ้าเช่นนั้นไม่มีอะไรจะง่ายกว่าที่ท่านจะเรียก

มาณูชี้คำใช้จ่าย ซึ่งบริษัทได้จ่ายที่เมืองซันตำ ในระหว่างที่ราชทูตได้
 พักอยู่ในเมืองนั้นสามหรือสี่เดือน เพราะพวกฝรั่งเศสได้จัดการเลี้ยงคนแ
 ร์บรองราชทูตไทยตลอดเวลา ผู้ที่เป็นหัวหน้าของบริษัทที่เมืองซันตำใน
 เวลานั้นก็อยู่ที่กรุงปารีสในเวลานั้นแล้ว ท่านผู้ชอ กิลเซม (Guilhem)
 พักอยู่ที่โฮแบร์เคอเลียอง (Auberge de Lion) ท่านจะเรียกตัวมาถาม
 เมื่อไรก็ได้ เขาคงจะเล่าให้ท่านฟังว่าเขาได้จัดการให้ราชทูตสยามลงเรือ
 ชื่อโซเลย์เคอเลียอง (Soleil de l' Orient) เพื่อจะให้พามาถึงประเทศ
 ฝรั่งเศส บันคาหัวหน้าบริษัทก็ตามเจ้าพนักงานในบริษัทก็ตาม ไม่มีคน
 ใดที่จะบอกว่าการที่ราชทูตสยามได้มาถึงประเทศฝรั่งเศสเป็นการไม่
 จริง เพราะฉะนั้นในเรื่องที่พระเจ้ากรุงสยามได้ตั้งราชทูตมาถึงประเทศ
 ฝรั่งเศสนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องใฝ่ฝันของเขาเองอย่างใดเลย ใช้แต่เท่านั้น
 บริษัทนั้นเองยังได้รับข่าวต่อมาอีกว่า ราชทูตสยามได้ไปถึงเกาะบูรบอง
 (ile de Bourbon) ได้ลงจากเรือแล้วขึ้นไปพักบนบก หลากอาทิตย์
 แล้วก็กลับลงเรือย้ายหัวเรือไปทางเคปออฟกูทโฮปต่อไป ถ้าหากว่า
 ต่อมาภายหลังจะเกิดภคกรรมพายุร้ายจนเรือแตก จึงไม่มีใครได้พบถึง
 ราชทูตอีกแล้ว จะเอาความขึ้นเป็นความผิดของพระเจ้ากรุงสยาม
 ที่เกี่ยวข้อง เพราะพระเจ้ากรุงสยามก็ได้ทรงจัดการทุกอย่างที่จะให้
 ราชทูตได้เคี้ยวทางโดยสะดวกตลอดจนถึงประเทศฝรั่งเศส เมื่อการเช่น
 เช่นนี้จึงไม่ควรถือว่าราชทูตสยามได้มาถึงประเทศฝรั่งเศสจริงแล้วหรือ”
 มองซิเออร์เคอเซเนเล จึงตอบข้าพเจ้าว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าเมื่อฟังท่าน

พูดแล้ว ท่านคงจะหนุ่ให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่งตั้งทูตไปยังประเทศ
สยามให้จงได้ แต่ในเรื่องนี้สำหรับวันนี้เป็นอันพอที่ ขอเชิญท่าน
กลับไปโดยเร็ว ๆ เหมือนอย่างที่มาเดิม ข้าพเจ้าจะได้นำความกราบ
ทูลให้ทรงทราบตามที่ท่านได้ชี้แจงมานี้ เมื่อทรงตกลงประการใด
ข้าพเจ้าจะได้บอกให้ท่านทราบภายหลัง”

ข้าพเจ้ายังมีความลำบากใจอยู่อีกข้อหนึ่ง คือในเวลานั้นข้าพเจ้า
หาทราบไม่ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงมอบอะไรให้มองซีเออร์เคอเซเนเล
เป็นผู้จัดการในเรื่องนี้ เพราะหน้าที่นั้นควรจะถูกในหน้าที่ของมองซีเออร์
เคอครวีชผู้เป็นอาวมองซีเออร์เคอเซเนเล เพราะมองซีเออร์เคอครวีช
เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงวิตกว่าถ้าข้าพเจ้าจะไปหา
มองซีเออร์เคอครวีชแล้ว มองซีเออร์เคอเซเนเลก็จะขัดเคืองเพราะได้
สั่งให้ข้าพเจ้ากลับไปโดยเร็ว ๆ อย่าให้ผู้ใดทราบ ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้าจะ
ไม่ไปหามองซีเออร์เคอครวีชเสียเลยเพราะได้มาถึงเมืองฟอนเตนโยล
แล้วมองซีเออร์เคอครวีชก็จะขัดใจ เมื่อการเช่นเช่นซึ่งอยู่ในผลร้ายทั้ง
สองทาง ข้าพเจ้าจึงเลยไปหามองซีเออร์เคอครวีชที่บ้าน มองซีเออร์
เคอครวีชก็ได้ทราบดีเรื่องข้าพเจ้าอยู่แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้บอกกับมอง
ซีเออร์เคอครวีชว่า การที่ข้าพเจ้าไม่ได้มาหาก่อนนั้นขอให้มองซีเออร์
เคอครวีชให้อภัยแก่ข้าพเจ้า เป็นด้วยเหตุที่มองซีเออร์เคอเซเนเล
ได้มีจดหมายในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ข้าพเจ้าไปหา
มองซีเออร์เคอเซเนเลโดยเร็ว ๆ มองซีเออร์เคอครวีชได้ทำให้ข้าพเจ้า

สบายใจจนทันทีโดยทอຍว่า “ในเรื่องนี้ไม่ได้เกี่ยวกับข้าพเจ้าเหมือน
อย่างมองซีเออร์เคอเซเนล เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงมอบธุระ
ให้มองซีเออร์เคอเซเนลโดยเฉพาะ” (๑)

(๑) ในเรื่องวิธีเจรจาการต่าง ๆ กับเสนาบดีนั้นมองซีเออร์ว่าเขาได้
ลงความเห็นไว้ดังต่อไปนี้ ซึ่งทำให้เห็นนิสัยของชาวเมืองบอร์กอนน์
คนซึ่งเขาแต่ได้ไปประมาณ

“เป็นอันแน่แก่ใจแล้วว่าไม่มีอะไรจะสำคัญเท่ากับทำให้เสนาบดี
เป็นที่พอใจในตัวเรา ซึ่งอุปนิสัยอันคายาคหลวงแลมีชันนาร์ที่จะ
ต้องกำกับราชทูตต่อไปจะต้องพยายามปฏิบัติในชั้นนี้ ถ้าหากว่าผู้ใดถูก
เหมือนอย่างตัวข้าพเจ้าที่ต้องไปเจรจาการต่าง ๆ กับมองซีเออร์เคอเซเนล
โดยไม่ต้องเกี่ยวกับมองซีเออร์เคอครวีชีแล้ว ก็จะต้องตกอยู่ในที่ลำบาก
ใจมาก เพราะเมื่อไปพบกับมองซีเออร์เคอครวีชีอย่างไร ก็น่ากลัว
จะไม่เป็นการถูกใจของมองซีเออร์เคอเซเนล อีกประการ ๑ ถ้าจะไม่พบกับ
มองซีเออร์เคอครวีชีตามตำแหน่งแลหน้าที่ของท่านผู้เสียเลย ก็น่า
กลัวจะทำให้เสียการเหมือนกัน เพื่อจะไม่ให้เป็นผลร้ายทั้งสองทาง
จำเป็นต้องระวังในเวลาที่จะยื่นจดหมายถึงท่านเหล่านี้ โดยต้องตรวจตรา
สำนวนแลถ้อยคำที่จะใช้ให้ถัดวัน บันทึกลงจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่
จะต้องยื่นต่อท่านเหล่านี้ก็ต้องเป็นสำนวนอย่างดีที่สุด แลดังแน่ว่า
ทราบดีเป็นแน่นอนว่าเราจะต้องทำการติดต่อกับท่านผู้ใด แต่ที่ก็ต้องระวัง

ปฏิบัติกรอย่าให้ท่านทั้งสองรู้ใ้ว่ากรที่เราใ้ไ้ทำไปโดยจำเป็น จะต่าง
กันอย่างไรหรือไม่ในเวลาทพคอยู่กับท่านเหล่านั้นไม่เป็นการยากอย่างใ้ที่
จะรู้ใ้ว่ากรที่เราพคนั้นเป็นทพอใ้ผู้ฟังหรือไม่ แลถ้าท่านเหล่านั้นเอา
คำถามมาแทรกซึ่งไม่เกี่ยวแก่กรที่เราคองการนั้นเลยก็ควรต้งตอบค
คำถามนั้นเป็นส้งอันสำคัญซึ่งเราคองการโดยเฉพาะ ถ้าแม้ว่ากรที่เรา
จะคองการไปพคยังไม่มีโอกาสจะพคใ้ก็ไม่ต้องจะวิตกอย่างใ้ เพราะ
ท่านเสนาบดีเหล่านั้นเป็นคนที่คุ้นแก่การวางร คงจะสยเสาะหาความรู้อยู่
เสมอ จึงเป็นโอกาสอันใ้ที่เราจะใ้คอธิบายความประสงค์ของเราใ้ใ้ ยัง
มีอีกทาง ๓ ซึ่งมีคนปฏิบัติกันมากแลไม่มีใ้ใครยากเท่าไรนัก คือใ้ใ้แต่ง
เป็นรายารสั้นๆ เอาแต่ใ้ใ้ความ จกเป็นข้อๆ แลเฉพาะส้งที่เราคองการ
แลคองใ้ใ้คำแลสำนวนอย่างง่ายแลแจ่มแจ้ง ขึ้นใ้ใ้ต่อเสนาบดี

“เมื่อข้าพเจ้าใ้ใ้ไปหาเมืองซีเออร์เคอเซเนเลในครั้งแรกทพอนเตน
โยลนั้น มองซีเออร์เคอเซเนเลใ้คองคำถามตึกๆ กันกว่า ๒๐ ข้อโดย
ไม่ให้ข้าพเจ้ามีเวลาใ้จะตอบใ้ ข้าพเจ้าทราใ้ใ้ใ้เพราะเคยใ้ใ้แก่ตัว
มาแล้วว่า เมื่อข้าพเจ้าใ้คองออกจากห้องมองซีเออร์เคอเซเนเลคราวนั้น
ข้าพเจ้าใ้ใ้ใ้ว่าไม่มีข้อความอันใ้ที่พคกับท่านคองไปแลใ้ แต่ครั้น
มาพคกันอีกครั้ง ๓ ท่านกลับทำให้ข้าพเจ้าอธิบายเร่องราวต่างๆ อันเป็น
เร่องอย่างสำคัญซึ่งบางทข้าพเจ้าจะใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

“ในเวลาทพคกับผู้หญิงก็คองระวังอย่างใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ เพราะ
โดยมากผู้หญิงมักจะถามข้อความซึ่งเราใ้ใ้ใ้ใ้ใ้แลข้อถามเหล่านั้น

อาจจะเป็นผลใหญ่โตก็ได้ อีกประการ ๓ ฝ่ายผู้หญิงแสวงกิริยาอ่อน
หวานต่อเราๆ ก็มีหวังเชื่อว่าผู้หญิงคงจะเป็นพวกเดียวกัน เราก็เชื่อก
ความลับความในใจให้ฟังหมด แต่พระเป็นเจ้าช่วยด้วยของจริง
ทรงศักดิ์อย่างนี้มาก การที่จะทำให้ผู้หญิงชอยแลให้ใกล้ชิดกับผู้หญิง
ได้นั้นเป็นการดี ซึ่งเป็นหนทางที่จะเฝ้าไต่จับแลเฝ้าไต่ข้อยๆ ตาม
ความต้องการ การที่คบผู้หญิงไว้นั้นเป็นหนทางอย่างดีที่สุดสำหรับทำ
ให้ความประสงค์ของเราเป็นผลสำเร็จทุกอย่าง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มองซิเออวาเซเผ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

เมื่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เสด็จกลับมาถึงพระราชวังเวอซายแล้ว
 ท่านมาควิศเคอเซเนเลไต้หน้าข้าพเจ้าเข้าเฝ้าแลกรายทูลว่า ถึงแม้ว่า
 ข้าพเจ้าขอมติเป็นคนสามัญธรรมดาที่จริงอยู่ แต่ในยานูชี่ซื่อข้าราชาการ
 ที่มาท่างพระองค์พระเจ้ากรุงสยามในคราวนี้ ชื่อข้าพเจ้าเป็นหัวหน้า
 แต่เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าเป็นชาวฝรั่งเศสเมื่อมาถึง เมือง ของ ตั้ว ก็ ขอม
 ถอยหลังให้คนอื่นเฝ้าหน้า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระสรวลแล้วคำรัส
 ว่าข้าพเจ้าเป็นคนซื่อมาก จึงพระราชทานพระหัตถ์ซ้ายให้ข้าพเจ้าขีเพราะ
 เป็นเวลาที่ขีกำลังเสวยอยู่ ในเวลานั้นข้าพเจ้านั่งในระหว่างกลางพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสแลพระอนุชาไต้คำรัสตามข้อแปลก ๆ มาก แลไต้คำรัสถาม
 ว่าเหตุไฉนพระเจ้ากรุงสยามจึงอยากจะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนัก
 ข้าพเจ้าก็ไต้ทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงทราบทุกประการ

เมื่อเสด็จจากโต๊ะเสวยแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไต้มีรับสั่งให้
 ข้าพเจ้าเข้าไปยังห้องที่ประทับ ซึ่งมีแค่มองซิเออของคัง (Bontemps)
 ตามเข้าไปแต่ผู้เฝ้าเป็นคนที่ บัดพระทวาร ข้าพเจ้าไต้เฝ้าอยู่ในห้อง
 นั้น ๓ ชั่วโมงเศษ ข้อที่รับสั่งแลที่กรายทูลนั้น เป็นเรื่องเฝ้ากับที่
 ข้าพเจ้าไต้พุดกับมองซิเออวาคีเซเนเลไว้แล้วทั้งสิ้น ที่สุดข้าพเจ้าไต้
 สังกศว่า เป็นเรื่องที่พอพระทัยพระเจ้าแผ่นดินเป็นอันมาก

การสนทนากับแปร์เตอลาเซซ (P. de la Chaise)

รุ่งขึ้นบาทหลวงแปร์เตอลาเซซซึ่งเวลานั้นอยู่ที่เวอซาซ ได้เชิญให้ข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารค่ำที่ท่านด้วย บาทหลวงแวนยู (Verjus) ก็อยู่ด้วยนั้นด้วย เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว บาทหลวงทั้งสองได้เชิญให้ข้าพเจ้านั่งในระหว่างกลาง บาทหลวงเคอลาเซซเป็นผู้ที่พูดขึ้นก่อนว่าจะขอความกรุณาข้าพเจ้าสักอย่าง ๓ ขออย่าให้ข้าพเจ้าซักเลย ข้าพเจ้าจึงตอบว่า ข้าพเจ้าจะปฏิบัติตามทุกอย่างที่ท่านบาทหลวงเป็นที่พอใจ บาทหลวงเคอลาเซซจึงพูดว่า “ความกรุณาที่จะขอนั้นก็คือขอให้ท่านอธิบายความจริงให้ข้าพเจ้าทราบ ว่าเหตุไฉนพวกบาทหลวงวิกาฮาปอซโตลิก (Vicaire apostolique) กับพวกบาทหลวงในประเทศอื่นเคยจึงได้แตกคณะกัน เพราะเหตุว่าถ้าข้าพเจ้าได้ทราบความเป็นจริงแล้ว ข้าพเจ้าจะไต่พยายามจัดการทุกอย่างที่จะให้พวกทั้งสองรวมเป็นคณะเดียวกันต่อไป” ข้าพเจ้าจึงตอบว่า “ข้อความที่ท่านต้องการทราบนั้นเป็นเรื่องที่ท่านต้องตั้งใจฟังจริงๆ แต่ข้อสำคัญนั้นท่านจะต้องตั้งใจเป็นกลางแท้ และจะต้องอยู่ในคลองยุติธรรมจริงจะเอียงข้างใดไม่ได้ นอกจากจะเอียงในทางที่เป็นความจริง ส่วนข้าพเจ้าก็จะขอความกรุณาต่อท่านอย่าได้กักค้ำหรือดามอะไรในเวลาทีข้าพเจ้าพบเป็นอันขาด ข้าพเจ้าจะไม่ยกย่องบุคคลผู้ใด จะเล่าแต่ในส่วนที่พวกเราได้ทำยาปแลทำผิดทั้งเหตุผลที่พวกนี้ไม่ปรองคองกันเท่านั้น”

พอข้าพเจ้าพูดซำคำ บาทหลวงแวนยูก็กักค้ำขึ้นว่า เหตุผลที่ข้าพเจ้าจะยกมากล่าวนั้นเป็นไปได้ เพราะเจตนาทุก ๆ อย่างที่ได้

รัยมาจากประเทศอื่นเทียบกันแต่มีใจความตรงกันข้ามกับที่ข้าพเจ้ากล่าว
 ยากหลวงเคอลาเซซได้กันไม่ให้ข้าพเจ้าต้องโต้ตอบอย่างไร โดยหันไปพูด
 กับยากหลวงแวยว่า “ท่านปรารถนาจะยกพวกยากหลวงในประเทศอื่นเทียบ
 ให้เป็นนักบุญทั้งหมดหรือ ท่านก็คงจะทราบดีดีกว่าข้าพเจ้าว่าในเรื่องนี้
 เขาได้มีรายงานมาว่าอย่างไร ถ้าหากว่าคำพูดของมองซีเออร์ว่าเขาไม่
 เป็นที่พอใจของท่านแล้วท่านจะไม่ต้องฟังก็ได้” แต่ขอให้ไปเสียให้พ้น
 ปล่อยแต่ข้าพเจ้ากับมองซีเออร์ว่าเขาอยู่ด้วยกันสองคนก็ได้ เพราะตามที่
 มองซีเออร์ว่าเขาเหล่านั้นเป็นที่พอใจข้าพเจ้ามาก ดูเหมือนข้าพเจ้าจะได้
 ทราบความจริงแท้ที่ข้าพเจ้าได้เห็นด้วยตัวเอง” ยากหลวงแวยจึงได้ลา
 ไปซึ่งเป็นการกระทำทำให้ข้าพเจ้าพูดได้สรวกกว่าแต่ก่อน ข้าพเจ้ากับยาก
 หลวงเคอลาเซซไคนั่งสนทนากันกว่าชั่วโมง แลยากหลวงเคอลา
 เซซไคนั่งมองไมตรีกับข้าพเจ้า จนที่สุดก็รับยกอกข้าพเจ้า และได้ข้อ
 ให้ข้าพเจ้าสัญญาว่า ต่อไปข้าพเจ้าจะได้มีจดหมายมาถึงยากหลวงเคอ
 ลาเซซ ๓ จุจะเป็นเพื่อนอย่างสนิทและจะได้เล่าความจริงให้ฟังทุก ๆ อย่าง

ว่าด้วยการรับรองทูตไทย

บันทึกขอยืนยันกลับมากล่าวถึงพวกข้าราชการไทยต่อไป
 พวกข้าราชการไทยไค้อยู่ที่กรุงปารีสตลอดกระดุกหนาว ในระหว่าง
 นั้นต้องใช้ไฟสำหรับขออนุตามห้อง ๘ ห้อง เกียนโซขาวห้องละ ๓๐ เล่ม
 เครื่องโต๊ะเงินพร้อมทั้งชุดล้วนแต่มีตราของพระเจ้าแผ่นดินทั้งนั้น มีรด

ประจำหลัง ๓ กีบเก้าอี้ขนาดใหญ่เก้าอี้ ๓ ตอนกลางคืนโดยมากมีแต่คน
 ที่มชอเสียงมารับประทานอาหารด้วย แต่ตอนเที่ยงโดยมากรับประทานกัน
 เต็ม ๑๒ คน ผู้ที่มาทานนั้นมีเจ้าคุก (duc) แม่ทัพยก เคนต์ มาควิศ
 ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เปเรซิเคนแลหัวหน้าการต่าง ๆ สังฆราช
 แลยากหลวง ทั้งบุตรแลญาติของเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ด้วย
 ฝ่ายผู้หญิงภรรยาข้าราชการชั้นสูง ๆ ชอบมากพวกเรารับประทานอาหาร
 แลในทันควรจะกล่าวสักหน่อยว่า การที่ผู้หญิงมากเรารับประทานอาหาร
 นั้นเป็นการทำให้เราแสดงการเอื้อเฟื้อเท่ากับเป็นคนใหญ่โต โดยเมื่อถึง
 เวลารับประทานอาหารของหวาน ก็ให้เอาของหวานอย่างวิเศษไปส่งให้ผู้หญิง
 รับประทาน การที่ทำเช่นนั้นชออย่าเข้าใจว่าเกิดจากความคึกของเราเอง
 หามิได้ เป็นความคึกของหัวหน้าย่อยซึ่งเป็นผู้ชำนาญในการอย่าง
 ใดแนะนำให้เราทำ เพราะอ้างว่าจะเป็นเรื่องที่ต้องพระทัยพระเจ้าแผ่นดิน
 ฝรั่งเศส

การที่รับประทานอาหารเช่นนั้น พวกข้าราชการต่างพระองค์ได้ทำ
 ให้พวกข้าพเจ้าร้อนใจแลอับอายอย่างที่สุด การร้อนใจแลอับอายนั้นไม่
 ใช่แต่ข้าพเจ้าคนเดียว มองซิเออร์เดอบร์ซาเช็ช แลมองซิเออร์
 แฟมาแลก็ร้อนใจเหมือนกัน เพราะท่านทั้งสองนี้ได้รับคำอ้อนวอนจาก
 เพื่อนฝูงย่อย ๆ ขอให้พามาด้วย ข้อที่ร้อนใจแลอับอายนั้นก็เกิดจาก
 ข้าราชการต่างพระองค์ซึ่งเป็นการที่จะแก้ยากที่สุด คือ ท่านข้าราชการ
 ก็ทราบแลรับรองแล้วว่าจะได้มานั่งโต๊ะรับประทานอาหารพร้อมกันแขก

แต่ครั้นถึงเวลาที่ระยิบระยับประทานอาหารต่างคนก็แกลังบอกรับย้วย คนหนึ่ง
 คงปวดศีรษะ คนหนึ่งคงปวดท้อง ต่างคนออกอยู่แต่ในห้อง แลบางที่ก็
 ต้องเชิญแขกที่เป็นคนสำคัญ ๆ กลยไป แลคนเหล่านั้นได้มาหาก
 ประสงค์จะให้เกียรติยศต่อพวกเราเท่านั้น

คนชาติฝรั่งเศสเป็นคนที่ชอบรับชอบยุด ทั้งเป็นคนที่มีอัธยาศัย
 อันสุภาพด้วย ถ้าคนเราจะประพฤติให้เข้าหานิสัยทั้งสองอย่างนี้ไม่ได้
 แล้ว ก็ต้องยอมตัวเป็นลิงเท่านั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวในข้อนี้โดยแรงก็
 เพราะเหตุว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระอนุชาของพระองค์ แลเสนาบดี
 กระทรวงต่าง ๆ โดยมาก ได้รับสั่งแลพูดกับข้าพเจ้าในเรื่องนี้ แลได้
 กำชับข้าพเจ้าให้ไปชี้แจงให้คนไทยเข้าใจ ว่าอันคำนี้ที่ไปหา ยังโฮเต็ล
 คารานนั้น ก็ล้วนแต่เป็นคนไทยถือคนไทยทั้งสิ้น ข้าพเจ้าต้องสารภาพ
 ว่าในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เกิดโทษหลายสิบครั้ง เพราะข้อแก้ตัวของคนไทย
 ฟังไม่ได้เลย ข้อแก้ตัวอย่างอื่นก็ไม่มันนอกจากอ้างว่า ไม่ได้มีพระราช
 โองการให้ข้าราชการเหล่านั้นออกมารับแขกอย่างใด

ในเวลานั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกำลังประทับอยู่ที่พระราชวังฟอน
 เทนโยล เจ้าพนักงานวังจัดการจะพาพวกเราไปกุสถานที่สำคัญ ๆ ใน
 เมืองแพลนเคอ มองซีเออร์เคอเซเนล ได้มีจดหมายบอกมาให้ข้าพเจ้า
 ทราบในเรื่องนี้ แลเจ้าพนักงานก็ได้เตรียมการทุกอย่างที่จะไปในคราวนี้
 แต่ท่านข้าราชการต่างพระองค์พอใจที่จะนอนมากกว่าที่จะไปด้อมอย่าง
 ใดในโลกนี้ จึงได้ยกเหตุขัดข้องต่าง ๆ นา ๆ จนที่สุดเป็นการจำเป็น

ที่จะต้องงัดการที่จะไปยังเมืองแพลนเคอ แต่เพื่อระงับความน่าเกลียด
 เช่นนี้ ข้าพเจ้าต้องออกชี้แจงว่า ข้าราชการต่างประเทศไม่สบายพอที่
 จะไปทนความหนาวในเมืองแพลนเคอได้ ทั้งการเคียวทางก็เป็นการ
 ลำบากมาก จึงจำเป็นต้องให้ข้าราชการไทยพักหากำลัง แต่เพื่อจะ
 ไม่ให้เสียเวลา ถ้าวันใดเป็นวันที่อากาศโปร่งก็ พวกข้าพเจ้าจะพยายาม
 พาพวกข้าราชการไทยไปชมกุศลต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องพอใจของชาวต่าง
 ประเทศ ทั้งในเมืองแลนอกเมืองยิวส์ แต่การที่รับรองเช่นนั้นก็ได้
 รับรองมากเกินไปกว่าที่ได้ทำจริง คนจำพวกนี้ช่างสมเป็นจำพวกคนเกลียด
 คร้านเสียจริง ๆ ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าจะให้เข้าไปในคณะบาทหลวงจะไม่
 ยากเท่ากับการที่จะให้พวกนี้ออกจากห้องได้ อีกประการ ๓ ในไม่ช้า
 ข้าพเจ้าก็ได้รับคำต่อว่าของเสนาบดี เพราะเขาถือว่าข้าพเจ้าเป็นหัวใจ
 ของพวกนี้ การที่พวกไทยได้แสดงกิริยาอันปราศจากความสับสน แล
 แสดงโมโหโทโสทั้งทำท่าทางเย่อหยิ่งต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้า
 ต้องรีบขยับแทนตั้งสัน แต่อะไรก็ไม่ร้ายเท่าที่ข้าพเจ้าต้องหาเรื่อง
 สำหรับเป็นข้อแก้ตัวแทนพวกนี้ไม่หยุดไม่หย่อนเลย

เรื่องทูตไทยไปหาเสนาบดี

เมื่อได้กำหนดวันที่จะไปหาเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เป็นอันแน่นอน
 แล้ว ข้าพเจ้าได้เตรียมการสำหรับพวกไทยอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ ท่าน

เสนาบดีได้ส่งรถมารับพวกเราไปจากกรุงปารีส และมีเจ้าพนักงานของท่านเสนาบดีตามไปส่งด้วย พวกเราได้ไปพักนอนที่เวอซายคิน ๑ แลที่เวอซายคินนี้ได้จัดการรับรองอย่างงดงามใหญ่โตมาก เสนาบดีคนแรกที่พวกเราไปทานั้น คือ มาควิศเคอเซเนล (Seignelay) ในห้องของท่านผู้นี้ เต็มไปด้วยวงศญาติแลเพื่อนสหายของท่านซึ่งรวมกันมาคอยรับคณัน ข้าราชการไทยได้แต่งตัวอย่างเต็มยศเหมือนแต่งในเวลาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม เว้นแต่เสื้อคลุมยาวหาได้สวมไม่ เพราะข้าพเจ้าได้บอกให้ถอดเสีย บนศีรษะนั้นสวมหมวกกลมพอกมีเกี้ยวทองคำโตสามนิ้ว พวกไทยได้กล่าวคำขวยขอมอธิบายถึงเหตุผลที่ได้มีราชการต่างพระองค์ในคราวนี้ ข้อความที่กล่าวนั้นก็ตรงกับที่ข้าพเจ้าได้อธิบายมาแล้วนั้น มองซีเออร์เคอเซเนลได้ตอบสั้น ๆ แต่เป็นใจความที่พวกเราพอใจมาก(๑)

(๑) มองซีเออร์เคอเซเนล ได้รับพวกข้าราชการไทยยังบ้านของท่านที่กรุงปารีส ข้าราชการไทยได้กล่าวคำขวยขอมอธิบายถึงพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยามจะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลได้ถามมองซีเออร์เคอเซเนล ว่าจะจัดการอย่างไรที่จะให้เป็นผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ได้ มองซีเออร์เคอเซเนลได้ตอบโดยกล่าวคำขวยขอมอย่างไพเราะ แลได้แนะนำว่าการที่จะให้เป็นพระราชไมตรีกันนั้น ก็มีหนทางอันดีอย่างเดียวกันนั้น คือให้พระเจ้ากรุงสยามเข้าถือนศาสนาคริสต์เที่ยนเสีย เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

เป็นหัวหน้าในทางศาสนาจึงมีพระราชประสงค์จะเชิญให้พระเจ้ากรุงสยาม
ได้ ถือนิสาสนาอันเดียวกัน เพราะเหตุว่าเมื่อท่านพระองค์ได้ครองราช
สมบัติในโลกนี้โดยรักใคร่นับถือนั้นแล้ว จะได้ไปครองสมบัติในโลก
โน้นชั่วกัลปาวสาน

ในจดหมายฉบับนี้มีความต่อไปอีกดังนี้

“มองเซนต์เลอโนนซ์ (Le Nonce) อธิการทูตจาก
มองซีเออร์วาเซ ถึงพระทัยของพระเจ้ากรุงสยามที่เกี่ยวข้องสังคยาปา
มองซีเออร์วาเซได้เล่าถึงข้อความที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งว่าหวัง
พระทัยว่า บาคหลวงคนใดคนหนึ่งคงจะไปหาท่านสังคยาปา แลแสดง
ไมตรีที่พระเจ้ากรุงสยามได้มีต่อสังคยาปา แลให้บอกสังคยาปาว่า
พระเจ้ากรุงสยามก็มีพระทัยรักใคร่อยู่ ตามที่ใดทรงแต่งตั้งราชทูต
อันสุญหายเสียแล้วนั้น เมื่อมองซีเออร์วาเซได้อธิบายตลอดเรื่องแล้ว
มองเซนต์เลอโนนซ์ได้ขอให้รักเป็นบันทึกไว้ แลให้มองซีเออร์วาเซ
เซ็นชื่อไว้เป็นหลักฐาน เพื่อจะได้ส่งไปยังกรุงโรม”

“พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งกับมองซีเออร์วาเซว่า ถ้าไม่ทรง
เกรงว่าการที่มองซีเออร์วาเซจะกลับยังเมืองไทยเข้าไป ก็ทรงยินดี
ที่จะให้มองซีเออร์วาเซไปยังกรุงโรม เพื่อไปค้ำนัยท่านสังคยาปา แต่
มองซีเออร์วาเซได้กราบทูลตอบว่า ถ้ามองซีเออร์วาเซจะไปเองไม่ได้
คณะบาคหลวงจะรักให้บาคหลวงคนใดที่กรุงโรมไปแทนตัวมองซีเออร์วาเซ
ก็ได้ ซึ่งเป็นที่พอพระทัยแล้ว ข้าพเจ้าได้ทำบันทึกข้อความเหล่านี้

ส่งให้มองเซนเยอร์เลออนอนซ์มาได้ ๖ อาทิกย์แล้ว แลมองเซนเยอร์
 เลออนอนซ์ก็ได้ส่งจดหมายบันทึกนี้ไปยังสังคยาป่าแล้ว (ข้อความ
 เหล่านี้ คัดจากจดหมายมองซิเออร์เคอบริชาเซียถึงบาทหลวงปาโล
 ลงวันที่ ๓๓ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๗)

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อได้ไปหามองซีเออร์เคอเซเนเลเสร็จแล้ว ก็ได้เลยไปหา
มองซีเออร์เคอควัวซี ที่บ้านมองซีเออร์เคอควัวซีเดิมไปด้วยข้าราชการ
คอยรับรองอยู่ คำตอบของเสนาบดีคนนั้นยาวมากกว่ามองซีเออร์
เคอเซเนเล เพราะมองซีเออร์เคอควัวซีได้กล่าวคำยกย่องสรรเสริญ
พระเจ้ากรุงสยาม แลสรรเสริญพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทวย แลได้ใช้
คำพ้องันไพเราะจับใจ ซึ่งผู้ฟังได้ชมทุกคนว่าพูดดีมาก

ในที่นี้จะต้องอธิบายว่าการที่พวกเราจะกล่าวคำอย่างใด มีข้อสำคัญ
ที่ต้องตั้งเป็นหลักสำหรับที่จะพูดอยู่สามข้อเท่านั้น คือ ๑. ต้องการสืบถึง
ราชทูตไทยที่ได้ออกจากกรุงสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๒๓)
๒. ขอให้ท่านเสนาบดีกราบทูลในพระนามของพระเจ้ากรุงสยาม ในข้อที่
ทรงยินดีถึงการประสูติของท่านดยุกเคอบูรกอญ (Duc de Bourgogne)
๓. ขอให้ท่านเสนาบดีเหล่านั้น ทหาหนทางที่สันแฉ่นอนที่สุกสำหรับให้
พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ได้เป็นพระราชไมตรีกันอย่างสันอิ แลให้
ได้มีพระราชสาสน์ได้ดวยกันอยู่เสมอได้ ข้อที่ ๓ นี้เป็นข้อที่ไ้ทุกกัน
เป็นการสำคัญยิ่งกว่าข้ออื่น เพราะทั้งมองซีเออร์เคอเซเนเล แลมอง
ซีเออร์เคอควัวซี ได้กราบทูลหรือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสร็จแล้วโดย
คำเนิรความตามากหมายขึ้นทุกที่ไ้ส่งไปให้ท่านทั้งสอง ท่านทั้งสอง
จึงอธิบายให้พวกเราฟังว่าหนทางอย่างใดแฉ่นอนที่สุก ก็คือพระเจ้า
แผ่นดินทั้งสองพระองค์จะต้องร่วมสาสน์อันเดียวกัน ซึ่งจะเป็นการทำ
ให้พระราชไมตรีแน่อนหนาจะขาดจากกันไม่ไ้ แลถึงแม้ว่าพระราช

อาณาเขตทั้งสองจะห่างไกลกันสักเพียงใดก็ตาม หรือประเทศอื่น ๆ จะ
 ญาสาสักปานใดก็ตาม พระราชไมตรีอันนี้จะเปลี่ยนแปลงหรือขาดตอน
 ไม่ได้เลย ในชั้นนี้ไม่ใช่แต่ท่านเสนาบดีจะพยายามอธิบายชี้แจงให้
 แจ่มแจ้งแต่อย่างเดียว ได้ขอให้ข้าพเจ้าหมื่นชื้นแจงให้ข้าราชการ
 ไทยเข้าใจ แลให้พยายามพูดคุย ๆ ในเวลาที่ว่างการอื่น ๆ ด้วย เมื่อ
 ได้พักจากนั้นเสร็จเรื่องแล้วยังเป็นเวลาเช้า ๔ โมงเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น
 ก็ได้มีการเลี้ยงอาหารอย่างใหญ่โตมาก เพราะได้เป็นอันตกลงว่า
 เสนาบดีจะได้นำพวกเราเข้าเฝ้าเวลาเสด็จไปวัด แลจะโปรดให้ข้าราชการ
 ไทยดูพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเวลาเสวยด้วย

ว่าด้วยทูตไทยเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

การเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคราวนี้ ได้เฝ้าในท้องพระโรงที่
 กระจกเงาใหญ่ เมื่อเราไปถนัดนั้นมีข้าราชการทั้งหญิงและชายอยู่เต็ม
 ท้องพระโรงแล้ว พอสักครู่หนึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จออก พวกไทย
 เคยแต่เห็นการเคารพบนอบ ในเวลาที่พระเจ้ากรุงสยามเสด็จออก จึง
 ประหลาดใจอย่างยิ่งที่ได้เห็นข้าราชการฝรั่งเศสพากันจนจับศัพท้อไว้ไม่
 ใค้ทั้งเห็นข้าราชการเหล่านั้น ต่างแยกเสียดซึ่งกันที่จะเข้าไปให้ ใกล้ชิด
 พระองค์ บางคนก็เคียวออกหน้าพระเจ้าแผ่นดิน บางคนก็ตามเสด็จแต่
 โดดมากเคียวเคียงไปกับพระองค์ พวกไทยคกใจจนไม่รู้สักตัวว่าเสด็จ
 มาใกล้แล้ว พอเสด็จมาห่างจากที่ที่พวกเราขึ้นอยู่ประมาณ ๕ หรือ ๖ ก้าว
 มีคนบอกว่า “เสด็จแล้ว” จึงได้รู้สักตัว

ในทันใดนั้นข้าพเจ้าได้บอกให้ข้าราชการไทยลงหมอบถวายบังคม
 คือให้เอาหน้าคกยพนแล้วพนมมือ อย่างที่ข้าพเจ้าเคยเห็นเขาทำต่อหน้า
 พระที่นั่งพระเจ้ากรุงสยาม ในการที่เสด็จออกคราวนั้นข้าพเจ้าไม่ทันรู้ตัว
 เพราะมองซีเออร์เกอเซเนเลได้บอกให้ทราวล่วงหน้าเพียง ๑๕ นาทีเท่านั้น
 ข้าพเจ้าจึงได้เตรียมคำที่จะกราบทูลแต่เพียงสั้น ๆ พอข้าพเจ้าจะอำลาก
 กราบทูล พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทอดพระเนตรเห็นคนไทยหมอบอยู่เช่นนั้น
 ก็ไม่ไปรบกวน จึงรับสั่งให้ข้าพเจ้าบอกคนไทยให้ลุกขึ้น พอคนไทยได้
 ยืนขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่าดังนี้

“คนไทยที่มาเฝ้าพระองค์ในคราวนี้ เป็นข้าราชการซึ่งพระเจ้า
 กรุงสยามได้แต่งตั้งให้มาแทนพระองค์ในกรุงฝรั่งเศส เพื่มาขอรับข้อ
 เสนาญัตติให้ช่วยกราบทูล ในสิ่งซึ่งพระเจ้ากรุงสยามหวังพระทัยยิ่งนัก
 ในข้อนี้ ข้าราชการไทยได้ชี้แจงให้มองซีเออร์เกอเซเนเลแลมองซีเออร์
 เกอคริวชี้ทราบบอกเสียแล้ว แลมีความหวังว่าท่านเสนาญัตติทั้งสอง
 คงจะหาโอกาสนำความกราบทูลให้ทรงทราบต่อไป แลในเวลาที่ท่าน
 ข้าราชการไทยมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีโอกาสมาถวายบังคม
 ต่อพระองค์เช่นนี้”

เมื่อข้าพเจ้ากราบทูลจบลงแล้ว ก็มีตัวลงถวายคำนับ พระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสจึงท้าวว่า “ขอให้ออกแก่ท่านข้าราชการเหล่านี้ ว่าการที่ได้
 มาในคราวนี้ทำให้ข้าพเจ้าปลื้มใจอย่างที่สุด แลเมื่อพระเจ้ากรุงสยามพระ
 ธนาชาติรักแลนถวิลของข้าพเจ้า จะต้องพระราชประสงค์สิ่งใดจากตัว
 ข้าพเจ้า ๆ มีความยินดีที่สุดที่จะทำให้สมพระราชประสงค์” พอท้าว
 เสรีจแล้วก็เสด็จพระราชดำเนินไปยังโบสถ์ต่อไป

เรื่องทูตไทยไปดูพระราชวังเวอซาย

การที่พวกเราได้ไปเที่ยวชมพระราชวังเวอซายนั้น ได้ไปดูตาม
ห้องต่าง ๆ ทุกห้อง ซึ่งกินเวลานานมาก กว่าที่จะดูทั่วพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสได้เสียก็มาประทับโต๊ะเสวยแล้ว เจ้าพนักงานจึงได้พาพวกเรา
เข้าไปยังห้องเสวย แลได้จัดที่นั่งขนม้ายาวยก้ามะหยี่แค่ง อย่ซ้าย
ที่ประทับ ตลอดเวลาที่เสวยอยู่นั้น มีมหัศจรรย์เพลงต่าง ๆ อย่
เสมอ แลข้า ๆ นาน ๆ มีผู้หนึ่งร้องเพลงรำกับมหัศจรรย์ ๑ ใน
ระหว่างนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้มีพระดำรัสแก่ข้าพเจ้าสองข้อ ๑ ให้
ข้าพเจ้าอธิบายแลชี้ให้เห็นไทยของแปลก ๆ ที่หายากทุกอย่างที่จะได้
เห็นในเวลาไปเที่ยวในพระราชอุทยาน ข้อ ๒ ในวันอังคารให้ข้าพเจ้าพาคน
ไทยมายังพระราชวังเวอซาย เพื่อให้คนละคอนเล่นเรื่องโรลันด์ (Roland)
ซึ่งไปรบกับโมโคโดยเฉพาะสำหรับให้ไทยดู ในเรื่องคนละคอนนี้ได้ทำให้
ข้าพเจ้าได้รับความลำบากอย่างยิ่ง คงจะได้เห็นต่อไปนี้

ในพระราชอุทยานนั้นได้เข้าน้ำพุทุก ๆ แห่ง แลพวกเราได้นั่ง
รถลากซึ่งชนชาติสวิสเซอร์แลนด์เป็นผู้ลาก ไปดูน้ำพุทั่วทุก ๆ แห่ง ของ
อันน้ำพุเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจทั่วโลกอยากดูอยากเห็นทั้งนั้น พวกไทยได้
ดูโดยเสียไม่ได้ ซึ่งกระทำให้อหิวของข้าพเจ้าเย็นจนน่าแฉง แลพวก
ไทยก็พูดกันว่า “ดูพอแล้วกลับกันที่เด็ก” ดูเหมือนจะเข็ดแต่มีที่ แต่
ก็ยังเคราะห์ดี คุ้มการทไทยแต่คงก็ริยาเช่นนี้ไม่มีใครรู้เห็นนอกจาก
ข้าพเจ้าคนเดียว

เรื่องทูตไทยไปดูแลคอนมิเหตุขึ้น

เมื่อใดกลับมาถึงกรุงปารีสแล้ว ข้าพเจ้าได้ ไปยังโรงเรียน
สามเดร เพื่อรายงานให้หัวหน้าทราบถึงเหตุการณ์ที่ได้เป็นไปต่าง ๆ
แลเพื่อหารือว่าจะทำอย่างไรในเรื่องที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีรับสั่ง
ให้ข้าพเจ้าพาคนไทยไปดูแลคอน ถึงแม้ว่าท่านหัวหน้าจะเป็นผู้มีความ
รอบรู้ก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่กล้าแนะนำอย่างเด็ดขาดว่าข้าพเจ้าจะควรทำ
ประการใด ท่านหัวหน้าจึงพาข้าพเจ้าไป ทามองซีเออร์ ทรองซอง
(Tronson) หัวหน้าโรงเรียนสามเดรที่แซงต์ซัลปิซ (Saint - Sulpice)
ซึ่งเป็นคนฉลาดจะหาคนทั้งกรุงปารีสเปรียบยากที่สุด ท่านผู้นี้ไม่เห็นว่าจะ
เป็นการยากลำบากอย่างไร จึงบอกข้าพเจ้าตรง ๆ ว่าการที่จะทำ
ตามรับสั่งในเรื่องนี้ไม่ควรที่ข้าพเจ้าจะรังเกียจอย่างใดเลย

เมื่อถึงวันกำหนดที่จะดูแลคอน ข้าพเจ้าได้พาพวกไทยไปยังพระ
ราชวังเวอซาย ในคืนวันนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะเสด็จทอดพระเนตร
ควย จึงได้มีรับสั่งให้มองซีเออร์เคอเซเนเลจกัทให้พวกเรานั่งตรงกัย
ที่ประทับ ในเรื่องที่จะมีคอนคราวใดก็เกิดเลื่องลืออวดกันมากจึงทำ
ให้คนมาจากกรุงปารีสจนนับไม่ถ้วน เจ้าพนักงานโรงจกขึ้นที่ครอบงมทั้ง
สองข้าง แลที่สำหรับให้พวกเรานั่งนั้นเป็นม้ายาว ๆ ซันกันขึ้นไปถึง
๓๕ ชั้น พวกทหารรักษาพระองค์มีความลำบากมากในการที่จะห้ามคน
แลพวกทหารต้องผลักดัน ในคนนั้นเพื่อจะพาให้พวกเราไปถึงที่นั่ง ใน

ระหว่างที่ผลกัไดคนอยู่ันักโตทั้งพวกเราให้คอบอยู่ทรมณนเประมาณ
 ๑๕ นาที จนพวกไทยซึกจะเขือแล้วแลเตรียมตัวจะกลับ แต่ข้าพเจ้า
 ริงไว้ จึงได้จำใจอยู่ ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องบอกกับนายทหารว่าขอให้
 ระวัง ถ้าข้าราชการไทยกลับไปยงที่พักแล้ว พระเจ้าแผ่นดินคงจะ
 กริ้วมากแลคงจะโทษนายทหารว่าจัดการไม่เรียบร้อยเป็นแน่ นายทหาร
 จึงได้เรียกพลทหารเบ็ดช่องให้พวกเราเคียร แต่หาได้นำไปยงที่ทพวกเรา
 ควรนั่งไม่ กลับพาไปยงที่ผู้บังคับกองไว้สำหรับให้บุตรภรรยาของ
 เขานั่ง

ฝ่ายพวกไทยหารู้ไม่ว่าม้าชั้นล่างเพนที่ ๆ ก็แลสยบายกว่า จึง
 เลื่อนขึ้นไปนั่งม้าชั้นสูงขึ้นไปเพื่อจะกันไม่ให้มีใครนั่งสูงกว่าตัว พอพวก
 ไทยเลื่อนที่นั่งก็พอกพวกทหารรู้สึกว่าตัวได้พามาที่นั่งในที่ ๆ ผิด จึง
 จัดการขยับขยายจะให้พวกเรานั่งสูงขึ้นไปอีก แต่พวกไทยไปเข้าใจเสีย
 ว่าพวกทหารถูกไล่ทั้งลูกขนแล้วเคียรไปยงโซเท็ด แลได้ขึ้นรถซึ่งให้คอบ
 อยู่แล้วนั้นกลับไปยงกรุงปารีส ข้าพเจ้าจะห้ามหรือจะชู้ หรือจะแนะนำ
 อย่างใดก็หาเป็นผลสำเร็จไม่

ในเวลาทีพวกไทยกลับไปยงนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยังหาได้เสด็จ
 ออกไม่ แต่พอเสด็จมาถึงก็คำรัสถามถึงพวกไทย เจ้าพนักงาน
 จึงกราบทูลว่าพวกไทยกลับไปเสียแล้ว ก็ทรงเชื่อเป็นมั่นเหมาะว่า
 คงจะมีใครทำให้พวกไทยเจ็บช้ำน้ำใจเป็นแน่จึงได้กลับไปยงนั้น ข้าพเจ้าจะ
 คอยหาโอกาสที่จะเล่าเรื่องให้มองซิเออร์เคอเซเนเลทรายก็ไม่ได้ โอกาศ

ข้าพเจ้าไม่ได้รู้ละคอนจนเล็ก เมื่อละคอนเล็กแล้วข้าพเจ้าได้ไปหา
มองซีเฮอร์เทอเซเนแล แลได้เล่าตามเรื่องก็เป็นจริงให้ฟังทุกประการ
ฝ่ายมองซีเฮอร์เทอเซเนเล็กก็ตะเนการดู ว่าเรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องเล็ก
น้อยคงไม่หมดเรื่องแต่เพียงนี้ จึงได้ไปกราบทูลออกตัว แต่จะกราบทูล
ว่าอย่างไรข้างนั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระพิโรธมาก
แลจะทรงลงโทษพวกทหารต่อไป

ส่วนพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินข้าพระทัยว่าข้าพเจ้าคงจะหาช่องทาง
ที่จะทำให้พระเจ้าแผ่นดินหายกริ้วได้ จึงได้ให้คนไปเที่ยวตามหา
ข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าไม่ไปอยู่ที่เวอชายเสียแล้ว เพราะข้าพเจ้ารู้สึก
เต็มที จึงได้รีบกลับไปยังกรุงยาร์ส ข้าพเจ้าจะได้พบกับพวกไทย
ว่าอย่างไรข้างนี้แต่พระเป็นเจ้าองค์เดียวที่ระทราบได้ แลพวกไทยกลับ
เข้าใจเสียว่าตัวได้ทำการอย่างวิเศษที่สุก ข้าพเจ้าได้ข่าวเมื่อกลับ
ถึงกรุงสยามข้าพเจ้าจะกราบทูลกล่าวไทย ในการที่พวกไทยได้ประพฤติกวี
เช่นนี้ พวกไทยกลับสั่นหัวตอข้าพเจ้าว่า “พระเจ้ากรุงสยามจะทรงทำ
อะไรได้ อย่างแรงที่สุดก็ได้แต่ประหารชีวิตพวกเราเท่านั้น แต่เรา
ต้องรักเกียรติยศของเรามากกว่ารักชีวิต ”

รุ่งขึ้นพระอนุชาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งให้คนมาเชิญข้าพเจ้า
ให้ไปพบพระองค์ที่แซงคลู (Saint-Cloud) แลจึงรับสั่งกับข้าพเจ้า
ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระพิโรธมาก แลถ้าข้าพเจ้าไม่หาหนทางที่จะทำ
ให้หายกริ้วแล้ว น่ากลัวพวกทหารจะต้องถูกลงโทษ ยางคนก็น่ากลัว

จะต้องประหารชีวิตบางคนก็คงต้องติดคุก ในตอนนั้นข้าพเจ้าเห็นจะต้อง
แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย เพราะข้าพเจ้าได้ทูลต่อพระอนุชาว่า ข้าพเจ้า
เห็นมีหนทางอย่างเดียวกันนั้น คือจะต้องบอกว่าไทยคนหนึ่งมีอำนาจ
ไม่สยบซึ่งจำเป็นจะต้องรักษาสันติ

พระอนุชาทรงเห็นว่าข้อแก้ตัวนั้นช่างจะไร้ประโยชน์ แต่ได้รีบสั่ง
ต่อไปว่าอย่างไร ๆ ก็ต้องจัดการพาพวกไทยให้ไปถูกระดมอีกครั้งหนึ่งให้
จงได้ ในข้อนี้ข้าพเจ้าได้ทูลว่ายังจะรีบร้อนไม่ได้ เพราะพวกไทยได้
แสดงว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้รีบสั่งด้วยพระองค์เองให้ไปแล้ว ใคร ๆ
จะให้ไปพวกไทยก็จะยอมไปโดยยาก แต่อย่างไรก็ตามถ้าพระอนุชาทรง
เห็นว่าเป็นการจำเป็นแท้แล้ว ข้าพเจ้าจะลงเกลี้ยกล่อมเกลี้ยก่อน

ภายหลัง พระอนุชาได้ไปทูลชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ ให้พระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสทรงทราบโดยตลอด ในที่สุดพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงทรงเห็นว่า
ไม่ควรจะมาเกี่ยวข้องกับคนที่ขาดสติเช่นนี้จนเกินไป และได้รีบสั่งกับพระ
อนุชาว่าในการที่จะเจรจาในทางราชการต่อไปนั้น ควรข้าพเจ้าจะลงเสีย
ดีกว่า แลทรงหวังพระทัยว่าในเรื่องนี้ข้าพเจ้าคงจะจัดการให้ถึงผลที่สุด

ทูตไทยไปดูพระราชวัง แลที่ ๆ ตำบลแซงคลู (Saint Cloud)

พระอนุชา ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ยังคงมีความกรุณาต่อพวกเรา
อยู่ เวลานั้นประทับอยู่ที่กรุงปารีส จึงรีบสั่งให้ข้าพเจ้าพาพวกไทย
ไปเฝ้าพระองค์ยังพระราชวัง เมื่อไปถึงพระราชวังนั้นได้เห็นทหารรักษา

พระองค์มีที่ตั้งกองเปเนเรียบีชเวียบรียในท้องพระโรงใน พวกสวิส (Swisse) เรียงรายอยู่ข้างนอก แลบันดาข้าราชการที่ประจำหน้าที่ใน พระราชวังก็ประจำอยู่ตามห้องต่าง ๆ พระอนชาคอวยรับพวกเราอยู่ใน ทางเครี (Galerie) ซึ่งเป็นแกลเลอรีใหญ่ที่สุดในกรุงปารีส แลมีข้าราชการแต่งตัวเต็มยศห้อมล้อมพระองค์อยู่โดยรอบ

ในที่นี้สมควรที่ข้าพเจ้าจะต้องอธิบายความอะไรไว้บ้างสักเล็กน้อย มีฉนั้นการที่จรรยาจรรย นั้น จะเป็นแต่เพียงการจกจำเท่ากับเป็นเสมือน ธรรมเนียมเท่านั้น กล่าวคือการทำไปเฝ้าเช่นนี้ของระวิงตัวให้มาก แล จะต้องรู้สึกว่าการเคารพต่อพระอนชาคอวยรับของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ต่างกัน กับการเคารพต่อพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน แลยังมีข้อที่จะต้องระวิงอก อย่างหนึ่ง คือขนดาเจ้านาย โปรคนิกที่ระพิงคนพูดภาษาอื่นซึ่งพระองค์ เองไม่เข้าพระทัยเลยจนคำเคี้ยว เพราะฉนั้นเมื่อจะทูลข้อความอย่างใด จึงต้องใช้ภาษาที่รู้ สักว่าไม่เข้าพระทัยนั้นทูล โดยตรงจกพูดภาษาที่พระ องค์เข้าพระทัยเหมือนกัน ขอนต้องชี้แจงให้พวกไทยเข้าใจสมทราบาย ให้จงได้ ไม่นั้นพวกไทยก็กระทำกิริยาอันน่าขันซึ่งเช่นอยู่เสมอ ๆ กล่าวคือ ถ้าจะพูดกับใครแล้วพวกไทยหาได้พูดกับผู้นั้นไม่ หันมา พูดกับล่ามแลจะมองคนที่ต้องการพูดด้วยสักครั้งก็ไม่มี ในคราวนี้พอ ได้เฝ้าพระอนชาคอวยรับ ข้าพเจ้าก็ได้ให้คนไทยลงกราบถวายบังคมอย่างธรรมเนียมไทยโดยทันที จนพระอนชาคอวยรับสั่งให้ลุกขึ้นถึงสามสี่ครั้งแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้บอกให้คนไทยลุกขึ้น การที่จกทราบายได้ว่าพระอนชาคอวยรับ

ของคนมีพระทัยก็เพียงไร จะต้องคุ้นเคยกับท่านจึงจะทราบได้ พระ
 อนุชาได้คำวิเศษมเหยยสรเสริญพระเจ้ากรุงสยามหลายพันอย่าง แล
 รัชสั่งให้พวกเราสัญญาว่าจะนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามถึงไมตรี
 ของพระองค์ แลถามโอกาสที่จะแสวงให้เห็นไมตรีเวลาใดก็ทรงยินดี
 อย่างยิ่งที่จะรับพระของพระเจ้ากรุงสยามต่อไป เมื่อรัชสั่งในเรื่องนี้เสร็จ
 แล้ว ใต้ทรงเชิญให้พวกเราไปควงของพระองค์ที่ตำบลแขวงคูล แล
 พระองค์จะรับเสด็จไปส่งหน้าเพื่อไปคอยรับอยู่ณที่นั้น เพราะใต้ทรง
 เตรียมการที่จะเสด็จทุกอย่าแล้ว เมื่อเสด็จไปแล้วพวกเรากราบตาม
 เสด็จไป พอรถที่นั่งผ่านประตูเข้าไปรดเราก็ไปถึงเหมือนกัน แลรถที่
 เรานั่งไปนั้นก็เป็นวรถที่พระอนุชาส่งมาให้รับพวกเราไป

วังที่ชาวคลินกประดจะเป็นวังที่ทเวศาสร้าง ทุกอย่างเป็สิ่งที
 ใหญ่โตงดงามทั้งสิ้น สักทธานักคิด เครื่องทองเครื่องเงินก็คิด ทั้งรูป
 ภาพสี ตึกคาศ่างๆ นาฬิก้าวง พระราชชอกยาน ส่วนส้ม ล้วนแล้วแต่
 เป็สิ่งซึ่งคนทีไม่เคยเห็นเลยหรือทีใต้ทราบแต่เพียงฟังเขาบอกเล่า
 เท่านั้น จะคาดหมายไม่ถูกเลย เมื่อแรกไปถึงใต้ไปยังห้องมองซีเออร์
 เกอชาทร์ (Chartres) ซึ่งเป็นโอรสของพระอนุชาก่อน ข้าพเจ้าจะไม่
 ขบขึงเรื่องทมิชน คือชนนางไทยคนแก่มีความเห็นคเห็นช้อย่างแล
 เป็คนเคยสุขขหรืออยู่เสมอ ใต้แสวงก็วิยาพอให้เห็นว่าใต้สับกล้อง
 สักกล้องหนึ่งจะกินักหนา พอพระอนุชาทรงทราบว่าพวกไทยอยากสุข
 ขหรือ ก็ใต้ทรงจัดการให้ข้าราชากรทีแต่งตัวอย่างงามเข้าไปยังห้องที่

พวกเราพักอยู่ บางคนถือกลอง บางคนถือยา บางคนถือไฟ แลเพื่อ
จะขั้วให้พวกไทยสุขยา พวกเจ้าพนักงานเหล่านั้นถือสิ่งสุขกลองก่อน
บางคนก็ไม่เคยสุขขจรหรือสุขกลองเลย แลบางคนก็เคยสุขมาแต่ก่อน
แลก็ทิ้งไม่สุขมานานแล้วก็มี ก่อนที่จะรับประทานอาหารได้มีการเลี้ยง
เครื่องว่าง แลเมื่อได้ไปฝังไฟจนอุ่นแลพักผ่อนจนสบายแล้ว ได้มี
การเลี้ยงอาหารในส่วนเล็กอันงกรมแห่งหนึ่ง ซึ่งรถหรือม้าไม่เคย
ได้เข้าไปเหยียบขำเลย

การเลี้ยงคุณความดีกับเกียรติยศของผู้เลี้ยงทุกประการ ผู้ที่
รับประทานอาหารด้วยนั้นล้วนแต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งนั้น แลในคราวนี้
ก็หาได้มีเรื่องราวตลกซกอย่างใดไม่มี เพราะฉนั้นจึงได้จัดการเลี้ยงดีกว่า
ที่เลี้ยงเจ้าข้างองค์เสวยอีก พอเลิกจากโต๊ะก็ได้อำนาจของพระอนุชา แล
พระอนุชาได้พาพวกเราไปคูไปชมสถานแห่งงาม ๆ ต่าง ๆ ในพระราชอุทยาน
แลในส่วนของพระองค์ ใครเลยจะไม่พิศวงที่ใดเห็นหน้าพกว่าสามพันแห่ง
แลบางท่อก่พ่นน้ำขึ้นไปสูงกว่า ๖๐ ฟุต ใครเลยจะไม่ประหลาดใจที่ใดเห็น
ของที่มนุษย์ประดิษฐ์ทำขึ้นให้ประจบเข้ากับของที่กำเนิดเป็นธรรมชาติ
ใครเลยจะไม่พิศวงในเวลาที่ชมรูปสลักต่าง ๆ ซึ่งช่างสลักทำโดยยากที่
สักเหมือนกัของจริง ข้าพเจ้าตั้งรับสารภาพว่าข้าพเจ้าเองพิศวงใน
ใจเหลือที่จะอธิบายได้ จนที่สุดสิ่งที่มีอริยได้ก็ยิ่งทำให้เกิดความสงสัย
ว่าจะเป็นของจริงหรือประการใด ข้าพเจ้าหลงไปว่าเวลานั้นเป็นเดือน
มิถุนายนแต่ความจริงจะสิ้นเดือนพฤศจิกายนอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้รับ

ผลไม้ แลดอกไม้ต่าง ๆ กุญแจเป็นระดูใบไม้ผลิอยู่ บึงก็ขึงไคเห็นของ
ใหม่ ๆ แผลก ๆ ไร่ไป การที่ได้ไปชมของต่าง ๆ คราวนี้ถึง ๕ ชั่วโมง
แต่ความที่เพลินก็เหมือนสนัก ๕-๖ นาทีเท่านั้น

ข้าพเจ้าไม่ทราบเลยว่าพวกไทยวันนั้นจะรู้สึกว่าได้ไปพบของก็อย่าง
ไร หรือจะเป็นด้วยสุราซึ่งเขาได้จัดให้รับประทานซึ่งพวกไทยเห็นว่าเปน
สุราอย่างคึก จะขึ้นหัวสมองหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ แต่จะอย่างไร
ก็ตามในวันนั้นพวกไทยเปลี่ยนเป็นคนละคน แผลกกับที่ข้าพเจ้าได้เคย
เห็นมาแต่ก่อน ๆ มาก เพราะหน้าตากุแจ่มขึ้น ไปเห็นสิ่งใดก็ดู
ออกจะชอบแถมพอใจ แม้แต่ของเด็กน้อยพวกไทยก็ชมเชยยกย่องว่าดี
กว่าที่ไคเห็นที่พระราชวังเวอชาย ถ้าจะพูดสั้น ๆ ก็คือ ในคราวนี้พวก
ไทยได้ประพฤติกวีสมใจรักของข้าพเจ้าทุกอย่าง พระอนุชาได้ประทาน
ของแก่พวกไทยเป็นทูลถัก แล้วเจ้าพนักงานก็พาชนรดของพระองค์ไป
ยังกรุงปารีส แต่มีทหารรักษาพระองค์ตามไปส่งด้วย (๓)

(๓) พระอนุชาได้ประทับนั่งรับสั่งกับมองซิเออร์วาเซอ์ยถึง ๓ ชั่วโมง
ได้รับสั่งถึงการต่าง ๆ หลายอย่าง ลงท้ายที่สัคไค์ทรงจับแขนมองซิเออร์
วาเซอ์ยแล้วรับสั่งว่า “ในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะต้องทรงจัดการ
ต่อไป และจะต้องทรงแสดงให้พระเจ้ากรุงสยามเห็นว่าพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสมีพระทัยที่ไม่น้อยกว่าพระเจ้ากรุงสยาม คึกกรากจดหมาย
มองซิเออร์บริธาเซอ์ยถึงยากหลวงปลา ลงวันที่ ๖ เดือนพฤศจิกายน

ในเรื่องวัยประทานอาหาร มองซีเออร์ว่าเซได้กล่าวในท่อนว่าดังนี้
 “ในการที่พวกไทยวัยประทานอาหารทั้งในบ้านแลนออกบ้านจะต้อง
 คอยระวังอย่างที่สุด เพราะทราบกันอยู่แล้วว่า สุราฝรั่งเคสเป็นสุรา
 ที่มีช้อและแรงมาก แต่เพราะเหตุว่าสุราเหล่านั้ วัยประทานอะหรัอยค
 พวกไทยมักจะมีค้มมากกว่าที่ตัวจะทนได้ ทั้งนบงที่พวกไทยจะไม่มีรู้สึกตัว
 ก็จะเป็นได้ ในเรื่องนั้มองซีเออร์แฟมาเนลเป็นพยานข้าพเจ้าได้คั้นหนึ่ง
 ในการที่ข้าพเจ้าคอยระวังนักหนามีให้เกิดเรื่อง อันน่าเสียดใจ แลน่าอัยอาย
 ขึ้นได้ โดยข้าพเจ้าได้สั่งพวกบ็อยที่โฮเต็ลคารานให้เอาน้ำเค็มในสุราให้
 มาก คือ ให้น้ำคั้งสี่ส่วนสุรามั้เพียงส่วนเค็วเท่านั้น นอกจากนั้ เมื่อ
 จะไปวัยประทานอาหารที่โฮเต็ลโคบ้านโค ข้าพเจ้าก็คอยสั่งเช่นนั้เหมือน
 กัน เพื่อชองกันมิให้เกิดขายหน้าขึ้นได้ แต่การที่พวกไทยได้เ้ามาจน
 หน้าอายได้เกิดขึ้นสองครั้ง โดยคนใช้ได้หึยชวคฉิก แต่ก็เป็นการ
 เคะระหึกลเพาะเกิดในบ้าน ซึ่งไม่มีใครเห็นนอกจากเพื่อนของคณะบาท
 หลวงสองสามคนเท่านั้น แลคนเหล่านั้ ก็ช่วยกันบึคความหาได้ให้
 แพร่หลายไม่

เรื่องคนไทยไปฟังสวดที่โบสถ์ โนตรดาม (Notre Dame)

ในวันนักขัตฤกษ์คแซง (Toussain) ท่านสังฆราช (Archbishop) กรุงปารีสจะเป็นหัวหน้าในการสวดมนต์ที่โบสถ์ โนตรดาม เพราะฉะนั้นการที่จะขออนุญาตให้ข้าราชการไทยไปสวดจึงไม่เป็นการยากอย่างใด ถ้าหากว่าพวกเขาจะยอมสัญญาว่าจะปฏิบัติเหมือนอย่างคนอื่น คือ ถึงเวลากวายเป็นต้องกราบ ถึงเวลาคุกเข่าต้องคุกเข่าแล้ว เจ้าพนักงานก็จะยอมจกทีให้นั่งข้างหน้า แต่พวกไทยหายอมไม่ แลการที่ไม่ยอมนี้ท่านสังฆราชก็หาได้โกรธเคืองอย่างใดไม่ แลได้จกทีให้นั่งบนแถวหลังข้างบน ซึ่งเป็นแห่งที่ไม่เกี่ยวกับผู้ใดเลย ในพิธีสวดของศาสนาไม่มีอย่างใดที่จะทำให้คนยึกในศาสนาคริสต์เคียดเคืองกว่าจะสวดสวดในเวลาสังฆราชเป็นหัวหน้า แลมีแขกหลวงกับนักพรตทั้งปวงเช่น ข้าราชการลอมเช่นนี้ ในวันโบสถ์ใดไม่พอ ถึงกับต้องใช้ทหารสำหรับแยกทางให้กระวระแห่เคียว การสวดมนต์ แลการร้องเพลงได้ดำเนินไปอย่างเรียบร้อยทุกอย่าง สิ่งที่ทำให้พวกไทยไม่พอใจก็เพียงแต่การพิธีสวดคนยึกยาวมากไปเท่านั้น แลเมื่อเวลาเคียวกระวระแห่พวกนักพรตนั้นพวกไทยก็ตกใจ เพราะเห็นกระวระแห่เคียวได้ก็พวกเรานั่งอยู่แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า การถ้อยต่าง ๆ ความลึกลับของชาวสยามนั้นข้าราชการไทยที่มาในคราวนี้ ก็เหมือนจะค่อยคลายลงบ้างแล้ว เมื่อพิธีสวดได้จบลงแล้ว ข้าพเจ้าก็พาพวกไทยไปหาท่านสังฆราช เพื่อขอขใจสังฆราชที่ได้เลือกเฟ้นต่อพวกเรา ท่านสังฆราชมีชื่อนี้ได้กล่าวคำขึ้นไพลื่อนำขใจใจมาก แลได้ให้เกียรติยศตามไปส่งถึงบันไดค้าย

เรื่องทูตไทยไปเที่ยวเมืองซังตีย์ (Chantilly)

ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสที่มีจุดหมายไปทูลพระอนุชาเพราะถือว่าได้คุ้นเคยกับพระองค์มาก เพื่อขอไปเที่ยวยังเมืองซังตีย์ การที่ข้าพเจ้าขอรับนั้นพระอนุชาเป็นที่พอพระทัยมาก ข้าพเจ้าจึงได้จัดแรงที่จะไปยังเมืองซังตีย์ ซึ่งเวลานั้นพระอนุชาประทับอยู่ในเมืองนั้น เลขาการของพระองค์คือเฮารดบัททองมารีย์ รดนั้นเก็บมคัวยม้าอย่างก็ ๖ ม้า แลพวกเราได้นั่งไปในรถรณใกล้เมืองซังตีย์ประมาณอีก ๖ ไมล์ พวกเราได้รับความปลื้มใจมาก เพราะเมื่อไปถึงก็ได้พบข้าราชการในพระองค์พระอนุชาหลายคน ได้รับประทานอาหารอย่างวิเศษทั้งมีรดแลม้าคอยส่งท้อไปด้วย ถึงแม้ว่าในเวลาอันหิมะได้ตกมากก็จริง แต่บ้านน้ำพุแลน้ำตกก็ยังม่น้ำไหลอยู่จนเป็นระควร้อน พวกไทยไม่ได้ทำการให้ชายหน้าอย่างใดในถิ่น ก็ถือว่าความประพฤติกของพวกไทยในคราวนี้เป็นที่พอใจข้าพเจ้าทุกอย่าง

เรื่องทูตไทยไปคูสวตมนต์แลเบตสกาปาลีเมเนท

เพื่อจะให้ข้าราชการไทยได้เห็น สิ่งที่สำคัญ ของ ประเทศ ฝรั่งเศส จึงได้จัดการให้พวกไทยไปคูการเบตสกาปาลีเมเนท ท่านเปรซีเคนที่ ๓ ได้สั่งให้เพิ่มทหารอีกเท่าหนึ่ง แต่เพราะเหตุว่าท่านเปรซีเคนก็คิดว่าข้าพเจ้าเองก็ได้พยายามจะให้พวกไทยลงคุกเข้าในเวลาที่ยกไม้กางเขนแลชดด้วยนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ จึงต้องคิดอ่านจัดการอย่างอื่น ซึ่งเป็น

การกระทำให้อะระกาหลจนเกือบจะถึงฆ่ากันตาย เพราะเหตุว่าที่แห่ง
 หนึ่งซึ่งเคยให้คนนั่งกว่า ๒๐๐ คน ต้องไล่คนออกหมดเพื่อจะกันถนนไว้
 ให้พวกเรานั่ง แลต้องใช้ทหารดื้อย่นสำหรับคอยกันทางกว่า ๒๐ คน
 ในพิธีอันสำคัญแลน่าศักดิ์คือพิธีถวายของแก่พระเจ้า (Offerory)
 เพราะฉนั้น พอเสร็จพิธีจนข้าพเจ้าจึงได้พาคนไทยไปนั่งในทึลย์แห่ง ๑ เพราะ
 ทึลย์อีกแห่ง ๑ นั้นเตรียมไว้สำหรับให้มอญซีเออร์เลอนอนซ์ (Nonce) นั่ง
 ในที่ข้าราชการไทยได้มี โอกาศชมขบวนพระเจ้าแผ่นดินที่สงสกในโลกนี้
 ซึ่งทรงฉลองพระองค์อย่างเต็มยศเสด็จขึ้นด้วยขบวนสัตว์เอมมัน เมื่อได้มี
 สุนทรพจน์กันจบลง แลข้าราชการได้กระทำคำสาบาลแล้ว ข้าพเจ้าได้
 พาคนไทยไปหาท่านเปรซีเคนท์ ๑ เพื่อขอขอยาท่าน ท่านเปรซีเคนท์ต้อง
 การให้พวกเราไปรับประทานอาหารที่บ้านท่าน แต่พวกไทยหิวก็ยังไม่ยอม
 ไปเป็นอันขาด การที่พวกไทยทำการเสียดริยาเช่นนั้น ไม่ยุติแต่เพียงน
 ึ่งร้ายยิ่งกว่านี้ไปอีก กล่าวคือ เมื่อกลยไปถึงที่พักก็ได้พบมอญซีเออร์
 แฟมานด์ แลมอญซีเออร์เคอขวีซาเซีย ซึ่งเชิญคนมีชื่อขึ้นสูงให้มา
 รับประทานอาหารกับเรา แต่พวกข้าราชการไทยไม่ยอมมานั่งโต๊ะด้วย
 ในครั้งนั้นข้าพเจ้าหมกขัญญาไม่ทราบว่าอะไรแก่ตัวได้อย่างไร ข้าพเจ้าจึง
 ไม่ยอมพบปะพูดจากับพวกไทยถึงสองวัน ซึ่งเป็นบาขนานก็พอใช้ช้อย่าง

เรื่องอุบายที่จะให้ทูตไทยไปดูละคอน

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ใ้ทำให้ข้าพเจ้าเสียใจ แลร้อนใจเป็นอันมาก
 เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยังรับสั่งอยู่เสมอว่า ทรงปรารถนาให้พวกไทยไป

คุณละคอน ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นการจำเป็นแล้ว ที่จะต้องจัดการให้คนไทย
ไปคุณละคอนให้ทั้งที แต่พวกไทยก็โศกโศกไว้แล้วว่า ถ้าไม่ใคร่มีพระราช
โองการไทยตรงแล้ว เป็นไม่ไปก็เป็นอันขาด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึง
จำเป็นต้องคิดอธิบาย ถึงจะกล่าวต่อไป

ในเรื่องที่จะไปคุณละคอนนั้นข้าพเจ้าคอยระวังไม่พุดถึงเลย แลข้าพเจ้า
ก็ได้ทำให้พวกไทยเข้าใจว่า การที่ข้าพเจ้าจะไปยังพระราชวังเวอซาย ก็
เพื่อจะไปเจรจาการรทึงค้างอยู่ ทั้งจะใคร่จัดการให้ ใ้ไ้เร่งการสำหรับ
กลับไปเมืองไทยโดยเร็วด้วย ขอนี้เป็นข่าวอนคืออย่างยิ่งสำหรับคนไทย
ซึ่งทำให้เขาใจก็จนถึงกับมากอดคอข้าพเจ้า แลขอให้ข้าพเจ้ารีบจัดการ
โดยเร็วที่สุด โดยกล่าวว่า การที่ข้าพเจ้าจะจัดการให้ ใ้กลับไปเมือง
ไทยนั้น เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ทำบุญคุณกับเขาอย่างยิ่ง

แต่เพื่อจะให้ขยายของข้าพเจ้าเป็นผลสำเร็จนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ ไปปรึก
กับมองซิเออร์เคอเซเนลแลมองซิเออร์เคอคริวซ์ ว่าในวินโคที่จะมีละคอน
ก็ตาม ในวันรุ่งขึ้นให้เตรียมการที่จะให้พวกไทยไปลา ในวันนั้นข้าพเจ้า
จะพาพวกไทยไปนอนที่เวอซาย แลจะกำหนดเวลาให้ ไปถึงเวอซาย
ในราวบ่าย ๕ โมง ขอให้เจ้าพนักงานเตรียมอาหารไว้ให้เรียบร้อยแล
เมื่อมแล้ว คือในเวลาที่จะลงมือเล่นละคอน ขอให้เจ้าพนักงานคน ๓ กับ
ทหารรักษาพระองค์ ๖ คนมายังโฮเตลที่พัก ที่ประตูโฮเตลก็ขอให้เตรียม
เก้อห้ามไว้ ๓ เก้อ แลที่โรงละคอนขอให้เตรียมที่นั่งไว้ ให้ตรงกับที่
ปรุกับแต่ให้เป็นที่ ๆ คนทั้งหลายทั้งตัวละคอนแลคนดูจะเห็นพวกเราได้

โดยง่าย เมื่อได้เตรียมการไว้เช่นนี้แล้ว พอได้เวลาตามที่นัดไว้ เจ้าพนักงานรักษาโรคได้เข้ามาในห้องตรงมาพูดคุยกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้เชิญข้าราชการไทยให้ไปยั้งโรงละครคอน ละครคอนจะลงมือเล่นเดี๋ยวนี้แล้ว แลพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงรออยู่ ถ้าคนไทยไปถึงเมื่อใด พระเจ้าแผ่นดินจะได้เสด็จออกประพาสยังโรงละครคอนที่เกี่ยวกับข้าพเจ้าได้เตรียมให้คนไทยแต่งตัวเต็มยศ โดยอ้างเหตุว่าช่างที่เสนาบดีจะเรียก หรือช่างที่เสนาบดีจะมาหากก็ได้

ในทันใดนั้นข้าพเจ้าได้ลุกขึ้นจากโต๊ะแลพูดว่า “ขอเชิญท่านรีบไปโดยเร็วก่อนเสด็จออก เพราะได้มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานแลทหารรักษาพระองค์มาเชิญท่านแล้ว” ข้าพเจ้าไม่ให้พวกไทยมีเวลาตรึกตรองหรือได้ค้อยอย่างใดได้ โดยทำเครื่องสัญญาด้วยเจ้าพนักงานตามที่นัดกันไว้ทหาร ๖ คนจึงมาจับแขนข้าพเจ้ากับคนไทยทั้งสอง การจับแขนครั้งนี้เป็นการแสดงความนับถืออย่างสูงในเมืองฝรั่งเศส แลวิกพาไปขึ้นนั่งเกาอี้หามจนถึงที่นั่งในโรงละครคอน ก็ประทับที่เจ้าพนักงานรักษาโรคยืนเฝ้าอยู่จนตลอดเวลา

ว่าด้วยเวลาอยู่ในโรงละครคอน

พอพวกไทยได้ลงนั่งบนเกาอี้ด้วยกำมะหยี่แดงกรวยเกาอี้เป็นทองแลมีพรมอย่างงามสำหรับคลุมเท้าแล้วนั้น ต่างคนก็ต่างพูดว่าถูกข้าพเจ้าหลอกเสียแล้ว และอะไร ๆ ต่าง ๆ ที่ได้ทำไปนั้น เป็นการที่

ข้าพเจ้าก็ทำตนเองทงสน จนทศกเมือพระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้ามา
 ข้าพเจ้าต้องบอกถึงสองหนพวกไทยจึงได้ ยินชมน พระเจ้าแผ่นดินมี
 อธิบายอันกัหันพระองค์มาทางพวกไทยเพื่อจะทรงคำนับ พระอนุชาแล
 ข้าราชการที่ตามเสด็จก็หันมาคำนับพวกไทยพร้อมกัน ข้าพเจ้าต้องใช้
 คำพูดอย่างแรง พวกไทยจึงได้ถวายคำนับแลคำนับตอพวกข้าราชการ
 ใครเลยจะเชื่อว่าในระหว่างที่ละคอนเล่นอยู่นั้นจนตลอดเวลาเล็ก
 พวกไทยมิได้เงยหน้าดูอะไรเลย ทั้งพระเจ้าแผ่นดินแลละคอนก็ไม่คู้ นิ่ง
 กัมน้ำอยู่ ถ้าจะหันหน้าก็เพียงหันไปคู้ประคู้เท่านั้น แต่ถึงจะอยากออก
 ไปสักเพียงไร ก็ไม่กล้าแสดงต่อข้าพเจ้าว่าอยากออกไป จึงจำเป็นต้อง
 อยู่จนละคอนเล็ก ถ้าหากว่าบัดนี้อยู่ พวกไทยคงกลัวย้ายกรุงย่ำวีสี
 เป็นแน่

เพราะเหตุว่าพวกไทยไค่แน่นแค้นใจเสียแล้ว ว่าการที่ข้าพเจ้าได้บอก
 ว่าจะมาทูลลาวันนี้ เป็นการไม่จริงทงสน ข้าพเจ้าจึงต้องทำหน้าซิงตาง
 เพื่อให้พวกไทยสั่นสังสัย แลข้าพเจ้าก็ได้ถือค้อว่าพวกไทย ว่าน้ำใจ
 ของพวกไทยนคกร้ายต่อข้าพเจ้าอยู่เสมอ ข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายว่า
 การที่ไทยสังสัยเช่นนี้ เท่ากับถือว่าข้าพเจ้าเป็นคนโกงไม่ซิงตรง เพราะ
 เหตุว่าถ้าตามที่พวกไทยสังสัยว่า ข้าพเจ้าหลอกในการที่จะเผ่าทูลลาใน
 วันพรุ่งนี้ เป็นการหลอกจริงตามทีไทยสังสัยแล้ว ขอให้ไทยเข้าใจว่า
 ถ้าข้าพเจ้าได้หลอกเสนาบดีของแผ่นดิน คือ เขาความไม่จริงไปกล่าว
 ว่าเป็นความจริงแล้ว ข้าพเจ้าเองก็จะเสียชื่อ แลการที่พระเจ้ากรุงสยาม

ใคร่มีพระราชประสงค์ไว้มัน คงเป็นผลไม่สำเร็จเป็นแน่ แลข้าพเจ้าได้
 พกข้อไปว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบถึงน้ำใจของพวกไทยที่ไม่
 ชอบข้าพเจ้าเช่นนี้ ก็คงจะทรงกริ้วแลลงพระราชอาญาต่อพวกไทยเป็นแน่
 อีกประการหนึ่ง ถ้าข้าราชการทั้งสองยังคงคั่งอยู่เช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่
 เป็นอะไรอีกต่อไป แลเวลานี้ข้าพเจ้ากำลังครองอยู่ ว่าในวันพรุ่งนี้
 ข้าพเจ้าจะไปทักทายคนไทยเพื่อไปทามองซิเออร์เคอเซเนล แลมอง
 ซิเออร์เคอควิวซ์หรือไม่ คำพอสกถายนี้ ทำให้พวกไทยตกใจมาก จึง
 ลงมากอดเท้าข้าพเจ้าแลขอโทษ

เรื่องการทูลลา

รุ่งขึ้นเมื่อข้าราชการไทยได้เห็นด้วยตาของเขาเองว่า รถของท่าน
 เสนายกโตมาคอยสำหรับรับไปลาเสนาบดีคนนั้น พวกไทยจึงมาขอโทษ
 ข้าพเจ้าอีก แลอันวอนขอให้ข้าพเจ้าตมกเขาได้ทำใจหงศหงศ แลก็เขา
 มีความสงสัยต่าง ๆ ข้าพเจ้าจึงตอบว่าในข้อนี้ข้าพเจ้าไม่ได้นักถึงแล้ว
 เป็นอันว่าต่างคนต่างพอใจด้วยกันทุกคน พวกเราจึงขึ้นรถกลับไปยังกรุง
 ปารีส แลก็พักอยู่ที่ปารีสสักช้านาน

ว่าด้วยมองซิเออร์เดอโชมอง (Chaumont)

เป็นราชทูตเข้ามากรุงสยาม

เตรียมการในเบงตัน

ในระหว่างที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รบสิ่งกับข้าพเจ้า ว่าได้ทรง
 เลือคนที่จะเป็นราชทูตได้แล้ว คงจะเป็นที่พอใจด้วยกันทุกคน เพราะ

เป็น คน มี ๖ คม ความ ต้องการ ของ ข้าพเจ้า กิ่ง ข้าพเจ้า ใต้ ชี แจง ไว้ ค่อม
มองซีเออร์เคอเซเนเล ข้าทอย่างเคียวแต่ไม้ไค้เป็นนักพรตท่านนั้น
แต่ถึงกันนั้นก็เป็นคนเต็มไปทั่วด้วยเมตตาคำจืดแต่เป็นคนใจดีที่สุก ลงท้าย
ที่สุกจึงรับสั่งว่า คน ๆ นั้นชื่อ เซอวาเลียเคอโซมอง

จึงอยู่ข้าพเจ้ายังหาได้ รู้จักกับมองซีเออร์เคอโซมองไม่ แต่พอ
ได้พบแลสนทนากันในครั้งแรก ข้าพเจ้าก็เห็นว่าระหาใครก็ดีกว่าคน
ไม้ไค้แล้ว

เจ้าหน้าทีไค้มีคำสั่งให้เตรียมเรือไว้สองลำ ๆ หนึ่งใหญ่ อีกลำ
หนึ่งขนาดกลาง แต่ไค้เตรียมของเครื่องราชบรรณาการที่จะถวาย
พระเจ้ากรุงสยาม ทั้งเตรียมของที่จะฝากไปให้เจ้าพระยาพระคลัง กับ
มองซีเออร์คอนซตันซด้วย ของเครื่องราชบรรณาการสำหรับถวาย
พระเจ้ากรุงสยามนั้น ล้วนแต่เป็นของอย่างดีแลงงดงามทั้งสิ้น แต่ของ
เหล่านี้ไค้ถูกคลื่นแลตกน้ำเค็มจนเสียหายหมด เพราะบังเอิญลงในเรือไม้ไค้
ของทีไม่เสียหายมีพรมใหญ่สองผืนซึ่งทำที่โรงทำสับ พรมสองผืน
ราคา ๕๐๐๐ ปอนด์ เพราะเป็นพรมใหญ่แลขาวซึ่งกะไว้ว่าจะเอาไป
ในห้องพระโรงใหญ่ ๒ แห่งโดยข้าพเจ้าไว้ไว้ค้มาเสร็จแล้ว ของทีเสีย
มากที่สุดคือ แพรคอกหลายผืน ซึ่งเป็นผ้าอย่างดีแลอย่างงามที่สุด
ที่จะหาได้ ผ้าแดง ๕ ผืน ผ้ามาจากเมืองซอลันคาหลายผืน กับหมวก
หนังสัตว์สีต่าง ๆ ๖ โหล คณะโรงเรียนสามเดรได้จ่ายเงินในพระนาม
พระเจ้ากรุงสยามสำหรับทำกระแจะอย่างก็ เป็นเงิน ๓๘๐๐๐ ปอนด์

กระเจกเงาเหล่านี้สำหรับไปประทับตามห้องต่าง ๆ ในพระราชวังไม่มีแตร
 ฆยานเคี้ยว แลได้ ไปถึงกรุงสยามโดยเร็วร้อย นาฬิกาใหญ่
 แลนาฬิกาพก ซึ่งได้ทำอย่างแปลกแลคล้ายทำอย่างงามนั้นก็ไม่มี
 เลขจนเรือนเคี้ยว ในจำพวกนาฬิกาใหญ่นั้นมีอยู่เรือนหนึ่ง ซึ่งได้ทำ
 ตามตัวอย่างที่ข้าพเจ้าได้ให้ไว้แก่ มองซิเออร์มาติโน ช่างทำนาฬิกา
 คือมีทুমโมงแลคืออย่างเวลาที่ใช้กันในเมืองไทย นอกจากของเหล่านี้ยังมี
 มีขนอย่างราคาแพงมาก มีกายแลกระษัตริย์ซึ่งที่มอญได้ประทับพลอย
 ต่าง ๆ แลมีกระเจกเงาเล็ก ๆ ทำเป็นรูปต่าง ๆ กรอบทำด้วย
 ทองแลเงิน แต่ของที่พระเจ้ากรุงสยามโปรดมากกว่าอย่างอื่น ก็คือ
 กล้องส่องยาว ๒ ฟุต ซึ่งเห็นของใต้ไกล ๒ ไมล์ กล้องนี้ลงยาแลมีสาย
 ทองด้วย (๑)

(๑) ในตอนนั้นไม่ควรลืมที่จะกล่าวถึงการที่เราได้พลาดไป คือ
 ถ้าจะทำของสิ่งใดสำหรับพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อเห็นโอกาสที่เหมาะสมแล้ว
 อย่าทงตัวเกินไป เพราะพวกเราได้หวังใจอยู่เกือบเดือน ๓ ว่าถ้าพอ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบว่าเรากำลังทำของเหล่านี้อยู่ที่คงจะทรง
 เป็นพระอริให้ทำต่อไปโดยไม่ต้องเกี่ยวกับเรา แต่ข้อนี้เราเข้าใจผิดโดย
 แท้ จึงเป็นเหตุทำให้ต้องวิ่งเทียวหาช่างเพื่อจะทำของต่าง ๆ ให้แล้วเสร็จ
 ภายใน ๒ เดือน ถ้าแม้ว่าในชั้นต้นเราได้ รัชจักการเสียแล้ว ก็คงจะ
 ไม่ได้ด้วยความร้อนใจดังที่ได้เป็นมาเป็นแน่

ส่วนของที่พักพวกคณะโรงเรียนสามเดระทำถวายโดยเฉพาะนั้น คน
 ที่รู้จักกันคนหนึ่งได้ทำรูปภาพลายคนบนกระดาดแขง ๒ รูป รูปหนึ่งเป็น
 ภาพพระราชวงศ์ฝรั่งเศสเข้ามา รูปคนแลรูปม้านั้นลงยา คนสูงนวกวง
 แลแต่งตัวทั้งคนแลม้าตามแบบทหารทุกอย่าง รูปนี้กว้าง ๖ ฟุต สูง
 ๕ ฟุต หนา ๓ ฟุตครึ่ง กรอบทำด้วยทองแลใช้กระจกยกบานเคี้ยว
 อีกรูปหนึ่งนั้น สูงกว้างแลหนาเท่ากัน เป็นรูปกรุงปารีสให้เห็น
 ในเวลาที่ขึ้นศูนย์กลางสะพาน ปองรอยัล (Pont-Royal) หันหน้าไปทาง
 โยสต์โนคร์คาม รูปนี้ทำดีแลละเอียดมาก แลเห็นทั้งสะพานสำหรับจอด
 เรือค่าง ๆ เห็นบ้านแลตึกเช่นวัง ทูยเลอรี (Tuileries) วัง ลูฟร์
 (Louvre) แลตึกกรมต่าง ๆ ที่อยู่บ้านโรงละครอน ทั้งเห็นสะพาน
 ปองเนฟ (Pont Neuf) แลสะพาน ปองโอซังซ์ (Pont-au-Change)
 ด้วย รูปต่าง ๆ เหล่านี้ทำดีจนอย่างถึงหน้าค่างแลประตูทุกแห่ง
 ข้างบนนั้นเห็นยอดโยสต์โนคร์คาม ยอดแซงต์ซาเปล์ (Sainte Chapelle)
 แลยอดคอกอื่น ๆ หลายแห่ง ทั้งเห็นลำน้ำเซนอยู่ข้างล่าง มีเรือทั้ง
 เล็กทั้งใหญ่พร้อมด้วยคนเรือ ไม่มีขาดสักอย่างเคี้ยว คนที่ได้เห็นรูป
 นี้ในมืองไทยนักพิศวงทุกคนว่ารูปนี้ได้เคียรทางไกลมาถึง ๗๐๐๐ ไมล์
 ก็ไม่มีรูปสิ่งใดที่จะซำรุคอย่างใด ยังมีของอื่น ๆ แปรลก ๆ อีกหลาย
 อย่างเหลือที่ข้าพเจ้าจะทำได้ ของที่จะฝากมายังประเทศสยามควรวน
 ได้ตัวราคาในกรุงฝรั่งเศสว่าเป็นราคาอยู่ในราว ๕๐๐๐๐๐ ปอนด์

ก่อนที่จะออกจากกรุงปารีสสองวัน ข้าราชกาารไทยก็ได้รับของ
 แจกจากเสนาบดีเหมือนกัน ของเหล่านี้เป็นราคากว่า ๒๐๐๐ เหรียญ
 ส่วนล่ามได้รับเงิน ๕๐๐ เหรียญ แลคนใช้ได้รับเงินคนละ ๕๐ เหรียญ

ว่าด้วยบาดหลวงเยซุต์ผู้ชำนาญการเลข

ในระหว่างที่เจ้าพนักงานกำลังเตรียมการต่าง ๆ ทั้งได้กล่าวมา
 แล้วนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่าพวกบาดหลวงเยซุต์ก็จะไปกับราชทูต
 ด้วย แลได้เลือกไว้หกคนแล้ว คือ บาดหลวงฟองตานิ (Fontaney) ๓
 บาดหลวงตาชา (Tachard) ๓ บาดหลวงเลอคอมต์ (Lecomte) ๓
 บาดหลวงบูเว (Bouvet) ๓ บาดหลวงเกอชวียอง (Gerbillon) ๓
 กับบาดหลวงวิเคอูลู (Visdelou) ๓ บาดหลวงเหล่านี้ล้วนแต่เป็น
 สมาชิกของอากาเดมีแห่งวิชาทั้งนั้น (Académie des Sciences) กับ
 ทั้งเจ้าพนักงานสำหรับยูเคอนแลคองควว (Observatory) ก็รับเข้าเป็น
 พวกเดียวกันด้วย

พวกนี้ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ชำนาญ เลข ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 เพราะฉะนั้นจึงมีเงินเดือน นอกจากนั้นยังได้รับพระราชทานเงินเป็นพิเศษ
 อีก ๒๐๐๐๐ ปอนด์ ส่วนเครื่องมือต่าง ๆ ทุก ๆ ชนิด ซึ่งจำเป็นจะ
 ต้องมีไปด้วยนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโปรดให้จ่ายเงินส่วนพระองค์ขอ
 พระราชทาน นอกจากที่ระต้องซื้อเครื่องมืออื่น ๆ ยังจะต้องซื้อของต่าง ๆ
 สำหรับไปฝากแลแจก เช่นนาฬิกาใหญ่ นาฬิกาพก แลของอื่น ๆ

แปลก ๆ เป็นอันมาก ส่วนของที่จะประมาณราคาไม่ถูกมี ๒ สิ่ง สิ่ง
 หนึ่งนั้น คือ เป็นแผนที่โลก ทำด้วยทองแดงขี้ทอง วิกผ่าสูญ
 กลางโต ๒ ฟุตครึ่ง ฐานทำด้วยเงินอย่างงดงาม ตอนพื้นนั้นมีรอยตัว
 แลมีตัวสัตว์ ๓๒ ตัวประจำระดู ก็มีดาวมีเคียนพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง
 ดาวเคียนเหล่านี้ล้วนแต่ทำด้วยพลอยสีต่าง ๆ แลโคเล็กตามส่วน แต่
 สิ่งที่น่าคนั้นก็คือโลกกลมโตด้วยไขเคืองจักรซ่อนอยู่ข้างใน เช่นว่า
 เมื่อจะต้องการคบเคียนวันแฉเวลาแล้ว เคียนดาวบนอากาศระมีอย่างไร
 ก็ต้องตรงกับวันเคียนขี้ตองการทรวายนั้นด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อจะต้องการ
 ทรวายวันแฉเวลาสุริยุปราคา หรือจันทรุปราคาก็เห็นแลทรวายได้ โดย
 แน่นอน เพราะพวกปราชญ์ทางดาราศาสตร์ได้คำนวณแฉและส่วนลงใน
 แผนที่โลกนี้เสร็จแล้ว ของประหลาดสิ่งนี้จะเข้าวงใหญ่โตวงไหน ๆ ก็ได้
 เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีผู้ท่เข้าใจให้เครื่องเคืองกำกับอยู่เสมอ

อีกสิ่งหนึ่งนั้นเป็นแผนที่ภูมิศาสตร์ ขนาดโตใหญ่เท่ากับอันก่อน
 ในระหว่างทวีปต่าง ๆ ซึ่งได้เขียนลงโดยแจ่มแจ้งนั้น เห็นเวลานำทะเล
 กลง แลตรงไหนน้ำทะเลขึ้นมาจนอับเพียงไหน ท่ค้าขายล่กลง
 เวลาใด ก็ได้ทำไว้ให้เห็นชัดเจนด้วย ของทั้งสองสิ่งนี้ผู้ที่ไม่ได้เห็น
 ศึกษาคาของตัวเองแล้ว ไม่ใคร่จะเชื่อว่าเป็นของมีคุณค่าเลย

เรื่องมองซีเออร์ว่าเซกราบทุลถึงระยะทาง

ในทันชีพเจ้าระต้องกล่าวถึงเหตุผลต่าง ๆ ที่มีขึ้นก่อนที่จะลงเรือ
เวลานั้นบรรดาหัวหน้าของกระทรวงทหารเรือ เช่นมองซีเออร์เคอคริวด์
(Tonrville) แลมองซีเออร์ชาโตเรโน (Châteaurenault) เป็นต้น
ก็นายทหารผู้ซังกัยเรือบางคนได้พร้อมกันอยู่ที่พระราชวังเวอชาย พระ
เจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงรับสั่งกับท่านเหล่านั้น ถึงการทรวาทศแลพวกเราจะ
กลับไปยังกรุงสยาม อยากจะทรงทราบว่า เรือที่จะไปส่งราชทูคนนั้นจะ
ได้กลับมาเมื่อไร ท่านเหล่านั้นคาคว่า ถึงระกะหนาวเรือคงจะต้องหยุด
พักตามชายฝั่งแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นแน่ เพราะณนี้จะต้องคาคว่า กว่า
เรือจะกลับมาได้ก็ตองกินเวลาราว ๔ ปี แต่มองซีเออร์เคอเซเนเล
ได้กราบทูลไว้ว่า การที่จะให้เรือไปส่งทูคนนั้นคงกินเวลาไม่เกิน ๒ ปี
เท่านั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงไ้รับสั่งให้ห้ามมองซีเออร์เคอเซเนเลเข้า
ไปเฝ้า แลรับสั่งต่อหน้าพวกข้าราชการกระทรวงทหารเรือ ว่าการ
ที่มองซีเออร์เคอเซเนเลได้ทูลไว้เนั้น ไม่ตรงกับความเห็นของข้าราชการ
ทหารเรือ ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในการทะเล มองซีเออร์เคอเซเนเลจึง
ชักชีพเจ้า แลกราบทูลว่า ชชีพเจ้าได้สัญญาไว้ว่า ภายในสิบเดือน
เรือหลวงที่ไปส่งทูคนนั้น จะได้กลับมาถึงท่าเมืองเบรสต์ (Brest)
ยังมีเหตุเพราะเหตุที่เวลานั้น ชชีพเจ้าก็อยู่ที่เวอชายกำลังรับประทานอาหาร
อยู่กับมองซีเออร์เคอคริวด์ ก็มีเจ้าพนักงานมาบอกว่ พระเจ้าแผ่นดิน
รับสั่งให้หาชีพเจ้าไปเฝ้า เมื่อชีพเจ้าไปถึงพระราชวัง พระเจ้า

กรุงฝรั่งเศสยังกำลังเสวยอยู่ จึงรีบสั่งให้ข้าพเจ้าเข้าไปใกล้พระองค์ แล้วรีบสั่งว่า “ท่านใดบอกกับเซเนเลอริงหรือ ว่าเรือของฉันทะเกิรทางทั้งไปแลมาอยู่ในราวสี่เดือนก็จะได้กลับ” ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้อนั้นเป็นความจริง แลถ้าหากว่าไต่ออกเรือในต้นเดือนมีนาคม แลถ้าไม่มีเหตุอันตราย ซึ่งยังคาดคะเนไม่ถูกอย่างใดจนแล้ว ที่ข้าพเจ้าจะไว้นั้นก็ยังไม่ช้าเกินไป เพราะทั้งไปแลมาจะกินเวลาอยู่ในราว ๓๖ หรือ ๓๗ เดือนเท่านั้น มองซีเออร์เคอคูวิล (Tourville) จึงคิดค้นข้าพเจ้าแลพบว่า ข้าพเจ้าพบผลการเกิรเรือในทะเล เป็นการง่ายเท่ากับข้าพเจ้ามันลูกประจำ ข้าพเจ้าทราบดีว่าท่านผู้บัญชาการนายพลเรือ (แอกมัวร์) แลข้าพเจ้าก็จำมองซีเออร์เคอซาโตเรโน (Chateaurenault) ได้ด้วย ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวหาญกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า ข้าพเจ้ายินคนนักที่จะได้กราบทูลถึงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิชาอันชำนาญของท่านเหล่านั้น เพราะการที่ข้าพเจ้าจะกราบทูลนั้นจะทำให้ท่านเหล่านั้นแลเห็นจริงได้ โดยง่าย ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลต่อไปว่าดังนี้

“ท่านข้าราชการเหล่านั้นคงจะไม่ปฏิเสธว่า การเกิรเรือไปยังชมพูทวีปนั้น เป็นการที่พวกฝรั่งเศสมีความรู้แลชำนาญเท่ากับพวกฮอลันดา แลพวกนายเรือแลพวกนำร่องของฝรั่งเศสก็มีความรู้ไม่ต่ำกว่านายเรือของฮอลันดาเป็นแน่ เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าพเจ้าขอเรียนว่า พวกฮอลันดาไม่ให้เรือออกจากท่าจนกว่าจะสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ เมื่อเรือพวกฮอลันดาผ่านฝั่งเมืองฝรั่งเศสนั้น ก็ตกในเกอชกลางเดือนมีนาคมแล้ว

แต่โดยปรกติเรือพวกนี้เที่ยวทางอย่างช้าสามเดือนก็ถึงแหลมเคปออฟฟูก
 โซป เรือเหล่านี้พักอยู่ที่เคปออฟฟูกโซปเพื่อรับเสบียงอาหารประมาณ
 ๓๕ วันหรือ ๓ อาทิตย์ แล้วจึงออกเรือต่อไป เรือที่จะไปยังเมืองยาคาเวีย
 เที่ยวทางไม่ถึงสองเดือนก็ถึงยาคาเวียแล้ว จากเมืองยาคาเวียถึงเมือง
 ไทยเป็นหนทาง ๔๐๐ ไมล์เท่านั้น ระยะนี้เรือลำใดไม่เคยเคี้ยวเคียน ๓
 เดือนก็ถึงเสียแล้ว ถ้าพวกซอลันดาแลพวกซิงกฤษเคียวเรือได้ขี้อย่างนี้
 เหตุใดพวกเรายังจะทำไมได้ แต่จะต้องให้ออกเรือตามระบกกาลถึง
 ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้แล้ว ตอนนั้นคงหมายความว่าถึงประเทศสยามแล้ว
 ซึ่งข้าพเจ้าหวังว่าจะจะถึงราวเดือนกันยายนหน้า ยังขี้อยู่เดือนตุลาคม
 พฤศจิกายนและธันวาคม สำหรับเรืออีกสิบได้ ไต้มาลของเรือพระบาท
 คงทรงทราบก็ยิ่งกว่าคนอื่น ว่าการที่ราชทูตจะไปเจรจาต่าง ๆ ตาม
 พระราชดำริเห็นคงจะไม่เกินเวลาถึงสามเดือนเป็นแน่ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
 ขอยืนยันว่าเรือของไต้มาลของเรือพระบาท คงจะได้กลับมาถึงประเทศ
 ฝรั่งเศสในราวเดือนกรกฎาคมหน้า”

ในเวลาที่ข้าพเจ้ากราบทูลเช่นนั้น หาทราบไม่ว่าราชทูตซอลันดา
 ก็เฝ้าขี้อยู่ด้วย พอข้าพเจ้ากราบทูลหมดเรื่อง ราชทูตซอลันดาก็
 กรายทูลรับรองว่าข้าพเจ้ากราบทูลไว้นั้นจริงทุกอย่าง เพราะเหตุว่า
 การที่เรือจะเข้าจะออกนั้นต้องรายงานให้ราชทูตทราบทุกครั้ง ทั้งตัว
 ราชทูตเองก็ได้เคยไปเมืองยาคาเวียถึงสองครั้งแล้ว ระยะทางตรงกับ
 ที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลนั้นทุกประการ ในตอนนี้จะต้องขอกล่าวล่วงหน้าว่า

ในวันที่ ๓๕ เดือนมิถุนายน ปีหน้า ข้าพเจ้าได้กลับมาถึงท่าเมืองเบรสต์ (Brest) แลเมื่อข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ก็ทรงพระสรวลแลรับสั่งว่า “ท่านได้ใช้หนี้เร็วกว่าที่ใดสัญญาไว้”

เรื่องกล่าวโทษคนไทยในการพาเที่ยว

เยี่ยมเยือนนครหงสวดี

เวลายังเหลือน้อยวันแล้ว เพราะฉะนั้นระหว่างนี้จึงต้องไปเยี่ยมเยือนเจ้านายแลข้าราชการผู้ใหญ่ ในการเช่นนี้ผู้ที่เป็นมิชชันนารีจำเป็นต้องตั้งใจขอมริยความอภัยแลนอใจไม่มีที่สุด พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีความยินดีที่จะรับรองชาวต่างประเทศชนิดนี้ มักจะเตรียมการต่าง ๆ เช่นเชื้อเชิญบรรดาญาติแลมิตรให้มาคอยรับรองพร้อมกัน ทั้งเตรียมอาหารการเลี้ยง จนที่สุดตามมุนษานักจกคยแต่งเพื่อจะให้เป็นที่งดงามน่าคทุกแห่ง แลเพื่อจะเป็นการล่อใจให้คนที่ไปหาได้อยู่นานๆ แต่การที่เจ้าของบ้านใดสำคัญก็แลเตรียมการเช่นนี้ พวกไทยหาได้รู้สึกอย่างไรไม่ เมื่อไปที่แห่งใดพวกไทยก็ไม่ยอมนั่งเป็นอันขาด และการที่จะเชิญให้พวก ไทยเคิรเข้า ไปยังห้อง รมย์แซก ก็เกือจะไม่มีสำเร็จ เพราะนิสัยของคนไทยเหล่านี้ต้องการแต่ว่า พอพยเจ้าของบ้านแล้ว ไม่ว่าเจ้าของบ้านจะออกมารยที่แห่งใด ก็ต้องการลากลับไปโดยทันที ดังที่สุดถ้าพวก ไทยจะสัญญาหรือรับรองไว้อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ควรจะ

เซอด้ยคำอันนั้น เพราะมองซีเออร์เคอร์บริชาเซ็กับมองซีเออร์แฟมา
เนลได้เคยเสียเวลาแลเห็นอยเปล่านั้นมาครั้ง ๓ แล้ว โดยเชิญพวกไทย
ให้ไปยังบ้านมาคามเทอเนมูร (Nemour) พวกไทยก็ได้รับรองไว้แล้ว
ว่าจะไปจนถึงกับกำหนดวันแลเวลา แต่ครั้นเอาริงเข้าพวกไทยก็ทำ
ไปไม่

การที่พวกเราได้พักอยู่ในกรุงปารีสสามเดือนนั้น เป็นเวลาไม่
พอที่จะให้คนทั้งหลายซึ่งมีความปรารถนาจะเชิญพวกเราไปเลี้ยง ได้
เชิญทั่วทุกคนได้ ผู้ที่ได้เชิญเราไปรับประทานอาหารเลี้ยงก็มีแต่
มองซีเออร์คูรูโอปาญ (Ruau-Pallu) แลพวกคณะแซงต์เยนเว็ฟ
(Sainte Geneviève) เท่านั้น ส่วนมาเคอมัวเซลกับมาคามเทอคอลแบ
(Colbert) มาเคอมัวเซลกับมาค้ำเคอเก็ช (Giuse) ท่านกุกเคอ
เชอวเรอช (duc de Chevreuse) ท่านกุกเคอชาโรชต์ (duc de
Charoste) มาค้ำเคอลาเมเยอเร (de la Meilleraye) ท่านที่ปรึกษา
ราชการแผ่นดิน ท่านเปรีซิเอนของบริษัต่างๆ แลคนโตๆ ทั้งหลาย
ในกรุงปารีส จะหาเวลาแลโอกาสที่จะเชิญเราไปเลี้ยงไม่ได้ทั้งนั้น แล
ที่พวกไทยได้ขอมไปรับประทานอาหาร กับพวกคณะโรงเรียนสามเดรนั้น
ก็โดยซัดไม่ได้อย่างนั้นเอง (๓)

---

(๓) ในเรื่องเลี้ยงคราวนี้ มองซีเออร์เคอร์บริชาเซ็ได้มีจดหมาย
ถึงมองซีเออร์ปาญเล่าว่าดังนี้

“ข้าพเจ้าได้รับจดหมายของท่านเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๖ ธันวาคม ซึ่ง
 เป็นวันภายหลังที่เราได้มีการเลี้ยงวัน ๓ และการเลี้ยงครวนี้ ต้อง
 ขอบพระคุณพระเป็นเจ้าที่ไต่เป็นการเรียบร้อยก็ ในวันนั้นเราได้เชิญ
 ขุนนางไทยไปรับประทานอาหาร ในห้องของเซอวาเลียเคอรัชโต
 (chevalier de Rassetôt) ซึ่งเป็นคนพอใจของพวกขุนนางไทย แล
 ในห้องรับประทานอาหารห้องใหญ่นั้นได้รักโต๊ะไว้ดังนี้ โต๊ะที่ ๑ มีมอง
 ซีเออร์โรวิล (Roville) ๓ ท่านหัวหน้าพวกพ่อค้า ๓ ยากหลวง
 เกอซาวินยี (Chavingny) ๓ ยากหลวงเคอเปเลอเคีย (Pelletier) ๓
 ยากหลวงเคอซารอสต์ (Charost) ๓ มองซีเออร์เคอฟลามังวิล
 (Flamanville) ๓ โต๊ะที่ ๒ นั้นมีท่านเคาน์เคอโซมอง (Chaumont) ๓
 น้องชายมองซีเออร์โซมอง ซึ่งเป็นราชทูตไปประเทศสยาม ๓ มอง
 ซีเออร์ครุโอปาลู (Ruau-Pallu) ๓ มองซีเออร์คูแอ (Duert)
 เพื่อนของท่านราชทูต ๓ มองซีเออร์เทเวโน (Thévenot) กับคน
 อื่นๆ อีกหลายคน โต๊ะที่ ๓ นั้นมีมองซีเออร์เคอฟรองเทอนัก (Frontenac)
 ซึ่งยากหลวงเคอซาวินยีได้เข้ามา ๓ ยากหลวงเคอฟีซียง (Filsjean) ๓
 ยากหลวงเคอมาร์เคอแซงซุลปิซ (Mares de Saint-Sulpice) ๓
 ยากหลวงเคอฟูร์ซี (Fourcy) ๓ บุตรท่านหัวหน้าพ่อค้า ๒ คน แลยัง
 คนอื่น ๆ อีกหลายคน เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ท่านขุนนาง
 ไทยได้ลงไปห้องใหญ่ แลคนทั้งหลายได้คุยพวกไทยตามความ
 พยใจ ท่านยากหลวงฟูร์เนีย (Fournier) ได้เทศน์ แลท่าน
 ยากหลวงเคอซาวินยี เมื่อได้สวดมนต์เสร็จแล้ว ก็ได้รับเพลงคำนัย
 พระเป็นเจ้า

ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงการขมขื่นเช่นนี้บ่อย ๆ ก็เพราะประสงค์จะให้ผู้ที่ทำเป็นจะต้องกำกับข้าราชการของ พระเจ้ากรุง สยามในวันหน้าต่อไปจะได้รู้ตัวไว้

การที่พวกไทยได้แสดงการห่างเหินต่อการที่เกี่ยวกับศาสนานี้ เป็นข้อสำคัญนักเหมือนกัน พอเอ่ยถึงการที่จะไปยุโรปสักครั้งหนึ่ง พวกไทยก็แสดงกิริยาไม่พอใจซึ่งไม่มีใครอาจจะอธิบายได้ ในทันทีไม่จำเป็นจะต้องเล่าถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทุกเรื่อง จะเล่าแต่เรื่องเกี่ยวกับพวกเป็นทวิอย่างก็พอแล้ว คือ ท่านมาเคอมัวเซลได้นักให้พวกเราไปพบนักที่สำนักนางชี คาร์เมลิต (Carmélites) แลเจ้าพนักงานก็ได้แต่งประภีประคาโยสดีจเป็นวันนักชดถุกษ์ของแซงต์เทเรซ (Sainte Thérèse) เจ้าหญิงของคณมพระประสงค์จะพบกับข้าราชการไทยที่ลูกกรุง ประศู ฝ่ายข้าราชการไทยผู้หนุ่มไม่ยอมพบเป็นอันขาด แต่คนแก่ก็ยอมแต่แสดงกิริยาให้เห็นโดยชัดเจนว่า เขาไม่มีความพอใจในเรื่องวิคของพวกเราเป็นอันขาด

การที่พวกไทยทำใจไม่แน่นอนเช่นนั้น ข้าพเจ้าเบื่อเต็มทีแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่เล่าจะไม่กล่าวถึงการชนิดนี้กันตั้งลำอย่าง ในเวลาก่อนที่เขาจะออกจากกรุงปารีส

ในระหว่างนี้ข้าพเจ้ายังได้ไปที่เวอซาอิก ๕ ครั้ง ครั้งที่สุดได้เสด็จลลาพระเจ้าแผ่นดิน ในชั้นแรกข้าพเจ้าได้ขอร้องต่อมองซีเออร์เคอเซเนล ขอความกรุณาให้มองซีเออร์เคอเซเนลนำข้าพเจ้าเฝ้าในเวลา

เสกซ์ออก เหมือนที่ได้นำให้ข้าพเจ้าเฝ้าในครั้งแรกฉนั้น มองซิเออร์
 เกอเซเนลทิวเราะแลคอบว่าไม่จำเป็นแล้ว ให้ข้าพเจ้าโผล่หน้ามาให้
 เห็นเท่านั้นก็พอ คงจะไม่มีใครขี้ใจข้าพเจ้าเป็นแน่ ข้าพเจ้าก็ไต่ไปยัง
 พระราชวังจึงว่า ฤเพาะเป็นเวลาทีพระเจ้าแผ่นดินเสวยอยู่ด้วย พระ
 อนุชาของพระเจ้าแผ่นดินก็ถามเสกซ์อยู่ด้วยแต่ก็หาได้เสวยไม่ เห็น
 ข้าพเจ้านั่งอยู่ในระหว่างสังฆราชเกอลังก์ (Langres) แลสังฆราชเกอ
 ตรัว (Troyes) จึงนำความกราบทูล พอพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบ
 ข้าพเจ้าไปเฝ้าก็รับสั่งเรียกให้ข้าพเจ้าเข้าใกล้พระองค์ ข้าพเจ้าจึงคุกเข่า
 ลงข้างหนึ่งแต่ไต่รับพระหัตถ์ แลวงกราบทูลขอพระเกียรติเล็กน้อย
 ตามเคย พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งมีพระทัยก็เหลือทระพรรณาคือ ไต่
 ทรงวางมือแลช่อมแล้วเอาพระหัตถ์มาจับไหล่ข้าพเจ้าทั้งสองข้างจึงรับสั่ง
 ว่า “มองซิเออร์วาเซ ท่านจะต้องการกลับไปหรือไปเด็ก แลฉนั้นจะ
 ไต่อ้อนวอนพระเยซูเจ้า ขอให้ยั้งกาลให้ความปรารถนาของเราได้เป็น
 ผลสำเร็จทุกประการ ฉนั้นทราบว่าความปรารถนาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดี แล
 ฉนั้นหวังใจว่าคงจะไต่พดณอีก” ข้าพเจ้าจึงคุกเข่าแล้วก็มีควลงถวาย
 คำนิษ จึงกราบทูลโดยเสียงไม่สทกสท้านเลยวว่า “ข้าพเจ้าก็คอบยที่
 จะไต่เฝ้าอีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้าพระเป็นเจ้าไปรคแล้ว ขอให้ไต่เฝ้ายน
 สวรรค์เด็ก ขอย่าไต่เฝ้าในราชอาณาจักรของพระองค์เลย” การที่
 กราบทูลเช่นนี้เป็นการนำพิศวงยิ่งนัก เพราะคำฉนั้นคนไม่มีใครเคยกราบ

ทลเลข พอดีข้าพเจ้าผู้เสียดใจก็เกือบออกจากห้องไป ใครจะเรียกเท่าไร
ข้าพเจ้าก็ไม่ฟัง

ความคาดคะเนล่วงหน้า

ของมองซีเออร์วาเช

ข้าพเจ้าได้เคยไปหามองซีเออร์เคอเซเนล ท่านผู้ใดได้เชิญให้
ข้าพเจ้ารับประทานอาหารด้วย แลก็ได้กักตัวข้าพเจ้าไว้จนถึงเที่ยงใน
วันรุ่งขึ้น

ข้อที่สำคัญที่สุดก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ด้วยไม่ทราบว่า
พระเจ้ากรุงสยามจะทรงคอยประการใด แลเรื่องนั้นก็เป็นการอันหนัก
ของพวกเรา การที่ผู้ใดจะคิดเรื่องพระทัยของพระเจ้ากรุงสยาม เป็น
การที่กล้าหาญเหลือเกินนัก ใต้แต่คณะการที่ได้เห็นภายนอกเท่านั้น
การที่เรารจากนั้นไม่มีคราวใด ที่จะยากแก่ที่สำคัญเท่าคราวนี้ บรรดา
ประเทศทั้งหลายในทวีปยุโรปทุกประเทศก็คอยพวกเราอยู่ การที่แคว้น
ราชทูตไปกรุงสยามในคราวนี้ จะมีผลใดสองอย่าง หนึ่งเป็นผลที่
วิเศษ อีกอย่างหนึ่งก็จะเป็นผลร้ายซึ่งยากที่จะแยกห้ามได้ ถ้าหาก
ว่ามองซีเออร์เคอเซเนลไปลิส เมื่อได้ทราบการเป็นไปทุก ๆ อย่าง
จะหาโอกาสใส่พระเจ้ากรุงสยามเป็นพิเศษได้แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าการ
ทำ ๆ คงจะได้รับผลดีกว่าที่เราจะพบกับมองซีเออร์คอนซตันซ์เป็นแน่

ความเห็นเรื่องผลที่ฝรั่งเศสจะได้
 เพราะเป็นไมตรีกับกรุงสยาม
 มองซิเออร์ว่าเขเป็นผู้รวบรวม
 ขึ้นต่อคณะเสนาบดีของประเทศฝรั่งเศส

ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ในชั้นต้นจะต้องใคร่ครวญเสียก่อน ถึงเหตุผลที่ใดทำให้พระเจ้า
 กรุงสยามแห่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 และจะต้องใคร่ครวญว่า การที่จะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยามนั้นจะ
 มีผลสำหรับศาสนา และผลสำหรับแม่เกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ทั้งจะเป็นผลสำหรับให้การค้าขายได้เจริญขึ้นเพียงไร

เมืองไทยนั้นเป็นเมืองหนึ่งในโลกนี้ ที่จะได้เห็นชนชาติต่าง ๆ
 รวบรวมกันอยู่ จะหาเมืองใดที่มีชนชาติต่าง ๆ มากเหมือนในเมือง
 ไทยเป็นหาไม่ได้ เมื่อประมาณ ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว พวกฮอลันดา
 ได้มาตั้งห้างอย่างงดงามสำหรับทำการค้าขาย พวกยอกเกตซึ่งจำ
 ต้องละทิ้งดินแดนที่มิไว้ในประเทศอินเดีย ได้มาตั้งถอกอลอนันใน
 เมืองไทย พวกอังกฤษก็คอยหาช่องทางทุกอย่างสำหรับจะมาตั้งตัวอยู่ใน
 เมืองนี้ แลบริษัทฝรั่งเศสก็มีห้างอยู่ในเมืองไทยห้างหนึ่ง ในเมืองนี้
 ยังมีชนชาวอิตาลีแลจีน ชาวสเปน ชาวเคนมารก ชาวสวิสคน ชาว
 เขอร์มัน ชาวเตอร์ก ชาวเปอร์เซีย แลชาติอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก
 พวกสังฆราชฝรั่งเศสซึ่งได้ประสาทพรพระเป็นเจ้า ก็ได้เอาเมืองไทย

เป่นท่ามกลางสำหรับคณะบาทหลวงทั่วไป แลได้พยายามแผ่พระนาม
 ของพระเยซูเจ้าไ้แพร่หลายทั่วไป โดยหมั่นสอนศาสนาอยู่มิได้ขาด
 แลได้ทำประโยชน์ให้แก่บุคคลแลมหาชนทั่วไป โดยตั้งโรงพยาบาลแล
 ุขสำหรัออกทุนทรัพย์ของตัวเองสำหรับใช้จ่ายในโรงพยาบาลนั้น ทั้งตั้ง
 โรงเรียนรับเด็กที่เห็นว่ามึนสลัก็ โดยไม่ต้องให้เด็กเสียทรัพย์อย่างใด
 แลในที่สุดก็ไ้สั่งมิชชันนารีไปตามหัวเมืองในพระราชอาณาเขตสยาม
 เพื่อไปทำการกุศลต่างๆ ถึงว่ามาแล้ว

การที่ชนชาวประเทศต่างๆ ไ้เข้ามาในเมืองไทยมากมายหลาย
 ชาติเช่นนั้น ไ้ทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงแสวงหาความรู้ในสิ่งทีเกี่ยวข้อง
 ด้วเมืองต่างประเทศ แลเมื่อพวกสังฆราชไ้เข้าไปถึงเมืองไทย ก็ไ้
 ทรงซักไ้ได้เลียงถึงการต่างๆ ของประเทศทั่วไป แลไ้ให้สังฆราช
 เล่าถึงการเป็นไปของประเทศต่างๆ การที่รับสั่งถามเช่นนี้ก็ดูเหมือน
 ไ้รับสั่งถามชนชาติอินเดียเมืองฝรั่งเศสเหมือนกัน แลใครๆ ก็คง
 พอระคาดไ้ว่า พวกชอลันตาคงจะอธิบายถึงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่
 ฤเพาะตามเรื่องที พวกชอลันตาเห็นว่า จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเท่านั้น
 เพราะพวกชอลันตาไ้เห็นแล้วว่า การที่บริษัฝรั่งเศสไ้มาตั้งขึ้นใหม่
 เช่นนี้ อาจจะทำให้การค้าขายของพวกชอลันตาในสมภทวิชัยเสื่อมทราม
 ลง แลเพื่อจะป้องกันมิให้ฝรั่งเศสมาตั้งการค้าขายอยู่ไ้ พวก
 ชอลันตาจึงคิดเห็นว่าควรจะทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงระแวงพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศส จึงไ้ไ้อธิบายลักษณะของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่าเป็นเจ้าแผ่นดิน

ที่มีอำนาจมากแต่ต้องการเป็นใหญ่ ทั้งเป็นหัวหน้าของประเทศยุโรป
 ทั้งหมดด้วย การที่จะทำไมตรีหรือจะทำสงครามก็แล้วแต่พระทัย
 ทั้งสิ้น การที่พวกซอลันคาโคชอธิบายถึงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนั้น
 กลับมีผลตรงกันข้ามกับที่เขาได้คาดไว้ เพราะพระเจ้ากรุงสยาม
 กลับมีพระราชประสงค์จะเป็นไมตรีกับเจ้าแผ่นดินซึ่งมีอำนาจมากมายถึง
 เพียงนี้ ทั้งแต่นั้นมาถ้าใครบอกว่าเป็นฝรั่งเศส ก็เป็นการพอที่
 จะให้พระเจ้ากรุงสยามไปรบปราบที่เดียว เพราะฉะนั้นเมื่อเดือนธันวาคม
 พ.ศ. ๓๖๘๐ (พ.ศ. ๒๒๖๓) จึงให้ทรงแต่งตั้งทูตอย่างเต็มทีซึ่งยังไม่
 เคยมีเลย เพื่อจะให้เที่ยวทาง ๕๔๐๐ ไมล์สำหรับมาทำไมตรีกับพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศส แต่ก็พอจะคาดเดาได้ว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงแต่งตั้ง
 มาในคราวนั้นก็คงมีส่วนตัวปนอยู่ด้วย เพราะหวังพระทัยว่าถ้าได้
 เป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ก็คงจะไม่ต้องเกรงประเทศอื่น ๆ
 ในทวีปยุโรปเท่าไรนัก และไม่ต้องกลัวพวกซอลันคาซึ่งตกลูกอยู่บ่อย ๆ
 เพราะในเวลานั้นพวกซอลันคาเป็นเจ้าทะเลในแถบเหล่านี้ การที่กล่าว
 เช่นนี้มีหลักสำหรับให้คาดคะเนได้ ตามเรื่องที่ได้เกิดขึ้นในเมืองไทย
 หลายสมัยมาแล้ว คือเวลานั้นพวกซอลันคาไม่พอใจในความชอบธรรมที่
 คนได้มีอยู่แล้ว จะต้องการให้มีมากยิ่งขึ้นไปอีก จะพกดจากไมตรี
 อย่างไม่เป็นความสำเร็จ เพราะฉะนั้นในคืนวันหนึ่งพวกซอลันคา
 ลงเรือ ทั้งยานแลสินค้าทั้งหมดแล่นไปออกจากเมืองไทย แล้วจึง

จักแจงพาเรือรบมาลาคตระเวนตามปากน้ำของแม่น้ำเมืองไทย เรืออื่นๆ
 จะเข้ามาในเมืองไทยไม่ได้จนลำเค็ญ เพราะเรือรบฮอลันดาคอยไล่จับ
 ขวางลำที่จับเอาไปเป็นเชลย ขวางลำที่จมเสียในทะเล พระเจ้ากรุงสยาม
 ก็จำใจที่จะต้องทำไมตรีกับพวกฮอลันดา แลได้ยอมตามคำขอร้องของเขา
 ทุกอย่าง ในเรื่องนสิ่งเกิดศพระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่ลืมเป็นแน่ เพราะ
 ฉนวนจึงทรงหวังพระทัยว่า ถ้าได้เป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 การเช่นที่พวกฮอลันดาได้ทำในครั้งนั้นคงจะเกิดขึ้นอีกไม่ได้เป็นแน่ ที่หวัง
 พระทัยเช่นนั้นก็คงจะสมหวัง เพราะได้ทราบกันอยู่แล้วว่าเพียงแต่ออก
 พระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น ก็ทำให้สยบไปหมดทั่วทั้งโลก
 ข้าพเจ้าลึกลับกล่าวว่า เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบว่า พระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทำสงครามกับพวกฮอลันดา ภายในเดือน ๓ ก็มี
 ใชยชนะนั้น เป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามยิ่งนับถือพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสมากขึ้น จึงได้ตกลงพระทัยที่จะแต่งตั้งไปยังประเทศฝรั่งเศส
 พระเจ้ากรุงสยามทรงเชื่อแน่ว่าการทำทรงแสดงไมตรีเช่นนั้น พระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสคงจะแสดงไมตรีคอยเช่นเดียวกัน เพราะฉนวนจึงได้โปรด
 ให้สร้างคอกก้ออย่างแบบฝรั่งเศส เพื่อไว้คอกยรับราชทูตฝรั่งเศส ทั้งรับ
 ส่งให้ทำเครื่องโต๊ะด้วยเงินสำหรับไว้เลี้ยงราชทูตด้วย พระเจ้ากรุงสยาม
 ก็ทรงหวังว่าคงจะมีชาวฝรั่งเศสมาตั้งค้าขายในพระราชอาณาจักรเขต แล
 แกล้งรับสั่งว่าจะได้ทรงใช้พวก ฝรั่งเศสสำหรับดูแลการปกครองตาม
 หัวเมือง แลทั้งจะให้พวกฝรั่งเศสจัดการในเรื่องค้าขาย ก็ยังจะให้พวก

ฝรั่งเศสเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระองค์ด้วย ในเรื่องที่ทรงรักแล่นับถือ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ได้รับสั่งตั้งๆ ให้ทราบถึงชาวต่างประเทศทั่วไป
จนที่สุกเมือเสร์จการัดมเมืองแซงทอม (Saint Thomé) แล้วเจ้า
แผ่นดินเมืองกอลคอน (Colconde) ได้แต่งทูตเข้ามาอย่างเป็นทางการ
กันธรรมดา เพื่อขอให้พระเจ้ากรุงสยามช่วยพวกให้ประเทศฝรั่งเศส
ช่วยด้วย ราชทูตเหล่านั้นได้รับคำสั่งให้ไปหากษัตริย์ฝรั่งเศส
เพื่อขอให้ท่านสังฆราชจัดการในเรื่องนี้ต่อไป

ในที่นี้จะต้องพิจารณาว่าการที่จะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยามนั้น
จะได้ประโยชน์สำหรับการศาสนาแลการค้าขายอย่างไรบ้าง แต่เมื่อ
พิจารณาที่ไปก็เหมือนการจะสำเร็จได้ก็ด้วยพระเจ้ากรุงสยามจะต้องกลั
นับถือศาสนาคริสต์เช่นเดียวกันเป็นเบื้องต้น พระองค์ก็ได้ทรงศึกษา
ถึงการศาสนาหลายคน การที่คนไทยถือต่าง ๆ เช่น พันน้ำแล้วบังคับ
ให้น้ำไหลกลับเป็นต้น ก็ทรงยกเลิกไม่ให้ถือแล้ว การที่พระเจ้า
กรุงสยามจะถือศาสนาหมัคนั้น เป็นอันเลิกไม่ต้องวิตกแล้ว เพราะ
ราชินีเมืองอาเชม (Achem) ได้แต่งทูตมาขอให้พระเจ้ากรุงสยาม
นับถือโคราน แต่พระเจ้ากรุงสยามหาได้ฟังพวกทูตไม่ กลัยทำทาย
พวกศาสนาหมัก แลพวกหมักก็ทำราชการขบถถูกลงโทษหมด

ข้าราชการทั่วไปไปในเวลานั้นเป็นคาทอลิกชื่อ คอนซตันซ์ ซึ่ง
แต่ก่อนถือศาสนาของพวกคัลวินสต์ (Calviniste) แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้
กลัยถือศาสนาโรมันคาทอลิกแล้ว แลได้แต่งงารมีภรรยาตามพระราช

โองการ ข้าราชการผู้หนึ่งมีความดิ้นรนของพวกแขกมหมัก เพราะพวกแขกต้องหาว่าผิดโองการแล้วข้าราชการผู้หนึ่งได้ช่วยเอาเงินเป็นจำนวนมาก

อีกประการหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามทรงพระเมตตาแก่พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสทุกอย่าง ได้มีรับสั่งให้สร้างโบสถ์อย่างงดงามโดยใ้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โบสถ์นี้ก่อสร้างใกล้กับโรงเรียนสามแดน แลเพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ที่เมืองละโว้ ซึ่งเป็นเมืองที่ทรงสำราญอยู่เสมอ จึงมีรับสั่งให้สร้างโบสถ์ที่เมืองละโว้ อีกหลังหนึ่ง แลโปรดให้ มีมิชชันนารีอยู่ใกล้ซีกพระองค์เสมอ

ได้มีรับสั่งอย่างเด็ดขาดให้เจ้าพนักงานรักษาของเครื่องสร้างโบสถ์ ให้แก่พวกยากหลวงที่เมืองตะนาวศรีด้วย

ในที่สุดเมื่อเสด็จออกให้มองซิเออร์ว่าเซเจ้าครั้งหลัง ได้รับสั่งโดยซื่อตรงต่อหน้าเจ้านายแลข้าราชการที่เฝ้าอยู่ ว่าเมื่อมองซิเออร์ว่าเซกลับมาแล้ว จะไปทรงทำการอย่าง ๓ ซึ่งเวลานี้ยังไม่ได้รับสั่งกับใครเลย แต่เป็นสิ่งที่คนจะยักไต่โดยมาก

เมื่อการเป็นอยู่เช่นนั้น จึงมีข้อควรระวังว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะแต่งทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม แลคงจะทรงแนะนำให้พระเจ้ากรุงสยามได้ถือศาสนาคริสต์ขึ้น เพื่อเป็นทางสำหรับที่จะได้เป็นราชไมตรีกันทั้งในโลกนี้แลโลกหน้าคือไปช่วย ข้างเข้า ยืนยันอยู่ว่า มีหนทางที่พระเจ้ากรุงสยามจะได้ทรงนับถือศาสนา

คริสเตียน ถ้าเป็นจริงดังนี้ คนไทยทั่วพระราชอาณา เขตก็คงกลัวยึด
ศาสนาคริสเตียนทั้งหมด แลบางที่ประเทศที่ใกล้เคียงก็จะพลอยเป็น
คริสเตียนตามกันไปหมดก็ได้ ขอให้คิดว่าการที่พยายามจะให้พระเจ้า
กรุงสยามลืบล้างศาสนาคริสเตียน ถึงแม้จะไม่เป็นผลสำเร็จก็ตาม
จะเป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระเกียรติยศเพียงไร แลค่อ
หน้าพระเป็นเจ้านั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ยศเพียงไร ถ้าหากว่า
ได้แต่งตั้งฝรั่งเศสมายังกรุงสยามแล้ว ก็จะเป็นน้ำหนักรช่วยพวก
ฝรั่งเศสเป็นอันมาก เพราะในเวลานั้นพระเจ้ากรุงปอตเกตได้สั่งให้ยปราส
ก่อนเก็บรบแต่งทูตไปเยี่ยมเมืองไทยเมืองต่งเกยแลเมืองญวนอยู่แล้ว

ในเรื่องปอตเกตจะแต่งทูตมานั้น มองซิเออร์วาเซได้ทราบเมื่อ
ยังอยู่ที่เมืองไทย แลได้ทราบต่อไปว่าทูตนั้นกำหนดจะไปถึงเมืองไทย
ในราวเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๔ (พ.ศ. ๒๒๒๗) เมื่อมองซิเออร์วาเซ
ได้ไปถึงประเทศอังกฤษ ก็ได้ทราบข่าวว่าเป็นข่าวที่แน่นอนจริง

ในส่วนการค้าขายที่จะทำในเมืองไทยได้นั้น สินค้าในเมืองนี้มี
คอกัว ตะกั่ว เหล็ก คินซัน คินประสิ่ว กล้วยฝั้น ซึ่งใช้สำหรับย้อม
ผ้า น้ำตาลก็ยังไม่ได้กรอง ทองแดง ช้าง ยางเซอวา ซึ่งเป็น
บางชนิดหนึ่งสำหรับมาทำน้ำมันเงา ซึ่งเมืองสเปนยังไม่ได้ผสมรังนก
แลขกนก (ของสองสิ่งพวกเงินแลขบะเทาช้อมาก) รงไม้หอม พริก
ไทย หมาก น้ำมันมะพร้าว หนัง แลผ้า

ทุก ๆ ขบวนก็กลัวยามาหากเมืองยี่เก คงขึ้นถูกทองแดงมาเป็น
หีบ ๆ ทองแดงพระเจ้ากรุงสยามรับไว้หมด แลกลัวยขายให้แก่

ชาวต่างประเทศโดยมีกำไรอย่างงาม นอกจากของเหล่านี้ยังมีไหม
อย่างดี มีใบชา เครื่องลายครามแต่ทำขายแลหนากว่าของจีน เครื่อง
เงินเครื่องทอง แลยังมีของต่าง ๆ แปลก ๆ อีกเป็นอันมาก

การที่จะเอาเมืองไทยเป็นที่สำหรับส่งของไปยังยูนนานนั้นเป็นการง่าย
ที่สุด แลในสมภทวณไม่มียกแห่งใดที่จะจำหน่ายผ้าฝรั่งเศษได้ง่ายกว่า
เมืองนี้ เวลามาจากเมืองจีนมกยันทกใหม่ทั้งคียบแลทกรอแล้ว แล
ยันทกแพรคอกทกชนิด ผ้าโปร่งอย่างหนาเครื่องลายคราม ใบชา
แลของอื่น ๆ อีกด้วย

เมืองคังเกยสังใหม่ สมคเขียง เครื่องลายนำทอง

เมืองญวนสังทองคำ ไม้กล่าพัก (Calamba) อย่างแท้ ริงนก
อย่างดี พริกไทย ไหมคียบ เลื่อ น้ำตาล ไม้เท้า

เมืองจำปา (Chiampa) สังกไม้กล่าพัก กัษครั้ง

เมืองเขมรสังงาซัง รง แลกำยานอย่างดี ที่จะหาเมืองไหน
ดีกว่านี้ไม่ได้

สินค้าต่าง ๆ เหล่านี้มารวมอยู่ในเมืองไทยทั้งสิ้น พวกชาวยุโรป
แลพวกที่อยู่ตามฝั่งเมืองคอโรมันเดล (Coromandel) เมืองมาลาบา
(Malabar) เมืองสุหรัท (Surate) แลเมืองเปอเซีย ก็มารับทอง
แดงไปจากเมืองนี้

ในเรื่องนี้ต่อไปจะขอให้พระเจ้ากรุงสยามขายทองแดงให้แก่บริษัท
ฝรั่งเศสความราคาซื้อขายมาจากยูนนานก็ได้ แต่บริษัทฝรั่งเศสจะคิด
เสียบค่าปากเรือ ซึ่งไม่เป็นราคามากมายเท่าไรนัก ไม่เหมือนกัน

ของมองซีเออร์คอนชตันซ์ไป ๒ คน โดยอ้างเหตุว่าจะให้คนทั้งสอง
ไปทำของที่เมืองอังกฤษ พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยอมตามขอ แต่ไว้สั่ง
ให้เลือกแต่เฉพาะคนที่เคยมีชื่อว่าเป็นศิษย์พระราชาครูมาบ้างแล้ว แล
เมื่อไปถึงกรุงลอนดอนจะไปพุกาใจแต่กับคำมีชื่อคนเดียวเท่านั้น นอก
จากนั้นจะไปพุกาใจใครไม่ได้ มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้หาโอกาสอัน
ที่จะมีจดหมายไปถวายพระเจ้ากรุงอังกฤษ แลให้ส่งของไปถวายใน
นามของมองซีเออร์คอนชตันซ์ด้วย แต่จะอย่างไรก็ตาม มองซีเออร์
คอนชตันซ์คนนั้น ถ้าเขียนเข้ากับพวกอังกฤษที่อยู่ในเมืองไทยมาก
แลให้จัดการให้ชาวอังกฤษผู้หนึ่งไปว่าราชการเมืองนครนาศรีแล้ว

เรื่องมองซีเออร์ลาโน (ต่อ)

แต่ ค.ศ. ๑๖๗๕—๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒—๒๒๓๕)

ว่าด้วยราชทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสต่อมา

แต่ ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ราชการบาดหลวงวาเซในระหว่างเคิร์ททาง

ของมองซีเออร์เดอโซมองราชทูตฝรั่งเศส

ตั้งแต่เมืองเบรสต์ถึงประเทศสยาม

เมื่อได้มาถึงเมืองเบรสต์ (Brest) แล้ว เวชหลวงสองลำ

ชื่อ อัวโซ (L' Oiseau) กับ มาลิน (Maligne) ก็ได้เตรียมพร้อม

เสร็จทุกอย่าง คอยแต่พวกเราจะลงเรือก็จะถอนสมอทางใบออกเรือทีเดียว
เป็นการจำเป็นที่จะต้องแบ่งพวกขาดหลวงแล่นักพรต ๑๒ คน ให้ลงเรือ
ทั้งสองลำ เพราะในเรือมาลินไม่มีนักพรตเลย จึงได้จัดการจะแยก
ขาดหลวงคณะเยซูอิตให้ลงเรือมาลินสามคน แต่ขาดหลวงพวกนักข้อ
ร้องต่อท่านราชทูต อย่างต้องให้แยกกันเสีย จึงเป็นอันตกลงให้มองซีเออร์
บาเซ (Basset) กับมองซีเออร์มานูเอล (Manuel) ไปอยู่กับขาดหลวงที่
ประจำอยู่ในเรือ ฮิวโซ

เมื่อได้ขอกเรือไปแล้ว ๖ วัน คือเป็นวันที่ ๓ เดือนมีนาคม
ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) ในเวลาที่เรือเรื่อนั้นลมพายุจัดทำให้เรือแควง
มาก พอลมเมากลับมาได้สงบบ้างแล้ว พวกนักพรตได้ศึกษาคณะเวลา
สำหรับทำการต่าง ๆ เพื่อไว้ปฏิบัติจนตลอดทาง การที่ศึกษาคณะเวลาดัง
นั้นก็โดยมีความประสงค์จะรวมให้พวกขาดหลวงคณะเยซูอิตปฏิบัติด้วย แต่
ขาดหลวงเคอฟองเตอเนซังเป็นหัวหน้าของพวกเยซูอิตได้กะเวลาไว้ให้
พวกนี้เหมือนกัน

เวลาที่กระนั้นมิคังนี ๑๓ ทุ่มให้กิน ๑๓ ทุ่มกับ ๑๕ นาที สวดมนต์
พร้อมกันถึงย่ำรุ่ง ขาดหลวงหนุ่มสองคนได้ทำคำสาบาลตัวทุกวันอาทิตย์
วันนักขัตฤกษ์แลทุกวันพฤหัสบดี เมื่อสวดมนต์เสร็จแล้วว่างตลอด
ถึงเช้า ๓ โมง แล้วก็ประชุมปรึกษากันถึงการต่าง ๆ ที่พวกมิชชันนารี
เมืองฟูเกียนได้หารือมายังกรุงโรมแลหารือไปที่ซอชอน (Sorbonne)

ที่เมืองมานิลา และหาเรือไปยังสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศักวัย ขาดหลวง
เคอปาซ (Paz) ซึ่งเป็นพวกคณะโดมินิแกง (Dominisain) และเป็นผู้
มีความรู้มากที่สุดในเมืองซาลแซงโรนเซ (Saint Rosaire) ได้เอาข้อ
ความที่ตกลงกันไว้แล้วนั้นพิมพ์ขึ้นที่เมืองมานิลา และฝ่ายมองซีเออร์
เคอเมเตโลโปลิศักก็ได้ออกข้อหาเรือไปแล้วเหมือนกัน

การที่ประชุมหาเรือกันนั้นประชุมกันจนถึงเช้า ๕ โมงจึงเลิก ทุกคนที่
นั่งในที่ประชุมนี้ระออดความเห็นหรือแนะนำอย่างใดก็ได้ ท่านขาดหลวง
เคอชัวซี ก็ขาดหลวงกุเซลา (Chayla)^(๓) มักจะมานั่งประชุมด้วยโดย
มาก แต่จะต้องสารภาพว่าในที่ประชุมนี้ไม่มีใครพูดในสิ่งที่ถูกมากกว่า
มองซีเออร์ บาเซ (Bar set) ข้อคิดคำนึงของท่านผู้นี้เป็นข้อที่มหัศจรรย์นั้น
แลการที่เขาจะอธิบายการอย่างใดก็อธิบายได้โดยง่าย จนผู้ฟังก็มีความ
นิยมนับถือมาก อีกประการ ๓ มองซีเออร์บาเซเป็นคนที่ดี่อมตัวอยู่เสมอ
และไม่อวดอ้างในความรู้อันสูง ทั้งเป็นคนฉลาดชอบตามความเห็น
ผู้อื่นแลมีไหวพริบพอที่จะไม่เสียเปรียบใครซึ่งเป็นข้อทำให้คนชมเชยมาก

(๓) ฟรังซัวเคอ ลังกลักคเซลา (Francois de Langlade du
Chayla) เป็นคนเกิดในตระกูลผู้ดีที่เมืองเกวออง (Gévaudan) เมื่อปี
ค.ศ. ๑๖๕๗ ท่านผู้นี้ได้ไปพร้อมกับราชทูตเคอโซมองแลได้กลับมาร่วม
กัน ท่านผู้นี้ไม่เคยได้เป็นสมาชิกของคณะกรรมการต่างประเทศ แต่ไม่เคย
ไปสั่งสอนศาสนาในเมืองไทยเลย เพราะได้อยู่ในเมืองไทยเพียงสองสาม
เดือนเท่านั้น เขาได้กลับมาถึงวัดที่เคยทำการอยู่นั้นในปี ค.ศ. ๑๖๗๖

แล้วไต่เถื่อนเป็นอธิการวัดแซงเชอแมงเคอคัลแบท (Saint Germain
de calberte) ท่านสังฆราชในคำยลนั้นได้ตั้งให้ท่านผู้นั้นเป็นนายตรวจ
พวกยากหลวงที่อยู่ตามคณเรทออกส่งสอนคนใหม่ บ้านเขาคังอยู่ที่
ช่องเคอมองแวง (Pont de montvert) แลเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม
ค.ศ. ๑๗๐๒ พวกดิศศาสนาฝ่ายปวชเศศันได้ฆ่าตาย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เวลาบ่าย ๓ โมงได้อ่านคัมภีร์ ๓ บท แล้วซักลูกประจำแอสวค
มนต์คามลัทธินี้ เมื่อเสร็จการนี้ ยาคหลวงหนุ่มสองคนไปอยู่กับล่าม
ไทยเพื่อหัดเขียนแลอ่านภาษาไทย แล้วก็อ่านท่องคัมภีร์บทต่าง ๆ จนถึง
บ่าย ๕ โมง พอบ่าย ๕ โมงตรงที่ห้องบท (อิมมิเตชันออฟยิวส์ไครสต์
Immitation of Jesus Christ) แล้วก็สวดมนต์ต่อไปจนถึงเวลา
รับประทานอาหาร

ส่วนข้อสำหรับที่จะพลิกเปลี่ยนใจนั้นก็คือ พวกยาคหลวงหนุ่มชอบ
แยกย้ายกันไปสนทนากับพวกกลาสวีธ แลตั้งคำถามถึงข้อสำคัญ ๆ
ของศาสนา

ตั้งแต่วันอาทิตย์แรกไคฟิงมองซีเซอร์บาเซเทศน์ แลก็จะเชื้อ
พวกนายเรือแลพวกกลาสวีธแล้ว ดูเหมือนจะไม่ได้มีใครมาเทศน์ถึงพระ
เป็นเจ้านอกจากท่านผู้นั้นเลย แต่อย่างไรก็ดีถึงพวกกลาสวีธจะว่าอย่างก็
ตาม แต่ก็ต้องรับรองว่าบรรดา ยาคหลวงที่อยู่ในเรือก็ไคเทศน์สอนศาสนา
เกือบทุกคน แต่โดยมากมักจะเปนยาคหลวงเลขคอมต์ (Comite)
กับมองซีเซอร์บาเซ ผลัดกันเทศน์

ความเห็นเรื่องตงบริษัทที่เมืองสงขลา (Singor)

เมื่อเรือไคแล่นมาถึงหน้าเมืองสงขลาแล้ว ข้าพเจ้าได้เชิญให้มอง
ซีเซอร์โคโซมองมาประชุมเพื่อออกความเห็น ข้าพเจ้าจึงแนะนำว่า
การที่พระเจ้ากรุงสยามไคทรงรับรองว่า จะพระราชทานเมืองให้พวก

ฝรั่งเศสอยู่นั้น ก็เป็นการพอพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลพอใจ
 บริษัทอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อมีโอกาสอันดีแล้วก็ไม่ควรจะทิ้งโอกาส
 ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเวลานี้เป็นเวลาเหมาะแล้ว ควรจะไปยึดเมืองสงขลา
 ไว้ ในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส การที่ยึดเมืองไว้ นี้ไม่ยากอะไร
 เพียงแต่ไปชักชวนแลให้คนผู้รักชาติอยู่ ๓๐ คนก็พอ จนกว่าพระเจ้า
 กรุงสยามจะได้มีพระราชโองการให้สร้างข้อมแลสร้างเมืองขึ้น สำหรับ
 ให้พวกบริษัทได้ส่งพ่อค้าแลผู้แทนมาตั้งทำการค้าขายในที่นี้ ข้าพเจ้า
 ก็กล่าวต่อไปว่าในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้พบกับพวกข้าราชการไทยไว้แล้ว
 เพราะข้าราชการเหล่านี้ ได้ทราบในพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยาม
 อยู่แล้ว แลทั้งได้เป็นพยานเห็นการรับรองของเสนาบดี ในพระนามของ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย พวกข้าราชการไทยจึงยินยอมพร้อมใจกัน
 ในเรื่องนี้ หาได้คัดค้านอย่างใดไม่

ในชั้นแรกบรรดาผู้ที่ได้ยินได้ฟังเห็นชอบพร้อมกันหมด จึงคิด
 กันเลือกเอาเซอร์วาเลียงเคอฟอแยง (Chevalier de Forbin) เป็นผู้แทน
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลให้มองซีเออร์เวเร (Veret) เป็นผู้แทน
 บริษัท ในรุ่งเช้าให้ท่านทั้งสองนี้ไปของเมือง แลได้เตรียมขบวนใหญ่
 ทั้งแจกปืนให้พลทหาร เพื่อจะโค่นยิงปืนในเวลาที่ยึดเอาเมืองเป็น
 ของฝรั่งเศสแล้ว แต่อะไรจะทำให้คนทั้งหลายประหลาดใจยิ่งกว่าที่เห็น
 ในเวลาเช้า พอสว่างมองซีเออร์เคอโฆมองโก้สั่งให้ดอนสมอ ซักโย
 แล่นเรือออกโดยไม้อธิบายเหตุผลจนอย่างใดเลย เมื่อข้าพเจ้าเห็นเช่นนั้น

ก็หาไต่ว่าอะไรไม่ แต่คอยจ้องหาเวลาที่จะพบกับท่านราชทูตสองต่อสอง เมื่อพบกันแล้วท่านราชทูตก็ตั้งใจฟังข้าพเจ้าชี้แจง แลข้าพเจ้าก็ไต่ชี้แจงว่าการที่ท่านราชทูตกระทำดังนี้ กระทำให้ข้าพเจ้าสังหรณ์ในใจทั้งคันหัวใจด้วย เพราะความจริงข้าพเจ้ามีความนับถือแลรักท่านราชทูตผู้นี้มาก ข้าพเจ้าจึงไต่ขอกว่ากรที่ท่านราชทูตไต่ทั้งโอกาสอันนี้ เช่นนี้ ต่อไปเมื่อจะต้องการหาโอกาสเช่นนี้อีกก็จะมีไต่ทั้งประสงค์ แลที่กระทำเช่นนี้จะหาข้อแก้ตัวในเบื้องฝรั่งเศสได้ โดยยาก เพราะที่เมืองฝรั่งเศสจะเห็นเป็นความผิดอย่างร้ายแรง แลข้าพเจ้าก็ไม่เข้าใจว่าเหตุไฉน เมื่อวานนี้ท่านราชทูตก็ขอยใจข้าพเจ้าในการที่ข้าพเจ้าไต่แนะนำอย่างนี้ เช่นนี้ จึงไต่กลับเอาทันที ในระหว่างเวลายังไม่พ้น ๓๒ ชั่วโมง เพราะฉะนั้นความคึกของท่านราชทูตเป็นอย่างไรขอขยับยั้งแก่ข้าพเจ้าเลย (การที่ข้าพเจ้าไต่ทนายไว้ว่าต่อไปจะหาโอกาสอย่างนี้อีกไม่ได้นั้นก็ความจริงทั้งข้าพเจ้าไต่ทนายไว้) การที่ข้าพเจ้าไต่พิศขังแก้มองซีเออร์เคอโซมองทั้งนี้ สังเกตก็เป็นเรื่องที่ขี้ใจท่านอยู่ข้างท่านราชทูตจึงสารภาพว่า ไต่มีคนมาชี้แจงให้เห็นว่าถ้าไต่กระทำการเช่นนี้ ก่อนที่จะไต่หาหรือมองซีเออร์คอนซตันซ์แล้ว มองซีเออร์คอนซตันซ์จะไม่พอใจอย่างยิ่ง แลก็ไม่จำเป็นจะต้องรีบร้อนเกินไป เพราะเวลานี้ก็ยังอยู่ระยะทาง ๓๐๐ ไมล์เท่านั้นก็จะถึงอยู่แล้ว เรื่องนี้เป็นการเคราะห์ร้ายสำหรับมองซีเออร์เคอโซมอง แลสำหรับบริษัทยุโรป เพราะในชมพูทวีปทั้งหมดไม่มีแห่งใดจะเหมาะสำหรับบริษัทยุโรปทั้ง

สงขลา ถ้าโตตั้งอยู่ที่เมืองนี้แล้ว บรรดาสินค้าของ เขมร ไทย
ญวน ตังเกีย จีน ยี่ปุ่น แลเกาะฟิลิปปินส์ ก็จะต้องมารวมอยู่ที่สงขลา
ทั้งหมด อีกสักหน่อยเมืองยาตาเวียก็จะกลายเป็นเมืองร้าง แล
พวกจีนอันบริบูรณ์ซึ่งตั้งการค้าขายอยู่ในเมืองนั้น ก็คงจะรีบมาตั้งการ
ค้าขายอยู่กับพวกฝรั่งเศส ซึ่งจะทำให้เกิดกำไรชนกว่าสองเท่า ผลร้าย
ของความประพฤติกองมองซิเออร์เคอโซมองเป็นเช่นนี้ ซึ่งจะแก้ไข
อย่างไรไม่ได้ เพราะภายหลังได้เกิดการรลาลชุนในเมืองไทย แล
การรลาลชุน ถ้าหากฝรั่งเศสได้ ไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองสงขลาเสียแล้ว
ก็คงจะเกิดขึ้นไม่ได้ไปแน่

มองซิเออร์เคอโซมองมาถึงปากน้ำเจ้าพระยา

เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนกันยายนเวลาเย็น ได้แลเห็นท่าจอดเรือของ
เมืองไทย รุ่งขึ้นเวลาเช้า เรือยังไม่ทันได้ทอดสมอ ข้าพเจ้าก็ได้
ลงเรือเล็กเพื่อรีบไปยังกรุงสยาม นำข่าวไปบอกว่ราชทูตได้มาถึงแล้ว
เคิมข้าราชการไทยก็จะไปพร้อมกันกับข้าพเจ้า แต่พอเห็นว่ามองซิเออร์เวเร
(Veret) ซึ่งเป็นหัวหน้าของห้างฝรั่งเศส ได้ลงไปนั่งอยู่ในเรือก่อน
แล้ว พวกไทยก็ไม่ยอมไปด้วยเป็นอันขาด ข้าพเจ้าจะพคะซัสักเท่าไร
ก็หาฟังไม่ จะคงอยู่ในเรือใหญ่ต่อไป ถ้าจะให้ลงเรือเล็กไปด้วยก็ค้อง
ให้มองซิเออร์เวเรขึ้นเสียจากเรือ การที่ข้าพเจ้าจะพามองซิเออร์เวเร

ไปควายนั่นก็มเหศวรผลพอบ เพราะท่านหัวหน้าบริษัทที่กรุงปารีสได้ซื้อธง
 ให้ข้าพเจ้าพาไป ที่ท่านโรงพยาบาลได้จัดเรือแฉะ ๓๒ แฉะให้ข้าพเจ้าลำ ๓
 แฉะผายไต้แฉะเรือพาข้าพเจ้าไปถึงมองซีเออร์เคอเมเคโตไปลิสต์อย่างรวดเร็ว
 ที่สุดซึ่งไม่ทันจะเชื่อไต่ว่าจะแฉะเรือไต้เร็วเช่นนี้ พอข้าพเจ้าไปถึง
 มองซีเออร์เคอเมเคโตไปลิสต์ก็ได้จัดคนให้นำความไปกราบทูลพระเจ้ากรุง
 สยาม เวลานั้นเป็นเวลาราว ๔ หรือ ๕ โมง ซึ่งเป็นเวลาที่พระเจ้า
 กรุงสยามเสด็จออกขุนนาง อีกสักครู่หนึ่งมีเจ้าพนักงานมายกกว่าพระเจ้า
 กรุงสยามประทับคอยอยู่แล้ว ท่านสังฆราชเคอเมเคโตไปลิสต์ก็ท่าน
 ยากหลวงเกล็ดยอน (Lionne) จึงไต่พาข้าพเจ้าไปเฝ้า ในเวลาที่
 ข้าพเจ้าไต่กราบทูลข้อความต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าไต่พยายามทูลถึงพระ
 อธิษาศัยอันค้ำของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พอเป็นเครื่องข่มกอบกับพระ
 ราชประสงค์ที่องค์การเป็นพระราชไมตรีด้วย แต่ไต่กราบทูลว่า เพื่อจะ
 แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรี
 ด้วยจริงนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้ทรงแต่งตั้งราชทูตมา ซึ่งได้ขวน
 พักรออยู่ที่สันดอนแม่น้ำเมืองไทยแล้ว เพื่อรอพระราชโองการที่จะให้
 ขนมาเฝ้า เมื่อไต่มาเฝ้าแล้ว ราชทูตจะไต่กราบทูลถึงพระราชดำริ
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไป

พอพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงสดับข้าพเจ้ากราบทูล ทรงขบคายนึก
 อย่างยิ่งเหลือที่ข้าพเจ้าจะอธิบายไต่ แลต่อยู่ที่ ๆ ก็ทรงทำพระพักตร์
 เฉย ๆ แล้วยกพระหัตถ์แลเหลือพระเนตรขึ้นไปหาสวรรค์ จึงรับสั่ง

กษัตริย์เจ้าว่าดังนี้ “ท่านวาเซ ทามเรื่องราวที่ท่านได้เล่ามานี้ อย่าดีใจ
 ว่าท่านเป็นผู้ได้กระทำความดีแลอย่างอวดอ้างในเรื่องนี้เลย เพราะการ
 ต่าง ๆ ที่ให้สำเร็จมานี้ก็โดยพระเป็นเจ้าซึ่งเป็นใหญ่ในดินฟ้าอากาศได้
 ยินยอมให้เป็นไปแก่พระองค์เดียวเท่านั้น จริงอยู่พระเป็นเจ้าได้เอาตัว
 ท่านเป็นผู้ทำการแทนพระองค์ แลกสกลก็จะได้แก่ตัวท่าน แต่ถึงกระนั้น
 ฉันท้องรับรองว่า ท่านได้ทำการอื่นเป็นที่พอใจฉันมากแลฉันจะได้รางวัล
 ท่านต่อไป แต่ที่ทำให้ฉันรำคาญใจนั้นก็โดยรู้สึกวาท่ที่ท่านได้ทำการ
 มาครั้งนี้ก็โดยไม่ได้หวังประโยชน์อย่างใด เพราะฉันทราบได้ก็ว่าท่าน
 ไม่มีมีความพอใจในเงินแลทองซึ่งมีอยู่ในท้องพระคลังเลย ส่วนยศแล
 ตำแหน่งอย่างสูงในสำนักของฉันทักำไปสำหรับตัวท่าน แต่ในใจฉันคิด
 ว่าเช่นนั้น คือ เพราะท่านได้พระราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นน้อง
 แลเพื่อนรักอย่างสนิทของฉันทมา ฉันทจะให้ท่านพระราชทูตของฉันทไปข้าง
 แล ถ้าพระเจ้า ยน สวรรค์ซึ่งเป็น พยาน ของ ฉันท ไปรคให้ท่านไป มาโดย
 สวัสดิภาพแล้ว เมื่อท่านกลับมาถึงเมื่อใด ฉันทจะอนุญาตให้ท่าน
 เลือกชนชาติประเทศใดประเทศหนึ่ง ในบรรดาชาวประเทศทั้งหลายซึ่ง
 อยู่ในความปกครองของฉันท ให้อยู่ในบังคับบัญชาของท่าน และจะไม่ให้
 ใครเป็นใหญ่เหนือท่านเลย แลท่านจะเลือกเอาเมืองหนึ่งเมืองใดใน
 พระราชอาณาจักรตามพอใจของท่าน สำหรับท่านจะได้ไปตั้งอยู่ต่อไป
 ก็ได้ บรรดาผู้ที่อยู่ในบังคับของฉันทจะได้รับความยกเว้นจากส่วยสาอากร

ต่าง ๆ ที่เขาได้เคยเสียให้ฉัน ในเมืองที่ท่านจะได้ตั้งฉันนี้ ฉันจะได้ให้สร้างโบสถ์แลบ้านอย่างงามที่สุด แลที่หน้าโบสถ์แลหน้าบ้านจะได้ให้สลักตัวหนังสือใหญ่ ๆ เป็นตัวทองว่า “ท่านเป็นรางวัลซึ่งพระเจ้ากรุงสยามองค์นั้น ๆ ได้พระราชทานให้ฉันนี้ ๆ แลผู้แทน” แลฉันจะให้ท่านได้รับผลประโยชน์ให้สมกับความคิดที่ท่านได้ทำให้ฉัน”

การที่ไต้รับสั่งเช่นนั้น ไต้รับสั่งต่อหน้าขุนนางข้าราชการที่เฝ้าอยู่ในเวลานั้น แลมองซิเออร์คอนซตันซ์ อัครมหาเสนาบดี เป็นล่ามแปลพระราชโองการ (๑)

(๑) ในจดหมาย มองซิเอร์ลาโน มีถึงมองซิเออร์เมโกร (Maigrot) ฌยหนึ่ง มีข้อความชมเชยสติปัญญาของมองซิเออร์ว่าราชการที่ชมเชยเช่นนั้นนี้หน้าหนักมาก เพราะสังฆราชลาโนเองก็รับรองว่าประหลาดใจ จดหมายมีใจความว่าดังนี้

“ข้าพเจ้าไม่ไต่คาดเลยว่ามองซิเออร์ว่าเซจะทำการสำเร็จได้ก็เท่านั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้ามองซิเออร์ว่าเซไม่มีทำทวารตึกค้อย ก็ยังจะทำการไต่ค้อยกว่านี้อีก เพราะทำทวารของมองซิเออร์ว่าเซนี้ บางคนก็ชอบ บางคนก็ไม่ชอบ ที่ประเทศอังกฤษนั้นพระเจ้ากรุงอังกฤษแลข้าราชการอังกฤษก็ได้รับรองอย่างค้อย แลที่กรุงฝรั่งเศสก็ค้อยรับรองค้อยกว่าที่อังกฤษ มองซิเออร์ว่าเซได้เฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหลายครั้ง แลได้กราบทูลข้อความเป็นอย่างค้อย ทั้งไต่ไปเจรจากับพวกเสนาบดีจีนผลที่สุดก็ไต่มีการแต่งตั้งประสงค์ เพราะมองซิเออร์ว่าเซมันสัพพทุกาทำ

ให้คนเชื่อง่าย จึงอยู่ในการบางอย่างมองซีเออร์ว่าเซได้ทำการเกิน
 กว่าที่ควร แต่ได้ทำการจนขาดหลวงเคอลาเซซ (Cbaize) ได้มี
 ความรักใคร่ จนถึงกับได้สัญญากันลับๆ ว่า ขาดหลวงเคอลาเซซ
 จะทำอะไรให้มองซีเออร์ว่าเซอย่าง ๓ แต่จะเป็นการอะไรนั้นข้าพเจ้าจะ
 บอกยังไม่ได้ มองซีเออร์ว่าเซได้ทำการมีชื่อเสียงจนที่สุกสภาปาลีเมนต์
 เมืองเรน (Rennes) ได้สัญญาว่า ถ้ามองซีเออร์ว่าเซจัดการให้
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกลับไปประทับที่เมืองเรนได้อีกแล้ว สภาปาลีเมนต์
 เมืองเรนจะให้เงินสำหรับคณะขาดหลวงแชนท์เรอญ แต่ข้อนี้ไม่สำเร็จ
 เพราะในเรื่องนี้ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินข้างองค์มาทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็หาขอมไม่ มองซีเออร์ว่าเซจึงไม่กล้าที่จะจัดการ
 ต่อไป แต่อย่างไรก็ดี มองซีเออร์ว่าเซได้ทำการเร็วเกินตัว และ
 ใ้ใช้จ่ายมาก เพราะถนนเมอกลิชมาถึงเมืองไทย การรับรอง
 มองซีเออร์ว่าเซจึงขาดไป แต่ก็เป็นความจริงว่าการบางอย่างที่ข้าพเจ้า
 เองไม่กล้าสั่งให้ทำ มองซีเออร์ว่าเซก็ได้ทำสำเร็จไปได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่าด้วยสำเนาพระราชสาส์นแลสำเนาจดหมาย

ที่มาแต่ประเทศฝรั่งเศส

แลข้อความที่มองซิเออร์เดอโซมองกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม

พระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ ถวาย

สมเด็จพระนารายณ์

ทูลพระองค์ผู้สูงศักดิ์ ทรงไว้ซึ่งอำนาจ แลผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
ที่มีพระทัยโอบอ้อมอารี พระสหายที่รักของหม่อมฉัน

ขอให้พระเป็นเจ้าได้เพิ่มพระเกียรติยศของพระองค์ให้ยิ่งใหญ่น
ตลอดกาลนาน

หม่อมฉันมีความเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบข่าวว่าราชทูตที่พระองค์
ได้แต่งตั้งมาซึ่งสำนักของหม่อมฉันเมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๒๕) นั้น
ได้หายสูญไป

หม่อมฉันได้ทราบจากพวกนักพรตมิชชันนารี ซึ่งได้กลับมาจาก
ประเทศสยาม แลได้ทราบจากจดหมายที่เสนาบดีของหม่อมฉันได้รับ
จากผู้ที่พระองค์ได้มอบหมายการต่าง ๆ นั้น ว่าพระองค์มีพระราช
ประสงค์จะรับราชไมตรีของหม่อมฉัน เพราะเหตุว่าหม่อมฉันมีความ
ประสงค์จะตอบแทนโดยอยากได้รับราชไมตรีของพระองค์ หม่อมฉัน
จึงได้แต่งตั้งให้เซอวาเลียเดอโซมอง เป็นราชทูตไปเฝ้าพระองค์ ราชทูต

ผู้หนึ่งได้กราบทูลให้พระองค์ทรงทราบในความมุ่งหมายของหม่อมฉัน
 สำหรับจะทำให้พระราชไมตรีอันนี้ ไ้สันนิษสมในระหว่างพระองค์แล
 หม่อมฉันชั่วกาลนาน แต่อย่างไรก็ดี หม่อมฉันจะมีความยินดีหาโอกาส
 ขอบพระคุณที่ได้ทรงทราบว่าพระองค์ยังคงปกครองรักษาพวกสังฆราชแล
 นักพรตมิชชันนารีซึ่งไปทำการสอนศาสนาคริสต์เถี้ยนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ของพระองค์ แลการที่หม่อมฉันมีความนิยมนับถือพระองค์โดยเฉพาะ
 จึงกระทำให้หม่อมฉันมีความประสงค์อย่างยิ่งที่จะขอให้พระองค์ได้ทรง
 สกัยคำสั่งสอนของพวกนักพรตเหล่านั้นด้วย เพื่อจะได้ทรงทราบถึง
 ความจริงแท้ของศาสนาอันนี้ ซึ่งขอมริบว่าแม้พระเจ้าที่จริงแท้
 แก่พระองค์เถวเท่านั้น แลมีแต่พระเจ้าองค์หนึ่งองค์เดียว ที่อาจจะ
 ทำให้พระองค์ได้ปกครองรักษาพระราชอาณาเขตไทย ยี่สิบขวว แลไทยมี
 พระเกียรติยศอันสูง แลก่อนนั้นไปอาจจะให้พระองค์ทรงพระสำราญชั่ว
 กัลยาวสานได้

หม่อมฉันได้มีขอของต่าง ๆ อันเป็นสิ่งแปลกแล่น่าดูที่สุดใน
 เมืองของหม่อมฉัน ให้ราชทูตนำไปถวายพระองค์ เพื่อเป็นการแสดงความ
 ความนับถือของหม่อมฉัน แลราชทูตจะได้กราบทูลให้ทรงทราบในความ
 ประสงค์ของหม่อมฉันสำหรับให้พระองค์ได้ช่วยให้การค้าขายของข้า
 แผ่นดินของหม่อมฉันได้เจริญด้วย ในที่สุดหม่อมฉันได้ขอขอพระ
 เป็นเจ้าขอให้เพิ่มพระเกียรติยศของพระองค์ให้ใหญ่ยิ่ง แลให้ไว้กับมี
 เกียรติยศอันเกินคตอก

เขียนทพระราชวังเวอซาของหม่อมฉัน

เมื่อวันที่ ๒๓ เดือน

มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

พระสหายทวิภักของพระองค์

(เซ็น) หลุย

สำเนาจดหมายมองซิเออร์เดอกรัวซึ่งถึงเจ้าพระยาพระคลัง
ท่านผู้มีชื่อเสียงอันโด่งดังและประกอบด้วยความโอบอ้อมอารี

ในการที่พระเจ้ากรุงสยามได้แต่งตั้งราชทูตมายังพระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศส นายของข้าพเจ้านั้น น่าจะหวังว่าพระเป็นเจ้าจะได้บันดาลให้
ราชทูตได้เดินทางมาโดยสวัสดิภาพ ในส่วนตัวข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจ
เป็นอย่างยิ่งที่ราชทูตได้สูญหายไป ทั้งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ทรงเสีย
พระทัยในการที่เรือได้ไปอย่างเสียเช่นนี้ ข้าพเจ้าจะขอออกให้ท่าน
ทราบว่า ชื่อเสียงและเกียรติยศซึ่งมีแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโดยเหตุที่
พระองค์ไปทรงชนะศึกสงครามอันนับครั้งไม่ถ้วน ซึ่งกระทำให้ราชอาณา
เขตแผ่ใหญ่โตออกไป ทั้งพระอริยาบดียิ่งกว่ามนุษย์สามัญนั้นได้
กระทำให้ข้าแผ่นดินได้อยู่เย็นเป็นสุขและกระทำให้ทวีปยุโรปชมเชยทั้งทวีป
นั้น เมื่อชื่อเสียงและพระเกียรติยศอันนี้ได้ล้าลือไปจนถึงประเทศสยาม
จนพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่งผู้เป็นนายของท่าน ได้เกิดมีพระราชประสงค์
จะทำพระราชไมตรีอันสนิทเช่นนี้แล้ว ฝ่ายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็มี
พระราชประสงค์จะทำการทุกอย่างที่จะแสดงว่าพระองค์มีความนับถือ

พระเจ้ากรุงสยามอย่างสูงเหมือนกัน เพราะเหตุฉนั้นถึงแม้ว่าจะมี
 มหาสมุทรอันกว้างใหญ่ก็ขวางขยับก็ตาม แต่ถึงกระนั้นพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสได้ทรงทำให้เชอวาเลียเคอโซมองเป็นเอกอัครราชทูตมาเจริญทาง
 พระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อจะแสดงว่าพระราชไมตรีของ
 พระเจ้ากรุงสยามจะเป็นสิ่งที่คงพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างยิ่ง
 แลเพื่อจะกราบทูลขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้รับนับถือศาสนาของพระเป็น
 เจ้าที่แท้จริง เพราะเหตุว่าได้รู้สึกพระองค์ว่า การที่ได้ทรงครอง
 ราชสมบัติโดยเจริญเช่นนี้ ก็เพราะได้รับพรของพระเป็นเจ้า แลการ
 ที่พระเจ้ากรุงสยามจะได้อาศัยอยู่ในศาสนาคริสต์เดียนั้น ก็เท่ากับเป็นราก
 ของพระราชไมตรีซึ่งจะมีติดต่อกันอย่างแน่นหนาต่อไป

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงขิตมากที่พระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีในการ
 ที่พระนิกคาของพระองค์ คือ ท่านกุกเคอบูรกออินได้ประสูติแล้วนั้น
 จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าออกมายังท่านว่าพระองค์จะได้เป็นพระอรุณสั่งสอน
 พระโอรสแลพระธิดาให้รักษาพระราชไมตรีซึ่งจะทรงมีกับพระเจ้ากรุงสยาม
 ต่อไป ของที่ท่านได้ฝากมายังข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้รับจากขุนพิไชย
 วาทิต (Quon Pitchai Vatie) ขุนพิไชยธรรมไมตรี (Quon Pitchai
 Tramaitri) แลยากหลวงวาเซโดยเรียบร้อยแล้ว ของเหล่านั้นงามมาก
 แลข้าพเจ้าหวังใจว่าของที่เชอวาเลียเคอโซมองรับไปส่งให้ท่านนั้น คงจะ
 เป็นที่พอใจท่านเหมือนกัน แลข้าพเจ้าหวังว่าท่านแลข้าพเจ้าจะได้
 ช่วยกันพยายามทำให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนาย

ของข้าพเจ้า แลพระเจ้ากรุงสยามผู้มีอำนาจแลทรงอยู่ในทางโอบอ้อมอารี
ได้เป็นที่แน่นหนามั่นคงต่อไป

เขียนที่พระราชวังเวทชาย

เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกุมภาพันธ์

ค.ศ. ๑๖๗๕ (พ.ศ. ๒๒๑๘)

(เซ็น) คอลแยเคอครวิซ

คำมองซิเออร์เดอโซมองกราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ซึ่งในเวลานี้มีชื่อเสียงโด่งดัง
ทั่วทั้งโลกโดยเหตุที่ใต้ทรงมีไชยชนะสงคราม แลโดยที่ใต้ทรงทำ
ให้ราชศัตรูได้รับความสุขเพราะทรงนำกองทัพไปด้วยพระองค์เองนั้น ได้
รับสั่งให้ข้าพเจ้ามาเฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพื่อกกราบทูลให้ทรงทราบ
ถึงความนอบถ่อมซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีต่อพระองค์ พระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสทรงทราบใต้ก็ถึงพระอภัยาคัยอันดีของพระองค์ ถึงการปกครอง
อย่างสุขุมซึ่งรัฐบาลของพระองค์ดำเนินกรอยู่ ถึงการรุกรามโอบอารี
ของพระราชสำนัก ถึงความกว้างขวางใหญ่โตของพระราชอาณาเขต
ทั้งใต้ทรงทราบในพระราชประสงค์ที่ใต้ทรงมีรับสั่งไว้แก่ราชทูต คือ ความ
นอบถ่อมต่อพระองค์ได้มีต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งยังมีพยานให้เห็นโดย
ชัดเจนในการที่พระองค์ทรงปกครองข้าแผ่นดินฝรั่งเศส ทั้งทรงปกครอง
พวกสังฆราช ซึ่งสถิตย์อยู่กับข้าพเจ้าอยู่ในเวลานี้ แลซึ่งเป็นผู้แทนของ
พระเป็นเจ้าด้วย

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงรู้สึกถึงพระคุณที่ทรงนิยต พระองค์ท่าน
 เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงตั้งพระทัย ทรงแย้มอโศก พระองค์คอยแทน
 เหมือนกัน และจะทรงปฏิบัติทุกอย่างที่จะให้เป็นผลสำเร็จ เพราะฉะนั้น
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงพร้อมที่จะทำไมตรีกับพระองค์ และพร้อมที่จะส่ง
 ข้าแผ่นดินฝรั่งเศสมายังเมืองไทย เพื่อทำให้การค้าขายไทยเจริญขึ้น
 และพร้อมที่จะแสดงไมตรีอันจริงใจ ทั้งคงกันให้แผ่นดินทั้งสองได้เป็น
 พระราชไมตรีอันจะมีชื่อเสียงต่อไปชั่วกาลนาน และประเทศทั้งสองนี้ห่าง
 ไกลกันด้วยมีมหาสมุทรอันกว้างขวางคั่นอยู่คั่นใด ก็ให้ชื่อของไมตรี
 อันนี้ไว้ โคงคังฉนั้น

แต่เรื่องนี้ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสตั้งพระทัยยิ่งขึ้น
 แต่ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้พระราชไมตรีอันสนิทแน่นหนาเท่ากับพระองค์ได้
 นิยตศาสนาอันเกี่ยวกัน

ข้อนี้แหละพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ผู้เป็นเจ้าที่ฉลาด
 แลรอบรู้การราวดี แลเป็นผู้ที่ไม่เคยแนะนำต่อพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็น
 ราชไมตรีในสิ่งที่ไม่ดี ได้รับสั่งโดยฉะเพาะให้ข้าพเจ้านำความมากกราบทูล
 โดยเหตุที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงตั้งพระทัยกับพระองค์ ทั้งเป็นพระ
 สหายอันแท้ของพระองค์ แลทรงตั้งพระทัยให้พระองค์ได้มีพระเกียรติยศ
 จริง ๆ จึงทรงขอรับให้พระองค์ใคร่ครวญดู ว่าพระเกียรติยศพระ
 เกียรติคุณซึ่งพระองค์มีอยู่ในโลกนี้ จะมาจากใครไม่ได้โดยนอกจาก

มาจากพระเป็นเจ้าที่เป็นพระอันจริงแท้ กล่าวคือ พระเป็นเจ้าซึ่งมีอำนาจ
อันใหญ่ยิ่ง และมีอำนาจอันไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งเป็นทนายของคริสตศาสนิก
ชน แต่ซึ่งเป็นผู้ที่กระชั้นกาลให้พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเลื่อมใสได้ครอบ
ครองราชสมบัติยาวนาน และเป็นผู้ที่กระชั้นกาลความดีและความชั่วของ
มนุษย์ทั่วไป

ถ้าพระองค์ได้มอบพระเกียรติยศ พระเกียรติคุณอันไว้แก่พระเป็น
เจ้าซึ่งเป็นผู้ปกครองกินฟ้าและอากาศนั้นแล้ว จะดีกว่าที่พระองค์จะทรง
มอบไว้แก่พระอื่น ๆ ที่ชนฝ่ายที่ศรัทธาออกไปกันดีอีก และซึ่งพระองค์
ผู้ทรงไว้ซึ่งความไพโรยแลผลลาคเคลียวยอย่างยิ่ง คงจะได้ทรงเห็นแล้ว
ว่าพระเหล่านั้นไม่มีอำนาจอย่างใด

แต่ใน ข้อนี้หากว่าพระองค์ จะทรงพยายามฟังคำสั่งสอนของพวก
สังฆราชแลพวกมิชชันนารีซึ่งอยู่ในที่นั้นแล้ว ก็จะได้ทรงเห็นความจริง
แจ่มกระจ่างขึ้นอีก

ชาวที่ข้าพเจ้าจะได้นำไปกราบทุกพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสนาบดีของข้าพเจ้า
นั้น จะไม่มีชาวอันใดที่จะกระทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงยินดียิ่งกว่า
ชาวที่พระองค์ได้ทรงรู้สึกถึงความจริง จึงทรงยอมเวียนสาสนาคริสเตียน
แล้ว ชาวนี้จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เพิ่มความนับถือต่อพระองค์
มากขึ้น และจะเป็นสิ่งกระทำให้ข้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้รีบร้อนเข้ามาใน
พระราชอาณาเขตของพระองค์โดยมีความเชื่อใจยิ่งขึ้น และผลที่สุด
ของการนี้จะกระทำให้พระองค์มีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่มากกว่า

พระองค์ไ้ครองราชสมบัติในโลกนี้โดยสุขสำราญแล้ว   ยังจะไ้รับ
 ความสุขนสรวรคชั้วกัลป์วาสานต่อไปอีกด้วย

หัวข้อเจรจาในเรื่องการศาสนา

ของมองซิเออร์เดอโซมองราชทูต

บาดหลวงเดอซัวซ์ เขียนบนเรืออัวโซ

วันที่ ๑ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ว่าด้วยเหตุที่ต้องเขียนจดหมายเหตุนี้

ตั้งแต่ข้าพเจ้าออกเรือมาข้าพเจ้าไ้บรรทมที่รกทึบหมาย   กล่าวถึงข้อ
 ความแลเหตุการณต่าง ๆ ที่ไ้มีขึ้น   แลข้าพเจ้าไ้ไ้ตั้งใจจะระจขข้อความ
 ต่าง ๆ ไว้จนตลอด   จึงมาคิดเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะเล่าเรื่องพิเศษ
 ซึ่งข้าพเจ้าจะไม่เล่าให้ใครฟังเลย   แลในเรื่องนี้จะไ้กล่าวถึงการที่
 ราชทูตไ้ไปเจรจาในประเทศสยามด้วย   เพราะมีเรื่องสำคัญ ๆ หลาย
 เรื่องซึ่งควรระบิขงไว้   ไม่ให้แพร่หลายไ้   จึงขยข้าพเจ้าหาไ้รับ
 คำแห่งราชทูตไ้   แลข้าพเจ้าไ้ทราบถึงการเปนไปของการเจรจา
 เพราะฉนั้นเมื่อข้าพเจ้ากลับไ้ถึงเมืองฝรั่งเศสแล้ว   ถ้าผู้ใดจะถามถึง
 ความประพฤติของข้าพเจ้า ๆ   ก็จะมีความเขาใจพอยอกให้ทราบไ้โดย
 ตลอด

ว่าด้วยพระราชดำริห์ของพระเจ้ากรุงสยามถึงการศาสนาอาณานิคม

โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้มาตั้งเมืองไทยแล้ว แลท่านราชทูตหาได้
 พกกับข้าพเจ้าจนคำเคี้ยวไม่ว่าท่านราชทูตจะไปทำอะไรที่เมืองไทยยั้งนั้น
 ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าท่านราชทูตคงจะไม่บอกอะไรให้ข้าพเจ้า ทราบเสียเลย
 ข้าพเจ้าจึงได้ตั้งใจไว้ว่าจะไปอยู่ที่โรงเรียนสามเดรจนกว่าจะถึงเวลาจะค้อง
 กลับลงเรือ ข้าพเจ้าได้ทริใจไว้ก่อนแล้ว มองซีเซอร์เคอเมเตโลโปลิศ
 ก็ยากหลวงเคออลิชอนจึงได้มาที่เรือ ท่านสังฆราชได้เข้าไปในห้องท่าน
 ราชทูต ท่านยากหลวงได้เข้ามาในห้องข้าพเจ้า ในชั้นนั้นข้าพเจ้า
 ได้เล่าให้ยากหลวงฟังว่า ท่านราชทูตจะมากล่าวต่อพระเจ้ากรุงสยาม
 ในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอแนะนำให้พระเจ้ากรุงสยามได้เข้าถือ
 ศาสนาคริสต์เคียน ยากหลวงเคออลิชอนได้ฟังก็ประหลาดใจมากแลได้บอก
 ข้าพเจ้าโดยตรงว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะเป็นเช่นนั้นได้ จึงอยู่พระเจ้ากรุง
 สยามทรงพระเมตตาแก่ศาสนาคริสต์เคียนทุกอย่าง ได้ทรงสร้างโบสถ์
 ได้พระราชทานเงินให้แก่พวกมิชชันนารี ได้ทรงเป็นพระอริให้มองซีเซอร์
 เคอโลโปลิศได้ไปยังเมืองจันทน์เป็นเรื่องจริงทั้งสิ้น แต่ในการที่จะให้
 พระองค์เปลี่ยนศาสนานั้น ยากหลวงเคออลิชอนเชื่อว่าพระเจ้ากรุงสยาม
 ไม่เคินกถึงเลย แลการที่จะกราบทูลแนะนำเช่นนี้จะไม่เป็นเรื่อง
 เล็กน้อย ข้าพเจ้าจึงได้บอกแก่ยากหลวงเคออลิชอนว่า การที่พระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสได้แต่งราชทูตมาในครั้งนี้ ก็โดยตรงเชื่อว่าการจะ
 เป็นผลสำเร็จอยู่แล้ว เพราะได้มีผู้ทูลว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงเชื่อ

เป็นแน่แล้วว่า ศาสนาของไทยเป็นศาสนาที่ไม่จริง จนที่สุดถึงกับ
 ไม่เสกไฟไปยังวัดวาอารามแล้ว แลการต่าง ๆ ที่เคยถือกันนั้นพระ
 เจ้ากรุงสยามก็ทำไ้ทรงดื้อไม่แล้ว เพราะฉะนั้นถ้าใครทนนยังเล็ก
 น้อยก็ควรจะทรงทั้งศาสนาเดิมเปลี่ยนมาถือศาสนาคริสต์เคียนซ่งเป็นศาสนา
 ที่แท้จริง มองซีเออร์เคอส์ยอนจึงตอบข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงสยาม
 ก็ไม่สู้จะผิดใ้ในเรื่องพระพุทธรูปเท่าไรนักก็จริงอยู่ แต่การที่ไม่เสกไฟ
 ในพระพุทธรูปแลการที่จะทรงรับนามคเษลถือศาสนาคริสต์เคียนซ่งก็ผิด
 มากนัก ในขณะที่ท่านราชทูตไ้ขึ้นมาบนศาลาฟ้าเวธียากหลวง
 เคอส์ยอนจึงออกไปคำนับท่านราชทูต แลพுகขึ้นทักท้อหน้าข้าพเจ้าว่า
 ยากหลวงเคอส์ยอนมีความประหลาดใจมากที่ไ้พูกข้าพเจ้าเล่า แล้วยาก
 หลวงเคอส์ยอนก็ไ้เล่าไ้โดยย่อตามที่ไ้สนทนากับข้าพเจ้า ยังเชิญท่าน
 สัจฆราชไ้ไ้พูกกับท่านราชทูตอย่างเกี่ยวกันแต่ไ้พูกเป็นการลับ เพราะ
 ฉะนั้นการสนทนาในครั้งนั้นจึงสนทนาไ้พร้อมกัน แลครั้งนั้นเป็นครั้งแรก
 ที่ข้าพเจ้าไ้พูกกับท่านราชทูตถึงกิจการของทูต แต่ก่อน ๆ นั้นท่าน
 ราชทูตก็ไ้แสดงกิริยาอันสุภาพเรียบร้อยต่อข้าพเจ้า แลพูกแต่เรื่อง
 การธรรมดาทั่วไป ไม่เคยพูกถึงกิจการอย่างไ้เลย

ฝ่ายท่านสัจฆราชนั้นไ้แสดงไมตรีอันดีต่อข้าพเจ้า แลโดยเชื่อว่า
 ไม่ควรจะขัดแย้งอะไรต่อข้าพเจ้า จึงไ้เล่าไ้กิจการต่าง ๆ ให้ข้าพเจ้าฟัง
 ทุกอย่าง เพราะท่านสัจฆราชไ้รับวิทยทมาจกคณะโรงเรียนสามเดระ
 ที่กรุงปารีสซึ่งขอให้ท่านสัจฆราชไ้ไ้มีความไว้ใจในตัวข้าพเจ้า ตกสง.

ข้าพเจ้าก็ขอมให้ไปเถยวในกิจการทั้งปวงด้วยแล้ว ท่านราชทูตคงได้เรียก
ประชุมปรึกษาหารือกันว่าต่อไปจะควรจัดการอย่างไร ในการประชุม
คราวนั้นหาได้เรียกมองซีเออร์ว่าเสมาประชุมไม่ เพราะมองซีเออร์
วาเซได้เข้าไปยังกรุงสยามเสียแล้ว เพื่อไปบอกข่าวว่าราชทูตได้มาถึง
แล้ว ท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศก็ได้เล่าให้เรารู้ว่า พระเจ้า
กรุงสยามทรงไว้วางพระทัยในกิจการทั้งปวงให้แก่มองซีเออร์คอนชตันซ์
ซึ่งเป็นผู้ทำการารทั้งปวงและมีอำนาจมาก แลเล่าต่อไปว่ามองซีเออร์
คอนชตันซ์เป็นคนที่มีไหวพริบ ถ้าจะคิดทำการอย่างใดก็จะต้องทำกับ
มองซีเออร์คอนชตันซ์ เพราะฉะนั้นจะต้องพยายามเอามองซีเออร์
คอนชตันซ์ไว้เป็นพวกเรา แลท่านผู้นั้นไม่ได้คิดถึงเงินแลทรัพย์สินอย่างใด
เลย แต่ถ้าขอแลกเปลี่ยนให้เกียรติยศอยู่เสมอแล้ว อาจจะให้มองซีเออร์
คอนชตันซ์ทำสิ่งที่จะทำไม่ได้ก็ได้ การที่สังฆราชเคอเมเตโลโปลิศ
ได้ชี้แจงดังนี้ ก็ที่น่าจะทำได้ เพราะฉะนั้นจึงตกลงกันว่าจะได้ทำตาม
คำแนะนำของท่านสังฆราชต่อไป

ว่าด้วยคอนชตันซ์ตินฟอลคอน

ท่านราชทูตได้เฝ้าทางเข้าไปยังเมืองไทยโดยมีการประคัมเกียรติยศ
ทุกอย่างที่จะทำได้ แลได้พักอยู่ที่นั่นภายใน ๘ วัน ซึ่งห่างจากเมือง
หนทาง ๓ ไมล์ เพื่อระจัดการแลทำความตกลงถึงเรื่องการที่จะเข้าเมือง
แลการที่จะเข้าเฝ้า มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้มาหาท่านราชทูตแทน

พระเจ้ากรุงสยาม แลได้กระทำความตกลงทุกอย่าง ท่านบาทหลวง
 เกลอเลียอน ไกรวิชนักที่ ให้ไปทำเป็นเพื่อน สนิทกับมองซีเออร์คอนซตันซ์
 แลให้บอกกับมองซีเออร์คอนซตันซ์ว่าท่านราชทูตยอมทำตามคำแนะนำ
 ของมองซีเออร์คอนซตันซ์ทุกอย่าง แลท่านราชทูตได้เที่ยวทางมาเณสุด
 โลกเพื่อประโยชน์ของการศาสนา เพราะฉนั้นที่ไกรมาพบแลได้ทำการ
 ทักตักกับเสนาบดีที่ถือศาสนาคริสต์เถี้ยนแลทำการกับคนฉลาด เช่นมอง
 ซีเออร์คอนซตันซ์ ท่านราชทูตจึงมีความยินดียิ่งนัก อีกประการ ๓
 ถ้าการต่างๆ ไกรดำเนินไปสมพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 มองซีเออร์คอนซตันซ์คงจะได้รักษาขอบเขตอย่างสำคัญ การที่ขอเช่นนี้
 มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้รับอย่างก็ แลยอมรับอะไรทุกอย่าง การที่
 มองซีเออร์คอนซตันซ์พอใจนั้นปรากฏโดยชัดเจน เพราะได้ตั้งกันแนะนำ
 ท่านราชทูตในข้อต่างๆ เป็นต้นว่าให้ราชทูตเรียกบรรดาข้าราชการไทย
 ที่จะมหน้าหน้าราชทูต แลให้ราชทูตยกเหตุจักษุข้อต่างๆ ในการที่จะเฝ้า
 เพื่อพระเจ้ากรุงสยามจะได้รับสั่งให้เสนาบดีคนไหนคนใดมากระทำความ
 ทกลงกับท่านราชทูต การที่แนะนำเช่นนี้โดยคาดว่าพระเจ้ากรุงสยาม
 คงจะรับสั่งใช้ให้มองซีเออร์คอนซตันซ์มาทำความตกลงกับราชทูตเป็น
 แน่ ซึ่งผลที่สุดก็เป็นจริงก็งាក

ในตอนนั้นข้าพเจ้าหาได้เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไรด้วยไม่ การที่
 ปรึกษาราชการกันต่างๆ นั้นมีแต่ท่านราชทูต ท่านสังฆราชกับมองซีเออร์
 คอนซตันซ์เท่านั้น แลเมื่อมองซีเออร์คอนซตันซ์ได้กลับไปแล้ว ท่าน

ราชทูตหรือท่านสังฆราช หรือทั้งสองคนพร้อมกันลงมาเล่าให้ข้าพเจ้า
ฟังว่าไต่พุกกันอย่างไรแลไต่คักลงกันอย่างไร

ว่าด้วยความฉลาดผันแปรของบาดหลวงเดอซัวซี

เมื่อราชทูตไต่เข้าเมืองแลไต่เข้าเฝ้า ซึ่งมีข้อความกล่าวไว้ ใน
จดหมายเหตของข้าพเจ้าแล้วนั้น จึงไต่ลงมือพุดถึงการวาทต่าง ๆ ของ
ซีเออร์คอนซตันซ์ไต่มาหาท่านราชทูตหลายครั้ง แลข้างที่ไต่ไต่ถึงสนทนา
พร้อมกันท่านสังฆราชซึ่งวัยหน้าก็เป็นล่ามเป็นเวลาถึง ๓ ชั่วโมง แล
เมื่อออกจากห้องเลิกการสนทนาแล้ว ท่านเหล่านั้นเป็นแต่บอกข้าพเจ้าว่า
“เรียบร้อยคัก” วันหนึ่งท่านสังฆราชไต่บอกกับข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าคงจะ
ต้องอยู่เมืองไทยต่อไป ท่านราชทูตคักเหมือนจะรู้สึกเช่นนั้นเหมือนกัน
แต่หาไต่พุกออกมาแต่คักจากไม่ ยังมีฆราวาสคนหนึ่งชื่อมองซีเออร์
โปมา (Paumard) ซึ่งเป็นคนไว้ใจของมองซีเออร์คอนซตันซ์ ในวันนั้น
เองมองซีเออร์โปมาได้มาบอกข้าพเจ้าว่า มองซีเออร์คอนซตันซ์ไต่พุกว่า
ถ้าข้าพเจ้าไม่อยู่ในเมืองไทยแล้วมองซีเออร์คอนซตันซ์จะยอมให้ตั้งคอก
เมื่อทวายเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็รู้สึกยินดีเป็นอันมาก เพราะทราบอยู่ว่า
ถ้าพระเจ้ากรุงสยามไม่มีพระราชประสงค์จะศึกษาการศาสนาแล้วข้าพเจ้า
คงจะอยู่ในเมืองไทยเป็นพระอาจารย์ไม่ได้เป็นแน่ แลเมื่อข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่ไต่พุกว่าข้าพเจ้าจะต้องอยู่ในเมืองไทยเช่นนั้น ก็ต้องคาคว่า
การต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาองค์นี้เรารู้ทางคักแล้ว ข้าพเจ้าจึงพุกนถ

ถึงข้ออื่นนำปลมใจสักครู่หนึ่ง ข้าพเจ้าได้ทรงถึงข้อความต่าง ๆ ที่
 ท่านสังฆราชแลยากหลวงเคลือบอนไต่ขอกไว้กับข้าพเจ้า เมื่อแรกมาถึง
 ว่าช่องทางที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามได้นับถือศาสนาคริสต์เคียนนั้นมันอัย
 แลข้าพเจ้าก็ยังจำได้ว่ามองซีเซอร์คอนซตันซ์ไต่ขอกกับข้าพเจ้าหลายครั้ง
 ว่าในเรื่องนี้คงค่อยเป็นค่อยไป จึงมาเกิดสงสัยในใจว่าช่างที่มองซีเซอร์
 คอนซตันซ์ท่านราชทูต แลท่านสังฆราชจะเข้าใจผิดเสียกระมัง ท่าน
 ทั้งสองนั้นก็เปนนักบุญคงทำการสวดมนต์วันละ ๔ ชั่วโมงทุกวัน แต่
 ก็ไม่เคยได้พบเรื่องเจรจาการบ้านเมืองเท่าไรนัก อาจจะถูกเสนาบดีที่
 ฉลาดหลอกก็ได้ แต่อย่างไรก็ดีสำหรับตัวข้าพเจ้าก็เป็นเรื่องอันสำคัญอยู่
 จึงเกิดความมุ่งหมายจะให้ไต่ทราบความจริงให้จงได้ ข้าพเจ้าได้คิดอ่าน
 จัดการดังนี้ คือ ข้าพเจ้าได้ขอให้ท่านราชทูตอนุญาตให้ข้าพเจ้าคัดคำสั่ง
 ที่เสนาบดีได้ส่งไว้เฉพาะในตอนที่เกี่ยวด้วยตัวข้าพเจ้า แต่ก่อน ๆ มา
 ข้าพเจ้าไม่กล้าที่จะพุดถึงเพราะเกรงว่าท่านราชทูตคงไม่ให้ แต่มาบัดนี้
 เปนการจำเป็นแล้วที่ข้าพเจ้าจะต้องการเพื่อเป็นทางที่ข้าพเจ้าจะให้จัดการ
 ค่อยไป ข้าพเจ้าจึงได้ไปขอเอาตรง ๆ แลท่านราชทูตจะปฏิเสธ
 ไม่ยอมให้ก็ไม่ไ้ ท่านราชทูตจึงซักคำสั่งออกจากหีบส่งมาให้ข้าพเจ้า
 แลข้าพเจ้าก็ได้ลงมือคัดคำสั่งต่อหน้าท่านราชทูต เอาแต่เฉพาะข้อต่าง ๆ
 ที่เกี่ยวด้วยตัวข้าพเจ้า ในเรื่องชนิดนี้จำต้องพิเคราะห์แลซึ่งน้ำหนักของ
 คำทุก ๆ คำ ข้าพเจ้าจึงได้เห็นกระหนกแน่นว่า ถ้าแม้การที่จะให้

พระเจ้ากรุงสยามได้เข้าถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันเป็นการแนบแน่นใจของราช
 ทุกแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่มีพระประสงค์จะให้ข้าพเจ้าอยู่ในเมือง
 ไทยเลย ข้าพเจ้าจึงได้หาโอกาสพบกับท่านสังฆราชแลท่านราชทูต แต่
 พวกนักคนละครวาท ท่านทั้งสองจึงได้บอกข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงสยาม
 ทรงเกรงกลัวพวกซอลันตามาก และเพื่อจะได้รักษาความคุ้มครองซึ่งกัน
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น พระเจ้ากรุงสยามจะยอมทุกอย่างไม่เลือก
 จะเป็นการอย่างไร แต่การที่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงนับถือศาสนา
 คริสต์นิกายนั้น บางทีจะไม่ยอมกราบพระแลสวคมนตรีอย่างวิจิตรของพวก
 คริสต์นิกาย แต่กัซง-เด็ค ขอแต่ให้พระองค์ได้เป็นคริสตเคียนแลให้
 ข้าพเจ้าขอขานมาเสมาได้เป็นคริสตเคียน ตามพระเจ้าแผ่นดินกัซงเด็คอีก
 ประการ ๓ เมื่อได้อ่านพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ นั้น พระเจ้า
 กรุงสยามได้รับสั่งต่อหน้าขุนนางข้าราชการทั่วไปว่า “โอ โอ พระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสต้องการให้ฉันนับถือศาสนาอย่างเดียวกับพระองค์หรือ ฉัน
 ขอบใจมาก แลฉันเห็นได้ว่าไมตรีของพระองค์เป็นกลางแท้ไม่ได้ให้มาย
 ประโยชน์อะไรเลย” ในเวลาที่แนะนำให้ทรงถือศาสนาคริสต์นิกายนั้น
 พระเจ้ากรุงสยามก็ไม่ได้กริ้วอย่างไรเลย แลได้รับสั่งต่อไปว่า “เขาเถอะ
 ไม่ควรจะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสียพระทัย แต่ฉันก็ยังไม่รู้เลยว่า
 ศาสนาของท่านนั้นเป็นอย่างไร ฉันจะต้องเวียนเสียก่อน แลถ้าฉันเห็น
 ความจริง ฉันก็จะยอมนับถือด้วย” ท่านราชทูตแลท่านสังฆราช
 ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปว่า มงซีเออร์คอนซตันซ์ได้แสดงว่าตัวบิชอป

เต็มใจที่จะให้การเร่องนี้เป็นผลสำเร็จแต่ก็เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งจะต้อง
 คำนึงการอย่างช้า ๆ เพราะฉนั้นท่านราชทูตจำเป็นจะต้องกลับไปใน
 เกือนอันวาคมเสียแล้ว จึงตกเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องจัดการให้
 สำเร็จต่อไป เพราะในพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ไม่ได้
 ขอร้องอย่างใด นอกจากขอให้พระเจ้ากรุงสยามไ้รับเวียนศึกษาศาสนา
 คริสต์เคียนเท่านั้น แลขอพระเจ้ากรุงสยามก็เตรียมพร้อมที่จะเวียน
 ไทโยไปรอกให้ท่านสังฆราชเข้าเฝ้าเป็นพิเศษ แลพระราชทานอนุญาตให้
 สังฆราชทูลถึงการศาสนาไ้ตามพอใจ

เรื่องนึ่งคุณอย่างไร ๆ อยู่ แต่อย่างไรก็ข้าพเจ้าก็เห็นแล้วว่า
 ท่านราชทูตกับท่านสังฆราชเป็นคนใจดี ถ้าต้องการอย่างไ้ก็เชื่อเอา
 ง่าย ๆ ว่าคงจะสำเร็จตามความคิด ข้าพเจ้าจึงไ้ตอบว่าถ้าพระเจ้า
 กรุงสยามกลั้วพวกขอล้นคาจริงอย่างว่า ยิ่งกลั้วมากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้
 ขอรบยั้งอันน่าฟังเหล่านี้เป็นข้อน่าสงสัยมากขึ้น แลบางทีกวาทะ
 ทรงเรียนสาส์นนั้นก็จะทรงด่วงเวลาให้ขยับออกไปถึง ๓๐ ปี เพื่อขอรบ
 ความคุ้มครองของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จะเป็นไ้ แต่อย่างไรก็
 ข้าพเจ้าก็ยอมปฏิบัติตามความรอบคอบของท่านราชทูต แลที่จะให้
 ข้าพเจ้าอยู่ในเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้าก็ยินดีอย่างที่สุด เพราะที่ข้าพเจ้าไ้
 มายังเมืองไทยนี้ก็โดยปรารถนาอยากจะอยู่ต่อไป ถ้าท่านราชทูตจะ
 ออกคำสั่งเมื่อใด ข้าพเจ้าก็จะไ้เตรียมตัวอยู่ต่อไป นี้แหละเป็นคำ
 ที่ข้าพเจ้าไ้พูดกับท่านราชทูตแลท่านสังฆราช ณที่ไ้ตั้งใจไว้ว่าจะ

ไม่ทำคามคำทักท้วงไว้ ข้าพเจ้าได้เห็นโดยชัดเจนว่ามีแต่มองซีเออร์
 คอนชตันซ์คนเดียวเท่านั้นที่จะบอกความจริงแก่ข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้า
 จึงตั้งใจพยายามสืบต่อกับมองซีเออร์คอนชตันซ์ต่อไป ในชั้นแรกข้าพเจ้า
 ได้สนทนากับมองซีเออร์ไปมาหลายวันได้ชมเชยสรรเสริญมองซีเออร์
 คอนชตันซ์ให้มองซีเออร์ไปมาฟัง ข้าพเจ้าได้บอกข้าพเจ้าทราบดีที่ว่า
 มองซีเออร์คอนชตันซ์เป็นผู้ยึดมั่นบำรุงการศาสนาในชมพูทวีป โดย
 ข้าพเจ้าได้ไปสืบถึงการต่าง ๆ ที่มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ทำไว้แล้วจนถึง
 ข้าพเจ้าได้ใจไว้เพื่อเชิดชูชื่อเสียงต่อไป ข้าพเจ้าได้ขยี้ให้บอกกับ
 มองซีเออร์คอนชตันซ์ว่า ถ้ามองซีเออร์คอนชตันซ์ต้องการแล้วข้าพเจ้า
 ยินดีที่จะบอกข่าวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับราชการในประเทศยุโรปตามทีข้าพเจ้า
 ได้ทราบมา เพราะข่าวราชการเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นแก่สำหรับคนที่
 รัยตำแหน่งเสนาบดี ข้าพเจ้าได้ยกย่องแลสรรเสริญถึงน้ำใจที่ ถึง
 ความโอบอ้อมอารี ถึงความหมั่นในราชการของมองซีเออร์คอนชตันซ์
 แลลงปลายที่สูกข้าพเจ้าได้ขอให้มองซีเออร์ไปมาบอกว่า ข้าพเจ้า
 อยากจะเป็นเพื่อนกับกับมองซีเออร์คอนชตันซ์ เพราะข้าพเจ้าทราบดีอยู่ว่า
 คำที่ข้าพเจ้าพูดทั้งหลายนั้น มองซีเออร์ไปมาได้นำไปบอกมองซีเออร์
 คอนชตันซ์ทุกเรื่อง ในชั้นต้นข้าพเจ้าได้แนะนำในบางอย่างแต่เล็กน้อย
 เช่นว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์จะควรประพฤติต่อพวกฝรั่งเศสอย่างไร แล
 ควรจะแสดงกิริยากับคนนั้นคนนั้นอย่างไร แลข้าพเจ้าได้แนะนำให้
 มองซีเออร์คอนชตันซ์สอนผู้ที่จะได้เป็นราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสให้รู้

วิกดิอควียาง เมื่อราชทูตออกจากเมืองไทยแล้วให้ละกิริยาอ่อนน้อม
 อย่างทาส ซึ่งเป็นกิริยาของคนทั่วไปตลอดจนข้าราชการผู้ใหญ่ใน
 เมืองนี้ เพราะกิริยาอย่างนี้ที่เมืองฝรั่งเศสไม่พอใจ ซึ่งต้องการแต่
 คนที่มีศึให้ทำกิริยาอย่างสุภาพแลให้รู้สึกตัวว่ามีศึอยู่เสมอ การ
 ที่ข้าพเจ้าได้แนะนำกับมองซีเออร์คอนซตันซ์เห็นชอบด้วย แลข้าพเจ้า
 ได้สังเกตว่าถ้ามองซีเออร์คอนซตันซ์ออกมาจากท่านราชทูตคราวใด คง
 จะถามถึงข้าพเจ้าแลแสดงไมตรีด้วยเสมอ จนที่สุดก็เกิดเรื่องขึ้นซึ่ง
 ไม่น่าพอใจเท่าไรนัก คือข้าพเจ้าได้ไปหามองซีเออร์คอนซตันซ์ ๆ ก็
 ด้รับรองข้าพเจ้าอย่างดี แต่ได้เชิญให้ข้าพเจ้านั่งในทงซึ่งไม่มีใครจะ
 สมควร แลมีคนสงสัยว่าเขาได้ขโมยข้าพเจ้าหรือไม่ อีกประการ ๓
 เวลาที่สนทนากันนั้นก็ให้พูดกันเป็นภาษาชคฤกเทศ แลเวลาข้าพเจ้าพูด
 กับมองซีเออร์คอนซตันซ์ก็ใช้คำในภาษาชคฤกเทศว่า ไวซาเซนนีออวา
 (Vossa Senhora) เสมอ แต่เวลาก็มองซีเออร์คอนซตันซ์พูดกับ
 ข้าพเจ้า หากได้ใช้คำขอมข้าพเจ้าว่า ไวซาแมเซ (Vossa mercè) ไม่
 ซึ่งไกลกันสักซ้งมาก ข้าพเจ้าได้ลามาโดยไม่พอใจอย่างยิ่ง จึงได้ให้
 ไปตามมองซีเออร์ไปมาหาหาเพื่อขอให้ ไปบอกกับมองซีเออร์คอนซตันซ์
 ว่าต่อไป มองซีเออร์คอนซตันซ์จะประพฤติแลใช้คำพูดต่อข้าพเจ้าอย่างไร
 ข้าพเจ้าก็จะทำเช่นเดียวกัน แลการที่มองซีเออร์คอนซตันซ์ทำเช่นนั้น
 เห็นจะเกี่ยวแก่ราชการของแผ่นดินทำให้ลำบาก การที่ข้าพเจ้าทำซ้งซึ
 ้นเช่นนี้ กระทำให้มองซีเออร์คอนซตันซ์กลัสนัดข้าพเจ้ามาขึ้น

แลพอพกันครั้งแรกก็ไว้ใจคำโวษาเช่นนี้อร่าต่อข้าพเจ้าครั้งรอบครั้ง
แต่ก็แสดงการอ่อนน้อมต่อข้าพเจ้าทุกประการ

พระราชดำริห่ออันแท้จริงของสมเด็จพระนารายณ์

แลความกิดของฟอลคอนในเรื่องที่จะเข้ารับตถอศาสนาคริสต์น

เมื่อข้าพเจ้าคาดว่าไว้ทำให้มองซีเออร์คอนซตันซ์พอใจในตัวข้าพเจ้า
ข้างแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ไปหาโดยไม้ออกให้ใครทราบ แลก็พูด
เป่ภาษาไทยฝรั่งเศสว่าข้าพเจ้าจะต้องการสนทนากัวยเป็นการส่วนตัว มง
ซีเออร์คอนซตันซ์จึงไล่คนออกจากรองทั้งหมด ข้าพเจ้าจึงพูดขึ้นว่า
ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นว่าข้าพเจ้ามีความไว้วางใจในมองซีเออร์คอนซตันซ์มาก
โดยความประสงค์ขอข้าพเจ้าต้องการอยู่ในเมืองไทยยิ่งกว่าอยากได้ของ
อื่น ๆ ทั้งหมดในโลกนี้ ข้าพเจ้าจึงเล่าให้ฟังว่า ข้าพเจ้าได้ทำการ
อย่างไรบ้างสำหรับที่จะมากับราชทูตในครั้งนั้น แลข้าพเจ้าก็หวังใจว่า
มองซีเออร์ฟอลคอนคงจะช่วยจัดการให้ข้าพเจ้าได้ อยู่ในเมืองไทยต่อไป
มองซีเออร์คอนซตันซ์จึงเอ่ยขึ้นว่า ตามความในพระราชสาส์นของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ข้าพเจ้าจะอยู่ในเมืองไทยได้ก็โดยพระเจ้า
กรุงสยามจะริบวงการศาสนาเท่านั้น แลในชั้นนี้พระเจ้ากรุงสยามก็ยอม
ที่จะริบวงต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้ตอบว่า “แต่การที่จะให้ข้าพเจ้าคงได้อยู่ใน
ในเมืองนั้น จะต้องให้ท่านราชทูตไว้รับคำที่พอใจ แลจะต้องให้พระ
เจ้ากรุงสยามมีพระราชสาส์นรับรองอย่างแข็งแรงจึงจะได้” มองซีเออร์

คอนซตันซึทอยว่า “การคงเป็นไปก็งำกันว่าทั้งหมด” ข้าพเจ้าจึงตอบว่า “ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าก็พอใจแล้ว เพราะถ้าการได้ดำเนินไปอย่างที่ว่านี้ ข้าพเจ้าก็คงจะต้องอยู่ในเมืองนี้ต่อไป แต่ในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็มีคำสั่งไว้ดังนี้” แล้วข้าพเจ้าก็เอารำเนาคำสั่งที่ข้าพเจ้าได้ศึคมาจากฉยขัของราชทุกสั่งให้มองซีเออร์คอนซตันซึทอย การที่ข้าพเจ้าแสดงควมไว้ใจเช่นนี้กระทำให้มองซีเออร์คอนซตันซึทอยมีความยินดีเป็นอันมาก แล้วภายหลังมองซีเออร์คอนซตันซึทอยก็ได้แสดงควมไว้ใจข้าพเจ้าเหมือนกัน ในระหว่างนี้ก็ได้เปลี่ยนพุกกนลงเวรชอน แต่ได้นั่งสนทนากัน ๒ ชั่วโมง เหมือนกับเป็นอันตกลงแน่ว่าข้าพเจ้าจะอยู่ในเมืองนี้โดยถ้อยไป แล้วข้าพเจ้าจึงพุกขนเป็นทีเล่นทีจริงว่า “ควมจริง ยากที่ข้าพเจ้าจะเชื่อว่าพระเจ้ากรุงสยามจะกลัยถือศาสนาคริสต์เคียนจริง เพราะในเมืองนี้เค็มแน่นไป ด้วยพระสงฆ์ จะหาขนนางที่เป็นคริสต์เคียนสักคนเคียวก็ไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าพระเจ้ากรุงสยามจะรับสั่งตามควมเห็นของข้าพเจ้าในเรื่องนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็เกอยจะไม่ทราวว่าจะควรทูลแนะนำอย่างไร แต่ที่ข้าพเจ้าพูดเช่นนี้ ขออย่าได้บอกให้ท่านราชทูกทราว มิฉนั้นจะไม่ยอมให้ข้าพเจ้าอยู่ในเมืองนี้” มองซีเออร์คอนซตันซึทอยจึงตอบข้าพเจ้าเป็นทีเล่นทีจริง เหมือนกันว่า “ท่านพุกดก พระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่ถือศาสนาคริสต์เคียนเป็นแน่ และที่หวังสำหรับกิจการเจริญของศาสนานี้ก็ยังไม่ควรที่จะทราวทูลในเรื่องนี้เพราะยังเร็วนัก ในชั้นต้นจะต้องจัดการให้ร่ายฎรบางแห่งในพระราชอาณาเขตได้กลัยถือศาสนาคริสต์เคียนเป็นตอนๆ ไป ทำไม

ไม่เคยมีตัวอย่าง หรือที่เจ้าแผ่นดินโคไ้เปลี่ยนศาสนาโดยมีพวกเคี้ยวอยู่
 มากแล้ว อีกประการหนึ่งพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงพระชรา และมีพระโรค
 ติกพระองค์อยู่แล้ว ถ้าสวรรคตลงเวลาใด การทั้งหลายคงจะเปลี่ยน
 แปรลงหมด แลบางทีศาสนาคริสต์เคี้ยนจะถูกขับคั้นกตขี้ต่าง ๆ โดย
 เหตุที่จะมีคนท้าวว่าการทั้งหลายที่ไม่เรียบร้อยนั้นก็เกิดจากศาสนาคริสต์
 เคี้ยนนั่นเอง” ข้าพเจ้าจึงไ้คอยใจมองซิเออร์คอนชตันซ์ที่ไ้ไว้ใจ
 ข้าพเจ้าบอกความจริงเช่นนั้น มองซิเออร์คอนชตันซ์จึงไ้ให้ข้าพเจ้าฟัง
 ต่อไปว่า เมื่อราชทูตโคไ้เข้าเฝ้าในครั้งแรก มองซิเออร์คอนชตันซ์ไม่
 กล้ากราบทูลทั้งหมดในข้อที่ราชทูตพูดถึงการศาสนา เพราะมีข้าราชการ
 อยู่ในที่นั้นมาก ต่อไ้ที่ข้าพเจ้าสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว
 พระเจ้ากรุงสยามจึงไ้ทรงทราบบว่า ที่ไ้ไ้แก่ราชทูตมาใหญ่โตในครั้งนั้น
 ไม่มีความประสงค์อย่างไ้ใดนอกจากจะต้องการให้พระเจ้ากรุงสยามไ้กลับ
 นัยถือศาสนาคริสต์เคี้ยนเท่านั้น แลในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงสยามก็ไ้แสดง
 ความในพระทัยให้มองซิเออร์คอนชตันซ์ทราบโดยรับสั่งว่า ทรงเชื่อว่า
 ศาสนาที่ข้งเป็นศาสนาที่กตขี้ทั้งนั้น แลก็สกลไ้รับสั่งกับมองซิเออร์
 คอนชตันซ์ว่า “เจ้าเป็นคริสต์เคี้ยน ถ้าเจ้าจะกลับมาถือศาสนาของฉิน
 เมื่อใด ฉินจะถือว่าเจ้าเป็นคนโกงคยไ้ไ้ที่เคี้ยว” อีกประการ ๑
 พระเจ้ากรุงสยามทรงรู้สึกลงบุญคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งเนื่องจาก
 การที่ทรงรักไ้ใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะฉนั้นพระเจ้ากรุงสยามจึง
 ไม่อยากจะขัดพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส โดยเหตุนี้จึงไ้บอกกับราชทูต

ว่าอะไร ๆ คงจะดำเนินโดยเรียบร้อย เมื่อราชทูตกลับไปถึงประเทศ
ฝรั่งเศสแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะพอพระทัยในการที่ราชทูตได้จัก
ไป แลราชทูตจะได้รับหนังสือ ซึ่งจะกระทำให้มีความหวังได้ว่าพระเจ้า
กรุงสยามจะได้ทรงถือศาสนาคริสต์เป็นแน่แน่นอน แต่ความจริงใน
เรื่องนพระเป็นเจ้าก็เป็นนาย แต่เหลือที่จะทราบได้ว่าผลที่สุดจะเป็น
อย่างไร ข้าพเจ้าได้ปล่อยให้มองซิเออร์คอนซตันซ์พักตามพอใจ ซึ่ง
ล้วนแต่เป็นความจริงไหลมาทั้งพายุ แลข้าพเจ้าก็ระวังที่จะไม่กักขวางเพื่อ
จะโก่งทลายความจริงต่อไปอีก แต่เมื่อมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้พักผ่อน
เรื่องแล้ว ข้าพเจ้าก็ลงมือขอแลชมเชยว่ามองซิเออร์คอนซตันซ์เป็นคน
ที่ซื่อตรงมาก แลถ้าขอตรงต่อพระเจ้ากรุงสยามเช่นนั้นก็คงจะกระทำให้
โปรกมาก แต่จะอย่างไรก็ตามควรจะต้องนึกถึงประโยชน์ของศาสนาข้าง
แลควรจะจัดการตามทางที่ควรจะทำต่อไปบ้าง ในส่วนที่เกี่ยวกับ
พระเจ้ากรุงสยามนั้นก็เห็นแล้วว่าการที่จะทรงถือศาสนาคริสต์เป็นเป็นการ
ที่เลื่อนลอยจะเป็นการไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้นจึงควรจัดการโอนราษฎร
ในพระราชอาณาเขตนี้ ให้เขาถือศาสนาคริสต์เสียก่อน แลควรจะทำ
หนทางให้ศาสนาคริสต์ได้รับประโยชน์พิเศษสำหรับให้ทำการสั่งสอน
ให้สวดต่อไป ในชั้นต้นควรระงับกิจการให้พวกข้าราชการได้เป็นคริสต์
เสียก่อน ส่วนพระเจ้ากรุงสยามนั้นคงแล้วแต่พระเป็นเจ้าจะโปรก
ต่อไป มองซิเออร์คอนซตันซ์จึงตอบว่า ตามที่ข้าพเจ้าพบนับดู

คือทั้ง แลก็เป็นความคึกของมองซีเออร์คอนซตันซ์เหมือนกัน เพราะ
 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยศาสนานี้มองซีเออร์คอนซตันซ์ไม่ยอม ทรายทรล
 กวนเลย แต่ท่านราชทูตต้องการให้ทรายทรลนัก ข้าพเจ้าเห็นเป็นช่อง
 เหมาะจึงได้พูดกันว่า “ถ้าท่านเห็นด้วยแล้ว ข้าพเจ้าก็เห็นว่าควรจะให้
 ท่านราชทูตจัดการอย่างอื่นดีกว่า การที่จะให้ราชทูตจัดการอย่างอื่นเน
 ก็ไม่ยากอะไร ถ้าข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านราชทูตฟังตามที่ท่านได้สนทนา
 กับข้าพเจ้านั้น ท่านราชทูตก็จะเห็นได้ว่าจะทำอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากทำ
 ตามคำแนะนำของท่าน เพราะท่านราชทูตก็เป็นคนที่มีความรอบคอบ”
 มองซีเออร์คอนซตันซ์ก็ยอมให้ข้าพเจ้านำความไปเล่าให้ราชทูตฟัง โดย
 หวังใจว่าต่อไปมองซีเออร์คอนซตันซ์จะพกราวว่ากล่าวกับราชทูตอย่างไร
 ก็ได้ตามสบาย การที่มองซีเออร์คอนซตันซ์อนุญาตให้ข้าพเจ้านำ
 ความไปเล่าให้ราชทูตฟังได้นั้น ทำให้ข้าพเจ้าเบาใจเป็นอันมาก เพราะ
 การเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ราชทูตควรจะก้องทราบอย่างยิ่ง

เมื่อคืนนั้นสนทนากันถึง ๔ ชั่วโมงแล้วต่างคนก็พอใจซึ่งกันและกัน
 ข้าพเจ้าจึงกลับมายังกษัตริย์ ขอพระเกษพระคุณพระเป็นเจ้าที่ ได้ทำให้
 ข้าพเจ้าได้ทราบความจริง ตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็ได้เห็นชัดเจนว่า
 ข้าพเจ้าจะอยู่ในเมืองไทยไม่ได้เป็นอันขาด แลข้าพเจ้าได้นึกถึง ๓๐๐ ครั้ง
 ว่าถ้าข้าพเจ้าขี้นอนอยู่ในเมืองไทยต่อไปก็จะมีแต่คนเห็นข้าพเจ้าเท่ากับเป็นคน
 เสียจริตเท่านั้น ฝ่ายท่านราชทูตก็คงจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศส ทำ
 ทำทางวางโคแลอวกอ้างต่าง ๆ แลคงจะไปกราบทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า
 “ขอเคชะ ข้าพเจ้าได้ปล่อยท่านมาคหลวงเศอชัวชัวไว้ยังเมืองไทย เพื่อ

ช่วยในการรั้งพระเจ้ากรุงสยามเข้าในศาสนาคริสต์เถียน” ฝ่ายท่าน
สังฆราชกับท้าวข้าพเจ้าก็คงจะเขียนจดหมายบอกข่าวไปเช่นเดียวกัน พระ
เจ้ากรุงฝรั่งเศสแลชาวฝรั่งเศสทั่วไปก็คงจะร้อนใจคอยฟังข่าวอันสำคัญ
เช่นนี้ แลคงจะคอยฟังตั้ง ๒ ปี ๕ ปี ๖ ปี ก็คงไม่ได้ข่าวว่าอย่างไร การ
ที่ข้าพเจ้าประพฤติก็น่าจะเห็นจะทำให้คนนึกหรือไม่ ว่าข้าพเจ้าได้ทำให้
เสียการของเซอวาเลียเคอไซมอ ซึ่งได้ตั้งต้นคืบหน้าแล้ว

รุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านราชทูตแลท่านสังฆราชฟังตั้งแต่ต้นจน
ปลาย ท่านทั้งสองไม่ใคร่จะเชื่อได้ ให้ข้าพเจ้าเล่าทวนอีกถึงสองครั้ง
ข้าพเจ้าจึงบอกว่าถ้าถามมองซีเออร์คอนชตันซ์ ๆ ก็คงจะพูดอย่างเดียวกัน
ที่ข้าพเจ้าได้เล่ามานี้ แต่ต้องขอให้ท่านทั้งสองยอมมองซีเออร์คอนชตันซ์
เสียก่อนว่าเป็นคนซื่อตรงจริง ในวันนั้นเองมองซีเออร์คอนชตันซ์ได้
มาหาท่านราชทูต แลได้พูดตรงกับข้าพเจ้าเล่าทุกประการ พอ
มองซีเออร์คอนชตันซ์กลับไปแล้ว พวกเราได้ปรึกษากันแลตกลงกันว่า
ดังนี้ คือ ๑ การที่ข้าพเจ้าจะอยู่ในเมืองไทยนั้นเป็นอันคง ในเรื่องนี้
ท่านราชทูตได้สารภาพว่า โดยที่คาดหมายว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะ
กลียถึงศาสนาคริสต์เถียนเป็นแน่ ท่านราชทูตจึงได้บอกกับท่านสังฆราช
ให้ปล่อยข้าพเจ้าไว้ในเมืองไทย แต่ยังหาได้บอกให้ข้าพเจ้ารู้ตัวไม่
แลไม่ได้บอกให้บาทหลวงเคอดีคอนทราว ๒ จะต้องพยายามให้พวก
คริสต์เถียนที่จะเป็นชนใหม่ได้รับผลแลความชอบธรรมพิเศษ ๓ จะต้อง
พยายามให้วิธีที่ฝรั่งเศสได้รับความชอบธรรมแลผลพิเศษเช่นเดียวกัน

ว่าด้วยการเริ่มจะทำสัญญา

ที่เกี่ยวกับศาสนาแลเกี่ยวกับการณ์เงิน

มองซิเออร์คอนซตันซเซอใจว่า ไคป์ลคเปลื้องความลำบาก
 ทั้งปวงหมดแล้ว แลเชื่อว่าเมื่อท่านราชทูตได้เห็นแน่แล้วว่า จะทำให้
 พระเจ้ากรุงสยามกลับถือศาสนาคริสต์เคียนเป็นการเป็นไปไม่ได้แล้ว ท่าน
 ราชทูตคงจะงดการเรื่องนแลคงจะคิดถึงการอื่น ๆ ต่อไป แต่เป็นการ
 ตรงกันข้าม เพราะพวกเราได้นำราชทูตให้จัดการในเรื่องนี้ต่อไป
 ท่านราชทูตจึงได้ทำจดหมายกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม กล่าวถึงการ
 ศาสนาอย่างแรง มองซิเออร์คอนซตันซเซอใจได้รู้สึกตัวว่าตนได้ขยาย
 ความจริงมากเกินไป แลได้มาพบหลายครั้งว่า จดหมายกราบ
 บังคมทูลนั้นอาจทำให้เป็นผลร้าย แลบางทีพระเจ้ากรุงสยามจะรับสั่ง
 คอยอย่างไม่น่าฟัง ชื่อนพวกเราหารู้สึกแปลกไม่ เพราะได้รับสั่งไว้
 แล้วว่าจะไม่ทรงขัดพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส อีกประการหนึ่ง ถ้าจะ
 มีรับสั่งคอยประการใดก็ตาม พวกเราคอยจะจับคำรับสั่งนั้นคล้ายเช่น
 คำสัญญา คำคอบของพระเจ้ากรุงสยามนั้นเราไว้รออยู่เคียน ๓ จึงได้
 รับคอบ ในระหว่างที่คอบคำคอบอยู่นั้น มองซิเออร์คอนซตันซเซอใจ
 เชิญท่านราชทูตให้ไปคุเลือกกักัน เชิญไปเที่ยวแลเชิญไปไล่เนออิงแก
 ส่วนตัวข้าพเจ้ามีธุระวันเรื่องเลอกหาของงาม ๆ ที่ ๆ ในท้องพระคลังหลวง
 สำหรับจะส่งไปเป็นเครื่องราชบรรณาการ แลส่งไปพระราชทานยัง
 ประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าแลขาดหลวงเคล็ยอนได้พักอยู่เสมอ ๆ ว่า

“ ครอบงำกิจการรบบ้าง เวลาที่จะลงเรือกลับจวนจะมาถึงอยู่แล้ว และอะไร ๆ ก็คงจะทำไม่แล้ว ” ก็ได้รับแต่คำตอบว่า “ อะไร ๆ คงแล้วหมด ” ในระหว่างนี้พวกเขาได้จับหัวข้อต่าง ๆ ที่จะขอความชอชมธรรม ให้แก่ศาสนาคริสต์เถียน แลมองซีเออร์เวเรหัวหน้าของบริษัทฝรั่งเศสก็ได้ รัชคำสั่งให้รถหัวข้อที่ต้องการขอร้องไว้ด้วย เมื่อท่านราชทูตได้ ไปเฝ้า พระเจ้ากรุงสยามเป็นการพิเศษก็ได้กราบทูลในเรื่องนี้ พระเจ้ากรุงสยาม ได้รับสั่งว่าจะพระราชทานถามที่ขอร้องทุกอย่าง แลทรงมอบพระให้ มองซีเออร์คอนชตันซ์จัดการต่อไป มองซีเออร์คอนชตันซ์ขอฉลากเพื่อหา เวลาขอกข้อความไว้เช่นลายลักษณ์อักษรให้เป็นหลักฐาน ครั้นมาวันหนึ่ง มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้มาหาท่านราชทูตยกบอกว่า ในวันรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระเจ้ากรุงสยามจะไปรอกให้ราชทูตเข้าเฝ้า เพราะฉะนั้นมองซีเออร์คอนชตันซ์จึงมาหาท่านราชทูตเพื่อนัดแนะกันว่าจะกราบทูลอย่างไร สำหรับ ให้การทั้งปวงได้ดำเนินไปให้เป็นที่น่าพอใจทั้งสองฝ่าย ผู้ที่ประชุมปรึกษากันในคราวนี้มี มองซีเออร์คอนชตันซ์ ๑ ท่านราชทูต ๑ พระสังฆราช ๑ ท่านบาทหลวงเกอลีย์อน ๑ ข้าพเจ้า ๑ ส่วนมองซีเออร์ว่าเขซึ่งไม่มีความชำนาญเกินพวกเขาเท่าไรนัก หากได้ถูกเรียกมาประชุมไม่ เพราะในครั้งแรกก็ไม่ได้นำประชุม ทั้งไม่ประสงค์จะเพิ่มคนที่ระหอรอกันให้มากนักด้วย มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้ตั้งต้นพลั้งขึ้นว่า การที่พระเจ้ากรุงสยามทรงไปรอกปรานรักใคร่ชาวฝรั่งเศสนั้น ก็โดยไม่ได้ทรงหมายประโยชน์อย่างใดเลย แลสำหรับการบ้านเมืองนั้นหาได้ทรงพระวิตก

อย่างไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าท่านราชทูตอยากจะทำให้พอพระทัยแล้ว ก็ขอ
 ให้ท่านราชทูตจึกการให้ลือว่า ท่านราชทูตได้เซ็นสัญญาสัญญาแลรบ
 (Offensive & Defensive) ในระหว่างพระเจ้ากรุงสยามแลพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสเสร็จแล้ว เพราะถ้าชาวอนันได้ลือออกไปเซ่งแซ่แล้ว ก็พอ
 จะทำให้พวกชอลันคาซังก็ได้ ถ้าพวกชอลันคาได้คิดร้ายต่อกรุงสยามจริง
 แลถ้าจะให้ดีแล้วในเวลาที่เขาฝรั่งนั้นก็ขอให้ราชทูตได้กราบทูลเช่นนี้ด้วย
 ท่านราชทูตได้ฟังขึ้นทันทีโดยไม่ได้พักตรกรองอย่างใด ว่าราชทูต
 จะได้กระทำการว่า แลเมื่อพบใครไม่ว่าที่ไหนราชทูตก็จะเทียบพูดว่า
 พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ทำสัญญารบแลสู้กันแล้ว การที่พวกกัน
 มองซิเออร์คอนชตันซ์พูดภาษาย่ออกเกต ท่านสังฆราชกับข้าพเจ้าเป็น
 ผู้แปล แต่ที่ท่านราชทูตได้รื้อรอนรื้อรองเช่นนี้ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจ
 มาก จึงอกไม่ไว้ที่จะพูดเสียงเบาๆ เป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “ที่จริงท่าน
 สัญญามากนักแลเรื่องนักเป็นเรื่องสำคัญ พอที่จะต้องพักตรกรองบ้าง
 เล็กน้อย” ท่านราชทูตหาได้ตอบว่าอย่างไรไม่ แต่ได้ทำหน้าที่เห็นว่า
 ไม่พอใจในการที่ข้าพเจ้ากล่าวแนะนำเช่นนี้ แลจึงพูดอีกด้วยแข็งแรงกว่า
 เก่าว่า “ได้ ฟรังก์นั้นข้าพเจ้าจะได้กราบทูล ว่าข้าพเจ้าจะเทียบพูดว่า
 ได้มีสัญญาสัญญาแลรบ ในระหว่างพระเจ้ากรุงสยามแลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 นายของข้าพเจ้าแล้ว แลเวลาจากลี้ข้าพเจ้าจะแวะบอกเจ้าเมืองยาคาเวีย
 ให้ทราบด้วย ถ้าข้าพเจ้าไม่แวะก็จะเขียนหนังสือบอกให้ทราบ” ข้าพเจ้า
 เลยนั่งไม่พูดเลยจนคำเดียว ท่านสังฆราชแลท่านบาทหลวงเคอช็อน

ก็ไม่ว่าอะไรเหมือนกัน แต่สังเกตเห็นได้ว่าท่านทั้งสองไม่พอใจในการ
ที่ราชทูตรีบรวบเร็วเช่นนั้น ฝ่ายมองซิเออร์คอนซตันซ์เข้าใจฟังภาษา
ฝรั่งเศสก็ได้ยินที่ข้าพเจ้าคัดค้านท่านราชทูต จึงขอยุติราชทูตแลยืน
เสียใจที่ใดเห็นคนทั้งหลายที่ข้าพเจ้าช่วย มีความเห็นแตกต่างกัน
ไปเช่นนั้น เหลือแต่ท่านราชทูตคนเดียวที่พูดจาดกลงได้ง่าย มองซิเออร์
คอนซตันซ์ได้ถามต่อไปว่า ราชทูตจะให้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสคงอยู่ใน
เมืองไทยสักสองสามคนได้หรือไม่ เวลานั้นท่านราชทูตกำลังใจจั่งได้
รับคำของมองซิเออร์คอนซตันซ์ว่าได้

รุ่งขึ้นเป็นวันเช้าเฝ้า ท่านราชทูตก็ลงยืนคำถามที่สัญญาไว้
แลกลับพลเพิ่มออกไปอีกว่า ราชทูตจะได้ไปพบกับหัวหน้าของบริษัท
ฮอลันดาในเมืองไทย ถึงเรื่องสัญญาอันไม่มีตัวจริงนี้ พระเจ้ากรุงสยาม
จึงรับสั่งว่าไม่ควร เพราะจะทำให้เกิดการสงสัยขึ้น ทั้งจะว่าเป็นเรื่อง
ที่ไกลซึ้งมากไว้ เมื่อใดออกจากเฝ้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ชมเชยสรรเสริญ
ท่านราชทูตมาก ในการที่ราชทูตได้กราบทูลข้อความต่าง ๆ เพราะ
เรื่องนั้นก็เป็นเรื่องที่แลไปแล้ว จะแก้ไขอย่างไรก็ไม่ได้ ข้าพเจ้าก็
ไม่ต้องการที่จะยากหน้างกับท่าน เพราะท่านก็ออกจะตั้ง ๆ อยู่แล้ว
ข้าพเจ้าได้ทักการแก้ตัวได้ โดยง่าย แลได้ปลงล้างความหยิ่งเย่อของ
ข้าพเจ้าในวันวานนี้ได้ทั้งหมด

ในตอนกลางคืนมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ ใ้ให้มองซิเออร์ไปมา
มาหาข้าพเจ้าบอกว่า มองซิเออร์คอนซตันซ์ไม่ได้คาดเลยว่าข้าพเจ้าจะ

คักค้ำความเห็นมองซีเออร์คอนชคันซ์เช่นนี้ แลถ้าท่านราชทศจะไม่
 บอมในข้อต่าง ๆ ที่มองซีเออร์คอนชคันซ์ต้องการแล้ว ก็จะต้องลงเนื้อ
 เห็นว่า เป็นด้วยข้าพเจ้าคะเคี้ยวเป็นต้นเหตุ แลในการต่าง ๆ เหล่านี้
 ข้าพเจ้าก็ไต่สัญญาไว้แล้วว่า จะไต่ช่วยทุกอย่างไม่ควรเลยที่ข้าพเจ้า
 จะทำเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงตอบว่า ถ้าการของพระเป็นเจ้าแลด้ว่าราชการ
 ของพระเจ้าแผ่นดินบังคับให้ข้าพเจ้าต้องปฏิบัติอย่างใดแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่
 เอาความรักชอบกันส่วนตัวมาก็คงวางเลย ถ้าแม่ท่านราชทศเชิษ
 ข้าพเจ้าแล้ว ท่านราชทศคงจะไม่ยอมตกลงโดยง่ายเช่นนี้ ถึงที่
 สุกก่อนที่จะบอมก็ควรจะให้พระเจ้ากรุงสยามรับสั่งตรงเรื่องการศาสนาเสีย
 ก่อน แลสิ่งที่ไต่สัญญาไว้ว่าจะพระราชทานให้ นั้น ควรจะเขียนให้
 เป็นลายลักษณ์อักษรเสียก่อน แลควรจะทำสัญญาให้เขียนระบุโยชน
 แก่บริษัทฝรั่งเศสเสียก่อนด้วย การที่ข้าพเจ้าไต่คักค้ำแลไต่คำโยชน
 ก็โดยเชื่อว่าข้าพเจ้าไต่กระทำตามหน้าที่ ๆ ควรทำ แลถ้าจะเกิดมีเรื่อง
 ขนกันขึ้นนอกข้าพเจ้าก็จะปฏิบัติเช่นเคี้ยวกัน แต่ถึงกระนั้นถ้ามี โอกาศ
 ขนเมื่อใด ข้าพเจ้าก็ยินดีที่จะช่วยเหลือมองซีเออร์คอนชคันซ์ อีก
 ประการหนึ่ง มองซีเออร์คอนชคันซ์ก็เป็นคนซื่อตรง ที่ไหนจะมาดอโกวธ
 ข้าพเจ้าในเรื่องนี้ มองซีเออร์คอนชคันซ์ก็พูดกับมองซีเออร์โยมาแล้ว
 เป็นการก็แล้ว แต่ถึงกระนั้น ตั้งแต่นั้นมามองซีเออร์คอนชคันซ์มิได้
 ไร้ใจข้าพเจ้าอีกต่อไปเลย

เมื่อเวลาเช้าเฝ้าคราวหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งว่าจะโปรด
 ให้ข้าพเจ้ารับของไปพระราชทานแก่สังคยาป่า แต่มองซีเออร์คอนชคันซ์

ไ้ซ้กขววงไว้ โดยแก้ท้วว่าไม่มีของงามพอ แลเมื่อมองซีเออร์คอน
 ซคันซ์ไ้นำข้อสัญญาที่ขกความชอบธรรมให้แก้ศาสนา แลข้อสัญญา
 ที่เกยวด้วยบริษัฝรังเศสมาให้ราชทุกคนัน ก็หาไ้เรียกข้าพเจ้าไปไม่
 แลกการที่ไม่เรียกข้าพเจ้านันก็เ็นความคึกคก เพราะถ้าข้าพเจ้าไป
 ข้าพเจ้าคงจะไม่ยอมให้ตกลงกันตามข้อความที่ขมานันเ็นแน่ ฝ่าย
 พระเจ้ากรุงสยามันไ้พระราชทานตามทขอร้องทุกข้อ แต่มองซีเออร์
 คอนซคันซ์ไ้เพิ่มเติมข้อบกเวนทุกข้อ ซึ่งทำให้น้ำหนักของข้อสัญญา
 เหล่านัน้อยลงไปมาก เมื่อการเ็นเช่นนี้ท่านราชทุกไม่ควรจะยอมรับ
 ข้อสัญญาเหล่านันไ้ ไ้ไหนมองซีเออร์คอนซคันซ์จะกล้าส่งกลับไปถวาย
 พระเจ้ากรุงสยามอีก แต่ควรสังเกตว่ามองซีเออร์คอนซคันซ์ไ้คำเนิร
 การอย่างไร คือการที่จะส่งข้อสัญญาให้แก้ราชทุกคนัน มองซีเออร์
 คอนซคันซ์ไ้ฝก้อยเสมอเ็นนี้ โดยอ้างว่ายังกำลังให้ค้ค้สำเนาอยู่
 ถ้าท่านราชทุกจะลงเรือเมื่อใด มองซีเออร์คอนซคันซ์ไ้จะส่งข้อสัญญา
 ไปให้โดยเร็วข้อย ฝ่ายท่านราชทุกก็เชื่อ แลเมื่อไ้เฝ้าพระเจ้า
 กรุงสยาม เพื่อถวายบังคมลา ก็ไ้กราบทลว่าท่านราชทุกเ็นทพอใจใน
 บรรดาหัวหน้าข้าราชการทุกคน แลกการที่พระเจ้ากรุงสยามไ้ทรงพระ
 เมตตาพระราชทานความชอบธรรมให้แก้ศาสนาคริสต์เคยน แลไ้ไ้ไปรค
 กรุณาแก้บริษัฝรังเศสนัน เ็นเรื่องทราชทตรี่สกลงพระมหากรุณา
 แลขอขพระเศษพระคุณอย่างขัง แต่หน้าชนท ในเวลานันท่านราชทุก

จะยกอะไรเป็นหลักสักอย่างก็ยกไม่ได้ ต่อเมื่อเรอให้ดอนสมอแลเตรียมจะกางใบ ซึ่งหมดเวลาแลโอกาสที่ท่านราชทูตจะพุดจาไต่ถ้อยไต่แล้ว นั้นแหละจึงได้รับหนังสือขอขมาสัญญา แลข้อสัญญานั้นจะกราบประการใด ท่านราชทูตก็ต้องรับไว้สักระยะแล้วแต่เขาจะทำมาเท่านั้น การที่ท่านราชทูตได้กระทำการให้เป็นทีพอพระทัยพระเจ้ากรุงสยามบ้างเล็กน้อยนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าจะคิดกันว่าไม่ควรจะทำ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านราชทูตควรระมัดระวังให้ตัวมีราคาขึ้นบ้าง แลถ้าหากว่าเสนาบดีไม่ยอมอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ควรจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง เพราะคงจะไปรบกวนพระราชนัดตามความต้องการของราชทูตทงกอย่าง แลฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ก็ทรงหนักกว่าพระองค์ใดทรงจัดการตามแต่ที่จะทำได้ทุกอย่างแล้ว

แต่ก็ คงจะมีบุคคลบางคนตั้งปัญหาถามขึ้นว่า มองซิเซอร์คอนซตันซ์เองก็เป็นคริสเตียน ทั้งเป็นคริสเตียนที่ถักด้วย เหตุใดจึงไม่ยอมให้รับกวนพระเจ้ากรุงสยามในข้อที่เกี่ยวกับศาสนาเล่า จะเป็นด้วยกลัวพระเจ้ากรุงสยามจะขอมมากไปอย่างนั้นหรือ ชื่อนี้จะต้องตอบว่า ข้างที่จะเป็นด้วยเหตุที่นี้เป็นชาวต่างประเทศแลเป็นเสนาบดีด้วย ซึ่งขุนนางข้าราชการทั้งหลายเกลียดกันก็ ถ้าแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเปลี่ยนศาสนา แลพวกราษฎรไม่เห็นชอบด้วย พวกราษฎรจะไม่ไทยเสนาบดีผู้ถือศาสนาคริสเตียน และจะไม่คิดร้ายต่อผู้นี้หรือ ใครเลยจะทราบได้ว่าความตั้งใจอันนี้ของเขาจะพอที่จะขอมตายสำหรับความ

เจริญของศาสนา หรืออีกประการหนึ่ง บางทีเขาก็จะทำตามความคิด
 สติปัญญาของเขา ซึ่งเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาหรือควรจำเป็นที่จะให้พระ
 เจ้ากรุงสยามเป็นคริสเตียน ส่วนที่เกี่ยวกับการต่าง ๆ นอกจากการ
 ศาสนานั้นก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ผู้เป็นเสนาบดีจะต้องกตัญญูต่ออำนาจ
 อันชอบธรรมซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานให้แก่ชาวต่างประเทศให้น้อย
 ลงไปเสียบ้าง เพื่อเป็นหนทางให้พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นนายได้มีโอกาส
 พระราชทานความชอบธรรมจริง ๆ เป็นครั้งที่สอง ในเฉพาะสิ่งที่ได้
 รัยสั่งไว้โดยพระโอรสผู้ว่าพระราชนานแต่ก่อนนั้นแล้ว

นั่นแหละเป็นข้อความสำคัญที่เกี่ยวกับการแต่งตั้งทูตมาในเมืองไทย
 ครั้งนี้ บางทีผลที่ได้เพียงเท่านั้นก็จะต้องเป็นที่พอใจแล้ว เพราะจะได้
 ได้ผลยิ่งกว่าจะเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ก็เช่นได้ แต่อย่างไรก็ดีถ้าจะเหตุ
 ผลแต่เดิม ๆ แล้วก็คงจะต้องคาดหมายได้เป็นแน่นอน ว่าการที่กระทำ
 ไปนั้นเป็นผลดีสำหรับที่จะให้ พระเจ้าแผ่นดิน ปฏิบัติตามความคั่งถาวรได้
 เกือบทุกอย่าง

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อสัญญาเกี่ยวกับการศาสนา

ข้อสัญญาในระหว่างท่านเซอร์วาเลียเคอโซมอง ราชทูตของ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสฝ่าย ๓ กับท่านคอนซตันซันฟอลคอนหรือพระฤทธิ
 กำแหงภักดีศรีสุเรนทรเสนา (Pra Rete Commeng Pac De Si
 Surenta Sena) แทนพระเจ้ากรุงสยามอีกฝ่าย ๓ ทั้งสองฝ่ายได้รั

อำนาจแล้ว เพื่อทำสัญญาในชื่อที่พระราชทานอำนาจให้แก่บาทหลวง
 สอนศาสนา (Missionsnaires Apostoliques) ในพระราชอาณาเขต
 สยาม^(๑) ก็จะไต่กล่าวต่อไป

ข้อ ๑

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศส ได้กราบทูลขอต่อพระเจ้ากรุง
 สยามโดยจิกค้อนน้อม ให้ทรงประกาศตามบรรดาหัวเมืองในพระราช
 อาณาเขต ตั้งแต่เมืองชั้น ๑ ตลอดถึงเมืองชั้น ๖ พระราชทานพระ
 ราชานุญาตให้พวกสอนศาสนาได้ไปสอนศาสนาคริสเตียนได้ทั่วไป แล
 ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้ราษฎรชาวเมืองได้ ฟังคำสั่งสอนนั้น ๆ
 โดยมีให้ผู้ว่าราชการเมืองนั้น ๆ กระทำการกักขังอย่างใด ๆ

พระเจ้ากรุงสยามจะไต่ประกาศตามเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณา
 เขต ตั้งแต่เมืองชั้น ๑ ตลอดจนเมืองชั้น ๖ พระราชทานพระราชา
 นุญาตให้พวกบาทหลวงสอนศาสนาเทวสอนศาสนาคริสเตียนได้ แล
 พระราชทานพระราชานุญาตให้บรรดาราษฎรชาวเมืองเหล่านั้น ฟังคำสั่ง
 สอนได้ตามความพอใจ ห้ามมิให้ผู้ว่าราชการเมืองกัก เจ้าพนักงาน
 ร้อง ๆ ไม่ว่าชั้นสูงชั้นต่ำกัก กระทบการกักขังแห่งพวกสอนศาสนา
 อย่างใดทั้งโดยทางตรงแลทางอ้อม แต่ให้พวกมิชชันนารีสอนแต่เฉพาะ
 กฎหมายของพระпенเจ้าเท่านั้น จะมีข้อแก้ไขเพิ่มเติมซึ่งจะเป็นทางทำ
 ให้หัวใจของราษฎรเปลี่ยนแปลงแข่งต่อรัฐบาลแลกฎหมายบ้านเมืองไม่

(๑) สำเนาสัญญาฉบับนี้ลงวันที่ ๒ เดือนธันวาคม ๒๕๐๓ ใช้อีกวันที่ ๓๐ ไม่

ไค้เป็นอันขาด ถ้าแม้ว่ามีชชนนารีคนหนึ่งคนใดทำการฝ่าฝืนในข้อนี้
ไปรทเกล้า ฯ ให้ทรงอำนาจข้อนี้เสียเป็นอันใช้ไม่ไค้ แลให้เนรเทศ
มิชชนนารีคนนั้นส่งกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสเสีย ห้ามมิให้มีชชนนารี
คนนั้นกลับเข้ามาในพระราชอาณาเขตอีกต่อไป ถ้าชนฝ่าฝืนกลับเข้า
มาให้ประหารชีวิตเสีย

ข้อ ๒

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอให้พวกมิชชนนารี แลท่าน
สังฆราชไค้ มีอำนาจสอนชาวเมืองซึ่งเกิดในแผ่นดินไทย เพื่อให้ชาว
เมืองไค้ มีความรู้พอที่จะทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามไค้ เพื่อจะ
ไค้ทำการสั่งสอนให้สัตวคนนั้น ขอให้พวกมิชชนนารีแลสังฆราชมีอำนาจ
รักษนเหล่านั้นเข้าไว้ยังวัดแลบ้านไค้ เช่นเดียวกับที่คนไทยไปอยู่ตาม
วัดไทยเช่นนั้น แลอย่าให้ผู้ใค้มารบกวนไค้ ถ้าแม้ว่าคนเหล่านั้นจะ
ถูกกล่าวหาอย่างไค้ ๆ ขอให้พระเจ้ากรุงสยามตั้งข้าราชการผู้หนึ่งผู้ใค้
เป็นผู้พิจารณาโดยเฉพาะ

พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานพระราชนุญาตให้ยากหลวงสอน
ศาสนา ไค้ทำการสั่งสอนพลเมืองซึ่งเกิดในแผ่นดินนี้ แลซึ่งเป็นผู้
เต็มใจเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ. และพระราชทานพระราชนุญาตให้ไปเรียน
ในวัด โรงเรียน แลบ้านของพวกยากหลวงไค้เหมือนกับพวกที่เคยไป
เล่าเรียนตามวัดไทยเช่นเดียวกับที่ไทยไม่ไค้ ผู้หนึ่ง ผู้ใค้ชักชวนอย่างไค้
ฝ่ายพวกมิชชนนารีจะต้องสอนวิชาสอนกฎหมายแลสอน การอย่างอนชง
ไม่ชักแก่การของรัฐบาลแลกฎหมายของบ้านเมืองอย่างไค้ ถ้าแม้ว่า

ไคว้มีพยานสองคนเป็นหลักฐานว่าผู้ใดไคว้ทำผิดสัญญาข้อนี้แล้ว^(๓) ครู
โรงเรียนแลศิษย์จะต้องไคว้รับโทษทั้งไคว้กล่าวมาในข้อ ๓ นั้น ถ้าพวก
มิชชันนารีสอนศาสนาไคว้ใช้อำนาจอันในทางที่ถูกต้องแล้ว ถ้าจะมีการ
ร้องฟ้องกล่าวโทษในเรื่องนี้อย่างใด ก็จะได้ไคว้ไปรทให้ข้าราชการผู้หนึ่ง
ซึ่งส่งพระราชโองการให้ไคว้แล้วซึ่งพระเจ้ากรุงสยามจะได้ทรงตั้งสำหรับพิจารณา
คดีเช่นนั้นสืบไป แต่ข้าราชการผู้หนึ่งจะต้องเป็นผู้มีวิมุติสมควรจะทำการ
อย่างนี้ไคว้

ข้อ ๓

ท่านราชทูตขอพระราชทานพระราชนุญาตให้คนไทยที่ถือศาสนา
คริสเตียนแล้ว ไคว้หยุกการวาทต่าง ๆ ซึ่งเคยทำให้นายฉเพาะในวัน
อาทิตย์แล้วนั้นนักขัตฤกษ์ของศาสนาคริสเตียน เว้นไว้แต่จะมีการจำเป็น
จริง ๆ จึงให้ทำ

พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานพระราชนุญาตให้คนไทย ซึ่งจะ
เป็นคริสเตียนด้วยความเต็มใจ ไคว้รับหยุกการต่าง ๆ ตามคำขอร้อง
ของท่านราชทูต แต่เพื่อจะกันความเข้าใจผิดในภายหลังนั้น ควรจะ
อธิบายว่า การจำเป็นนั้น จะหมายความว่าอย่างไร เพราะฉะนั้นพระ
เจ้ากรุงสยามจะได้ทรงตั้งข้าราชการผู้หนึ่ง แลส่งพระราชโองการให้ตั้ง

(๓) ในสำเนาสัญญาฉบับนี้ที่มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของ
บาทหลวงเดอชัวซี (Journal du voyage à Siam par l'abbé de Choisy)
มีข้อความเพิ่มเติมว่า “อำนาจอันเป็นอังก”

คนอีกคนหนึ่ง เพื่อทั้งสองคนจะได้ทำความตกลงในข้อนี้ เมื่อคน
ทั้งสองนี้ได้ตกลงประการใดจะได้เปรียบข้างคนท่อดศาสนาคริสต์เคียนหรือ
จะได้เปรียบข้างนายผู้จะใช้การงานนั้นก็ตาม ให้การนั้นได้ดำเนินไป
ตามความตกลงของคนทั้งสองนี้

ข้อ ๔

ท่านราชทูตขอพระราชทานพระ ราชานุญาตให้คนไทยที่ดื้อศาสนา
คริสต์เคียน เมื่อแก่ชราหรือช่วยเจ็บอย่างใด ได้รับความขกเว้นจาก
การหลวง แต่ให้คนท่ชราหรือช่วยเจ็บนั้นได้ ไปรายงานตัวต่อข้าราชการ
ผู้หนึ่ง ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามจะได้ตั้งแต่งตั้งสำหรับหนาทัน

พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชโองการว่า ถ้าคนในบังคับสยามที่
เป็นคริสต์เคียนใดแก่ชราลงหรือเจ็บช่วยอย่างใด จะทำการงานไม่ได้
จริง ๆ ก็ไปรบกเกล้า ๆ ให้ยกเว้นจากการงานนั้น ๆ จนกว่าจะหายเจ็บช่วย

ข้อ ๕

ท่านราชทูตขอร้องว่า เพื่อให้พวกที่เข้าดื้อศาสนาคริสต์เคียนใหม่ ๆ
ได้รับความยุติธรรมนั้น ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงตั้งข้าราชการ
ไทยคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนดีและเป็นคนมียุติธรรมในใจ สำหรับเป็น
ผู้พิจารณาแลพิพากษาในคดีต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยข้าราชการที่จะทำ
การหน้ากันไม่ต้องได้รับผลประโยชน์อย่างใด ๆ แลถ้าจะมีการปรับ
ปรังแล้ว ถึงขั้นยกให้เอาเงินค่าปรับเหล่านั้น แบ่งให้ผู้พิพากษาแล
เจ้าพนักงานรอง ๆ ย่าง แบ่งให้คนอนาถาย่าง เพื่อยोगกันมิให้ข้า
ราชการที่จะเป็นผู้พิพากษาทำการยุติธรรมเพราะความโลภได้

พระเจ้ากรุงสยาม มีพระราชโองการให้ข้าราชการที่จะตั้งให้เป็นผู้พิจารณาคดีตามข้อ ๒ ใ้เป็นผู้พิพากษาคำขอร้องของราษฎร แต่เพื่อระกันความโต้เถียงแลการฟ้องร้องกล่าวโทษกันอย่างไรๆ ให้ข้าราชการที่กล่าวนั้นไ้ส่วนพิจารณาคดีโดยตลอด แล้วให้นำสำนวนไปหาหรือผู้พิพากษาคนใดคนหนึ่งเสียก่อนจึงจะพิพากษาคดีสินค้กันนั้นๆ ใ้ทั้งนั้นเพื่อยังกันมิใ้มีการอุทธรณ์ต่อไป

พระเจ้ากรุงสยามจะใ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศข้อสัญญาต่าง ๆ เหล่านี้ทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อให้ราษฎรพลเมืองใ้ทราบอำนาจความที่พระราชทานใ้แก่ข้ากหลวงสอนศาสนาทั่วไป

สัญญาที่ทำที่เมืองละโว้ เมื่อวันที่ ๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕

(พ.ศ. ๒๒๒๘)

(เซ็น) เซอวาเลียเคอไซมอง

ตามคำสั่งที่ใ้ริขมา

(เซ็น) ซี ฟอลคอน

ความเห็นเรื่องสัญญา (ไม่มีชื่อผู้แต่ง)

ความเห็นในสัญญาข้อ ๑

สัญญาข้อ ๑ ตามที่ใ้ทำกันที่เมืองละโว้ เมื่อวันที่ ๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) นั้น เป็นข้อความใ้ไม่น่าพึงเลอเขาใ้ใจว่าเป็นข้อความที่มองซีเฮอร์คอนซตันต์ใ้ใ้เคิมเขาเอง

ขอนถ้าจะคุกคามหมายเหตที่มองซีเออร์เคอโซมองได้ถวายต่อพระเจ้า
 กรุงสยามก็จะเห็นได้โดยง่าย ถ้าแม้ว่าหนังสือสัญญาั้น ข้าราชการ
 คนอื่นไม่ใช่มองซีเออร์คอนซตันซ์ทำแล้ว ถึงใคร ๆ จะเห็นอย่างไร
 ก็ตาม แต่ช้อยกเว้นเหล่านี้คงจะไม่ไค้แทรกลงไปเช่นแน่ เพราะเหตุ
 ว่าบรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งพระราชอาณาเขตตลอดจนถึงองค์พระเจ้า
 แผ่นดินมีความนับถือพระสงฆ์มากนัก ไท้ไหนเลยจะอาจกล่าวถึงการที่จะ
 ลงโทษ อย่างหนักถึงประหารชีวิต หรือเนรเทศพวกนักพรตเช่น
 อย่างต่ำที่สักก็คงจะขบถอง พวกนักพรตเท่าที่ขบถองพระสงฆ์ ถ้า
 มองซีเออร์คอนซตันซ์ได้มอขสัญญาให้แก่ท่านราชทูตเร็ว สักหน่อยแล้ว
 มองซีเออร์เคอโซมองก็คงจะมีเวลาพอที่ไค้เคียงแกล็คคัก้านข้อความเหล่านี้
 นั้นไค้บ้าง แต่สัญญานี้ไค้มอขให้ในเวลาที่ราชทูตจะออกเรือ แลท่าน
 ราชทูตก็คงเกรงว่า เกรงว่าในทางนี้จะไม่ไค้ผลอย่างไค้เสียเลย จึงจำใจ
 ไค้ขอรบสัญญาตามที่เขาเขียนมาให้มัน ไค้แต่เท่านั้น สัญญาไค้เขียน
 เลอะเทอะมาก ทั้งมีการขบถไค้ไค้ไปหมด จนเวลาเกือบจะไม่พอที่
 จะคักสำเนาใหม่เป็นทวิภคินไค้

ความเห็นในสัญญาข้อ ๒

สัญญาข้อ ๒ การที่กล่าวว่อำนาจเหล่านี้ไม่เป็นประโยชน์อย่างไค้
 นั้นไม่จริง

มองซีเออร์คอนซตันซ์ ไค้ขบถเหตว่ การต่าง ๆ ที่ให้อำนาจแก่
 พวกบาทหลวงไม่เป็นประโยชน์อย่างไค้แน่นอนว่ากันนี้ “การที่จะประกาศ

เป้าอำนาจให้สอนศาสนาคริสต์เดียนั้นจะเป็นประโยชน์อะไรอีก คนไทย
 ที่ได้อธิศาสนาคริสต์เดียนโดยไม่มีใครประกาศหรือบังคับอย่างใดก็มีหลาย
 คนอยู่แล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็ได้ทรงพระกรุณาให้สร้างโบสถ์ขึ้น ใครๆ
 ก็รู้ทั่วโลกว่าตัวข้าพเจ้าเป็นคริสต์เดียน แล้วว่าพระเจ้ากรุงสยามโปรดปราน
 ข้าพเจ้ามาก” ถึงแม้ว่ามองซิเออร์คอนซตันซซ์พูดเช่นนั้นก็ตาม แต่ก็
 ควรที่จะประกาศสิทธิอันนี้ เพราะได้ยินอยู่ทุก ๆ วันว่าพวกที่มาฟังการ
 สอนศาสนาเห็นว่าสาสนานี้ แต่ครั้นชักชวนให้พวกนี้ อธิศาสนา
 คริสต์เดียน พวกนี้ก็คอยว่ากลัวพระเจ้าแผ่นดินข้าง กลัวนายขมิ้ม
 ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า กัปตัน (Capitaine) ย่าง ถ้าแม้ว่าประกาศ
 สิทธิแล้ว การที่พวกนี้กลัวเกรงต่าง ๆ ก็ระงับไป เมื่อหลาย
 มาแล้ว ท่านสังฆราชเคอเบร์ซึ่งล่องลอยไปแล้วนั้น ได้ทำเรื่องราว
 ถวายพระเจ้ากรุงสยาม—ขอหนังสือสำคัญพระราชทานพระราชานุญาต
 ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเข้าถือศาสนาคริสต์เดียนได้ พระเจ้ากรุงสยาม
 ได้ทอดพระเนตรเรื่องราวแล้วก็ทรงพระสรวลแล้วรับสั่งว่า มองซิเออร์
 เคอเบร์จะต้องการให้พระองค์เป็นคริสต์เดียนเสียแล้ว แต่ถ้าพระราชทาน
 พระราชานุญาตตามขอแล้ว คนทั้งหลายก็จะกลายเป็นคริสต์เดียน
 ไปหมด พระเจ้ากรุงสยามจึงคืนเรื่องราวให้แก่ข้าราชการแล้วรับสั่งว่า
 สังฆราชฝรั่งเศสจะน้อยใจได้ เพราะฉะนั้นให้เจ้าพนักงานรายชื่อกัน
 สังฆราชว่าไม่กล้าจะนำเรื่องราวขึ้นถวาย การที่รับสั่งเช่นนั้นเราก็ได้
 ทราบตลอดเรื่อง ตามข่าวที่ได้ทราบมาจากมองซิเออร์คอนซตันซซ์ก็เห็น

ใ้ว่าพระเจ้ากรุงสยามโปรดพวกชาวยุโรปที่เป็นคริสเตียน แต่การที่
 โปรดพวกชาวยุโรปนั้นจะหมายความถึงว่าจะพอพระทัยให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 เป็นคริสเตียนด้วยไม่ได้ ในบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ทั้งหมดจะหาคนใดที่
 นับถือศาสนาคริสเตียนก็ไม่ได้ แต่ในบรรดาผู้ที่มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง
 จะหาสัก ๖ คนที่นับถือคริสเตียนก็ไม่ได้ เมื่อก่อนนักรรยามองซิเออร์
 คอนชตันซ์ได้มาขอให้ส่งพระราชเอมเตโลโยลิกไปสนทนาคับวงการศาสนา
 กับข้าราชการหญิงฝ่ายใน ซึ่งเป็นคนที่มีความนับถือมากทั้งเป็นคนสนิท
 ของเจ้าหญิงด้วย สั้พระราชเอมเตโลโยลิกก็ไปหาข้าราชการหญิง
 ฝ่ายในแล้วได้สนทนาคับวงการศาสนาต่อหน้ากรรยามองซิเออร์คอนชตันซ์
 ข้าราชการหญิงผู้นั้นได้รับรองว่าศาสนาไทยเป็นศาสนาที่ไม่จริง แต่
 ศาสนาคริสเตียนเป็นศาสนาที่งามมาก แต่ได้พูดต่อไปว่า ครั้นจะเข้า
 ถือนับถือศาสนาคริสเตียนก็เกรงจะต้องถูกติ การที่ขังขังเหล่านี้กระทำให้เห็น
 ได้ชัดเจนว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ประกาศพระราชทานพระราชานุญาต
 ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นคริสเตียนได้แล้ว จะเป็นประโยชน์สักปานใด
 แต่ก็ยังมีข้อที่ควรจะวินิจฉัยว่า ถ้าขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้เป็น
 คริสเตียนบ้างแล้ว การที่โปรดปรานแลอำนาจของมองซิเออร์คอนชตันซ์
 ก็คงจะถอยน้อยลงไปบ้าง เพราะเหตุว่าในเวลานี้ที่มองซิเออร์คอนชตันซ์
 ทรงตัวอยู่ได้ ก็เพราะเป็นข้าราชการที่จะผูกแทนชาวฝรั่งเศสแลชาว
 ต่างประเทศได้แต่คนเดียว แลโดยมากก็เข้าใจกันว่า มองซิเออร์
 คอนชตันซ์จะทำการอย่างใดก็ต้องเอาหัวหน้าของศาสนาเป็นหลัก ถ้าแม้

ว่าข้าราชการอื่น ๆ ใดเป็นคริสเตียนแล้ว ข้าราชการเหล่านั้นก็คงจะมา
สนทนากับพวกยากหลวง แลคงจะได้ทราบการต่าง ๆ ซึ่งอาจจะทรง
ทราบดีถึงพระเจ้าแผ่นดินได้ แลคงจะทราบแน่ ๆ ว่าศาสนาคริสต์เคียนห้ามนัก
ห้ามหนามีให้กระทำการโดย โมหโหลแลโดยอุบายอิทธิฤทธิ์ ต้องการแต่ให้มีความ
เมตตาปราณีแก่ผู้น้อย

ในส่วนสิทธิที่ใดตามข้อ ๒ นั้น มองซิเออร์คอนซตันซึซพูดว่า
อย่าเข้าใจเลยว่าจะเอาไทยหนุ่ม ๆ ไว้เล่าเรียนในโรงเรียนได้ ถึงพระสงฆ์
ก็ทำไม่ได้แล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินเรียกคนเหล่านั้นออกจากวัดวันละ
หลาย ๆ คน ส่งไปให้อยู่กับนายขอมือเพื่อใช้ทำการโยธาค่อไป แต่
ขอมือเป็นข้อที่สำคัญยิ่งกว่าขอมือ ๆ มาก เพราะคนนั้นข้าพเจ้าจึงต้อง
คึกคักในเหตุผลของซิเออร์คอนซตันซึซกมาอย่างนั้นว่า

๑ ในเวลาที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานสิทธิอันนี้ ทำให้เวลา
ที่เรียกให้พระสงฆ์ออกจากวัดไม่ได้ แลต้องเอาการที่เป็นไปในวันนั้น
เป็นหลักจึงจะได้ ไม่ควรนึกถึงการทำในภายหลังซึ่งเป็นการผิด
ประเพณี

๒ ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะบังคับให้พระสงฆ์ไปจากวัดก็จริง
อยู่ แต่ก็ยังมีพระสงฆ์เหลืออยู่บ้าง ส่วนพวกเราไม่มีความแน่ใจ
อย่างใดว่าจะหาเด็กไทยสำหรับมาส่งสอนได้หรือไม่ อย่างคึกคักเราก็
จะได้เด็กบางคนซึ่งเป็นลูกของทาสที่มีค่าตัว หรือบางทีจะได้เด็กที่บิดา
มารดาขายให้เท่านั้น แต่ถ้าไม่พระราชทานสิทธิอันนี้แล้ว จะหา

เด็กที่ระมาอยู่ด้วยโดยเข็ดผะไม่ได้โดยจนคนเคียว เมื่อก่อนนมเด็ก
 อยู่คนหนึ่งซึ่งมารทาไว้พามาจากวัดเพราะมารทานได้เป็นคริสต์เคียนแล้ว
 แลให้เกคนนรคนามนคเจ้าถอสสาสนาคริสต์เคียน ภายหลังกนายชมือ
 ขอรเด็กคนนคเวยกเอาเด็กไป ถึงเกคนนระอายุเพียง ๓๐ หรือ ๓๓ ขวบ
 ก็ตาม ถึงระเอาสิทจิดอย่างใด ๆ มาอ้างก็ตาม ถึงจะบกเหตุว่าเกคนน
 ยังกำลังเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนก็ตาม ก็จำเป็นตองคนเด็กให้ไปตาม
 คำสั่งของมองซีเออร์คอนชตันซ์

๓ พระสงฆ์คามวัดไทยได้ถูกขังคัยให้ สักเป็นอันมาก แต่พวก
 พระมอญหาได้ถูกขังคัยอย่างใดไม่ แลพระมอญก็มีจำนวนไม่น้อยกว่า
 พระสงฆ์ไทยเท่าไรนัก

แต่จะอย่างไรก็ตามสิทจิดอันจะสำคัญเพียงโลกก็เหลือที่จะอธิบายได้
 เมื่อก่อนนมวัดบางวัดเต็มไปก้วยพระมอญซึ่งไม่มีความนับถอสสาสนาของ
 เขาเลย แลเหตุที่พวกพระมอญเหล่านั้นไม่ยอมเจ้าสาสนาคริสต์เคียน
 ก็เพราะเหตุว่า พระมอญเหล่านั้นอยู่ตามวัดก็ไว้ความสุขสบายไม่มีใคร
 ข่มเหงอย่างใด ถ้าพวกนี้จะกลับเป็นคริสต์เคียนแล้ว นายชมือก็คง
 จะมาเอาตัวไปขกคินหรือเขาไปทำการโยธาย่างอื่น ในเวลานั้นมีความ
 หวังอยู่แล้วว่าจะได้พระราชทานสิทจิดอันนี้ เพราะณันพวกยากทลงจ
 ุคัยชอกกับพวกพระมอญว่า ในไม่ช้านักจะบริบรองให้พวกนี้ไว้ความสุขใน
 เวลาอยู่กับท่านสัวมราช เท่ากับที่เขาไว้ความสุขอยู่ตามวัดเหมือนกัน
 ชอเถระทำให้พวกมอญมีความมุ่งหมายจะเป็นคริสต์เคียนต่อไป แต่กั

เห็นได้แล้วว่าผู้คอยขังอยู่เสมอ ยังมีผู้หญิงอีกเป็นอันมากซึ่งเขาถูก
ไปเที่ยวฝากไว้ตามวัด เมื่อเด็กอยู่ตามวัดแล้วก็ได้รับความยกเว้น
จากการทำงาน ถ้าผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นคริสเตียนก็จะต้องถอนเขาออก
ออกจากวัด และผู้หญิงเหล่านี้ก็ไม่กล้าที่จะถอนเด็กออกจากวัด เพราะ
กลัวนายข้อมือจะเอาตัวไปทำการงานต่าง ๆ ถ้าแม้ว่าสิทธิอันนี้ได้พระ
ราชทานให้จริง ๆ แล้ว ก็จะได้เห็นคนเป็นคริสเตียนนับด้วยจำนวนล้าน
และได้มีนักเขียนจำนวนมากมา ในบรรดานักเขียนเหล่านี้ก็อาจจะเลือก
หาคนดีเพื่อจะสอนวิชาต่าง ๆ แลก็ตั้งสถานให้ โอนเจ้าหาทางศาสนาได้
การที่ประเทศสยามมีพระสงฆ์เต็มบ้านเต็มเมืองนั้นไม่เป็นการประหลาด
อย่างไร เพราะประเทศนี้เต็มไปด้วยวัดวาอาราม และยังมีผู้กล่าว
อีกว่า บรรดาชายทั้งหมดในพระราชอาณาเขตนี้ เป็นพระสงฆ์เสีย
ส่วนหนึ่ง แต่ถ้าหากว่าท่านสังฆราชจะเลี้ยงแลตั้งสอนเด็กในทางศาสนา
สัก ๓๐๐ คน เหมือนอย่างที่พระสงฆ์ทำอยู่ทุกวันนี้จะเป็นการทำให้
เสียหลายต่อแผ่นดินที่เกี่ยวหรือ

๔ มองซิเออร์คอนซตันซ์พูดว่า ถ้าจะประกาศพระราชทานสิทธิ
อันนี้แล้ว น่ากลัวจะเกิดการวุ่นวายขึ้น แล้วว่าเมื่อเวลาพวกแขก
มาคาซา (Macassars) ได้เกิดจลาจลขึ้น ท่านสังฆราชก็ได้ขอยืมมอง
ซิเออร์คอนซตันซ์ที่ไม่ได้บอกประกาศอย่างว่า แต่ความจริงท่านสังฆราช
ก็หาได้ขอยืมไม่ หรือถ้าได้ขอยืมจริงท่านสังฆราชก็นักไม่ออก ท่าน
สังฆราชเป็นแต่เพียงพูดว่า ตามที่มองซิเออร์คอนซตันซ์สัญญาว่า

จะได้ออกประกาศนั้น การที่ไม่ได้ประกาศนั้นก็นับว่าเป็นเคราะห์ดี ไม่นับก็จะมีคนไทยว่าการที่เกิดกลางนั้นก็เพราะเหตุที่ยกสิทธิให้แก่พวกขาดหลวง อีกประการหนึ่ง การที่จะยกสิทธิขึ้นให้แก่ขาดหลวงนั้นก็จะเป็นการกระทำที่พวกไทยไม่พอใจ เพราะพวกไทยเกลียดชังได้ประโยชน์เป็นอันมาก โดยเหตุว่าเมื่อคนไทยได้เข้าถือศาสนาคริสต์เคียนแล้ว ก็เป็นอันแน่ใจว่าคงจะวิ่งมาพึ่งพวกขาดหลวงได้ แลพวกไทยก็มีความนับถือพวกเราเท่ากันนับถือพระสงฆ์อยู่แล้ว ถ้าจะไปทิ้งวิ่งจะนับถือพวกเรามากกว่าเสียเข้าไป เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าได้ยกสิทธิให้แก่เราเท่ากันกับพระสงฆ์แล้ว พวกไทยก็จะไม่เห็นเป็นการประหลาดอะไรเลย อีกประการหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ได้ทรงบัญญัติการบางอย่างซึ่งน่ากลัวจะทำให้เกิดการลำบากยิ่งกว่าที่จะยกสิทธิให้เรานั้นจะทำให้เกิดการลำบากขึ้นนั้นหลายเท่าเสียอีก เช่นว่าให้พระสงฆ์สักตั้ง ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ องค์ เป็นต้น มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้เล่าว่า เคยเห็นพระเจ้าแผ่นดินให้พระสงฆ์สักในวันเดียวตั้ง ๗๐๐ องค์ แลให้ลูกศิษย์ออกจากวัดตั้ง ๓๐๐๐๐ คนก็มี แต่ถึงดังนั้นพวกไทยก็หาได้บ่นอย่างใดไม่ ถ้าหากว่าได้รู้เสียแล้วว่านิสัยของคนไทยไม่ใคร่เอาใจใส่ในการศาสนาเท่าไรนัก ก็ให้เห็นได้โดยง่ายว่าการที่จะอนุเคราะห์แก่ศาสนาคริสต์เคียนคงจะไม่เป็นการที่จะต้องกลัวอย่างใดเลย

๕ มองซิเออร์คอนซตันซ์พูดว่า ไม่จำเป็นอะไรที่จะขอข้าราชการสำหรับมาเกี่ยวข้องในการของพวกคริสต์เคียน เพราะตัวมองซิเออร์คอนซตันซ์

เองก็เป็นข้าราชการอยู่แล้ว แต่จะอย่างไรก็ตามมองซีเออร์คอนซตันซ์
 เป็นขุนนางที่มียศแลตำแหน่งโคเกินไ้ จะด่ามดั่งลงมาเป็นอะไรก็คน
 ยากจนไม่ได้ แลตามปรกติถ้าคนเหล่านั้นต้องไปเป็นความที่ศาลยังมี
 ผู้พิพากษาธรรมภาณไว้ก็มักจะสั่งเนอประกาศตัวเขาที่เกี่ยว เมื่อเร็ว ๆ นี้
 ได้มีเรื่องขึ้นเรื่องหนึ่งก็กระทำให้เห็นได้ว่ามองซีเออร์คอนซตันซ์ไม่ใช่
 เป็นคนที่จะช่วยคนคริสต์เคียนได้เท่าไรนัก ก็สมพระสงฆ์ของคหนึ่งได้
 โอนมาถือศาสนาคริสต์เคียน ได้มาขอให้พวกยากหลวงคณะเขชีวึก
 ช่วยพวกที่มีมองซีเออร์คอนซตันซ์ให้ช่วยในคดีเรื่องหนึ่ง พวกยากหลวง
 ก็ไปพัก แลมองซีเออร์คอนซตันซ์ก็ได้ช่วยจัดการให้ตามขอร้อง ครั้น
 ภายหลังมีไทยคนหนึ่งพักจนว่าคนที่เขาคือเคียนใหม่คนไหนก็ได้เป็นญาติ
 ที่ควรขอความกรุณาต่อมองซีเออร์คอนซตันซ์ไม่ แต่คนที่เขาคือเคียน
 ใหม่ได้อ้างว่าตัวเป็นญาติ แลกฎหมายไทยยังมีให้คนอื่นมาเกี่ยว
 ในคดีนอกจากญาติ มองซีเออร์คอนซตันซ์ก็โกรธมากหาว่าคริสต์เคียน
 คนนั้นพุกบด ดั่งพวกยากหลวงจะขอร้องอย่างไรก็ไม่ฟัง มองซีเออร์
 คอนซตันซ์ ก็จับตัวคริสต์เคียนคนใหม่ไปใส่ข้อเสีย แลกลับขอควัย
 ว่าได้ทำโทษพระสงฆ์สักออกไปถือศาสนาคริสต์เคียน

ความเห็นในสัญญาข้อ ๓

สัญญาข้อ ๓ ที่มีคนพูดว่าพวกยากหลวงมีสิทธิต่าง ๆ นั้นเป็น
 ความไม่จริง เพราะพวกไทยมีความกลัวไม่กล้าขึ้นถือศาสนาคริสต์เคียน
 โรงเรียนแลบ้านของท่านสังฆราชก็ไม่เป็นทีละอะไร ใครจะออกจะเข้า

ก็ได้ตามสบายใจ
คริสเตียนก็ไม่มี

ขุนนางที่มีหน้าที่ประจำสำหรับดูแลการของพวก

ความเห็นในสัญญาข้อ ๔

สัญญาข้อ ๔ บาคหลวงคาซาได้บอกกับพวกทศว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเห็นชอบในการที่มองซิเออร์คอนซกันซ์ไม่ได้ประกาศยกสิทธิให้แก่นักบวชให้แก่นักบวชคาหลวง เพราะฉนั้นก่อนที่บาคหลวงคาซาจะออกจากเมืองไทย มองซิเออร์คอนซกันซ์คงจะได้พูดไว้แล้วว่าจะคอยซักมิให้ออกประกาศได้

ความเห็นในสัญญาข้อ ๕

สัญญาข้อ ๕ การที่จะให้สิทธิแก่เราเช่นนั้น จะให้ดีกว่าได้ ให้ร้ายก็ได้ ให้ดีกว่าให้จริง ๆ แล้วก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ให้ร้ายคือให้แล้วลบล้างเสียจะเป็นประโยชน์อะไร น่ากลัวว่าจะให้มากกว่าร้าย เพราะอะไรจะง่ายเท่ากันออกประกาศเสียก่อน และมีคำสั่งลบล้างเสียในภายหลัง หรือจะหาความผิดใส่ตามข้อความที่เพิ่มเติมลงก็ได้

ความเห็นในสัญญาข้อ ๖

สัญญาข้อ ๖ ถ้าจะให้เป็นประโยชน์จริงแล้ว ผู้ที่มีหน้าที่ตรวจตราให้การเป็นไปโดยเรียบร้อยนั้น จะต้องพูดว่าพระเจ้ากรุงสยามจะทรงปฏิบัติให้ตรงตามที่ได้ทรงสัญญาไว้ ถ้าจะประกาศจริงแล้วก็ควรจะออกประกาศในตำบลที่จะทำการได้มากกว่าที่อื่นเช่น เมืองไทย เมือง

ละไว้ ข้างนอก มฤต พิชณโลก ภูเก็ท เป็นต้น ผู้ที่จะทำการแทน
พระเจ้าแผ่นดิน จะสืบทางลี้ภัยกับท่านสังฆราชว่าการต่าง ๆ ไปได้เป็นไป
ตามประกาศหรือไม่ก็ได้ แลถ้าการไม่ได้ค้ำเนิรตามประกาศก็ควร
จะจัดการบังคับให้เป็นไปให้จงได้ แลไม่คั่งต้องรอให้ท่านสังฆราชพญา
ขอรับรองอย่างใด

ความเห็นมองซีเออร์เคอล็ยอน

เรื่องสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการศาสนา ^(๓)

ข้าพเจ้าจะรับรองไม่ได้ว่าสัญญายกเลิกสิทธิเหล่านี้ ได้มอบให้แก่
ราชทูตฝรั่งเศสตามวันแลเวลาที่กล่าวไว้ ในจดหมายเหตุของบาทหลวง
เกอซัวซ ซึ่งว่าลงวันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม แลข้าพเจ้าก็เป็นพยานได้
ด้วยได้เห็นแก่คำว่าสัญญานมองซีเออร์คอนชตันซ์ได้เซ็นแลได้มอบให้
แก่มองซีเออร์เคอไซมอง ในเวลาที่ท่านผู้นี้ไ้ลงเรือแลเรือจะชักใบ
ออกอยู่แล้ว

มีคนพูดกันว่า บาทหลวงคาซาเมอได้ลงเรือซึ่งจอดอยู่ในน่านน้ำ
สยามแล้ว ได้ลงคุกเข้าต่อหน้าท่านราชทูต อ่อนวอนขอให้ราชทูต
ยอมในการที่จะไม่คั่งประกาศข้อความในสัญญาฉบับนี้ แต่ความข้อนี้
จะจริงหรือเท็จประการใดก็ตาม สิ่งที่จะจริงนั้นก็คือบาทหลวงคาซาได้ทำ
ความ ตกลง ลี้ ๆ กับมองซีเออร์คอนชตันซ์ว่าจะไม่เอา สัญญานี้ ออก

(๓) ได้ส่งไปให้มองซีเออร์มาคิโน

ประกาศ แลยากหลวงตาชาวยุโรปเป็นหน้าที่จะไปทำความตกลงในชั้นที่
เมืองฝรั่งเศส เพราะการที่ได้ทราบกันในเมืองฝรั่งเศสว่าจะไม่ได้
ประกาศนั้น ก็จะไม่ทราบจากใครไม่ได้ นอกจากทราบความจากยากหลวง
ตาชา เพราะมองซีเออร์เคอไซมองไม่เชื่อเลยว่า การที่มองซีเออร์
คอนชตันซ์ได้รับปากจะทำแล้ว มองซีเออร์คอนชตันซ์จะกล้าที่จะไม่
ทำตามที่ได้สัญญาไว้

แต่ส่วนตัวข้าพเจ้ารู้จักมองซีเออร์คอนชตันซ์ก็เคย จึงเชื่อได้
แม้ว่ามองซีเออร์คอนชตันซ์คงจะไม่กราบทูลแนะนำให้พระเจ้ากรุงสยาม
พระราชทานสิทธิเหล่านั้นให้แก่พวกยากหลวง หรืออย่างคำมองซีเออร์
คอนชตันซ์ก็คงจะเชื่อใจว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่พระราชทานสิทธิ
ตามที่ว่าเป็นแน่ แลบางทีมองซีเออร์คอนชตันซ์ซึ่งมีจิตคิดถึงสมบัติ
แลชื่อเสียงของตัวมากกว่าคิดถึงการศาสนาจะรู้กันกับพระเจ้ากรุงสยาม
ก็จะเป็นได้ แลจะเป็นอบายหลอกมองซีเออร์เคอไซมองโดยแสดง
ความเอื้อเฟื้อทุกอย่าง แต่ที่หาได้ยกสิทธิหรือความชอบธรรมให้อย่างใด
ไม่ มองซีเออร์คอนชตันซ์ได้บอกอ้างว่า ตัวได้รับอำนาจจากพระเจ้ากรุง
สยามที่จะยกสิทธิต่าง ๆ ให้แก่พวกยากหลวง ในนามของตัวเองได้
แลในข้อที่พระเจ้ากรุงสยามทรงเชื่อถือนมองซีเออร์คอนชตันซ์มากนั้นก็
เป็นความจริงซึ่งไม่น่าสงสัยเลย แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่ว่าพระเจ้า
กรุงสยามได้พระราชทานอำนาจทั้งนี้ มองซีเออร์คอนชตันซ์ก็ไม่มี
หลักฐานที่จะยกมาอ้างอย่างใดเลย การทำสัญญาคราวนี้ มองซีเออร์

คอนซตันซ์เป็นผู้เขียนชื่อแต่ผู้เดียว แลหนังสือนี้เป็นภาษาปฤศเทศ
 เสียช้า เวลาที่เขียนนั้นก็เขียนในเรือซึ่งทอดสมอยู่ที่ในแม่น้ำสยาม แลเป็น
 เวลาที่มองซีเออร์เคอโซมองกรมกโธกาศักระโคเดียงทรงยศศักค้ำอย่างโค
 โคแล้ว ทั้งจะขอหนังสือสัญญาเป็นทวิอักษรไทยก็เป็นหลักฐานสำหรับ
 ทำให้ชาวเมืองเซอดอกไม่โค ทั้งมองซีเออร์คอนซตันซ์ทราบดีเต็ม
 ใจแล้วว่าผลทศของการเรียงนกก็จะไม่ชอกประกาศข้อสัญญาอย่างว่า
 เพราะฉะนั้นการต่างๆ ตามที่โคทำมาแล้วนั้น จะต้องเป็นความคิดเกิดขึ้น
 เอง สำหรับหลอกมองซีเออร์เคอโซมองอย่าง ๑ หรือสำหรับจะหาความ
 คักความชอบในเมืองฝรั่งเสียอย่าง ๑ หรือจะมีความประสงค์อย่างอื่นก็
 ทราบดีไม่โค แต่ในใจจริงก็คงกังวลใจไว้แล้วว่าจะไม่ยอมยกสิทธิเหล่านี้
 ให้แก่บาทหลวง จึงไม่ยอมออกประกาศในเรื่องนี้เลย คนจีนก็อย่าง
 มองซีเออร์คอนซตันซ์อาจจะทำอย่างข้าพเจ้ากล่าวมานั้นก็ได้ก็เคย แต่
 จะอย่างไรก็ตามสัญญาฉบับนั้นก็มิได้มองซีเออร์คอนซตันซ์เขียนแต่ผู้
 เดียว แลเป็นภาษาปฤศเทศด้วย ทั้งมองซีเออร์คอนซตันซ์ก็ทำได้มี
 หลักฐานอย่างไรว่าพระเจ้ากรุงสยามโค้พระราชทานอำนาจให้ทำสัญญา
 นี้ เพราะฉะนั้นแม้จะประกาศข้อความในสัญญา นั้น ประกาศนั้นก็
 ไม่มีราคาอะไรแลจะต้องถือว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้เป็นแผ่นกระดาษ
 ประโยชน์ไม่ได้ผ่านหน้าท่านนั้น ทั้งนี้เป็นเครื่องทำให้เห็นชัดว่า ใน
 เรื่องนี้ก็ตามในเรื่องอื่น ๆ ก็ตาม เช่นการที่ไม่ควรจะให้ลัทธิคาเชอมอง
 ซีเออร์คอนซตันซ์ ไทยไม่หาหลักฐานอย่างอื่นนอกจากคอบเชอแต่
 วาจาของเขาอย่างเคยเท่านั้น

การที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงหนังสือสัญญาโดยยืดยาวนั้น ก็เพราะ
ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความจำเป็นที่ข้าพเจ้าได้พยายามให้คนที่กรุงฝรั่งเศสแลกรุง
โรมเข้าใจความที่ผิด และเป็นเรื่องสำหรับให้เห็นหนทางว่าต่อไปจะควร
ปฏิบัติกิจการก็มองซีเออร์คอนซตันซ์อย่างไร

ความเห็นเรื่องทำสัญญาของบาทหลวงวาเช

ถ้าไม่ระวังให้ทันแล้ว สิทธิต่างๆ อันใหญ่โตที่ได้ให้แก่ศาสนาแล
ให้สำหรับการค้าขายนั้น จะไม่มีผลอย่างใดเลย เพราะมีข้อคิดทัก
อันตลยแตรลง ซึ่งระสยล้างข้อความเหล่านั้นทั้งหมด การที่เป็นดังนี้
จะโทษพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้ เพราะพระองค์จะโปรดพระราชทาน
สิทธิทั้งหมดไทยไม่ก็ต้องมีข้อไว้เช่นใด แต่มองซีเออร์คอนซตันซ์โดย
มีน้ำใจอยากจะครอบการงารทั้งหมด มีประสงค์จะทรงไว้ซึ่งอำนาจที่จะ
ให้หรือไม่ให้ตามความพอใจของตัว จึงได้คิดข้อต่างๆ ซึ่งพระเจ้า
กรุงสยามคงจะไม่ได้เห็นกลงเลยแทรกลงไป เพราะพระองค์มีพระราช
ประสงค์แต่จะให้ราชทูตไทยทำการสำเร็จ และให้เป็นทีพระพระทัยของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างกะเขวเท่านั้น

ข้าพเจ้าทราบได้ดีกว่าไม่มีใครอยากฟังเสียงข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้า
ได้กล่าวถึงข้อของการเรื่องนี้ ความเห็นของข้าพเจ้าจะมีสักเท่าใดก็
ไม่มีใครเชื่อฟังเลย แลไม่มีใครยอมฟังข้าพเจ้าขแรงเลย ความ
ข้อของคนพวกเราได้ถูกหลอกมาแล้ว ผู้ที่มีไชยชนะก็มีคนเคี้ยว คือ
มองซีเออร์คอนซตันซ์เท่านั้น

จดหมายมองแตงเซอรัลโน
ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๔ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

เป็นการจำเอนที่พระเอนเจ้า ซึ่งกำหวัใจของพระเจ้าแผ่นดินทั้ง
หลายอยู่ในมือ ต้องกลใจพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้แต่งตั้งราชทูตที่อยู่ใน
ศีลในธรรมแลเป็นทูตที่สภาพเฉลียวฉลาดให้มายังประเทศนี้ จะต้อง
สารภาพว่าพระเอนเจ้าซึ่งยังค้ำการทั่วไป จะทำการอย่างใดก็ต้องทำ
ตามเวลาตามสมัย แลจะต้องสารภาพต่อไปว่าการที่เลือกเวลาส่งทูต
มาเฉพาะในเวลาอัน เป็นการค้ำอย่างยิ่งสำหรับศาสนาคริสต์เคียนทั้งใน
เมืองนแลเมืองอื่น ๆ ค้ำว การต่าง ๆ ได้ดำเนินไปจนถึงจำเอนอยู่แล้ว
ที่พระเอนเจ้าจะต้องใช้พระนามของ หลุย มหาราช (Louis le Grand)
สำหรับห้ามความประพฤติของผู้ที่เป็นเศ็ครแก่ศาสนาคริสต์เคียนในประเทศ
เหล่านี้ คนทั้งหลายได้ทราบกันมาช้านานแล้วว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
มิ่เกียรติยศแลมีอำนาจเพียงไร แต่การทพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรง
เลือกมองซีเซอรัลโนมองให้เป็นราชทูตมาคราวนั้นนั้น กลัยกระทำ
ให้ชนทั้งหลายเห็นในความพยายามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่จะให้ความ
เจริญแก่ศาสนานั้นมากจนอีก ท่านผู้ค้ำที่มานิองของท่านราชทูตค้ำทั้ง
เจ้าพนักงานแลคนใช้ค้ำมาค้ำวนั้น ได้ประพฤติค้ำอย่างค้ำเรียบร้อยมาก
จนที่สุกพอข้าพเจ้าได้ไปพบในเรือก็กลัยมาบ้านโดยเขาใจ เพราะแต่ก่อน
ก็วิตกอยู่ข้าง ว่าท่านเหล่านี้จะมาทำให้เกิดเส็ยชื่อเสียงค้ำช่าวยุโรป
บางคนได้เคยทำมาแล้วหลายคน

ข้าพเจ้าไม่มีคำที่จะใช้สำหรับแสดงความที่ข้าพเจ้ายินดีขอราชทูตผู้
 คุ้มท่านเป็นคนอยู่ในศีลในธรรม เป็นคนไม่หนักไม่เบา และมีอัธยาศัยดี
 อย่างอื่น ซึ่งจับพระหทัยของพระเจ้ากรุงสยามแลจับใจชนทั้งหลายทั่วไป
 แลถ้าท่านจะมีโอกาสแล้ว ขอได้ โปรดบอกแก่ท่านราชทูตว่าข้าพเจ้า
 แลยากหลวงกับนักพรตทั้งหลายขอพระเศษพระคุดท่านราชทูตเป็นอัน
 มาก การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงเลือกคนชนดินให้เป็นราชทูตนั้น
 คงเป็นพระเป็นเจ้ากลพระทัยเป็นแน่แท้ อีกประการหนึ่งถ้าท่านได้
 พกกับข้าราชการที่ได้มากับราชทูตแลขอได้ โปรดบอกให้เขาทราบด้วยว่า
 พวกข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านเหล่านั้นมาก ที่ได้มาประพฤติดีชั่วภาพอย่างก็
 ในเมืองนี้ ในระหว่างที่ราชทูตมาอยู่ในเมืองไทยนี้ ไม่เคยได้ยินว่า
 ผู้ใดได้ไปทำการวิวาท หรือไปเฆมาหรือไปเสียชื่อทางผู้หญิงอย่างไรเลย
 แลข้าพเจ้าหวังใจว่าความประพฤติอย่างก็ของท่านเหล่านั้น คงจะเป็น
 ตัวอย่างอันดีสำหรับการเจริญของศาสนาต่อไป เพราะการที่ข้าราชการ
 ผู้มีชั้นตักก็อายุน้อย ๆ ได้ประพฤติดีก็เช่นนี้ไม่มีใครจะได้เคยเห็น
 ในชมพูทวีปเลย จึงเป็นอันต้องภาคภูมิใจว่า การที่ราชทูตฝรั่งเศสมา
 เจริญทางพระราชไมตรีคราวนี้ คงจะดีความคิดที่พวกชอลันดาได้ คิด
 ไว้เป็นแน่ ข้าพเจ้ายังเห็นอีกชั้นหนึ่ง ว่ามองเซนเซอร์เคลอิโฮโยลิสต์
 ซึ่งพวกเรามีความเศร้าโศกอาลัยกันนั้น ยังไม่ตายสำหรับการที่เกี่ยวข้อง
 คุ้มศาสนา แต่คงจะไปทำการศึกษาค้นกับพระเป็นเจ้าให้ได้ผลดียิ่งกว่า
 เมื่อยังมีชีวิตอยู่ แลวิญญูณของท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้วได้ทำให้เรา

มีมานะมากขึ้นอีก โดยตั้งใจทำการของพระเป็นเจ้าให้มากแลแข่งแรง
ยิ่งกว่าเก่า ข้าพเจ้ารับสารภาพว่าข้าพเจ้ามาทำการในแห่งที่พระเป็นเจ้า
ต้องการความระวังมากเช่นนั้น กระทำให้ข้าพเจ้าเห็นโทษชัวยิ่ง

ในส่วนการที่เกี่ยวข้องกับคุณนั้น ข้าพเจ้าจะเล่าให้ท่านฟังแต่สั้น ๆ
เพียงว่า เมื่อข้าพเจ้าทราบพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แล
ความมุ่งหมายของข้าราชการฝรั่งเศส ที่จะดำเนินการให้พระเจ้ากรุงสยาม
ไปนับถือศาสนาคริสต์เดียนั้น ข้าพเจ้าก็ได้มีความประหลาดใจอยู่ข้าง
ข้าพเจ้าสงสัยว่ามองซีเออร์วาเซจะได้ไปหามากเกินกว่าความที่เป็นจริง
กระมัง จึงอยากจะบอกหมายเหตุที่มองซีเออร์วาเซได้ทำนั้นคือเสนาบดี
ฝรั่งเศส ครั้นอ่านแล้วก็ไม่เห็นมีข้อความอย่างใดที่จะเกินความจริงไป
เว้นแต่ข้อความที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งเมื่อเวลามองซีเออร์วาเซไปเฝ้า
ท่านนั้น จะเป็นใจความที่แปลข้อรับสั่งนั้นผิดไปอย่างท่านนั้น แลถึงกระนั้น
ก็เป็นแต่เพียงเรื่องเล็กน้อยไม่พอที่จะทำให้พระทัยของพระเจ้าแผ่นดินซึ่ง
อยู่ในคลองยุติธรรมวกลงไปได้ เพราะความจริงถึงแม้ว่าพระเจ้า
กรุงสยามจะลำเอียงเข้าข้างศาสนาคริสต์เดียนสักปานใดก็ตาม แต่ข้าพเจ้า
เชื่อว่าพระองค์ไม่ได้ทรงนึกถึงการที่จะทรงเจตนาศาสนาคริสต์เดียนเลย แต่
เมื่อได้ทรงรับคำเชื่อเชิญจากพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่ง เช่นพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสเช่นนั้น จึงกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้ตรึกตรองมากจน แล
พระราชหัดดีที่ทรงตอบไปยังราชทูตนั้น ก็กระทำให้หวังใจในทางที่
ดีไว้ แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าในเรื่องนี้ไม่ควรจะกล่าวคำอย่างใดที่

แน่นอนนัก เพราะการข้างหน้าจะเป็นอย่างไรต่อไปไม่มีใครอาจจะรู้
 ประกันได้ และถ้าได้รับรองในสิ่งสำคัญเช่นนั้น • แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ
 แล้วก็จะเป็นเครื่องเสียใจได้ภายหลัง

ข้อความเลียดเรื่องพวกบาดหลวงแผลพวกนักพรต
 ในระหว่างที่มองซิเออร์เดอโชมองเป็นราชทูตมาในเมืองไทย

จดหมายเหตุระยะทางมาเมืองไทย

บาดหลวงเดอซัวซึเป็นผู้แต่ง

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พวกบาดหลวงแลนักพรตที่อยู่ในเมืองไทยแล
 อยู่โรงเรียนมหาพราหมซึ่งไกลจากเมืองไทยออกไปเป็นระยะทาง ๓ ไมล์
 ได้มาพร้อมกันเป็นหมู่ใหญ่เพื่อค้ำขันธ์ท่านราชทูต ซึ่งไม่มีครั้งไหน
 นำขี้ใจเหมือนครั้งนี้ ในแถวหน้ามีนักพรตผู้เฒ่าประมาณ ๓๒ คน
 ซึ่งนำนมสัการด้วยหนวักยาวแลด้วยกิริยาทำทางอันสัภาพ ต่อันมา
 มีพวกนักพรตหนุ่ม ๆ ประมาณ ๕๐ คน อายุตั้งแต่ ๓๒ ปีถึง ๒๐ ปีล้วนแต่
 ต่างชาติกันทั้งนั้น จีนก็มี ยวนก็มี ชาวตังเกี๋ยก็มี ญวนก็มี มอญก็มี
 ไทยก็มี ล้วนแต่สวมเสื้อยาวระกคน เมื่อข้าพเจ้าเห็นพวกนี้ทำไห้หนัก
 เหมือนเมื่ออยู่ที่โรงเรียนสามเฉวงแซงลาซา (Saint Lazare) มีญวนคน
 หนึ่งก็กล่าวคำรับรองเป็นภาษาลาตินค้มาก แลชาวตังเกี๋ยคนหนึ่ง
 ก็ไ้ไ้เป็นผู้พูดเป็นภาษาลาตินค้หนักขึ้นไปอีก โรงเรียนสามเฉวงนค้

เรียบริชมา นักพรตเหล่านั้นต่อไปคงเป็นสงฆ์หมก พวกนี้เรียน
การต่าง ๆ เหมือนอย่างที่กรุงปารีส แต่เมื่อมีความรู้พอแล้วก็จะได้
จักให้ไปตามภาษาตามเมืองของตัวเพื่อไปสอนการศาสนาต่อไป พวกนี้
ทำการมีผลดีกว่าพวกมิชชันนารีที่มาจากยุโรปเสียอีก

วันที่ ๑๖ ตุลาคม พวกญวนที่ถือศาสนาคริสต์เคียนไค้มากันเป็น
หมู่ใหญ่ สำหรับค่าน้ำท่านราชทูต มองซิเออร์วาเซเป็นหัวหน้านำ
พวกนี้มา เพราะเขานับถือแต่รักใคร่มองซิเออร์วาเซ โดยถือว่า
มองซิเออร์วาเซได้มาทำความดีในเมื่องของเขา

วันที่ ๒๐ ตุลาคม คำว่าพวกข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมท่านสังฆราช
โรงเรียนสามเณรอยู่ไกลจากที่ระยะทางครึ่งไมล์ ไปทางเรือใกล้ศวก
แลสยายมาก บ้านท่านสังฆราชเป็นบ้านงกงาม และมีเรือนหลังเล็ก ๆ
หลายหลัง พระเจ้ากรุงสยามโปรดให้สร้างโบสถ์ในที่นี้ ซึ่งจะเช่น
โบสถ์อื่นสววยงามที่สุด

วันที่ ๒๓ ตุลาคม วันนี้เป็นวันรื่นเริงของโรงเรียนสามเณร ด้วย
ท่านสังฆปาปาได้ส่งของที่ระฤกของพวกที่ตายแทนพระเยซู เพราะฉะนั้น
พวกนักพรตทั้งปวงจึงเลยมมีการรื่นเริงอย่างใหญ่โต ท่านสังฆราช
เคอเมเตโลโปลิศได้เป็นหัวหน้าในพิธีสวดมนต์ พวกนักพรตที่ห้อมล้อม
ในพิธีนั้นมีถึง ๓๐ คน เป็นชาวยุโรป ๘ หรือ ๑๐ คน นอกนั้นเป็นชาว
ประเทศต่าง ๆ ทั้งสิ้น มองซิเออร์เคอครโตแลง (Courtaulin) เป็นผู้
เทศน์ แต่ในระหว่างที่เทศน์นั้นได้กล่าวคำยกย่องสรรเสริญท่านราชทูต
เป็นการนำฟังมาก

วันที่ ๒๑ ธันวาคม พวกข้าพเจ้าได้ไปทำพิธีสวดมนต์ใหญ่ใน
 โรงเรียนสามเณร การที่พวกมิชชันนารีเหล่านั้นไปทำประโยชน์ในเมือง
 เหล่านั้น ไม่เป็นการที่ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจเสียแล้ว หน้าที่ก็ ศึกษ
 วาจาก็คือ เป็นสิ่งที่ชวนให้คนผู้ใดที่เห็นนักทะเลาะเถียงกันในใจจะยก
 ฐานศิษย์ของพระเจ้าทุกคน จึงอยู่จนถึงเวลาปัจจุบันนี้ พวก
 มิชชันนารียังไม่ได้ทำการใหญ่โตในเมืองไทยอย่างใด พวกไทยมีนิสัย
 อ่อนน้อม ไม่ชอบการโต้เถียง แลโดยมากเชื่อเสียว่าศาสนาทุกศาสนา
 เป็นคำสั่งสอนที่ถูกต้องนั้น เวลาที่มีพวกมิชชันนารี ๓๕ หรือ ๓๖ คนกระจาย
 อยู่ตามเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขต แลพวกนี้ไปอยู่ที่ใดก็มีโบสถ์
 ทุกแห่ง ใหญ่บ้างเล็กบ้างตามแต่จำนวนของพวกเข้าศาสนาคริสต์เถียน
 จะมีมากหรือน้อย

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ข้าพเจ้าได้ทราบว่าเมื่อวันจันทร์มีคนไทย
 คนหนึ่ง ชื่ออันโตนิโอปันโต (Antonio Pinto) ได้ไปยังที่พักของราชทูต
 ไปโต้เถียงถึงข้อศาสนาที่โคเชียนจนสำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินท่านผู้
 ใดโต้เถียงมีหลักก็มาก พวกคณะเขชีวิตเถียงตอบ มองซีเออร์
 ยาเซกซ์มองซีเออร์มานเฮลเป็นคู่กัน ยังมีผู้นอนคนหนึ่งซึ่งเห็นพันธกิจ
 ของวัดใดเถียงอย่างน่าฟังแลไม่ยอมนิ่งควาย ผู้ฟังโคชก็มีอีกมาก
 สังฆราช (Archbishop) ของพระสังฆมณฑลไทยก็มากด้วยแลเป็นผู้คัดค้าน
 คนโต้เถียง พวกเราอยากจะโต้เถียงบ้างแต่ไม่กล้า ถ้าซักขังไม่ตกลง
 กันเมื่อใด ท่านสังฆราชเคอเมเตโล โปติสก็คอยชี้ขาด

วันที่ ๓๘ พฤศจิกายน พระเจ้ากรุงสยามอยู่ข้างระดม พระนครใหญ่คำแลคม เวลาวิษัติกอย่างแคว่ว่าเร็ว พระพักตร์ก็ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นคงจะไม่ถูกสาปให้ลงนรก เพราะทรงทราบดีความจริง ได้ครึ่งหนึ่งแล้ว พระเป็นเจ้าคงจะให้พระองค์มีเวลาที่ระคนคว่ำหาความจริงจนสำเร็จ ได้วิษัติกว่าการที่สังฆราชเคลลีโอโปลิศกับพวกมิชชันนารีไปยังเมืองจีนได้ก็เพราะได้ครึ่งช่วยซึ่งเป็นความจริง เมื่อได้ทรงทราบว่าพวกมิชชันนารีในเมืองอินเค็บแลในเมืองจีน ได้ปรองคองรวมเป็นคณะเดียวกันแล้วก็ทรงยินดี พระเจ้ากรุงสยามไปขอให้สร้างโบสถ์ และไปรบกพระราชทานสิทธิพิเศษให้แก่ศาสนา ในพระที่นั่งที่ประทับมีไม้กางเขนอัน ๓ แลทรงอ่านคัมภีร์ของศาสนาที่มองซิเออร์เคอเมเตโลโปลิศได้แปลถวายเป็นภาษาไทย เวลาวิษัติกถึงพระเยซูเจ้าก็ทรงแสงพระกิริยาอย่างอ่อนน้อม แลต่อไปจะไปรบกให้ท่านสังฆราชเฝ้าเพื่อทูลเรื่องการศึกษา การทั้งหมดตามที่ใดกล่าวมานี้ ก็ยังไม่เป็นเหตุผลพอสำหรับให้ข้าพเจ้าอยู่ในเมืองไทยเป็นพระราชครูของพระเจ้าแผ่นดินได้ แต่ก็ยังเป็นเหตุผลพอสำหรับทำให้พวกเราที่มีความเข้าใจขอให้ช่วยกัน อ้อนวอนพระเป็นเจ้าให้ ไปรบกพระเจ้าแผ่นดินที่ดพระองค์นั้น ข้าพเจ้าเชื่อใจแน่ว่าถ้าท่านได้เห็นพระองค์พระเจ้ากรุงสยามแล้ว ท่านจะคั่งมีน้ำใจรักท่านจริง ๆ

วันที่ ๒ ธันวาคม เมื่อเช้านี้ได้มีคนเข้าศาสนาคริสต์เดือน ๑๒ คน พิธีรับศีลทำดังนี้ มองซิเออร์เลอแคต (Clare) เป็นผู้ตามท่าน

สังฆราชเป็นผู้ให้น้ำมนต์ ท่านราชทูตกับตัวข้าพเจ้ารับหน้าที่เป็น
บิดา (Godfather) พวกข้าราชการที่มาในศกสังฆราชโดยมากมีบุตร
(godson) คนละคน(๓) การที่คนเหล่านั้นได้เข้าถือนศาสนาโดยเต็มใจ
ในคราวนั้นเป็นการหน้าแปดหมื่นมาก ถ้าหากว่าจะอธิบายในการเรียงให้
เลียบตามการที่เป็นจริงแล้ว หนักกลัวพวกข้าทูลวงทักรุงย่ำรัสระ
ทักรุงย่ำรัส แลจะขอมาอยู่เมืองนงทั้งหมด

วันที่ ๓๒ ธันวาคม วันนั้นได้เข้าเฝ้าเพื่อทูลลา ท่านราชทูต
ท่านสังฆราชกับตัวข้าพเจ้าได้นั่งเกาอิทามไปอย่างธรรมดา ทางที่จะต้อง
ไปนั้น มีทั้งทหารรายแถวทหารม้ารายทางตลอดทาง ยังมีช้างศึก
เครื่องรบกว่า ๒๐๐ เชือก ยนหลังช้างนั้นมีขุนนางสวมหมวกยคนนั่ง
ข้างละ ๒ คน ทั้งหมดกันกงงามส่งมาก ตามขาลาในพระราชวังเต็มไป
ด้วยข้าราชการซึ่งหมอบอยู่ตามลำดับทุกคน พวกเราได้เครื่องอย่างแยะ
ฝรั่งเศษเข้าไปจนถึงท้องพระโรง ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามเสด็จออกประทับ

---

(๓) พิธีรับคนเข้าศาสนาคราวนี้ ได้ทำกันเมื่อวันอาทิตย์ที่
เมืองละโว้ ตรงกับพระทวารพระราชวังของพระเจ้ากรุงสยามในโบสถ์
ที่มองซิเออร์คอนเซกันส์ได้สร้างขึ้นในบริเวณบ้าน ในครั้งนั้นได้ทำพิธีรับ
คนไทยผู้ใหญ่เข้าศาสนา ๓๒ คน แลได้ทำกันอย่างเปิดเผยต่อหน้ามราชชน
ทั่วไป ในคราวนั้นท่านราชทูต ท่านข้าทูลวงเคอชิวซี กับข้าราชการ
ฝรั่งเศษก็มากับราชทูต ๓๐ คน ได้รับหน้าที่เป็นบิดา (godfather)
(คักจากจกหมายเหตุของข้าทูลวงวาเซ)

อยู่บนพระแท่นเสร็จแล้ว ท้องพระโรงนั้นก็ไต้ประคัมกระเจกเงาซึ่งสั่ง
 มาจากฝรั่งเศสเสร็จแล้วจะงามมาก ท่านราชทูตไต้ที่นั่งเก้าอี้ที่เคยนั่ง
 ท่านสังฆราชกับตัวข้าพเจ้านั่งบนพรมทั้งสองข้างราชทูต มองซีเออร์
 คอนซตันซึกก็หมอบอยู่ในที่นั้นเหมือนกับข้าราชการอื่น ๆ ยาคหลวง
 เกอส์บอนกับมองซีเออร์ว่าเขานั่งอยู่ข้างหลังสังฆราช การเฝ้าคราวนี้
 ไม่ได้พักจายอย่างอื่น นอกจากพักจายกยอกัน เพราะการอื่น ๆ ไต้ทำ
 สำเร็จไปหมดแล้ว พระเจ้กรุงสยามไต้เรียกหทัยทองคำขนาดใหญ่
 อย่างชนิดที่ไต้ไต้แค่เฉพาะพวกออกญา มาพระราชทานท่านราชทูต
 ซึ่งเป็นเกียรติยศอย่างยิ่งที่พระเจ้กรุงสยามจะพระราชทานไต้ กับพระ
 ราชทานไม้กางเขนทำด้วยทองคำแล เสือให้ แก่ยาคหลวง เกอส์บอนแล
 มองซีเออร์ว่าเซ แลไต้คำรัสพระราชทานพรขอให้พวกเราได้เกิดทาง
 โดยสวัสดิภาพ เวลาที่คำรัสนั้นพระพักตร์เบิกบานแลทรงพระสรวลอยู่
 เสมอ ซึ่งเป็นพระกิริยาจริโคนที่ทุกคน ส่วนตัวข้าพเจ้เองเมื่อทูลลา
 นั้นรู้สึกคนใจหรืออย่างไรก็อธิบายไม่ถูก ขอพระเป็นเจ้าไต้ โปรดกรุณา
 ให้ข้าพเจ้ไต้พอกับพระเจ้กรุงสยามบนสวรรค์อีกครึ่งหนึ่งเจ็ด พระ
 เจ้แผ่นดินพระองคินรับสั่งถึงแต่พระเป็นเจ้าขอมิไต้ข้าค แลการที่
 ทรงตั้งพระทัยอย่างคิเช่นนั้น ควรที่พระเป็นเจ้าซึ่งเต็มไปด้วยเมตตา
 กรุณาจะเบิกช่องให้พระเจ้กรุงสยามไต้เห็นความสว่างเสี้ยวที่เกี่ยว การ
 ที่พวกเราจะออกจากเมืองไทยในคราวนี้ ก็ไต้เต็มไปด้วยความหวัง
 ว่าจะเป็นผลคิก็ไต้ไป

เรื่องพวกบาดหลวงในเมืองไทย

มีการปฏิญาณวิสาขนาในข้อสาสนา

เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ท่านสังฆราชเคอเมเตโลโปลิศก็ได้ให้นักเรียนของโรงเรียนมหาพราหมณ์ ซึ่งได้ไปเยี่ยมเยือนท่านราชทูตเสร็จแล้วกลับไปทั้งหมดพร้อมด้วยพวกครู พวกครูเหล่านั้นมีจำนวนถึง ๕๐ คน สวมเสื้อยาวทุกคน ในจำนวนนั้นมีอยู่ ๒๒ คนที่ใ้รับใช้ลิตีออเคอร์ (holy orders) แล้ว คนเหล่านั้นล้วนแต่ต่างชาติต่างภาษาแลชนตรงต่อสังฆราชทั้งนั้น ในคนเหล่านั้นได้เลือกไว้ ๑๕ คนสำหรับเป็นหนึ่งทักกล่าวคำให้พรแก่ราชทูตแลให้ต่างคนใช้ภาษาของตัวเองทุกคน แต่ที่พอฟังได้มีอยู่ ๕ คนเท่านั้น ซึ่งพูดภาษาฝรั่งเศสภาษาลาติน ภาษาไทยแลภาษาญวน ส่วนคนอื่น ๆ เขาไว้พูดคราวหลังในเวลาโอกาสเหมาะเพราะในวันนั้นเวลาไม่พอ ในจำพวกที่ได้เคยพุดคำขึ้นโรงเรียนมหาพราหมณ์นั้นก็ทำกิริยาเก้อ ๆ แลที่ไม่มีใครต่อว่านั้นก็เพราะเหตุว่ากิริยาของพวกเหล่านั้นทำให้รู้สึกตัวพอแล้ว จนที่สุดพวกทักกล่าวคำคำนี้ขึ้นว่าโรงเรียนมหาพราหมณ์ไม่เป็นประโยชน์อะไรนั้น ก็ต้องรับรองภายหลังว่าเป็นด้วยความเข้าใจผิด

มองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศมีความขี้เล่นใจมาก ที่ได้เห็นท่านราชทูตกับข้าราชการที่มาด้วย ทั้งยากหลวงคณะเบซวิตเห็นประโยชน์ของโรงเรียนนี้ มองซีเออร์เคอเมเตโลโปลิศยังต้องการแสดงให้เห็นยิ่งกว่านี้อีก โดยสั่งให้มองซีเออร์ยอเว (Joret) ครูศาสนา (Doctor

of Theology) เลิกลูกศิษย์สองคนให้เลิกไทยคนหนึ่ง ญวนคนหนึ่ง
 สำหรับโตเถียง ปุจฉาวิสัชนาถึงข้อศาสนา เรืองนี้จะให้มาก่อนมองซีเออร์
 เกอโฮมองจะกลับไปเมืองฝรั่งเศส ยากหลวงอินนำชมเขยคนนี้ ซึ่งได้
 ไปขายในหน้าที่ของการศาสนาที่เมืองมอญนั้น ได้เตรียมการไว้พร้อม
 ก่อนที่โตเถียง ยังไม่ทันพ้น ๒ เดือนมองซีเออร์อันควน^(๓) เป็นคนเกิด
 ในเมืองไทยกับมองซีเออร์มอร์ (Maure) ชาวญวนได้มาพร้อมกันยังที่พัก
 ของท่านราชทูต สั่งคำปุจฉาวิสัชนา ๒ เรื่อง ๑ สำหรับถวายสังฆคยาปา
 อีกเรื่อง ๓ สำหรับถวายพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในการ
 ที่มีปุจฉาวิสัชนากันในคราวนี้ได้เตรียมการไว้ยิ่งใหญ่โตมาก ห้อง
 ใหญ่ที่ราชทูตเคยออกวัยแขกนั้นเป็นห้องสำหรับมิงานี้ แลได้แต่ง
 ประดับประดาห้องด้วยของต่าง ๆ ซึ่งมีราคาแพง ๆ มาก ในห้องนั้น
 ได้ทำบายพินขึ้นคาค่าลูกไม้เป็นแพกาน ขนบกพินนี้ได้เอาไปสังฆคยาปา
 แลรูปพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปตั้ง ท่านราชทูตได้นั่งอยู่ใต้รูป แลมี
 ข้าราชการไทยชั้นผู้ใหญ่สองคน ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามไว้สั่งให้มาช่วย
 ในวาระนี้ นั่งข้างราชทูตข้างละคน ฝ่ายพวกอังกฤษ ฮอลันดา แกรมวิ
 แกรอามินิเย และชนชาติอื่น ๆ ได้นั่งเป็นหมู่เป็นเหล่าตามทิศ เหนือ
 ใต้ซ้ายขวาไว้ ฝ่ายมองซีเออร์เกอเมเตโลโยลิส พวกยากหลวงทั้งหลาย
 ทั้งพวกคณะเซเวติก ยาโกแวง (Jacobins) คณะอ็อกซแวง
 (Augustins) แลคณะฟรังซิสแวง (Franciscains) ได้แยกไปอยู่

(๓) คือ อินโตนโฮยีนโต

ก็พวกที่จะประจําวิเศษนาซึ่งขึ้นไปอยู่บนบกพันอกแห่งหนึ่ง ฟูพรมมาแต่เมืองเปือเซีย มองซีเออร์วอเรนังอยู่ข้างซ้ายสูงกว่าพวกประจําวิเศษนาหน่อยหนึ่ง

เมื่อนักเวีนผู้หนึ่งได้ตั้งข้อประจําขึ้นแล้ว ก็ได้อนุญาตให้ต่างคนต่างโต้เถียงกัน ยากหลวงคณะโตมน์แกงคนหนึ่ง เป็นผู้ตั้งขึ้นขึ้นก่อน เถียงความเห็นของฝ่ายประจําซึ่งเป็นคนไทยคือ มองซีเออร์อินควน

ในข้อที่โต้เถียงกัน ๓ ข้อแรกก็เป็นการธรรมดาไม่แปลกประหลาดอะไร แต่ข้อที่ ๔ เป็นข้อสุดท้าย ซึ่งทำให้ฝ่ายโน้นแพ้ เพราะมองซีเออร์อินควน ได้ยกเหตุผลอย่างคัมภีร์มาโต้ทานจนตึงกับยากหลวงต้องรับรองว่าไม่เคยโต้เถียงกับคนที่รู้การศาสนาเหมือนไทยคนนั้นเลย

แล้วยากหลวงคณะโอกูชแคงได้ตั้งข้อประจําขึ้นอีกข้อ ๓ แต่ก็ไม่โต้เถียงกันไปดังไหนเพราะพอข้างฝ่ายวิเศษนาได้ยกเหตุผลโต้ข้อเถียงก็เป็นอันเลิกกัน คราวนี้ถึงเวลาที่พวกคณะเขชวิที่จะโต้เถียงกัน พวกนี้ซึ่งมาใหม่อยากจะลองฝีมือนัก ฝ่ายยากหลวงเลอคอมต์ (le Comte) ยากหลวงเกอบ็อง (Gerbillon) แลยากหลวงวิเคอโล (Visdelow) ซึ่งเป็นยากหลวงที่หนุ่มกว่ายากหลวงอื่น ๆ ได้แสดงให้เห็นว่าจะไม่ยอมแพ้พวกญวน มองซีเออร์มอริ (Maure) ฝ่ายวิเศษนาเป็นผู้ตอช ท่านผู้นั้นเป็นคนไหวพริบ ทั้งเข้าใจในข้อที่จะโต้ตอบกันนี้ ได้โต้ตอบอย่างแข็งแรงมาก ในการโต้ตอบกันในข้อนี้ ทำให้ผู้ฟังสนุกมาก เพราะ

ถึงพวกที่ไม่เข้าใจภาษาลาตินก็ต้องหัวเราะ เพราะญวนคนนั้นไม่ยอมแพ้
 ยิงโต้ รัยคำโตค้อยก็ยิงระคังการชะนะให้ยิงโต้

ในที่สุกมองซีเออร์บาเซ (Basset) กับมองซีเออร์มานูเอล
 (Manuel) ซึ่งเป็นผู้สอยไล่ไก่จากเมืองซอบอนทั้งสองคน แลฟังมาถึง
 เมืองไทยใหม่ๆ ไก่เป็นผู้ ไก่ได้ถึงในครั้งหลังที่สุด มองซีเออร์บาเซได้
 ยกข้ออย่างยากแกลเป็นข้อคลุมที่สุดมาจึงเป็นข้อปุจฉา จนที่สุกมองซีเออร์
 เกอเมเตโลโปลิศก็เป็นผู้ตัดสิน ไก่อธิบายในข้อยากค้าง ๆ ไก่
 แจ่มแจ้ง ซึ่งกระทำให้คนทั้งหลายเห็นทั่วไปว่า ในบรรดาผู้ที่มาชุมนุม
 ในคราวนี้ มองซีเออร์เกอเมเตโลโปลิศ เป็นผู้ที่มีความรู้มากที่สุด

